

MS

M İ L L İ S A R A Y L A R

BELGELER

SAYI: 2/2014

İ S T A N B U L 2 0 1 4

TBMM Milli Saraylar yayınıdır. Her türlü yayın hakkı saklıdır.

Yayın No. 96

TBMM Milli Saraylar Adına Yayınlayan

Dr. Yasin Yıldız

Genel Sekreter Yardımcısı (Milli Saraylar)

Yayın Kurulu

Dr. Kemal Kahraman

Dr. Halil İbrahim Erbay

İlhan Kocaman

Dr. Jale Beşkonaklı

Şule Gürbüz

T. Cengiz Göncü

Editör

Dr. Kemal Kahraman

Yayına Hazırlayan

T. Cengiz Göncü

Üzeyir Karataş

Yayın ve Tasarım Koordinasyonu

Esin Öncü

Grafik Tasarım

Metin Tolun

Fotoğraf

Suat Alkan

Milli Saraylar Fotoğraf-Dia Arşivi

Düzeltili

Sema Yazıcı

Teşekkürler

Dr. İlonca Baytar

Baskı

TBMM Basımevi - Ankara

ISSN 1304-9046

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
EDİTÖRDEN	7
MİLLİ SARAYLAR MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN KURULUŞ MEVZUATI	9
Yasin Yıldız	
HAREM-İ HÜMÂYÜN MASÂRİFÂT NEZÂRETİ TALİMÂTNÂMESİ	17
T. Cengiz Göncü	
TEŞRİF-İ HÜMÂYÜN BE-DARBHÂNE-İ ÂMİRE SULTAN III. SELİM'İN DARBHÂNE-İ ÂMİRE'Yİ ZİYARETİ	25
Ömerül Faruk Bölükbaşı	
SARAY TİYATROSU'NDA SAHNELENEN BİR GÖSTERİNİN ARDINDAN YAPILAN İHSÂNIN TEVZİİNİ GÖSTEREN İHSÂN-I ŞÂHÂNE DEFTERİ	33
Hikmet Toker	
ÇIRAĞAN SARAYI MOBİLYALARININ İMALİ	43
Selman Can	
SARAYA NAZİR BİNA YAPMAK CAİZ DEĞİLDİR	63
Muhammet Safi	
19. YÜZYIL DİPLOMASİSİNİN BİR KRİSTAL SARAY SERÜVENİ	83
Deniz Türker	
DOLMABAHÇE SARAYI'NDA BİR HATTAT VE KEMANKEŞ - MEHMED SADIK EFENDİ	99
Sinan Çuluk	
BÜROKRAT, BAŞMABEYNCİ VE BİR YAZAR OLARAK LÜTFİ SİMAVİ VE "TERCÜME-İ AHVALİ"	109
Fatih Tetik	
AFGAN KRALI EMANULLAH HAN'IN TÜRKİYE ZİYARETİNE DAİR YENİ BELGELER	119
Fatih Akyüz	
HAZİNE-İ HÂSSA-İ ŞÂHÂNE DEN HAZİNE-İ HİLÂFETE: HİLÂFET SARAYINA HACİZ MESELESİ	181
Üzeyir Karataş	
KIRIM SAVAŞI VE FRANSIZ SAĞLIK KURULUŞLARI	197
Osman Nihat Bişgin	
I. DÜNYA SAVAŞI'NDA ERZURUM CEPHESİNDE GÖREVLİ BİR RUS SUBAYIN GÖZÜNDEN ERMENİLERİN TÜRKLERE YAPTIĞI MEZALİM	207
Memet Ekinci	

Sunuş

Genel olarak tarih, özel anlamda kültür tarihi ve dolayısıyla toplumsal tarih üzerindeki araştırmalar son dönemlerde yoğunlaşmış, her zamankinden daha çok ilgi görmeye başlamıştır. İnsanı ve toplumu her yönüyle anlamak ve geçmişten alınan izlerle geleceğe daha bilinçli yürümek için sadece tarih disiplinin değil, genel olarak sosyal bilimler belirleyici bir önem taşır. Bu açıdan bakıldığında; Osmanlı Devleti açısından hızlı gelişmelerle geçen 19. yüzyıl, askerî ve siyasi gelişmeler açısından araştırılıyor ise de, yukarıda da belirtildiği üzere, kültür, sanat ve sosyal tarih üzerine son yıllarda ilginin arttığı söylenebilir.

Sosyal disiplinler içinde son dönemde ilgi odağı olan alanlardan biri de saraylar üzerine tarih yazıcılığıdır. Dünyada tarih sahnesinden gelip geçmiş hanedanlar, hükümdarlar ve yaşadıkları saraylar çeşitli açılardan inceleniyor ve bu çalışmalar yayın haline getirilerek ülkeler arasında paylaşılıyor. Bu bağlamda Milli Saraylar bünyesindeki saray, köşk ve kasırlarımız “saray araştırmaları ve tarih yazıcılığı” açısından son derece önem taşıyor.

Saray, köşk ve kasırlarımızdan her biri inşa olundukları 19. yüzyılın çeşitli açılardan anlaşılması için birer belge değeri taşırlar. Bu yapılar gerek mimari yapıları ve mekânları gerekse bu mekânlarda kullanılmış objeleri ile geçmişin gizli ve gizemli kalan perdelerini aralarken bizlere bazen hüznü bazen de ihtişamlı bir geçmişin öyküsünü anlatırlar. Evet, saray adı her ne kadar ihtişam ve görkemi çağrışırsa da, yaşanan siyasi travmalar ve hayal kırıklıkları, toplumda olduğu kadar saray halkı açısından da çalkantılı ve atlatılması zor süreçlere neden olmuştur. Bu nedenle saray ve harem, zannedildiğinin aksine, eğlence ve debdeben çok kısıtlı, denetimli, disiplin altında geçen bir yaşam demektir.

Elinizde bulunan MS Belgeler dergisi, saray araştırmaları ve tarih yazımında birinci derecede kaynak değeri taşıyan dosyalar sunuyor. Tarih disiplininde arşiv malzemesinin taşıdığı kaynak değerinin bilincinde olarak, 19. yüzyıl saray teşkilatı ve yaşamına titizlikle seçilen belgelerle ışık tutuluyor.

Bu çalışmanın, sosyal bilimler ve özellikle de saray araştırmacıları ve tarihçileri için önemli bir katkı sunmasını dilerken emeği geçen mesai arkadaşlarımı tebrik ediyorum.

Dr. İrfan NEZİROĞLU
Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreteri

Editörden

MS Belgeler uzun bir aradan sonra ikinci sayısı ile tekrar yayın hayatına dönüyor. Bu sayımızda ilk çalışma Milli Saraylarımızın kuruluş mevzuatı üzerine Dr. Yasin Yıldız tarafından kaleme alınan yazıda Milli Sarayların kuruluş süreci, teşkilatı ve sonraki süreçlerde nasıl kullanıldıkları ortaya konuluyor.

Cengiz Göncü, 19. yüzyıl saray yaşamı denilince en çok merak edilen konulardan biri olan Harem-i Hümayûn üzerine dikkat çekici bir belge tanıtıyor. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde Harem-i Hümayûn'un harcamalarını kontrol altında tutmak, kısıtlamak ve düzenlemek için kurulan bir birimi, Harem-i Hümayûn Masârifât Nezâreti'ni ele alıyor.

Osmanlı ekonomik ve kurumsal tarihine ilişkin başarılı çalışmaları ile tanınan Yrd. Doç. Dr. Ömer'ul Faruk Bölükbaşı, III. Selim'in Darbhâne-i Âmire Nezâreti'ne olan ziyaretine ilişkin bir belgeyi neşrederken, III. Selim'in askerî ve ekonomik kurumlara gösterdiği büyük özen ve öneme de işaret ediyor. Osmanlı mimarlık ve sanat tarihi konularındaki dikkatli çalışmaları ile bilinen Yrd. Doç. Dr. Selman Can, inşası 1872'de tamamlanan ve Boğaziçi'ndeki en görkemli saraylardan biri olan Çırağan Sarayı'nın mobilyalarına ilişkin bir imalat defterini ele alıyor. Dr. Hikmet Toker, Sultan Abdülaziz'in Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu'nda katıldığı bir temsil sonrasında sanatçılara verilen "*ihsân-ı şâhâne*"nin bir listesini yayınlıyor.

Muhammed Safi, II. Abdülhamid Dönemi'nde Gümüşsuyu'nda, belediyenin verdiği ruhsata aykırı olarak yüksek katlı inşa edilen Azaryan Apartmanı'nı içeren çalışması ile katkıda bulunurken, Sinan Çuluk Harem-i Hümayûn'da eğitim konusunda ayrıntılar içeren bir belgeyi inceliyor.

Fatih Tetik, saray tarihçiliğinde büyük önem arz eden biyografik araştırmaların titiz örneklerinden birisini ortaya koyuyor. Tetik, yayına hazırladığı belgeyle II. Meşrutiyet sarayının Başmabeyncisi Lütfi Simavi'nin hem bürokrat hem de yazar kimliğini ele alıyor. Fatih Akyüz ise Cumhuriyet yönetiminin ilk yabancı devlet misafiri olan ve hem Ankara hem de İstanbul'da Gazi M. Kemal Atatürk tarafından ağırlanan Afgan Kralı Emanullah Han'ın ziyaretine ilişkin ayrıntılı bir belge grubunu, Üzeyir Karataş, 17 Kasım 1922'de TBMM tarafından halife olarak seçilen Abdülmecid Efendi Dönemi'ne ilişkin önemli bir dosyayı yayınlıyor. Osman Nihat Bişgin, Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde tedavi olunan Fransız askerlerine ilişkin bir defteri inceliyor.

Memet Ekinci ise I. Dünya Savaşı yıllarında Erzurum cephesinde görevli bir Rus subayın anlattıkları ışığında Ermenilerin Türklere karşı uyguladıkları mezalimi konu alan basılı bir kaynağı yayına hazırladı.

MİLLİ SARAYLAR MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN KURULUŞ MEVZUATI

Yasin Yıldız*

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı tarihine tanıklık eden saray, köşk ve kasırlarımızın büyük bir kısmı 3 Mart 1924 tarihinde hilafetin kaldırılışı ile beraber çıkarılan 431 sayılı yasa ile (yasadaki ifadesiyle) Millet'e intikal etmiştir. Başta Hali-fe'nin yurt dışına gönderilmeden önce kullandığı Dolmabahçe Sarayı olmak üzere saray, köşk ve kasırlarımız yasanın yayınlandığı tarih itibariyle 3 ay mühürlü kaldıktan sonra Haziran 1924'ten başlanarak sayım ve tespitleri gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 7 ay süresince devam eden çalışmanın başına ise, daha sonra Milli Saraylar'ın ilk Müdürü olan Sezai Selek getirilmiştir. Saray, köşk ve kasırların envanterlerinin çıkarılmasının hemen ardından ise 18 Ocak 1925 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Milli Saraylar Müdürlüğü kurulmuştur. Müdürlüğün teşkilatlanmasına ilişkin 9 maddelik Yönetmelik ise (Milli Saraylar Müdüriyeti Teşkilâtına Dâir Hey'et-i Celîle-i Vekîlece Kabûl Buyrulan Ta'limâtname) 12 Mayıs 1925 tarihlidir. 30 Mayıs 1925 tarihli Vîlayet Gazetesi'nde yayınlanan söz konusu yönetmelik içeriği ise özetle şöyleydi:

3 Mart 1924 tarihinde yayınlanan kanun gereğince Sarayları Tespit ve Muhafaza Komisyonları adıyla komisyonlar kurulacak ve mevcudun envanteri çıkarılacaktır. Topkapı Sarayı Müzeler İdaresi'ne devredilecek; Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı "Milli Saraylar" adı altında muhafaza edilecekti. Aynalıkavak ve Tophane Kasrı ise kongre ve konferanslara tahsis edilmekle beraber idaresi eşyaları ile beraber yine Milli Saraylar Müdürlüğü'ne devredilecektir. Yönetmeliğin birinci maddesinde devamla Yıldız Sarayı da geçici olarak Milli Saraylar Müdürlüğü'ne devredilecek; bu saray ve bağlı yapıları hakkında kalıcı düzenleme daha sonra yapılması öngörülmekteydi. Bunlar dışında kalan saltanat yapıları ise Milli Emlak Müdürlüğü'ne devredilmekteydi.

Dolmabahçe Sarayı
Hazine Kapı.

* Dr., TBMM Genel Sekreter Yardımcısı (Milli Saraylar)

Milli Sarayların ilk müdürü
Sezal Selek.

Yönetmeliğin 2. maddesine göre ise Milli Saraylar Müdürlüğü doğrudan doğruya Maliye Bakanlığı'na bağlı olacaktır.

3. maddede ise sarayların elektrik ve su masrafları ile çalışanların maaşları gibi kanuni masraflar ve diğer masraflardan 1000 kuruşa kadar olanlar Milli Saraylar Müdürlüğü'nün onayı ile daha fazlası ise Maliye Vekâleti'nin onayı ile ödenmesi karara bağlanmaktaydı.

4. madde ise sarayların onarımının finansmanı ile ilgili olup 10.000 kuruşa kadar yapılacak harcamalar için Müdürlüğe daha yukarısı için ise Bakanlığa harcama yetkisi verilmekteydi.

5. madde ise Milli Saraylar Müdürü'nün başkanlığında bir muavin, sorumlu muhasebeci (Sayman), kontrol memurundan teşekkül eden Milli Saraylar Encümeni'nin görev ve yetkilerinden söz edilmektedir. Buna göre 1000 kuruştan yukarı olan harcamalara karar yetkisi bu komisyonda olacaktır; ayrıca personelin atama/görevlendirme, terfi, ödüllendirme ve cezalandırılması gibi özlük ve disiplinle ilgili hususlarda da adı geçen Encümen yetkili olacaktır.

Dolmabahçe Sarayı'nın kısmen ya da bütünüyle ziyarete açılması durumunda elde edilecek bilet geliri ile hurdaya çıkacak eşyanın satışından elde edilecek gelir, Milli Saraylar Muhasebesince "geçici" gelir olarak emaneten kaydedilmesine ilişkin husus ise 6. maddede düzenlenmekteydi.

7. madde ise Milli Saraylar eşyasının diğer resmî dairelere hangi suretle verilebileceğine ilişkindir. Buna göre saraylardan herhangi bir resmî daireye eşya verilmesi ya da hurda/lüzumsuz eşyanın satılması kararı Bakanlar Kurulu kararı ile mümkün olabilecekti. (Bu maddenin verdiği yetkiye dayanılarak, 1926 yılından itibaren saray, köşk ve kasırlardaki binlerce eşya ile kamu binaları tefriş edilmiştir).

8. maddeye göre ise sarayların eşyaları arasında olup da "maddi bir kıymeti haiz olmayan ve de kullanıma elverişli olmayan eşyanın ihtiyacı olan resmî dairelere devri ya da satılabilmesi için ise Maliye Vekâleti'nce hazırlanacak bir liste esas alınacaktı.

Yönetmeliğin son maddesinde ise (9. Madde) sarayların dış emniyetinden İstanbul Valiliği sorumlu olacak; bunun yanında Dolmabahçe ve Yıldız saraylarındaki polis ve jandarma birlikleri de görevlerine devam edecekti.

Yukarıda ana hatları ile özetlenen Milli Saraylar Müdürlüğü'nün ilk müdürü, yukarıda da belirtildiği üzere Sezal Selek'ti. Sezal Selek bu görevini 14 yıl sürdürmüştü. Milli Saraylar Müdürlüğü'nün kuruluşunun 20. yılına ait bir tespitte Müdürlüğe bağlı Dokuma Atölyesi, Mimar, Başkâtip, Ayniyat Muhasibi ve Marangoz Atölyesi bulunmaktaydı; bu ana birimlerin altında ise muhtelif hizmet birimleri yer almaktaydı.

Yapılan tespitlere göre Dolmabahçe Sarayı'nın ziyarete açılması ile ilgili ilk yasal düzenlemeler de bu dönemde yapılmış, ancak taslak halinde kalan bu ilk düzenleme uygulamaya konulamamıştır. Bunun belki de en önemli nedeni 1927 yılından itibaren Dolmabahçe Sarayı'nın Cumhurbaşkanlık Makamı olarak kullanılacak olmasıydı.

Milli Saraylar Müdürlüğü'nün tarihinde en önemli tarihlerden biri ve belki de en önemlisi Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Temmuz 1927 tarihinde İstanbul'a gelişidir. Atatürk, cumhurbaşkanı olduktan sonraki İstanbul'a bu ilk gelişinde kendisine resmî ikametgâh ve çalışma yeri olarak Dolmabahçe Sarayı'nı seçmişti. Bu nedenle artık tüm gözler bu saray üzerindediydi. Dolmabahçe Sarayı'nın tefriş ve tamirine

ilişkin hususlara öncelik veriliyor, özen gösteriliyordu. Cumhurbaşkanlığı Makamı olarak (Riyaset-i Cümhur Makamı) kullanılan Dolmabahçe Sarayı'nın kurşun çatısının tam ortasına Gazi'nin sarayda bulunduğu zamanlarda Cumhurbaşkanlığı Forsu dikiliyordu.

Dolmabahçe Sarayı
Saltanat Kapı.

Atatürk'ün sarayda kaldığı dönemlerde haftada bir gün (Salı günleri) ziyarete açılması (kendisinin de onayı ile) uygun görülmuş olsa da bunun da pek uygulanmadığı anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'na ilk gelişi olan 1 Temmuz 1927 tarihinden sonra İstanbul'a 10 kez daha geldiği ve yaşamanın 11 yılının yaklaşık 4 yılını (aralıklarla) İstanbul'da ve ağırlıklı olarak da Dolmabahçe Sarayı'nda geçirdiği tespit edilmektedir. Atatürk daha çok yaz aylarında İstanbul'a gelmiş ve Dolmabahçe Sarayı'nı yazlık çalışma mekânı olarak kullanmıştır. Sarayı resmî çalışmalarıyla beraber daha çok kültür ve eğitimle ilgili konulara tahsis eden Atatürk, ilk üç dil kurultayı (1932, 1934, 1936) ve ilk tarih kongresinin de (1937) yine bu sarayda gerçekleşmesini sağlamıştır. Bunların yanı sıra 1928 yılının Ağustos ayında yeni harflere geçişle ilgili ilk çalışmalar da yine bu sarayda gerçekleştirilmiştir.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938 yılında ölümünden sonra 1949 yılı sonuna kadar Dolmabahçe Sarayı ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve ailesine ev sahipliği yapmış, saray yeniden Cumhurbaşkanlığı Makamı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Milli Sarayların tanıklık ettiği en önemli olaylardan birisi II. Dünya Savaşı'dır. Bu süreçte, 1941 yılından başlanarak savaş tehlikesine karşı saray, köşk ve kasırların eşyaları (Bu süreçte 3 suret olarak hazırlanan envanter defterleri halen

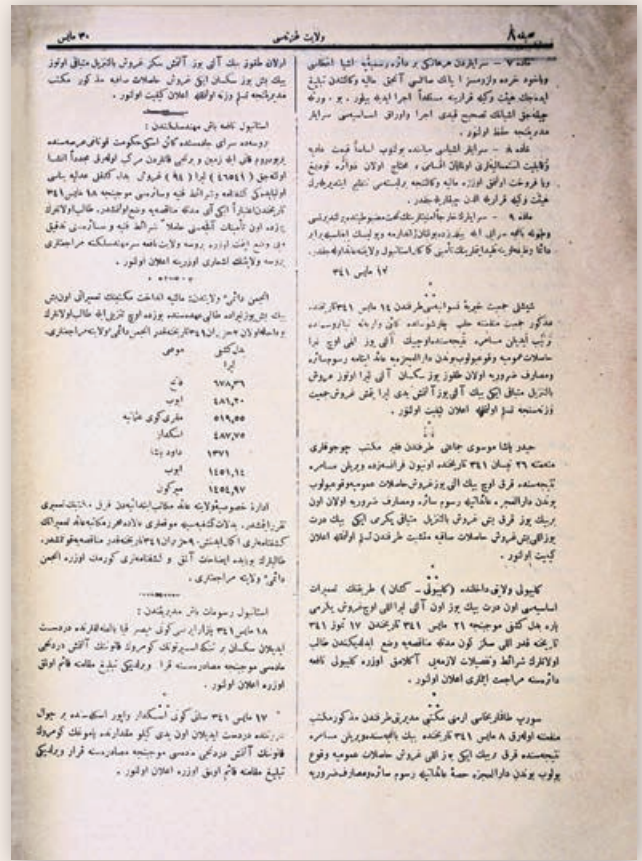
Dolmabahçe Sarayı'nda muhafaza edilmektedir) Sivas Divriği'ye taşınmıştır; savaşın sonlarına doğru eşyalar tekrar aslı yerlerine nakledilmiştir.

Milli Saraylara bağlı yapılar ve özellikle de Dolmabahçe Sarayı 1950'li yıllardan itibaren düzenli olmamakla beraber ziyarete açılmış; saray idaresinden alınan izinlerle ziyaret hizmetleri gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Cumhurbaşkanları Florya Deniz Köşkü, Küçüksu Kasrı gibi yapıları dinlenme amacıyla kullanırlarken Yıldız Şale uluslararası konferanslara ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Bunun yanında Türkiye'yi ziyaret eden yabancı devlet başkan ya da temsilcileri de yine Dolmabahçe Sarayı, Yıldız Şale gibi yapılarda ağırlanmışlardır.

Milli Saraylarda Koruma/Muhafaza önceliği 1970'li yıllarda da önemini korumakla beraber bu tarihlerden başlanarak kültürel envanter çalışmalarına da başlanmıştır. Modern müzecilik faaliyetlerinin de başlangıcı sayılabilecek envanter ve tarihi belge arşivinin tasnif çalışmalarından kısa bir süre sonra, 1984 yılında Yıldız Şale'de tertip edilen Milli Saraylar Sempozyumu sonrasında Milli Sarayların obje ve mekânlarıyla ilgili araştırma ve yayın çalışmalarına hız verilmiştir.

Yanda Yıldız Şale, İtalyan Mimar D'Aronco tarafından inşa edilen üçüncü bölüm.

Üstte Küçüksu Kasrı.

İstanbul Vilâyet Gazetesi, Numero: 742, Üçüncü Sene, 30 Mayıs 1341 (1925), Cumartesi.

Makâm-ı Vilâyetden:

Millî Saraylar Müdiriyeti Teşkilâtına Dâir Hey'et-i Celile Vekilece Kabûl Buyrulana Ta'limâtname

Madde 1- Sâkıt hânedân tarafından işğâl edilmekte iken 3 Mart 340 (1924) târihli kânûnun mevki'-i tatbika vaz'ı üzerine sarayları tesbît ve muhâfaza komisyonları teşkil olunan komisyonlar ma'rî-fetiyle ve Topkapı Sarayı mebâniden Sarayları ile Millî Saraylar nâmı müze ittihâz olunmak üzere müzeler idâresine ve Dolmabahçe, Beylerbeyi Sarayları ile Millî Saraylar nâmı altında muhâfaza edilmek ve Aynalıkavak ve Tophâne Kasırları da kongre ve konferanslara ve ictimââta tahsis olunmak üzere idâresi bu sarayların mevâdd-ı âtiye mücebince teşekkül edecek Millî Saraylar Müdiriği'ne tevdi' ve aksâm ve müştemilât-ı muhtelifesinden her birinin vaz'iyeti başkaca ta'yin olunmak üzere Yıldız Sarayı müteferri'âtı bu muvakkaten bu müdiriyyete ilhâk ve bunların hâricinde kalacak mebânî de icâr ve fûruht gibi takdîr olunacak suver-i muhtelif ile müceb-i istifâde bir hâle konulması zımında İstanbul Vilâyeti Emlâk-i Milliye Müdiriyyeti'ne terk olunmuştur.

Madde 2- Millî Saraylar Müdiriyyeti doğrudan doğruya Mâliye Vekâleti'ne merbût olub taht-ı idâre-sindeki saray ve kasırları binâ ve mefrûşât i'tibâriyle idâme-i ma'mûriyet ve muhâfaza-i mazbûtiyetlerini te'mîn ve bunun istilzâm ettiği mu'amelât ve muhâberâtı ifâ ile mükellefidir.

Madde 3- Me'ûmûrîn ve müstahdemîn ma'âşâtıyla Terkos Suyu ve elektrik ve telefon ucûrâtı gibi masârif-i mukannene ile masârif-i müteferrikadan bir kalemden bin guraşa kadar olan sarfiyât sarayla müdiriyyetin işâretiyle muhâsib-i mes'ûl tarafından tesviye olunur. Bin guraşdan yukarı masârif için vekâletden istizân edilecektir.

Madde 4- Saraylar ta'mîrât-ı mütemâdiye ve cüz'iyesinin hüsn-i îfâsı için Dolmabahçe'deki Ebniye Anbarı Millî Saraylar Müdüriyeti'ne rabt edilmiştir. Gerek aynen ve gerek nakden onbin guruşa kadar sarfiyâtı istilzâm eden ta'mîrât-ı müsta'cele tahsîsâtı mevcûd oldukca doğrudan doğruya Saraylar Müdüriyeti'nce yapılabılır. Onbin guruşdan yukarı olan ta'mîrât için vekâletden istîzân olunur.

Madde 5- Saraylar Müdüriyeti'nin riyâseti tahtında mu'âvin ile muhâsib-i mes'ûlden ve kontrol me'mûrundan mürekkeb bir encümen teşekkül edecek ve bin guruşdan yukarı sarfiyât ile müstahdemînin ta'yîn ve terfî ve mükâfât ve mücâzâtına müte'allik husûsâtı karâr altına alacaktır.

Madde 6- Dolmabahçe Sarayı'nın kısmen veyâ kâmilen umûma küşâdı takarrür ettiği takdirde ziyâret edeceklerden alınacak duhûliye ile fersûde ve hurde eşyâ satışı gibi husûsâtdan hâsıl olacak vâridât Saraylar Müdüriyeti Muhâsib-i Mes'ûllüğü'nce cibâyet olunarak emâneten îrâd kaydolunur.

Madde 7- Saraylardan herhangi bir dâire-i resmîyeye eşyâ i'tâsı veyâhûd hurde ve lüzûmsuz eşyânın satılması ancak Mâliye Vekâleti'nden tebliğ edecek Hey'et-i Vekîle kararına müsteniden icrâ edilebilir. Bu sûretle çıkacak eşyânın tashîh-i kaydı icrâ ve evrâk-ı esâsiyesi Saraylar Müdüriyeti'nce hıfz olunur.

Madde 8- Saraylar eşyâsı meyânında bulunub esâsen kıymet-i maddiye ve kâbiliyet-i isti'mâliyeleri olmayan aksâmı, muhtâc olan devâire tevdi' veyâ fûruht olunmak üzere Mâliye Vekâleti'nce bir listesi tanzîm etdirilerek Hey'et-i Vekîle kararıyla elden çıkarılacaktır.

Madde 9- Sarayların hâricen emniyetlerinin taht-ı mazbûtiyetde bulundurulması ve Dolmabahçe Sarayı ile Yıldız'da bulunan jandarma ve polis in ibkâsıyla beraber dâimâ vazîfelerine takayyüd etmelerinin te'mîni kemâkân İstanbul Vilâyeti'ne âid olacaktır.

13 Mayıs 341 (1925)

HAREM-İ HÜMÂYÛN MASÂRİFÂT NEZÂRETİ

TALİMÂTNÂMESİ

T. Cengiz Göncü*

Sultan II. Mahmud Dönemi (1808-1839) birçok açıdan olduğu gibi saray yaşamında da önemli değişim ve dönüşümlere tanıklık etmiştir. Harem-i Hümayûn'a mensup kadınlar ilk defa toplum içine çıkmaya, mesire yerlerinde gezmeye başlamışlardır; bu dönemden itibaren saraylı kadınlar eskiye göre daha "görünür" olmuşlardır. Dışarıya çıkan, saray dışındaki hayatı ve diğer insanları gözleme imkânına kavuşan saray kadınlarına giymeleri için verilen "ferace" Harem-i Hümayûn'un sosyalleşmesinin bir simgesi olmuştur. Ferace giymekle, dışarıya çıkmak ya da gezmeye gitmek aynı anlamı ifade eder olmuştur. Saraylı kadınların toplumsal hayata hızlı girişleri neticesinde yaptıkları bazı aşırılıklar, birbirleri ile girdikleri güç mücadelesi ve padişahı bıktıran huysuzlukları devrin kroniklerine yansımış, eleştirilmiştir.¹

Bu dönemde Mısır'la düzelen ilişkiler sonucu Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa İstanbul'a gelince Mısır sarayının kadınları da başkentte boy göstermeye başlamış; abartılı harcamalarıyla Osmanlı saray kadınlarını etkilemişlerdi.² Mısır hanedanının görkemli yaşamı önce devlet erkânının eşleri başta olmak üzere İstanbul'un önde gelen kadınlarının tüketim kalıplarını değiştirmiş; ardından da harcamalardaki artış saraya

1 Bu konu Ahmed Cevdet Paşa tarafından *Tezâkir*'de ayrıntılarıyla aktarılır. Cevdet Paşa'ya göre Harem-i Hümayûn mensupları 1850'li yılların ortalarına kadar pek ortalarda görünmezlerken, 1854-55 tarihlerinden itibaren rahatça *seyr u temâşâya* (gezip dolaşma) başlamışlardı. *Tezâkir*'de bu hususa dair şunlar kaydedilir: "... Saray kadınları ötedenberi saray-ı hümayûnda küşe gir-i ihtifâ olub hatta ferâceleri bile yok iken Sultan Mahmud Hân-ı Sâni devrinde arzularını alsınlar deyû kendilerine birer ferâce yaptırılmış idi. Bir buçuk seneden beri kendilerine seyr u temâşâ kapısı açıldı. Her yerde gezip yürütmeye başladılar..." bkz., Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir* [13-20], (Haz.: Cavit Baysun), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 3-4, 8.

2 Ahmet Cevdet Paşa'ya göre, Mısır Hıdiv ailesinin İstanbul'u ziyaretleri esnasında sergiledikleri şaşalı yaşam İstanbul'un önde gelen varlıklı aileleri tarafından taklit edilmeye başlanmış, bundan aşağı kalmak istemeyen saray kadınları lüks yaşam konusunda herkesi bastırıyorlardı. bkz., Ahmet Cevdet Paşa, *age.*, [1-12], s. 20; [13-20], s. 131-132.

Dolmabahçe Sarayı,
Hünkâr Dairesi Hamam
Dinlenme Odası.

Dolmabahçe Sarayı,
66 numaralı Hünkâr
Dairesi yazlık yatak odası.

intikal etmiştir.³ Mısır sarayının etkisi yanında Kırım Savaşı sürecinde İstanbul'a gelen İngiliz ve Fransız askerleri de Osmanlı toplumsal yaşamının şekillenmesinde rol oynamıştır. Müttefik devletlerin askerleri için açılan mağazalar, eğlence yerleri, lokantalar ve benzeri tüketim merkezleri Osmanlı sarayının ve bürokratik elitinin yaşamında derin etkiler bırakmıştır. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde (1839-1861) saray kadınlarına tanınan haklar, harcamaları ve elde ettikleri özgürlükler kamuoyunda yankı bulmuştur.⁴

Saraylı kadınlar Bezmiâlem Valide Sultan'ın yaşamını yitirdiği 1853 yılına kadar yine bir ölçüde dengelenebiliyor idiyse de bu tarihten sonra yaptıkları gereksiz masrafları ve mübalağalı davranışların önüne geçmek neredeyse mümkün olmamıştır. Saraylı hanımların hazineyi iflasa sürükleyen harcamaları kamuoyunda da tepkiyle karşılanmaya başlayınca padişah bir taraftan kendini emniyetsiz hissetmeye

3 "... Ve bir de vükelâ ve memûrîn bir vakitten beri hane ve sahilhane inşaatında ve bağ u bağçe tanzimâtında ve alafranga sofralar tertibâtında hayli isrâf ve sefâhat yoluna girmişler ise de haremlerce o kadar isrâf ve sefâhat esbâbı yok idi. Sonraları Mısır hanımları İstanbul'a dökülüp geldiklerinde sefâhat ve isrâfât kapılarını açtılar. Anlara bakarak vükelâ ve memûrîn haremeleri ale'l-husûs Fuad ve Âli Paşa daireleri dahî isrâfâta düştüler. Şehir hanımlarının bu etvâr-ı sefihâneleri saray-ı hümâyûna sirâyet etti. Saraylı hanımların sefâhatları ise cümlesini bastırdı ve ibtidâ hazine-i hâssayı ve badehû maliye hazinesini hâl-i iflâsa götürdü..."; bkz., A. Cevdet Paşa, *age.*, [13-20], s.132.

4 Cevdet Paşa, Harem-i Hümâyûna mensup kadınların özellikle Kırım Harbi'nden sonra gerek harcamalarında gerekse dış dünya ile temasta aşırı gittiklerini kaydeder. Paşa, II. Mahmud Dönemi'nde sarayın aylık harcamasının 1000 keseyi geçmediğini oysa Abdülmecid Dönemi'nde 20.000 keseye kadar ulaştığını bildirir. Padişah eşleri (özellikle ikballerden Serfiraz Hanım), kızları ve kız kardeşlerinin yaptıkları harcamalar saray bütçesini iflas noktasına getirmişti. Öyle ki saraylıların bu tür davranış ve abartılı harcamaları artık kamuoyunun da malumu olmuştu. Bu harcamaların artışında önemli bir pay da padişah kızlarının (sultanlar) son derece debdebeli düğünleri idi. bkz., A. Cevdet Paşa, *age.*, [13-20] s. 22-23.

başlamış diğer taraftan da Haremdeki kadınların çekişmesi nedeni ile kendi evi olan Harem-i Hümâyûn'da dahi can güvenliğinden endişe duyar olmuştur.⁵ Abdülmecid eşleri arasında özellikle ikinci ikbal Serfirâz hakkında söylentiler çıkıyor⁶; padişah da bu hanıma bağlılığından ötürü yaptığı bazı kaprılara ses çıkarmıyordu. Harem-i Hümâyûn'da böyle bir kadının öne çıkması diğerlerinde kıskançlıklara neden oluyordu; bunun sonucunda bir taraftan saraya kesilen alışveriş faturaları hazineyi zor durumda bırakırken diğer yandan da saltanat makamının saygınlığı zedeleniyordu.

Kadınefendi, ikballer ve sultanların en önemli iki harcama kalemi terzi ve kuyum masraflarıydı. Terzi Louis, Terzi Küçük Şahin, Beşiktaşlı Kuyumcu Mıgırdıç, Kuyumcu Akne bazergan, Kuyumcu Reisoğlu, Küçükoğlu Hoca Artin, Kuyumcubaşı Düzoğlu Hoca Karabet, kadınefendi ve ikballerden alacağı olan esnaftan önde gelenleriydi. Sarraf ve kuyumcuların, saray ve özellikle de Harem mensuplarının yaşam koşullarının kolaylaştırılmasında önemli bir rolü vardı. Nakit sıkıntısının çözülmesinde ve acil ihtiyaçlar için gerekli olan paranın sağlanmasında önemli katkıları olan kuyumcu ve sarrafların saray çevresinde nüfuz ve etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Alınan tüm önlemlere ve yapılan ödemelere karşın maliyenin kötü gidişi Sultan Abdülmecid'i zor durumda bırakıyor, psikolojisini bozuyordu. Üstelik tam da bu malî kriz dönemine tesadüf eden sultan düğünleri durumu iyiden iyiye zorlaştırıyordu. Aylıkların dahi ödenemez hale geldiği, alacaklıların sarayın kapısına dayandığı böyle bir süreçte yapılan alâyişli düğünlere yapılan masrafların açıklaması da oldukça güçlüklerle yapılabiliyordu. Haremin borçlarının ödenmesinin gündemde olduğu bir sırada Darussaâde Ağalığı'ndan hâlâ haremin alışverişi ile ilgili talepler geliyordu. Ancak padişah tasarruf konusunda ısrarlıydı ve gelen talepler geri çevrilmişti.⁷

Sultan Abdülmecid devlet erkânı ile her yan yana gelişinde geçmişte yapılan harcamaların gereksizliğinden bahsederek pişmanlığını ortaya koyuyor; devlet erkânından elbirliği ile bu sorunun üstesinden gelmelerini istiyordu. Padişah yayınladığı irade-i seniyyelerde devlet maliyesinin gelir ve gider dengesinin yakalanması için masrafların kısılması için bazı ıslah önlemlerinin alındığını belirtirken ve artık masrafların inceden inceye araştırılmasını, devlet memurlarının kamu malını zarara

5 "... Zât-ı şâhâne bu fenalıkların önünü alamayub her nasıl olursa olsun vükelâ para bulsun da idare ettirilsin vadisinde bulunurdu. Vükelası dahî ibtidâları saray-ı hümâyûnun sefâhat yollarını teshîl belki tervîc ederek müdâhanekârlık vâdisinde yek diğere müsâbakât ederlerdi. Lakin sonra hazinelerde para kalmadı. Heyet-i devlet bir acz içine düştü. Zât-ı şâhâne pek sıkıldı. Hasta oldu ve hâricen meslûbu'l-emniyye olduğu gibi kadınlar yekdiğerini istirkâb ederek şâyed ki kendisini suikasd ederler deyû vehm u vesvesye duçâr ve saray-ı hümâyûnca dahî emniyeti münselib olarak bir acib merâki âdem heyetine girdi. Gerek vicdânen ve gerek beden kendisine za'f u hüzal geldi. Hattâ bir gün kamasının sapı düşmüş olduğundan saray-ı hümâyûna hizmet eden Düzoğlu Deli Boğos'u çağırıp "Bunu çabuk yaptır. Zira benim beşinci kadına emniyetim yoktur. O bir kâfire şeydir. Anın için bu kamayı taşıyorum." Dedikte Deli Boğos dahi "Efendim o dağdan gelmiş; Efendimizin akçe ile aldığı cariyedir. Niçin size hain olsun. Hem kimin ne haddine size sükasd eylesin. Siz padişahsınız. Hiç böyle şey hatıra gelir mi?" demekle Hünkâr "Sen kadının taraftarısın" gibi sözler söylemiş... bkz., Cevdet Paşa, age., [1-12], s. 131-132.

6 "... [Saray kadınları] Şurada burada türlü türlü rezaletler eder oldular. Tarabyalı bir çalgıcı ermeni oğlanı dahi anlar ile me'lûf olarak bundan dolayı saraylılar pek ziyade lisana geldiler. Hele ikballerden meşhure Serfiraz nam ikbal pek ziyade mergube-i padişahî olarak ekseriya Yıldız Köşkü'nde oturmakta olduğu halde çarşı içinde küçük fesli deyu maruf olan bir ermeni oğlanına urulup bu uğurda te'diyesi kabil olmayacak borçlar ederdi." bkz., Ahmed Cevdet Paşa, age., [13-20], s. 3.

7 BOA, HH.İ, 23/29, (26 B 1273/22 Mart 1857).

Dolmabahçe Sarayı,
153 numaralı Kadınefendi
Dairesi'nin sofası.

uğratacak her türlü davranıştan kaçınmalarını istiyor; buna aykırı davranışlar hakkında derhal ve vakit geçirmeden gerekli yasal sürecin başlatılması için sadrazama şiddetli emirler veriyordu.⁸

Sultan Abdülmecid ilannâme niteliği de taşıyan bir irade-i seniyyesinde aile üyelerinin tasarrufa uygun olmayan harcamalarıyla ilgili ödemelerin bundan sonra yapılmayacağını; haremın standart aylıklarıyla idare edeceklerini belirtmekteydi. Aynı irade-i seniyyede saraya mal satan esnaf ve tüccar da “nasıl olsa alacağımı tahsil ederim” düşüncesiyle saraya veresiye mal satmamaları hususunda uyarılıyordu. Harem-i Hümayûn’un alışverişlerine aracılık eden saray görevlilerinden hademeler ve diğer memurların da bu emre uygun hareket etmeleri gerektiği, aksi takdirde hapis cezasını da kapsayacak şekilde müeyyideler uygulanacağı bildiriliyordu. Harem-i Hümayûn’un borçlarının takibi ve daha önce yapılmış alışverişlerde takdir edilen fiyatların ne derece hakkaniyetli olduğunun tespiti ile ilgili olarak ise Serasker Rıza Paşa görevlendiriliyordu.⁹

Harem-i Hümayûn’un borçlarını yapılandırarak ödenmeye başlanmasının ardından israfın önlenmesi ve harcamaların disiplin altına alınmasına ilişkin Mabeyn tarafından atılan somut bir adım da *Harem-i Hümayûn Masârifât Nezâreti*’nin kurulması olmuştur.¹⁰ Harem-i Hümayûn Masârifât Nâzırlığı görevi Meclis-i Vâlâ üyelerinden Rıza Efendi’ye ilave-i memuriyet olarak verilmişti.¹¹ Ancak daha sonra

8 BOA, MB.İ, 15/16, (2 C 1276/27 Aralık 1859)

9 BOA, MB.İ, 14/112, (8 M 1275/18 Ağustos 1858).

10 BOA, HH.İ, 19/55, (15 B 1272/22 Mart 1856).

11 BOA, HH.İ, 31/24, (29 Ş 1275/3 Nisan 1859).

Dolmabahçe Sarayı,
153 numaralı Kadınefendi
Dairesi'nin 155 numaralı
odası.

bu göreve, aynı zamanda “Ders Nâzırı” olan Kemal Efendi getirilecekti.¹² Haremin alışverişinin kayıt altına alınması ve istendiğinde bu kayıtlara müracaat edilebilmesi için “Masraf Kâtibi” unvanıyla bir kâtip görevlendirilmiş;¹³ Nezâretin kuruluş amacını ortaya koyarak çalışma ilkelerini belirleyen bir de talimat yayınlanmıştı.¹⁴

Aşağıda çeviri yazısı verilecek olan Talimatname'ye göre; Harem-i Hümâyûn'un harcamalarında tasarrufu temin ederek israfı önlemek Masârifât Nezâreti'nin kuruluş amacıydı. Şehzadelere, sultanlara ve haremin diğer üyelerine, kendilerine yetecek kadar maaş ve tayinat tahsis olunmuş olup her ay düzenli olarak Darussaâde Ağası vasıtasıyla hak sahiplerine iletilecekti. Harem'deki her dairenin alışveriş defterleri Nezârete teslim edilecek ve oradan da Mâbeyn-i Hümâyûn'a sunulacaktı. Böylelikle Haremin tüm harcamaları padişahın bizzat kontrolünde gerçekleşecekti. Getirilen düzenlemeyle Harem-i Hümâyûn'un kendilerine tahsis olunan ödenek dışında harcama yapmaları kesinlikle yasaklanacak ve buna aykırı davranışlar anında padişaha haber verilecekti. Yapılacak alışverişlerde, fahiş fiyat vermek veya zimmete para geçirmek gibi yollarla hazinenin zarara uğratıldığı tespit edilirse bu suçları işleyen esnaf ve tüccar ya da hademe en şiddetli şekilde cezalandırılacaklardı.

12 BOA, MB.İ, 15/4, (23 R 1276/19 Kasım 1859).

13 Masraf kâtibi olarak görevlendirilen Vehbi Efendi'ye tayin olunan yemek için günde 5 kıyye et, 5 çift fodla tahsis olunuyordu. Ayrıca 45 adet kapaklarıyla beraber tabak, 1 adet pilav tenceresi, 2 adet çorba ve süt tası, 2 adet bakır tatlı tabağı, 1 adet hoşaf maşrapası olmak üzere 11 adet de bakır kap kacak veriliyordu. bkz., BOA, HH.İ, 19/55, (15 B 1272/22 Mart 1856).

14 “.. Harem-i Hümâyûn için lüzum olacak eşyanın sûret-i mübâyaası hakkında ittihâz olunan usûle dâir terkîm ettirilen varaka...”, bkz., BOA, MB, 59/42, (14 B 1273/10 Mart 1857).

حرم همایونده مصارف ناطری عطر و لوازمی خردینه تعلیمات

جاب هم عمر دستک حصه ملاکاتی روز افزوده جوسوه ذات سولستان طلا لاینگ اصلاح امور خصوصیه و عمومیه سلفت شبه لری حصه معروف اولاده هم نوبه لری جوسوده اولاده
سندبات سرف ابان دائره همایون لریک دهم مصارف ذنبه و بابعات لازم لریک حصه مسه تصرف وضع عفات اولاده شیشایله بکره اهدان بوردیلاده حرم همایونده مصارف ناطری
سرای همایونده تخصیص بوردیلاده دائره ده بولنه جقدر

اشیونعلما مضروق بوسلده مهر اولیمن وجهه برونه روز افزوده بجا بولم اقدیر و سلطیه عظام حصه و حرم همایونده ابری ابری مخصصه جدیده احصایه بولم اولفل لری بولاده
و لریک سارا لیم حصه لریک عبیه و مخصوص اولاده معاش و باه لری بده ماه خزینه خاصه طرفه نظارت سارا لیا بجا بولم ارسال اولوب و اولو لرا لعا ده السرفه اعاشی خردینه بولم
معدیه اعطا و تقدیم این بولم جقدر

هر دائره شبه لک ماهیه و تو عولده بابعاتک و تر مفراتی واسطه استرا اولم و بابعات طرفه نظارت سارا لیا اعطا اولوب لک طرفه دهم جوسی طرفه و بابعات همایون
طرف عالیته تقدیم اولم جقدر

معینانه فضل اولورده و برکسی با ایا با بوسی با ارا ده شبه کلبا ممنوع اولم بفرده بولک خدای حرکت من اولور لری و حال محله مالی به خبه و بر بولم

بابعات واقعه سرف دار نکاب و معاف و قومی واصاف و بجا طرفه نظارت نبات فاحشه ضعیف کورد بولم لریک لک انضا ایده محل عالی به اضا اولم بجه و بولک جرات ایده خدم
واصاف و بجا لریک ناب و تبعیه صرف معنی قدر جقدر

نظارتک مصالح واقعه سرف مقام سرعکری و دهم مراجعت واقضا ایده خصصات استاده و سینه اید بولم جقدر

دفا تر لازم بی تنظیم اجملک اوزره منب نظارت سارا لیا بجا بولم بولم جقدر

WAB
12/6

BOA, MB., 47/148, (1275, tt).

Cenâb-ı Hak ömr u şevket-i hazret-i mülûkâneyi rûz-ı efzûn buyursun. Zât-ı şevket-simât-ı zıllullâhînin ıslâh-ı umûr-ı husûsiyye ve umûmiyye-i saltanat-ı seniyyeleri hakkında masrûf olan himem-i mütevâliyeleri cümlesinden olarak mensûbât-ı şeref-âyât-ı dâire-i hümâyûnlarının dahî masârif-i zâtiyye ve mübâyaât-ı lâzimelerinde husûl-i hüsn-i tasarruf ve men'-i telefât irâde-i hayr-gâyetiyle bu kerre ihdâs buyrulan harem-i hümâyûn masârifât nezâreti saray-ı hümâyûnda tahsîs buyrulacak dâirede bulunacaktır.

İşbu talimâta melfûf pusulada muharrer olduğu vechile bu def'a devletlû necâbetlû efendiler ve selâtîn-i ızâm hazerâtına ve harem-i hümâyûna ayrı ayrı muhassasât-ı cedîde ihsân buyrulmuş olmağla gerek bu pâre ve gerek müşârunileyhim hazerâtının muayyen ve mahsûs olan maaş ve mâhiyeleri beher mâh hazîne-i hâssa tarafından nezâret-i müşârunileyhâ cânibine irsâl olunub devletlû dârussaâdetüş-şerîfe ağası hazretleri ma'rifetiyle mahallerine i'tâ ve takdîm ettirilecektir.

Her dâire-i seniyyenin mâhiye vukû bulacak mübâyaâtının defter-i müfredâtı vâsıta-yı iştirâ olanlar ve bâyiler taraflarından nezâret-i müşârunileyhâya i'tâ olunub ânın tarafından dahî cümlesi toplanarak mâbeyn-i hümâyûn taraf-ı âlîsine takdîm olunacaktır.

Muayyenâtdan fazla olarak veresiye eşya mübâyaası bâ-irâde-i seniyye külliyyen memnû olduğundan bunun hilâfı hareket his olunur ise derhal mahall-i âliye haber verilecektir.

Mübâyaât-ı vâkıada sirkat ve irtikâb ve telef vukûu ve esnâf ve tüccar taraflarından fiyat-ı fâhişe vaz'ı görülür ise kezâlik iktizâ eden mahall-i âliye ihbâr olunacak ve buna cür'et eden hademe ve esnâf ve tüccarın te'dîb ve teb'idine sarf-ı mesâi kılınacaktır.

Nezâretin mesâlih-i vâkıasında makâm-ı seraskerîye dahî mürâcaat ve iktizâ eden husûsât istişâre ve istizân edilecektir.

Defâtir-i lâzimeyi tanzîm etmek üzere maiyet-i nezâretde icâbına göre bir kâtib dahî bulunacaktır.

Teşrif-i Hümâyûn Be-Darbhâne-i Âmire

SULTAN III. SELİM'İN

DARBHÂNE-İ ÂMİRE'Yİ ZİYARETİ

Ömerül Faruk Bölükbaşı*

Köklü bir geleneğin ve uzun asırlara dayalı esaslı bir tecrübenin mahsulü olan Osmanlı siyasi kültüründe padişahlık kurumunun çok önemli bir yeri vardı. Padişah âdil bir idarenin, siyasi istikrarın ve içtimaî dengenin teminatı olarak görülüyordu. Toplum ve devlet bürokrasisi üzerindeki meşruiyetini de hâkim siyasi kültürün sağladığı birtakım araç ve imkânlarla borçluydu. Söz konusu imkân ve araçların başında muhtelif tören, gelenek ve teamüller gelmekteydi. Bunlar arasında öncelikle cülus törenleri, cuma selamlıkları, muayedeler, kandil kutlamaları, hilat tevcihleri, hediye takdimleri, düğün ve sünnet törenleri sayılabilir.¹ Bunlara ilaveten çeşitli yerlere yapılan ziyaret ve geziler de padişahların sarayın dışındaki dünya ile temas etmesine imkân sağladığı için büyük önem taşıyordu. Padişahlar dinlenmek, eğlenmek ve halkın sorunlarını yerinde müşahede edebilmek için biniş veya tebdil gezilerine çıkıyorlardı. Ayrıca Tersane, Tophane, Mehterhâne-i Âmire gibi devlet kurumlarını da teftiş amacıyla ziyaret ediyorlardı. Bu tür ziyaretler esnasında görevlilerden çalışmaları hakkında bilgi alıyor, onlara bahşişler verip, ihsanlarda bulunuyorlardı. Eğer bir sorun veya aksaklık varsa giderilmesi için gerekli tedbirleri aldırıp, ilgili kişileri cezalandırabiliyorlardı.

1 Esad Efendi, *Teşrifât-ı Kadime*, yayınlayan: Cahid Baltacı, İstanbul 1979; Halil İnalcık, "Osmanlı Padişahı" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIII/IV, 68 - 79; Mehmet İpşirli, "Saray Teşkilâtı" *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed.: E. İhsanoğlu,) İstanbul 1994, I, s. 139 - 156; Muzaffer Doğan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Makam Vergisi: Caize" *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 7, İstanbul 2002, s. 35 - 74; Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı Devlet Teşrifâtında Hırka-i Şerif Ziyareti" *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 16, İstanbul 1998, s. 37- 45.

Sultan III. Selim de seleflerinin bu geleneğini sürdürmüştür. Hatta büyük bir ıslahat programının yürütücüsü olduğu için bu tür gezi ve ziyaretlere seleflerinden daha fazla önem verdiği de söylenilebilir. Böylelikle yapılmasını istediği yenilik ve düzenlemeleri yerinde görme imkânı bulmuştur. Mesela cülusunun hemen ardından Tersane-i Âmir'e'ye gitmiş, bazı isteklerinin yerine getirilmemiş olması yüzünden - olayın asıl gerekçesi büyük ihtimalle aralarındaki eski bir husumet olmakla birlikte - Tersane Emini Selim Ağa'yı katlettirmişti. 27 Mayıs 1801 tarihinde yine Tersane-i Âmir'e'yi ziyaret etmiş, yapılmakta olan kalyonları inceleyip yetkililerden bilgi almıştır. Başka bir gezisinde ise 20 Nisan 1806 tarihinde Azadlu Baruthânesi'ne giderek barut çarhlarını incelemiş, orada yemek yiyip, ayrılmadan önce işçi ve hademelere ihsanlarda bulunmuştur.²

Burada neşredilen belge ise Sultan III. Selim'in 14 Ekim 1801 tarihinde Darbhâne-i Âmir'e'ye gerçekleştirdiği ziyaretin kaydını ihtiva etmektedir. "Teşrif-i Hümâyün Be-Darbhâne-i Âmir'e" başlıklı bu kayıta padişahın ziyareti esnasında personele verilen atiyyelerin miktarı gösterilmektedir. Söz konusu ziyaret devrin sırkâtibinin rûznâmesinde zikredilmemekte, sırkâtibinin bu suskunluğunu devrin vekayinüvisi de paylaşmaktadır. Bu durum bizi ziyaretin ayrıntılarından mahrum etmektedir.³ Bu mahrumiyetin elimizdeki belgeyi kuru bir arşiv kaydına dönüştürmesinin önüne geçebilmek için belgede zikredilen darbhane personeline ve Darbhâne-i Âmir'e'ye değinilmesi gerekmektedir. Belge latin harflerine aktarılırken her bir personel için dipnotlarda gerekli açıklamalar yapıldığından burada sadece Darbhâne-i Âmir'e'yle ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Bu dönemde Darbhâne-i Âmir'e yalnızca para basan bir kurum olmayıp, aynı zamanda hazine vasfı da taşıyordu. Bu nedenle Hazine-i Âmir'e'yi desteklediği gibi saraydaki Enderun Hazinesi'yle de önemli ilişkileri vardı. Padişah ve saray mensupları için çeşitli ödemeler yapıyor; enderuna ait bazı gelir kaynaklarını ve hanedan mensuplarına ait bazı vakıfları idare ediyordu. Darbhânenin saray ve Enderun Hazinesi'yle ilişkileri giderek daha da önem kazanmış, hatta 1850 tarihinden itibaren Darbhâne-i Âmir'e Nazırı'na Hazine-i Hassa Nazırı denilmeye başlanılmıştır.

2 Kemal Beydilli, "Kendi Kaleminden III. Selim" *III. Selim: İki Asrın Dönemecinde İstanbul*, (Ed.: Coşkun Yılmaz), İstanbul 2010, s. 27 - 51; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi, Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 41 - 51; Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Târîhi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, s. 131 - 132; 138-139; *Taylasanizâde Hâfız Abdullah Efendi Târîhi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)* (Haz.: Feridun M. Emecen), İstanbul 2003, s. 376 - 377; Mehmed Sadık Zaim-zâde, *Vakâ-i Hamidiyye*, İstanbul 1289, s. 102 - 110; Mehmet Ali Beyhan, *Saray Günlüğü (1802 - 1809)*, İstanbul 2007, s. 56 - 60, 194, 351.

3 14 Ekim 1801 (6 Cemâziye'l-âhir 1216), *D.DRB.d*, nr. 152; *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, yayınlayan: Sema Arıkan, Ankara 1993; Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar, nr. 6013; Elimizde Darbhâne-i Âmir'e'nin padişahlar tarafından ziyareti konusunda başka bir örnek daha vardır. III. Selim'in halefi Sultan IV. Mustafa da darbhâne'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin şahidi olan bir darbhâne çalışanının verdiği bilgiye göre Padişah, Düzoğlu Hovannes'in odasında bir süre oturduktan sonra atölyeleri gezmiştir. Bu esnada çalışmaları inceleyerek ustalardan bilgi almıştır. Kaynağımız ziyaret esnasında Düzoğlu Hovannes ve oğullarının padişahın ayağını öpme şerefine nail olduklarını, bunu gören Müslüman personelin kıskançlıklarını büyük bir övünç ve sevinçle anlatır. Ayrıca ziyaret esnasında padişaha da bir takım hediyeler verildiğini belirtir. bkz., *Georg Oğuluckyan'ın Ruznamesi, 1806 - 1810 İsyenları*, (Çev.: H.D. Andreasyan), İstanbul 1972, s. 15 - 16.

Darbhâne-i Âmire'nin personel yapısını incelediğimizde ise idarecilerin Müslüman, Türkçe konuşan profesyonel bürokratlardan oluştuğunu; para basımıyla ilgili teknik işleri yapan usta ve işçilerin ise gayrimüslim Ermeniler olduğunu görüyoruz. Sayısal olarak bakıldığında personel arasında gayrimüslimler ezici bir şekilde çoğunlukta idi. Nitekim belgede zikredilen personelden sadece sikke nazırı, sikkegen ve kâtipler müslümandır.⁴

Son olarak belirtmeliyiz ki, belge latin harflerine aktarılırken bazı küçük karalamalar dışında metne tamamen sadık kalınmıştır. Sadece bazı yerlerde metnin daha anlaşılır olmasını sağlamak için küçük eklemeler yapılmıştır. Söz konusu eklemeler [] içinde gösterilmiştir.

4 Bütün bu konularda ayrıntılı bilgi için bakınız; Ömerül Faruk Bölükbaşı, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, danışman Ali Akyıldız, İstanbul 2010.

تشریف هایون به ضربخانه ای و ۱۲۱۶ بم اولاد سعید دفعه یکم دفعه عظیمه لکهارت

پرفوا و جانغی دو که جیان	یکه کانت باشی	غوشه که زنی	باره جیان	با صد و جیان
۶۰	۱۵۰	۸۰	۶۰	۱۰۰
نفراته	نفراته			
۱۲۰	۲۵۰			

ساعتیان	که ناظر و دیگری	دو رخ به جیان قدر	اغردی جیان	نیمدر جیان	دو یو جیان
۲۰	۱۰۰	۱۲۵	۵۰	۵۰	۵۰

نیمه جیان	باره نیمدر جی	باره دو رخ به جی	عبار جیان	برداختیان	کود جیان
۵۰	۵۰	۵۰	۶۰	۴۰	۶۰

حالون و سا بیان و غیر	صاف او کاسی	دو ز او غلو
۱۰۰	۱۵۰	۱۵۰
یا باف		او اعلدینه
۱۰۰		۱۰۰
فاندا		عمده نسج
۱۰۰		۲۰۰
		بابعه کچی سینه و غیر
		۲۰
		التون دو رخ به نه
		۱۵
		جاشنی جیه
		۴۰
		فایچی بابنه
		۵۶۰

بودنی اخاف هایون بسددر باقر کاتب اقری

۲۰۰۰
۲۰۰۰
۴۰۰۰

بالوده ترقیم اولدینی اوزده ضربخانه عداری اصناف عمل فولدیه ایچی بیک غدشی توزیفه ازده هایون
جهانکتابیری اوزانی بودیلور او باهره و هر حاله اوز فزان و عوارف واحسان شهنشاه زمان
افزون حضرت بکدر ۲۰۸۲ ۲۱۶

۲۵۰
۲۵۰
۲۵۰
۲۵۰
۲۵۰
۲۵۰

باز کاتب اقری
سکرات اقری
ماجر عطاء الله اقری
صدقه اقری
صدقه اقری
بجک اقری

Teşrif-i Hümâyûn be-Darbhâne-i Âmire¹, fi 6 Cemâziye'l-âhir sene 1216 (14 Ekim 1801)

Yevmi erba'a [Çarşamba], sâ'at 5 dakika 35, meks-i dakika² 78

Atiyye-i Hümâyûn

Yukaru ocağı dökmeçiyân ³	Sikkegânbaşı ⁴	Guruş sikkezene ve sâ'ire ⁵	Pârecinân ⁶	Yassılavuciyân ⁷
Ustaları 60 guruş Neferâtına 60 guruş [Yekûn] 120 guruş	[Sikkegânbaşına] 100 guruş Neferâtına 150 guruş [Yekûn] 250 guruş	80 guruş	60 guruş	10 guruş

Sâ'atciyân ⁸	Sikke nâzırı ⁹ ve bekçi ¹⁰	Doğramacıyân-ı guruş ¹¹	Ağardıcıyân ¹²	Temurciyân ¹³	Dolabciyân ¹⁴
40 guruş	[Sikke nâzırına] 30 guruş [Bekçiye] 20 guruş [Yekûn] 50 guruş	175 guruş	50 guruş	50 guruş	50 guruş
Tahtacıyân ¹⁵	Pâre temurcisi ¹⁶	Pâre doğramacıları ¹⁷	Ayarcıyân ¹⁸	Perdahtciyân ¹⁹	Gözcıyân ²⁰
50 guruş	50 guruş	40 guruş	30 guruş	30 guruş	60 guruş
Hammâlân ²¹ ve sâysisân ²² ve gayruhu 230 guruş Sâysisân 20 guruş Hammâllara 20 guruş [Yekûn] 40 guruş		Sarraf odası ²³ 150 guruş			

1 Neşrettiğimiz belgenin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunduğu tasnif için bkz., 14 Ekim 1801 (6 Cemâziye'l-âhir 1216), *Darbhâne-i Âmire Defterleri*, nr. 152.

2 Padişahın Darbhâne-i Âmire'de kaldığı süreyi ifade etmektedir.

3 Darbhâne-i Âmire işçi sınıfına mensup olan dökmeçiler kefçe adı verilen atölyede görev yapıyorlar, altın ve gümüşü eriterek kalıplara döküyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.* (adı geçen tez), s. 55 - 56, 214.

4 Darbhâne-i Âmire idareci sınıfına mensup olan sikkegen cemâati çalışanları, sikke kalıplarının üzerindeki nakış ve yazıları hazırlayan Müslüman hattat, hakkâk ve ressamardan oluşuyordu. Sayıları 1799 yılında onyediyen sikkegenlerin idaresine sikkegânbaşı deniliyordu. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 39 - 42.

5 Darbhâne-i Âmire işçi sınıfına mensup sikkezenler, rakkâs denilen aleti kullanarak sikke kalıbındaki nakış ve yazıları pulların üzerine darp ediyorlardı. Çalıştıkları atölyeler basılan paranın cinsine göre değişik şekillerde adlandırılıyordu. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 57 - 58.

6 Darbhâne-i Âmire personeline dair elimizdeki bilgiler bu adlandırmanın belgede yazıldığı gibi değil "pâreciyân" şeklinde olması gerektiğini göstermektedir. Pâreciler kuruşun kırkta biri değerinde olan pâre adı verilen sikkenin basımında rol alıyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 56 - 57, 214.

7 Bunlar çarh denilen aleti kullanarak maden kalıplarını gerekli inceliğe getiriyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 56, 214.

8 Para basımında kullanılan alet ve edevatın yapımı ve tamiriyle uğraşan işçilere bu isim veriliyordu. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 58.

9 Kefçede çalışan, idareci sınıfa mensup bir görevliydi. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 37.

10 Darbhâne-i Âmire'de kapıcı adıyla anılan görevliler bekçilik hizmetini yerine getiriyordu. Bu görevli de bunlardan biri olmalıdır. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 59-60.

11 Darbhâne-i Âmire işçi sınıfına mensup doğramacılar, kesme veya doğrama olarak adlandırılan aleti kullanarak maden çubuklarını pul haline getiriyorlardı. Basılan paranın cinsine göre adlandırılan çeşitli atölyelerde çalışıyorlardı. Buradaki ifadeyle guruş pullarını hazırlayan doğramacılar kastediliyor olmalıdır. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 56.

12 Ağartmacılar doğrama sırasında kararan pulları çeşitli işlemlerle beyazlatıyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 57, 99 - 100.

13 Saatçilerle aynı işi yapıyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 58.

14 Darbhâne-i Âmire teşkilâtı ve personeline dair elimizdeki bilgileri değerlendirdiğimizde bunların para basılırken kullanılan maden kalıplarını çarh denilen aleti kullanarak gerekli inceliğe getiren atölyeye mensup olduklarını söyleyebiliriz. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 56, 214.

	guruş
Düzoğlu[na] ²⁴	150
[Düzoğlu'nun] oğullarına ²⁵	100
[Düzoğlu'nun] amelesine ²⁶	50
Mübâya'acı Simon'a ve gayruhu ²⁷	200
Altun doğramasına ²⁸	20
Çâşniciye ²⁹	15
Kalcıbaşıya ³⁰	30
[Yekûn]	565

	guruş
Yekûn³¹	2000
Bu dahî ihsân-ı hümayûn buyurulmuştur. Başkâtib efendi ve sâ'ir kâtiblere ³²	2000
[Yekûn]	4000

Bâlâda terkîm olunduğu üzere Darbhâne-i Âmireleri esnâf-ı amele kullarına ikibin guruş tevzî'ine izn-i hümayûn-ı cihân-güşâbîleri erzânî buyurulur ise ol-bâbda ve her hâlde emr ü fermân ve avâtîf u ihsân şehîn-şâh-ı cihân efendimiz hazretlerindir.

Fi 8 Cemâziye'l-âhir sene 1216 [16 Ekim 1801]

15 Bunlar da para basarken kullanılan maden kalıplarını çarh denilen aleti kullanarak gerekli inceliğe getiriyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 56, 214.

16 Bu görevliler de alet ve edevatın yapım ve tamiriyle uğraşıyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 58.

17 Pâre adı verilen kuruşun kırkta biri değerinde olan sikkenin pullarını hazırlıyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 56.

18 Bunlar altın sikkelerin renk ve cila işlerini yapan personeldi. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 57.

19 Bunlar da altın sikkelerin renk ve cila işlerini yapıyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 57.

20 Gözcüler Darbhâne-i Âmire idareci sınıfına mensuptu. Keçede çalışan işçileri denetliyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 42.

21 Darbhâne-i Âmire'de taşıma ve nakliye işleriyle uğraşan hamallar vardı. Ancak bunların tam sayısını bilmiyoruz. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 59 - 60.

22 Darbhâne-i Âmire'de 1843 tarihinde dört tane seyis vardı. Seyisler gayrimüslimdi. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 59 - 60.

23 Bu odaya mensup görevliler sikkeleri basıldıktan sonra sayıyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 59.

24 Düzoğulları 1762 yılından itibaren Darbhâne-i Âmire'de mühim görevler üstlenmiş bir Ermeni ailesidir. Darbhâne ifrâzcıbaşısı (mübâya'acısı) olan Düzoğulları, piyasadan kıymetli maden topluyorlardı. III. Selim'in darbhâneyi ziyareti esnasında ifrâzcıbaşılık görevini yürüten kişi Düzoğlu Hovannes'ti. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 44 - 49, 62 - 64.

25 Bunlar Düzoğlu Hovannes'in oğulları Kırkor, Sarkis ve Mikael olmalıdır. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 49; Oğulokyan, *age.*, s. 15 - 16.

26 Darbhâne-i Âmire'de İfrâzcıbaşı Düzoğlu'nun emrinde çalışan pek çok kişi vardı. Bunlar tüccar sınıfı içinde ve çeşitli atölyelerde görev yapıyorlardı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 44 - 54, 58 - 59.

27 Bunlar piyasadan maden temini işinde görev alan ve Düzoğulları'yla bağlantılı çalışan kişilerdi. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 51 - 53.

28 Kesme veya doğrama olarak adlandırılan aleti kullanarak maden çubuklarını pul haline getiriyorlardı. Buradaki ifadeyle altın sikkelerin pullarını hazırlayan doğramacılar kastediliyor olmalıdır. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 56.

29 Elimizdeki bilgileri değerlendirdiğimizde bunların kıymetli madenin kalitesi veya ayarına dair çeşitli işler yapan görevliler olduğunu söyleyebiliriz. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 76, 97 - 100.

30 Kalcıbaşı işlenecek kıymetli madenin kalitesini kontrol ederdi. Kalcıbaşılar 1762 tarihine kadar Yahudiler arasından tayin edilirken, bu tarihten sonra Ermeniler arasından seçilmeye başlandı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 50 - 51.

31 Yekûn iki bin kuruş olarak gösteriliyorsa da hesap tutmamaktadır. Personele verilen para toplandığında bir miktar fazla çıkmaktadır.

32 İki bin kuruşluk bu meblağın dökümü en alttaki kutucuktur.

	guruş
Başkâtib efendiye ³³	750
Süleymân Efendi'ye ³⁴	350
Hacı Atâullah Efendi'ye ³⁵	300
[<i>Yekûn</i>]	1400
Hamdullah Efendi'ye ³⁶	150
Sarraflara ³⁷	150
Emin Efendi'ye ³⁸	300
[<i>Yekûn</i>]	2000

33 Darbhâne-i Âmire'nin muhasebe ve kayıt işleriyle uğraşan geniş bir kitâbet heyeti vardı. Bunlar darbhânenin idareci sınıfına mensuptu. Osmanlı bürokrasisinin içinden gelen kâtiplerin Müslüman olması bir zorunluluktur. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 37 - 39.

34 aynı yer.

35 aynı yer.

36 aynı yer.

37 Darbhâne-i Âmire'de muhtelif sarraflık vazifeleri vardı. Burada kastedilen asıl Darbhâne-i Âmire sarraflığı olmalıdır. Bu tarihte bu göreve Kırkor ve Yorgi adlı iki sarraf müştereken mutasarrıftı. bkz., Bölükbaşı, *agt.*, s. 53 - 54.

38 Bölükbaşı, *agt.*, s. 37 - 39.

SARAY TİYATROSU'NDA SAHNELENEN BİR GÖSTERİNİN ARDINDAN YAPILAN İHSÂNIN TEVZİİNİ GÖSTEREN İHSÂN-I ŞÂHÂNE DEFTERİ

Hikmet Toker*

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı Devleti'nin idari ve sosyal hayatında birçok değişikliğin meydana geldiği bir zaman dilimidir. Özellikle askerî alanda yaşanan hezimetler devletin yönetici kadrolarını bu alanda ıslahatlar yapmaya itmiş ve Batı askerî sisteminde bir ordu tesis etme çalışmalarını başlamıştır. Birkaç başarısız girişimin ardından, Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak yerine Âsâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'yi kurması ilerleyen dönemde yapılacak birçok değişim hareketinin başlangıcı oldu.¹

Yeni ordunun kurulmasını, çoğu askerî sistemi güçlendirme amacı taşıyan ıslahatlar izledi. Bu ıslahatların yanı sıra toplumsal hayatı etkileyen bazı değişim hareketlerine girişildi, ancak toplumsal yaşantı genel manada aynı kaldı. Sultan II. Mahmud Dönemi saray yaşantısı da çok fazla değişime uğramadı ve daha evvelki dönemlerde cârî olan sisteme göre devam etti.

Toplum ve saray yaşantısında en çarpıcı değişimler Sultan Abdülmecid (1839-1861) Dönemi'nde yaşanmaya başladı. Genç sultanın tahta geçişinden kısa süre sonra ilan edilen Tanzimat Fermanı toplumsal yaşantıda meydana gelecek birçok değişikliğin başlangıcı oldu. Devlet yönetiminde bürokratların hâkim olduğu yeni bir dönem başladı.

1 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizâm-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, c. V, s. 150.

Dolmabahçe Sarayı
Tiyatrosu L'illustration,
25 Haziran 1859, s. 445.

Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu'nun metruk hale geldikten sonra çekilmiş bir fotoğrafı, (Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, 08-10-08).

Bazı tarihçilerin “Bâbiâli Dönemi”² olarak adlandırdıkları bu dönem, Batı tarzı yaşam biçimini benimsemiş yeni bir seçkinler zümresinin oluşmasına sebebiyet verdi. Bu yeni zümre ve özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı topraklarında miktarı hızla artan Avrupalı nüfus, ülkede yeni bir eğlence anlayışının filizlenmesinde önemli pay sahibi oldu.³ Bu sebepten başta İstanbul olmak üzere birçok Osmanlı şehri Batı eğlence sektörü için önemli bir pazar halini aldı ve birçok organizatör Osmanlı topraklarına gelerek çeşitli eğlence organizasyonları gerçekleştirdi. Bu yeni eğlence kültürünün en önemli aktörlerinden biri ise tiyatroydu. En önemlileri, Naum ve Fransız Tiyatroları olan birçok irili ufaklı tiyatro 19. yüzyıl Osmanlı sosyal hayatının önemli unsurları arasında yer buldu.

Başta seçkinler zümresi olmak üzere toplumun her kesimini etkileyen bu değişim rüzgârının sarayı da etkilemesi kaçınılmazdı. Batı yaşam tarzına hayran olan Sultan Abdülmecid'in saltanatı esnasında saray idari sisteminde köklü değişiklikler meydana geldi. Osmanlı Devleti'nin kendine özgü teşrifat sisteminin yerini Batı'ya özgü teşrifat

2 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 101.

3 Halil İncelik, *Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 211.

ve yaşam tarzı aldı. Bu yeni yaşam ve idare tarzı 1855'te inşası tamamlanan Dolmabahçe Sarayı ile kendine bir kimlik buldu.⁴

Mimar Garabet Balyan imzasını taşıyan bu saray Osmanlı'nın yönünü döndüğü yeni dünyanın en önemli simgesi oldu. Bunun yanı sıra klasik Osmanlı estetik anlayışından da izler taşıyan bu önemli mekân âdeta dönemin sosyal hayatını yansıtan bir ayna görüntüsüne büründü. Saray'ın mimarisi gibi yaşantısı da bu çok yönlülüğü yansıtmaktaydı. Saray yaşantısının en mühim unsurlarından olan sanat da bu renkli yaşam tarzından etkilendi ve saray içerisinde yeni sanatsal icra alanları oluştu. Klasik Osmanlı sanatlarının yanında Batı dünyasına ait çeşitli sanat disiplinleri bu mekânda icra edilmeye başlandı. Klasik Türk musikisinden operaya, orta oyunundan, tiyatroya kadar birçok değişik sanat disiplini bu sarayda icra edildi.

Sultan Abdülmecid Dönemi'nin son yılları ve Sultan Abdülaziz Dönemi'nin bir kısmında saray kampüsü dâhilinde bu yoğun icra faaliyetinin gerçekleştirildiği en önemli mekân "Saray Tiyatrosu" idi.

1274 (1857 - 1858) yılında Sultan Abdülmecid'in emri ile inşa ettirilen Saray Tiyatrosu birçok sanatsal faaliyete ev sahipliği yaptı.⁵ 300 kişi kapasiteli olan bu küçük tiyatronun otuz adet locası bulunmaktaydı,⁶ bu localardan bazıları saray mensubu olan kadınların temsilleri izlemesi için parmaklıklarla çevrilmişti.⁷

Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde faaliyete devam eden tiyatro Abdülaziz Dönemi'nin ilk yıllarında yandı. Bu yangının tarihi hakkında kaynaklarda hemen hiçbir bilgiye rastlanılmamaktadır. *The Levant Herald* gazetesinin 1866'da yayınlanan bir nüshasında saray tiyatrosunun gazetenin yayın tarihinden birkaç gün önce yandığının yazması tiyatronun büyük olasılıkla Ağustos 1866'da yandığını göstermektedir.⁸

Sultan Abdülaziz'in bu yangının ardından tiyatroyu yeniden tamir ettirmeyerek bina kalıntısı ve yerini saray ahırlarına vermesi birçok sanat tarihçisi tarafından sultanın sanat düşmanı olduğunun bir göstergesi olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ancak sultanın tiyatroya ve sanata karşı ilgisiz olmadığını gösteren birçok kaynağa ulaşmak mümkündür. Zira sultan saray tiyatrosunun yanmasının ardından da birçok kereler özel tiyatroların düzenlediği temsillere katılmış hatta mabeyncilerinden Halil Bey vasıtasıyla Naum Tiyatrosu'ndan bazı locaları kiralamıştır. Mösyö Naum ve Halil Bey arasında yapılan bu kiralama işlemini gösteren sözleşme halen "Başbakanlık Osmanlı Arşivi" evrakları arasında bulunmaktadır.⁹

Sultan Abdülaziz'in yanmadan evvel Saray Tiyatrosu'nda da temsillere katıldığını tarihî kaynaklardan görmek mümkündür. 28 Safer 1278 (4 Eylül 1861) tarihli *Tercümân-ı*

4 Çelik Gülersoy, *Dolmabahçe, Çağlar Boyu İstanbul Görünümleri III*, İstanbul Kitaplığı, İstanbul 1984, s. 47

5 Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi*, MEB. Basımevi, İstanbul 1970, c. IV, s. 4.

6 Metin And, *Tanzimat ve İstibdat Dönemi'nde Türk Tiyatrosu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1972, s. 224.

7 Çelik Gülersoy, *age.*, İstanbul Kitaplığı, İstanbul 1984, s. 54.

8 *The Levant Herald*, 22 August 1866, s. 229.

9 BOA, HR. TO, 474/23.

Saray Tiyatrosu,
Milli Saraylar Dia Arşivi.

Ahvâl gazetesinde sultanın Saray Tiyatrosu'nda çeşitli performanslar izlediği ve bu performansları izlemeleri için "Nizâmiye Ordusu" askerlerinin de tiyatroya girmesine izin verdiği yazmaktadır.

Sunacağımız belge yukarıda sözü edilen temsilden yaklaşık bir ay önce icra edilen bir temsilden sonra sultanın icracılara verilmek üzere ihsan ettiği 50.000 kuruşun tevzi şeklini gösterir mahiyettedir. Söz konusu temsilde icrayı sanat eden gösteri topluluklarını ve mensuplarını net bir şekilde görmemizi sağlayan bu önemli evrak Başbakanlık Osmanlı Arşivi kataloğunda HH. MH 611/17 künye numarası ile kayıtlıdır. Belgenin tanzim tarihi ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak defterde tevzi' şekli belirtilen ihsanın verilmiş sebebi olan temsilin, 15 Muharrem 1278 (23 Temmuz 1861) günü icra edildiği yazılmaktadır.

Kaynakça

BOA, HR. TO, 474/23.

BOA, HH. MH, 611/17.

The Levant Herald, (1866, August 22), s. 229.

AND, Metin, *Tanzîmat ve İstibdat Dönemi Türk Tiyatrosu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1972.

GÜLERSOY, Çelik, *Dolmabahçe, Çağlar Boyu İstanbul Görünümleri III*, İstanbul Kitaplığı, İstanbul 1984.

İNALCIK, Halil, *Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (Nizâm-ı Cedîd ve Tanzîimat Devirleri)*, C. V, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.

SEVENGİL, Refik Ahmet, *Türk Tiyatrosu Tarihi*, MEB. Basımevi, İstanbul 1970.

İşbu yetmişsekiz Muharremü'l-harâmı onbeşinci Salı gecesi şeref-efzâ-yı vukû bulan tiyatrohânedede müstahdem olan Musika-i Hümâyûn bendegânına ihsân ve inâyet-i pâdişâhî buyrulmuş olan meblağın mikdârıyla tevzî'i beyânında defterdir. Yalnız 50 bin guruşdur.

Silk-i mezkûrda bulunan olkestra¹⁰ takımı

Miralây Kuatel Bey	2750
Miralây Hasan Bey	2750
Kaymakâm Osmân Bey	1000
Kolağası Reşîd Ağa	700
Mülâzım Yusuf Ağa	600
Toplam	7800

Mülâzım Şevket Bey	600
Mülâzım Abdi Ağa	600
Çavuş Hayri Ağa	400
Çavuş Raûf Ağa	400
Çavuş Râik Bey	400
Toplam	10200

Binbaşı İbrâhim Bey	500
Binbaşı Fâik Efendi	500
Kolağası Emîn Efendi	450
Kolağası Ahmed Efendi	450
Yüzbaşı Zîver Ağa	400
Yüzbaşı Sıdkı Efendi	400
Toplam	12900

Çavuş Selun Efendi ¹¹	400
Çavuş İbrâhim Efendi	400
Çavuş Râtib Bey	300
Çavuş Kadri Ağa	300
Çavuş Kerîm Ağa	300
Çavuş Azîz Ağa	300
Toplam	13900

Onbaşı Kâmil Bey	300
Onbaşı Tâhir Bey	300
Çavuş Nûri Efendi	300
Onbaşı Hüsâmeddin Efendi	250
Onbaşı İbrâhim Bey	250
Onbaşı Hâlis Efendi	250
Toplam	16550

Onbaşı Sâib Ağa	250
Onbaşı İsmet Ağa	250
Onbaşı Nûrullah Efendi	250
Onbaşı Halîm Efendi	250
Onbaşı Nâzım Ağa	250
Toplam	17800

Onbaşı Tahsin Ağa	250
Vâsîf Efendi	250
Edhem Efendi	250
Tahsin Efendi	250
Onbaşı Nebîl Efendi	200
Onbaşı Şemsî Ağa	200
Toplam	19200

Onbaşı Vâhid Efendi	250
Onbaşı Hurşîd Ağa	250
Onbaşı Sâbit Ağa	200
Onbaşı Tefvîk Ağa	200
Çavuş Ahmed Ağa	300
Çavuş Saîd Ağa	300
Toplam	20700

Süreyyâ Bey	250
Tefvîk Ağa	250
Râşid Bey	250
Bedri Bey	250
Toplam	21700

10 Kastedilen "orkestra" kelimesidir.

11 Kelime "Selun" veya "Silun" olarak yazılmıştır ancak bu durum yanlış bir yazımdan veya yabancı bir ismin yanlış telaffuzundan kaynaklanmış olabilir.

Onbaşı Ârif Ağa	250
Usta Rozi ¹²	500
Usta Beloni	400
Usta Markiz	400
Pirayi Usta ¹³	400
Tercümân	300
Toplam	23950

Pandomim Takımı

Binbaşı Âtîf Bey	900
Yüzbaşı Mehmed Efendi	900
Yüzbaşı Mahmûd Ağa	900
Mülâzım Mehmed Efendi	900
Mülâzım Azîz Efendi	900
Toplam	4500

Çavuş Remzi Bey	800
Onbaşı Rüşdü Ağa	700
Halîm Efendi	600
Rıfat Ağa	600
Sırrı Bey	400
Toplam	7600

Murâd Ağa	300
Ahmed Efendi	300
Şükrü Ağa	300
Âkif Ağa	200
Toplam	8700

Canbâz Takımı

Kaymakâm Yâver Bey	2000
Yüzbaşı Servet Ağa	500
Çavuş Abdullah Efendi	600
Çavuş Eşref Bey	500
Çavuş Edhem Bey	500
Toplam	4100

Onbaşı Sâlim Bey	500
Fâik Bey	500
Onbaşı Mustafa Bey	300
Hakkı Bey	300
İbrâhim Bey	300
Toplam	6000

Kadri Ağa	300
Kemâleddin Bey	300
Cemîl Ağa	200
Seyfi Ağa	150
Eşref Ağa	150
Toplam	7100

Hurşid Ağa	150
Remzi Ağa	150
Hasîb Ağa	150
Reşâd Ağa	150
Neş'et Ağa	150
Toplam	7850

Kanto Takımı

Mülâzım Zeki Efendi	500
Onbaşı İhsân Bey	400
Azîz Ağa	400
Hâşim Ağa	300
Rızâ Efendi	300
Cemâl Ağa	300
Rızâ Ağa	300
Toplam	2500

Hizmetciyân

Çavuş İzzet Bey	800
Çavuş Câzim Efendi	450
Hamdullah Efendi	450
Bahâeddin Bey	450
Şevki Ağa	450
Toplam	2600

Hâşim Ağa	450
Süleymân Ağa	150
Kemâl Ağa	150
Mehmed Emîn Ağa	150
Nesîm Ağa	150
Toplam	3650

12 Rozi olarak yazılmıştır, ancak kastedilen meşkhâne hocası Rossi olmalıdır.

13 Pirayi yazılmıştır, ancak bu durum yabancı bir ismin yanlış telaffuzundan kaynaklanmış olabilir.

Nûri Efendi	150	Tiyatrohâne-i şâhânedede mukîm ve müstahdem	
Ziyâ Efendi	150	hizmetciyân	
Tevfîk Ağa	150	Vanil	400
Şefîk Ağa	150	Nikola	300
İhsân Efendi	150	Hamal İstefan	100
Toplam	4400	Toplam	800
Besîm Efendi	150	İcmâl	
Fâik Efendi	150		23950
İzzet Ağa	150		8700
Neş'et Ağa	150		7850
İbrâhim Efendi	150		2500
			6200
Toplam	5150		800
Cemîl Ağa	150	Toplam	50000
Abdi Bey	150		
Râmi Ağa	150		
Kâmil Ağa	150		
Ahmed Efendi	150		
Nûri Efendi	150		
Arslan Ağa	150		
Toplam	6200		

Tiyatro-i Şahanede müstahdem Musika-i Hümâyûn bendegânına eltâf u inâyet-i hazret-i pâdişâhî bulunan ihsân-ı şâhâne bâlâda muharrer olduğu vechile olkestra ve pandomim ve kanto ve canbâz ve hizmetciyân ile Tiyatro-i Şâhâne'de mukîm hademeye ber- minvâl-i muharrer tevzi' ve taksîm olunmuş idüğinden işbu ni'am-ı celîle ve eltâf-ı seniyye-i hazret-i şehinşâhîye şükrâniyetden başka hiçbir diyeceğimiz olmadığı hâlde hemân hayriyye-i eyyâm-ı ömr ü ikbâl-i cenâb-ı cihânânînin tekrâr ve tizkârına muvâzabet etmekde bulunduğumuz muhât-ı ilm-i âlileri buyrulmak bâbında işbu defter-i âcizânemiz takdîm kılındı ol bâbda ve her hâlde emr u fermân hazret-i menlehu'l-emrindir.

Binbaşı Ahmed Âtîf - Binbaşı Fâik - Binbaşı İbrâhim - Kaymakâm Yâver - Kaymakâm Osmân - Miralây Hasan Âkîf - Miralây Usta Guatelli Bey.¹⁴

14 BOA, HH. MH, 611/ 17.

ÇIRAĞAN SARAYI

MOBİLYALARININ İMALİ

Selman Can*

L 863-1871 yılları arasında inşa edilen Çırağan Sarayı için Sultan Abdülaziz hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak sarayda kullanılan mermer, sütun, avize, şamdan, halı ve mobilya gibi unsurların birçoğunu özel siparişlerle temin ettirmiştir.¹ Mobilyaların imali işi Doğramacıbaşı Vortik Kemhacıyan'a verilmiştir. Kemhacıyan Sultan Abdülaziz Devri'nde inşa edilen Beylerbeyi Sarayı² ve Kalender Kasrı'nın³ da mobilya ve doğramalarının yapımında görev almış bir sanatkârdır. Kendisine yaptığı işlerdeki başarısından dolayı dördüncü dereceden Mecidi Nişanı ihsan edilmiştir.⁴

Çırağan Sarayı'nın mimari tasarımına uygun olarak tüm mobilyaları ve kapı-pencere doğramaları ile günlük kullanım malzemeleri arasında yer alan ahşap eşyalarının tamamı Vortik Kemhacıyan'ın atölyesinde üretilmiştir. Kemhacıyan, ürettiği mobilyaların listesini bir defterde toplamış ve Hazine-i Hassa Nezareti'ne sunmuştur. Çırağan Sarayı için sipariş verilen mobilya ve ahşap eşyaları tanımlaması açısından oldukça önemli olan bu defter, günümüzde Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hazine-i Hassa No. 11628'de bulunmaktadır. Belgenin tarihi bulunmamaktadır. Ancak liste içerisinde yer alan kayıtlarda bazı eşyaların Tanzimat'ın meşhur paşalarından merhum Mehmed Emin Âli Paşa'ya hediye olarak verildiği belirtilmektedir. Âli Paşa'nın 1871'de vefatı⁵ ve Çırağan Sarayı inşaatının da aynı yıl içerisinde tamamlanması belgenin 1871 tarihli olma ihtimalini doğurmaktadır.

1 Saray için verilen siparişlerin detayı için bkz., Selman Can, *Belgelerle Çırağan Sarayı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

2 T. Cengiz Göncü, *Beylerbeyi Sarayı'nın İnşa Süreci, Teşkilatı ve Kullanımı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 35-36.

3 BOA, HH. EBA, 10/51.

4 BOA, İ. DH, 530/36698.

5 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, Ankara 1988, s. 371.

II. Mahmud'un inşa ettirdiği Eski Çırağan Sarayı (Walsh, 1839).

Çırağan Sarayı mobilyaları için hazırlanan defterde hazırlanan eşyaların isimleri, malzemeleri, süsleme unsurları, sarayın hangi bölümleri için yapıldığı detaylı olarak belirtilmektedir. Ayrıca bir kısım malzemenin Çırağan Sarayı dışında Dolmabahçe Sarayı (belgede Beşiktaş Sarayı olarak geçmektedir), Ayazağa Kasrı, Malta Kasrı gibi yapılara gönderildiği not olarak kaydedilmiştir.

Üretilen mobilya ve kullanım eşyaları arasında şunlar sıralanmaktadır; sandalye takımı, meydan sehpa, dolaplar, konsol, yataklık, masa, iskemle, kerevit, paravana, tezgâh (belgede destgâh şeklinde), korniş (belgede korniş şeklinde), elbise sehpa, raflar, çubukluk, nargilelik, minderlik, su dolabı, yastık arkası, karlık kapağı, havlu sırtığı, çamaşır sırtığı, merdiven, çekmeceler (çekmeceler Topkapı Sarayı'ndan getirtilen örnekler benzeri), berber takım dolabı.

Sıralanan bu eşyaların imalinde; gül, acer (akçaağaç), pelesenk (belgede bazen peresenk şeklinde), meşe, sakız, zeytin, ıhlamur gibi oldukça çeşitli ağaç türlerinin kullanıldıkları görülmektedir.

Yapılan malzemelerin ismi ve ağaç türünün yanında süslemeye ilişkin tanımlara da yer verilmiştir. Som yıldızlı, kuşlu, elvanlı, ornatolu⁶, piantalı⁷ (metinde piyanta şeklinde), arabeskî, mozaikli, bağı, elvan çiçekli, hatem mozaikli⁸, Londrakari, Fransız yollu, Ayn-ı şemsi gibi tanımlar hemen her malzeme üzerinde kaydedilmiştir.

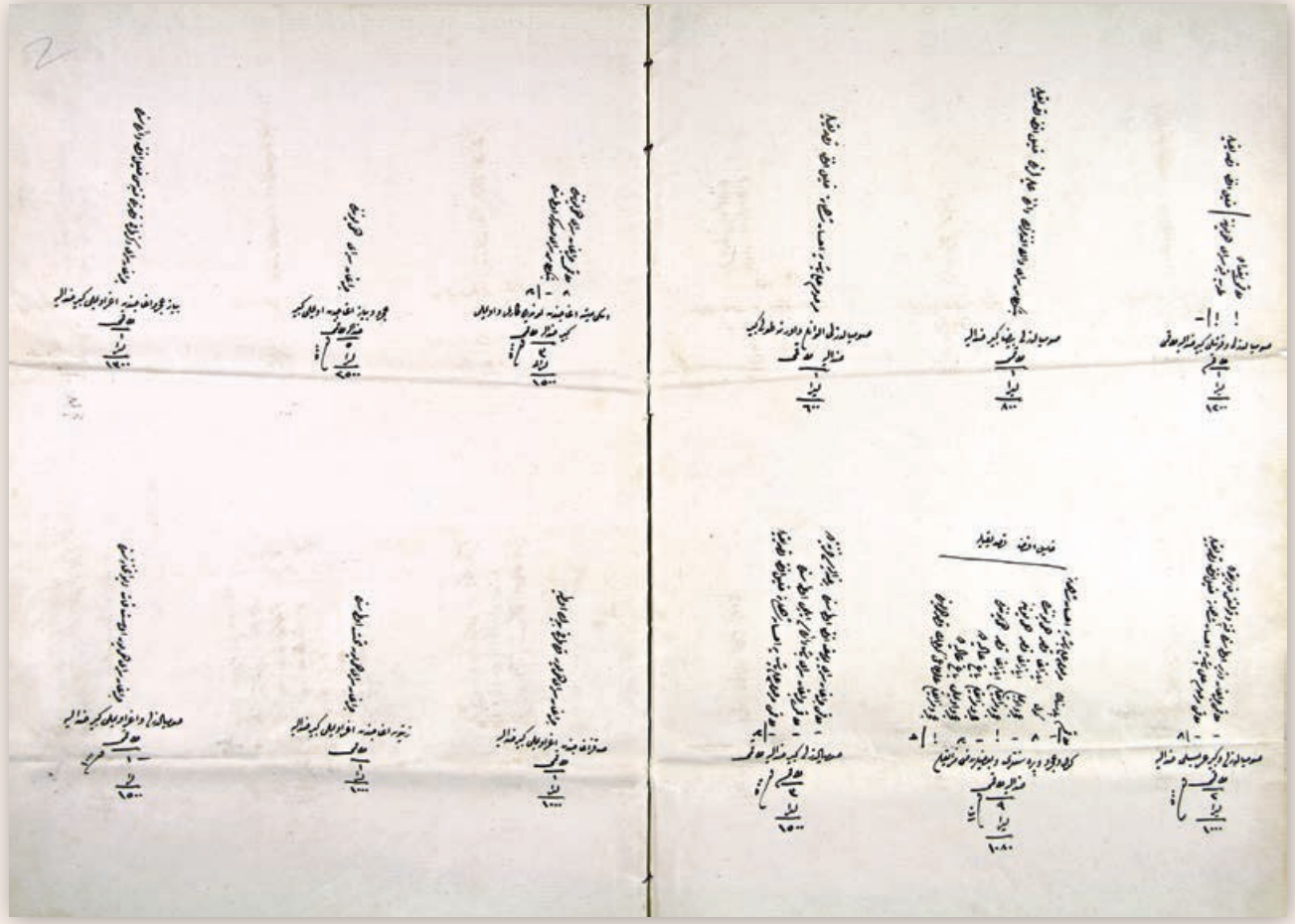
6 Ornato; Süslü, süslenmiş. Asım Tanış, *Büyük İtalyanca Türkçe Öğretici Sözlük*, İstanbul 2004, s. 743.

7 Pianta; Bitki, çiçek. Asım Tanış, *age.*, s. 808.

8 Küçük dairelerden oluşan mozaik şeklinde süsleme.

Vortik Kemhacıyan'ın hazırladığı bu defterde Çırağan Sarayı'nın hangi bölümleri için eşya siparişi verildiği de ortaya çıkmaktadır. Başta Harem ve Mabeyn daireleri olmak üzere sarayın şu birimleri belgede sıralanmaktadır; Vezir Odası, Taht Odası, Deniz Kasrı, Valide Sultan Dairesi, Valide Sultan Divanhanesi, Valide Sultan Kileri, Valide Sultan Kahve Ocağı, Mabeyn-i Hümayûn Divanhanesi, Darüssaade Ağası Odası, Sakal-ı Şerif Odası, Başkadın Efendi Odası, Sermüsaheb Odası, Serkurena Odası, Başağa Odası, Has Ahır Hazine Odası, Esvab Odası, Müdürler Odası, Başkatiib Efendi Odası, Şamdancı Odası, Paşa Dairesi Tütüncü Odası, Mabeyn bodrumu İbrikdar Odası. Ayrıca sarayın hamamları da belirtilmektedir. Bunlar arasında; Harem Hamamları, Valide Dairesi Hamamı, Ağalar Dairesi Hamamları, Büyük Ağa Hamamı, Paşa Dairesi Hamamı sıralanmaktadır.

Hazırlanan defterde Vortik Kemhacıyan'ın saray mobilyaları için kurduğu fabrikada yapımı devam eden eşyalar da ayrıca kaydedilmiştir. Çırağan Sarayı için yaptırılan mobilya ve eşyaların her birinin altına aded ve fiyatları ayrı ayrı yazılmış ve toplamda 111.773,5 lira ödeme yapılacağı belirtilmiştir.

Sayfa 1

Som yıldızlı ve kuşlu kebîr sandalye takımı.
Yarım takımı Bağdad'a.
Yarım takımı Topkapı Sarây-ı Hümayûnu'na.
Halil Efendi tasdikiyle.
Aded: 1, 1200 Lira.

Som yıldızlı, beyaz kebîr sandalye takımı.
Beşiktaş Sarayı Vâlide Efendimizin dâire-i aliyyelerinde, Halil Efendi tasdikiyle.
Aded: 1, 800 Lira.

Som yıldızlı, elvanlı ve ornatolu kebîr sandalye takımı.
Merhum Âli Paşa'ya ihsân-ı şâhâne, Halil Efendi tasdikiyle.
Aded: 1, 600 Lira.

Som yıldızlı ve kebîr arabeskî sandalye takımı.
1 Takımı Çırağan Vezir Odası'nda, kanep ve koltuğu fabrikada.
1 Takımı Merhûm Âli Paşa'ya ihsân-ı şâhâne, Halil Efendi tasdikiyle.
Fiyat: 500, Aded: 2, 1000 Lira.

Gül ve acer ve peresenkli ve bazıları dahi mozaikli sandalye takımı.

1 Aded pelesenk takımı Merhûm Âli Paşa'ya ihsân-ı şâhâne.

2 Aded gül takımı Ayazağa Kasr-ı Hümâyûnu'nda.

1 Aded acer ve oymalı takımı Ayazağa Kasr-ı Hümâyûnu'na.

Yarım takım acer ve mozaikli Ayazağa Kasr-ı Hümâyûnu'nda.

1 Aded acer ve mozaikli bâğ-ı âliyede.

3 Aded acer ve oymalı takımı bâğ-ı âliyede.

Yarım takım acer ve mozaikli Alemdağı Küçük Kasr-ı Hümâyûnu'nda.

Halil Efendi tasdikiyle)

Fiyat: 120, Aded: 9, 1080 Lira.

Som yıldızlı kebîr sandalye takımı.

1 Takımı Çırağan Sarayı Yusuf Efendi odasında, bir sandalyesi hazinede.

1 Takımı Çırağan Sarayı Paşa Dâiresi Elçi Odası'nda

1 Takımı Merhûm Âli Paşa'ya ihsân-ı şâhâne, Halil Efendi tasdikiyle.

Fiyat: 500, Aded: 3, 1500 Lira.

Eski meşe ağacından Londrakârî ve oymalı kebîr sandalye takımı.

2 Takımı Çırağan Sarayı Hümâyûnu'nda.

1 Takımı Beşiktaş Sarayı Somaki Odası'nda.

Fiyat: 500, Aded: 3, 1500 Lira.

Acer ve beyaz ağaçdan oymalı kebîr sandalye takımı.

Çırağan Sarayı Hümâyûnu'nda.

Fiyat: 500, Aded: 5, 2500 Lira.

Beyaz acer ağacından ağır oymalı kebîr sandalye takımı.

Çırağan Sarayı deniz tarafı kasrında, kanepesi Halil Efendi Dâiresi'nde.

Aded: 1, 1300 Lira

Sakız ağacından ağır oymalı kebîr sandalye takımı.

Çırağan Sarayı Hümâyûnu kara tarafı büyük odaya.

Aded: 1, 1000 Lira.

Zeytin ağacından ağır oymalı kebîr sandalye takımı.

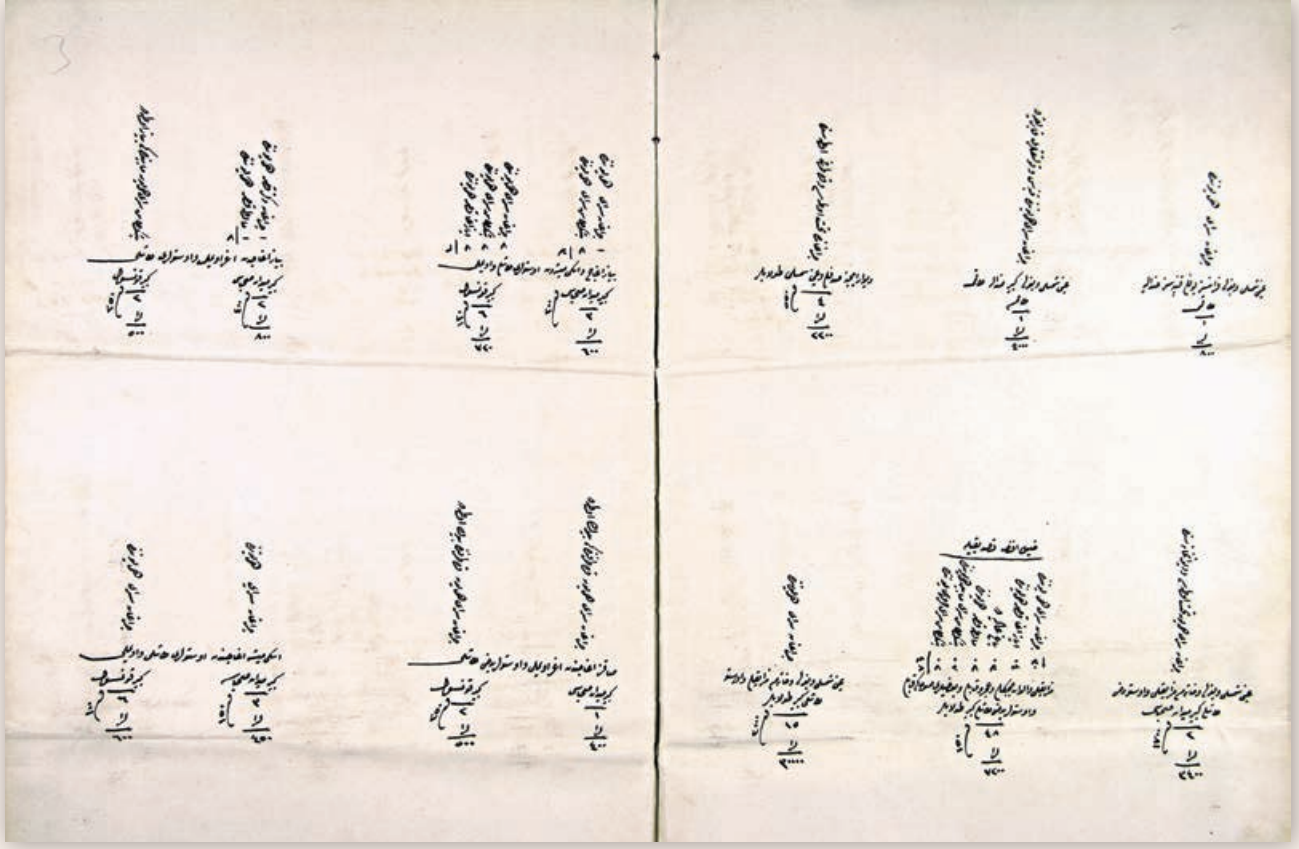
Çırağan Sarayı Hümâyûnu Taht Odası'nda.

Aded: 1, 1000 Lira.

Som yıldızlı ve ağır oymalı kebîr sandalye takımı.

Çırağan Sarayı Hümâyûnu üst kat Divanhânesi'nde.

Fiyat: 1000, Aded: 1.5, 1500 Lira.

Sayfa 2

Ayn-1 şemslî ve bağalı, Fransız yollu kanepesiz sandalye takımı.

Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.

Aded: 1, 800 Lira.

Ayn-1 şemslî ve bağalı kebîr sandalye takımı.

Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda, kanepesi ve koltukları fabrikada.

Aded: 1, 4000 Lira.

Duvar içine sandıklı ve ayn-1 şemslî dolaplar.

Çırağan'da Taht Odası ve kara tarafı odasında.

Fiyat: 550, Aded: 4, 2200 Lira.

Ayn-1 şemslî ve bağalı ve hâtem mozaikli ve üstü dahi taşlı kebîr meydan sehpa.

Çırağan Saray-1 Hümâyûnu Taht Odası ve Divanhânesi'nde.

Fiyat: 1700, Aded: 2, 3400 Lira.

Mozaikli ve elvan çiçekli ve acer kaplı ve bazıları somaki kaplı ve üstleri dahi taşlı kebîr dolaplar.

30 Aded Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.

4 Aded Ayazağa Kasr-1 Hümâyûnu'nda.

3 Aded Bâğ-1 Aliyye'de.

2 Aded Malta Kasr-1 Hümâyûnu'nda.

7 Aded Beşiktaş Sarayı Mâbeyn-i Hümâyûnu'nda.

2 Aded Beşiktaş Sarayı Harem-i Hümâyûnu'nda, Halil Efendi tasdikiyle.

Fiyat: 150, Aded: 48, 7200 Lira.

Ayn-1 şemslî ve bağalı ve hâtem mozaikli ve üstü taşlı kebîr dolaplar.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 2000, Aded: 15, 30000 Lira.

Beyaz ağaç ve eski meşeden kebîr meydan sehpası.
1 Aded Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
2 Aded Beşiktaş Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 200, Aded: 3, 600 Lira.

Beyaz ağaç ve eski meşeden üstleri taşlı ve oymalı kebîr konsol.
2 Aded Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
2 Aded Beşiktaş Saray-1 Hümâyûnu'nda.
2 Aded Ayazağa Kasr-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 120, Aded: 6, 720 Lira.

Beyaz ağaçdan ağır oymalı ve üstleri taşlı kebîr meydan sehpası.
1 Aded Çırağan Deniz Kasr-1 Hümâyûnu'nda.
1 Aded Malta Kasr-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 400, Aded: 2, 800 Lira.

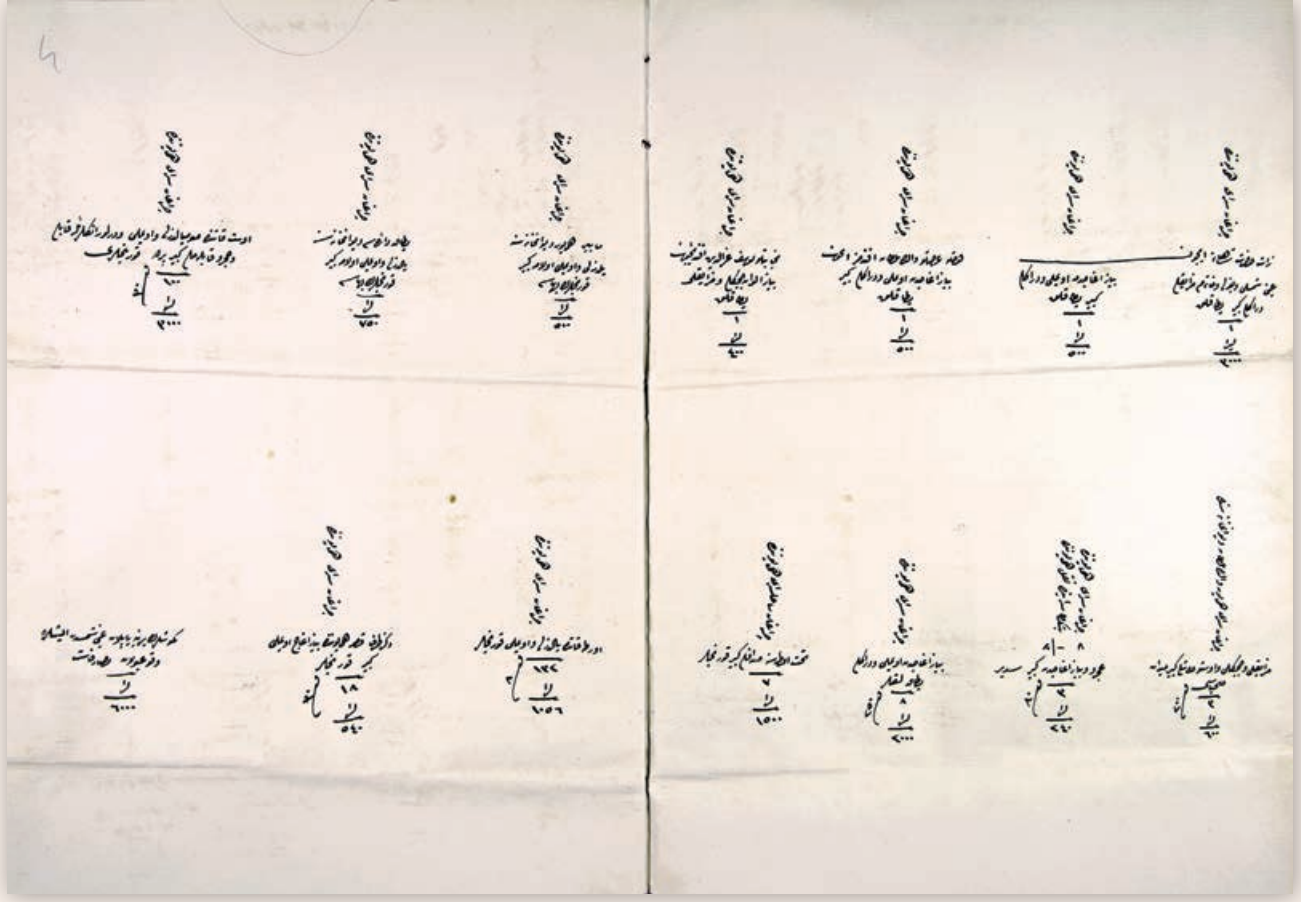
Beyaz ağaçdan ağır oymalı ve üstleri taşlı kebîr konsol.
Beşiktaş Saray-1 Hümâyûnu'ndaki Mâbeyndeki Beyaz Oda'da.
Fiyat: 250, Aded: 2, 500 Lira.

Sakız ağacından ağır oymalı ve üstleri dahi taşlı kebîr meydan sehpası.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu kara tarafındaki büyük odada.
Aded:1, 400 Lira.

Sakız ağacından ağır oymalı ve üstleri dahi taşlı kebîr konsol.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu kara tarafında büyük odada.
Fiyat: 250, Aded: 2, 500 Lira.

Eski meşe ağacından üstleri taşlı ve oymalı kebîr meydan sehpası.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 150, Aded: 3, 450 Lira.

Eski meşe ağacından üstleri taşlı ve oymalı kebîr konsol.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 100, Aded: 6, 600 Lira.

Sayfa 3

Zât-1 Hazret-i Şâhâne için ayn-1 şemsi ve bağı ve hâtem mozaikli direkli kebîr yataklık. Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.

Aded: 1, 3000 Lira.

Zât-1 Hazret-i Şâhâne için beyaz ağaçdan oymalı ve direkli kebîr yataklık.

Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.

Aded: 1, 500 Lira.

Devletlû ismetlû Vâlide Sultan Efendimiz için; beyaz ağaçdan oymalı ve direkli kebîr yataklık.

Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.

Aded: 1, 500 Lira.

Necâbetlû Yusuf İzzeddin Efendi için beyaz, elvan çiçekli ve mozaikli yataklık.

Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.

Aded: 1, 400 Lira.

Mozaikli ve çiçekli ve üstü taşlı kebîr meydan sehpa.

Çırağan Saray-1 Hümâyûnu Vâlide Sultan Divanhânesi'nde.

Fiyat: 200, Aded: 3, 600 Lira.

Acer ve beyaz ağaçdan kebîr sedir.

2 Aded Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.

1 Aded Beşiktaş Sarayı'nda nakl-i hümâyûnunda.

Fiyat: 80, Aded: 3, 240 Lira.

Beyaz ağaçdan oymalı ve direkli yataklıklar
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 250, Aded: 8, 2000 Lira.

Taht Odası'na sandıklı kebîr korniçler.
Çırağan Sâhil-saray-1 Hümâyûnu'nda.
Aded: 7, 1500 Lira.

Mâbeyn-i Hümâyûn Divanhânesi'ne yıldızlı ve oymalı olan kebîr korniçlerin bahâsı.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Aded: 1, 500 Lira.

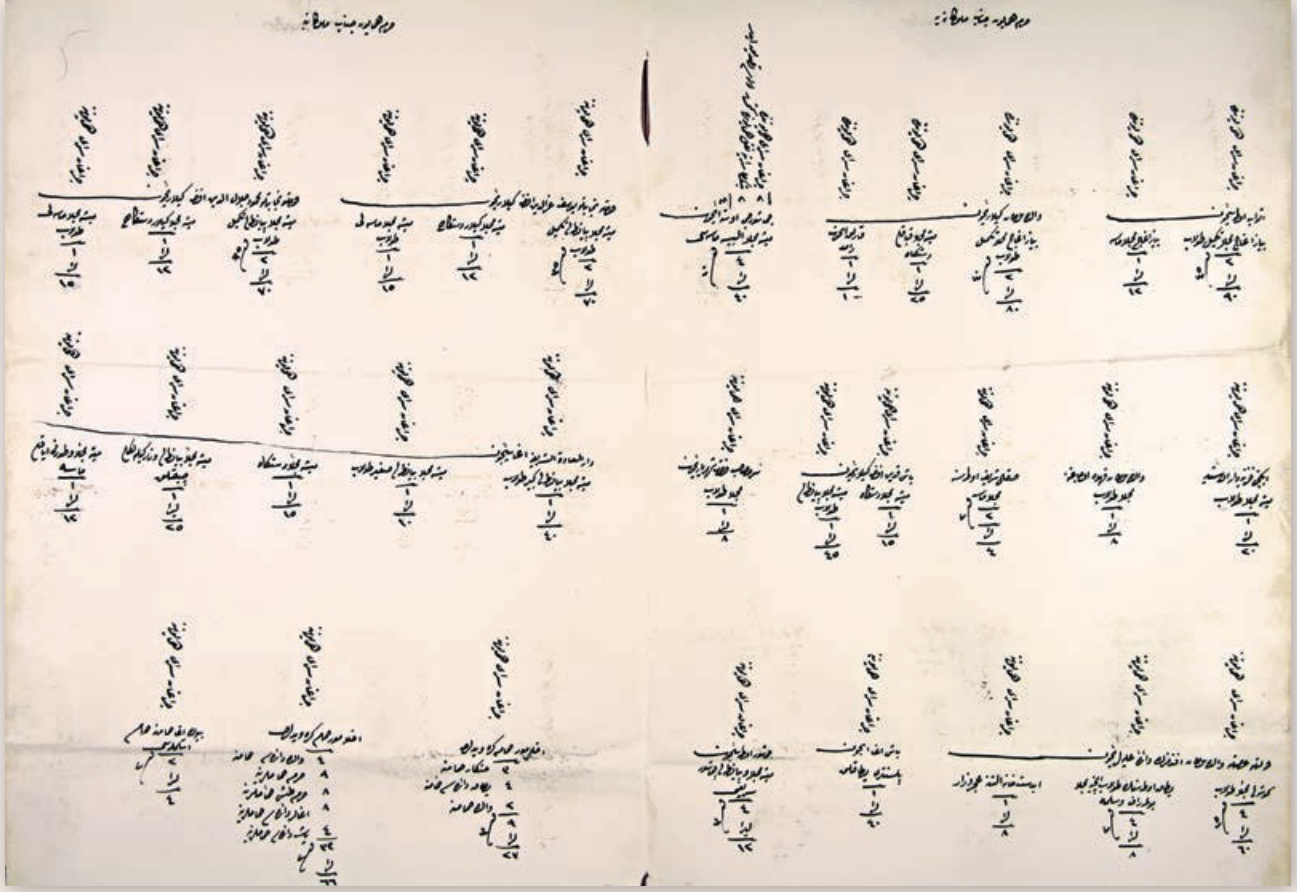
Yatak dâiresi divanhânesine yıldızlı ve oymalı olan kebîr korniçlerin bahâsı.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Aded: 1, 750 Lira.

Üst katında som yıldızlı ve oymalı ve türlü renkler ile kaplı ve acer kaplamalı kebîr perde korniçleri.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 30, Aded: 100, 3000 Lira.

Orta katda yıldızlı ve oymalı korniçler.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 8, Aded: 132, 1056 Lira.

Deniz tarafı Kasr-1 Hümâyûnu'nda beyaz ağaç oymalı kebîr korniçler.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 30, Aded: 18, 540 Lira.

Gümüşlerin yerine yapılan ayn-ı şemsi işlere vukû bulan masârifât.
6000 Lira.

Sayfa 4

Harem-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Mülûkânê'ye
Esvab odası için beyaz ağaç mücellâ teknil dolap.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'nda.
Fiyat: 45, Aded: 2, 90 Lira.

Esvab odası için beyaz ağaç mücellâ masa.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'nda.
Aded: 1, 12 Lira.

Vâlîde Sultan kileri için beyaz ağaç mücellâ teknil dolap.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'nda.
Fiyat: 40, Aded: 2, 80 Lira.

Vâlîde Sultan kileri için meşe mücellâ kapaklı destgâh.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'nda.
Aded: 1, 25 Lira.

Vâlîde Sultan kileri karlık için raf.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'nda.
Aded: 1, 1,5 Lira.
Çamaşırcı usta için meşe mücellâ elbise masası.
2 Aded Çırağan Saray-ı Hümayûnu'nda.

2 Aded Beşiktaş Sarayı'na nakl-i hümayûnda gitmiş, lâlâsı tasdik eder.
Fiyat: 10, Aded: 4, 40 Lira.

İkinci hazinedâr ustaya meşe mücellâ dolap.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Aded: 1, 20 Lira.

Vâlide Sultan kahve ocağına mücellâ dolap.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Aded: 1, 8 Lira.

Sakal-ı Şerif Odası'na mücellâ masa.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Fiyat: 2, Aded: 2, 4 Lira.

Başkadın Efendi kileri için meşe mücellâ destgâh.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Aded: 1, 15 Lira.

Başkadın Efendi kileri için meşe mücellâ piyantalı dolap.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Aded: 1, 45 Lira.

Sermusâhib-i Hazret-i Şehriyârî için mücellâ dolap.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Aded: 1, 8 Lira.

Devletlû, ismetlû Vâlide Sultan Efendimizin dâire-i aliyyeleri için köşeli mücellâ dolap.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Fiyat: 15, Aded: 4, 60 Lira.

Devletlû, ismetlû Vâlide Sultan Efendimizin dâire-i aliyyeleri için yatak odasının dolap içine mücellâ bölme raf ve silme.

Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Fiyat: 2, Aded: 4, 8 Lira.

Devletlû, ismetlû Vâlide Sultan Efendimizin dâire-i aliyyeleri için abdesthâne altına acer zar. Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.

Aded: 1, 8 Lira.

Başğa için (...) yataklık.

Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Aded: 1, 40 Lira.

Çamaşır odası için meşe mücellâ ve piyantalı çamaşır sırtığı.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Fiyat: 3, Aded: 4, 12 Lira.

Harem-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne'ye
Devletlû necâbetlû Yusuf İzzeddin Efendi kileri için meşe mücellâ piyantalı teknil dolap.

Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Fiyat: 35, Aded: 2, 70 Lira

Devletlû necâbetlû Yusuf İzzeddin Efendi kileri için meşe mücellâ kiler destgâhı.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 12 Lira

Devletlû necâbetlû Yusuf İzzeddin Efendi kileri için meşe mücellâ masalı dolap.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 15 Lira

Devletlû necâbetlû Mahmud Celâleddin Efendi kileri için meşe mücellâ piyantalı teknil dolap.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Fiyat: 35, Aded: 2, 70 Lira

Devletlû necâbetlû Mahmud Celâleddin Efendi kileri için meşe mücellâ kiler destgâhı. Çırağan Saray-1
Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 12 Lira

Devletlû necâbetlû Mahmud Celâleddin Efendi kileri için meşe mücellâ masalı dolap. Çırağan Saray-1
Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 15 Lira

Dârüssaâdetişşerife Ağası için meşe mücellâ piyantalı kebîr dolap.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 40 Lira

Dârüssaâdetişşerife Ağası için meşe mücellâ piyantalı sagîr dolap.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 10 Lira

Dârüssaâdetişşerife Ağası için meşe mücellâ destgâh.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 15 Lira

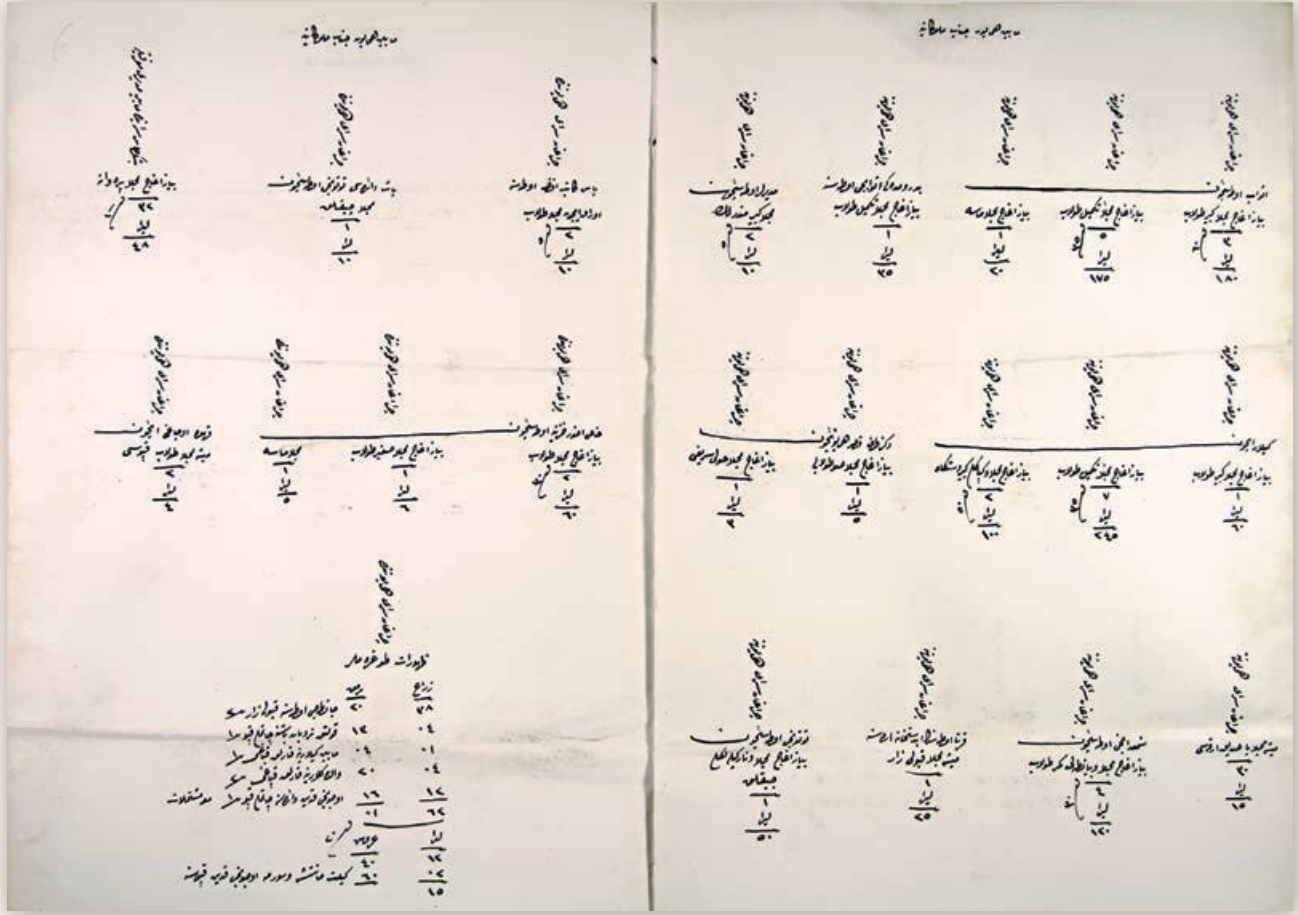
Dârüssaâdetişşerife Ağası için meşe mücellâ piyantalı ve nargilelikli çubukluk.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 25 Lira

Dârüssaâdetişşerife Ağası için meşe mücellâ ve torna ayaklı masa.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 12 Lira

Ihlamur hamam kerevitleri.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
3 Aded Hünkâr Hamamı'na.
4 Aded Yatak Dâiresi Hamamı'na.
2 Aded Vâlîde Hamamı'na.
Fiyat: 3, Aded: 9, 27 Lira

Ihlamur hamam kerevitleri.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
4 Aded Vâlîde Dâiresi Hamamı'na
9 Aded Harem Hamamları'na.
8 Aded harem dış hamamlarına.
8 Aded Ağalar dâiresi hamamlarına.
4 Aded Paşa Dâiresi Hamamları'na
Fiyat: 2, Aded: 33, 66 Lira

Büyük Ağa Hamamı'na hamam iskemlesi.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Fiyat: 2, Aded: 2, 4 Lira

Sayfa 5

Mabeyn-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Mülûkânê'ye
Esvab Odası için beyaz ağaç mücellâ kebîr dolap.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Fiyat: 60, Aded: 3, 180 Lira

Esvab Odası için beyaz ağaç mücellâ teknil dolap.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Fiyat: 35, Aded: 5, 175 Lira

Esvab Odası için beyaz ağaç mücellâ masa.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Aded: 1, 20 Lira

Bodrumdaki Esvabçı Odasına beyaz ağaç mücellâ teknil dolap.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Aded: 1, 35 Lira
Müdürler Odası için mücellâ kebîr minderlik.
Çırağan Saray-ı Hümayûnu'na.
Fiyat: 5, Aded: 2, 10 Lira

Kiler için beyaz ağaç mücellâ kebîr dolap.

Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 60 Lira

Kiler için beyaz ağaç mücellâ teknil dolap.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Fiyat: 35, Aded: 7, 245 Lira

Kiler için beyaz ağaç mücellâ ve kapaklı kebîr destgâh.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Fiyat: 50, Aded: 2, 100 Lira

Deniz tarafı Kasr-1 Hümâyûn için beyaz ağaç mücellâ su dolabı.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 5 Lira

Deniz tarafı Kasr-1 Hümâyûn için beyaz ağaç mücellâ havlu sırığı.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 3 Lira

Meşe mücellâ yastık arkası.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 30, 15 Lira

Şamdancı Odası için beyaz ağaç mücellâ ve piyantalı kemer dolap.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Fiyat: 30, Aded: 4, 120 Lira

Kurenâ Odası'nın abdesthane arasına meşe mücellâ kapılı zar.
Çırağan Sarayı Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 25 Lira

Tütüncü Odası için beyaz ağaç mücellâ ve nargilelikli çubukluk.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'na.
Aded: 1, 50 Lira

Harem-i Hümâyûn-1 Cenâb-1 Mülûkâne'ye
Başkâtib Efendi Odası'na evrak için mücellâ dolap.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 5, Aded: 2, 10 Lira

Paşa Dâiresi Tütüncü Odası için mücellâ çubukluk.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Aded: 1, 10 Lira

Beyaz ağaç mücellâ paravana.
Beşiktaş Sarayı'nda Mâbeyn Müdürü marifetiyle.
Fiyat: 1.5, Aded: 32, 48 Lira

Has Ahır Hazine Odası için beyaz ağaç mücellâ dolap.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Fiyat: 30, Aded: 2, 60 Lira

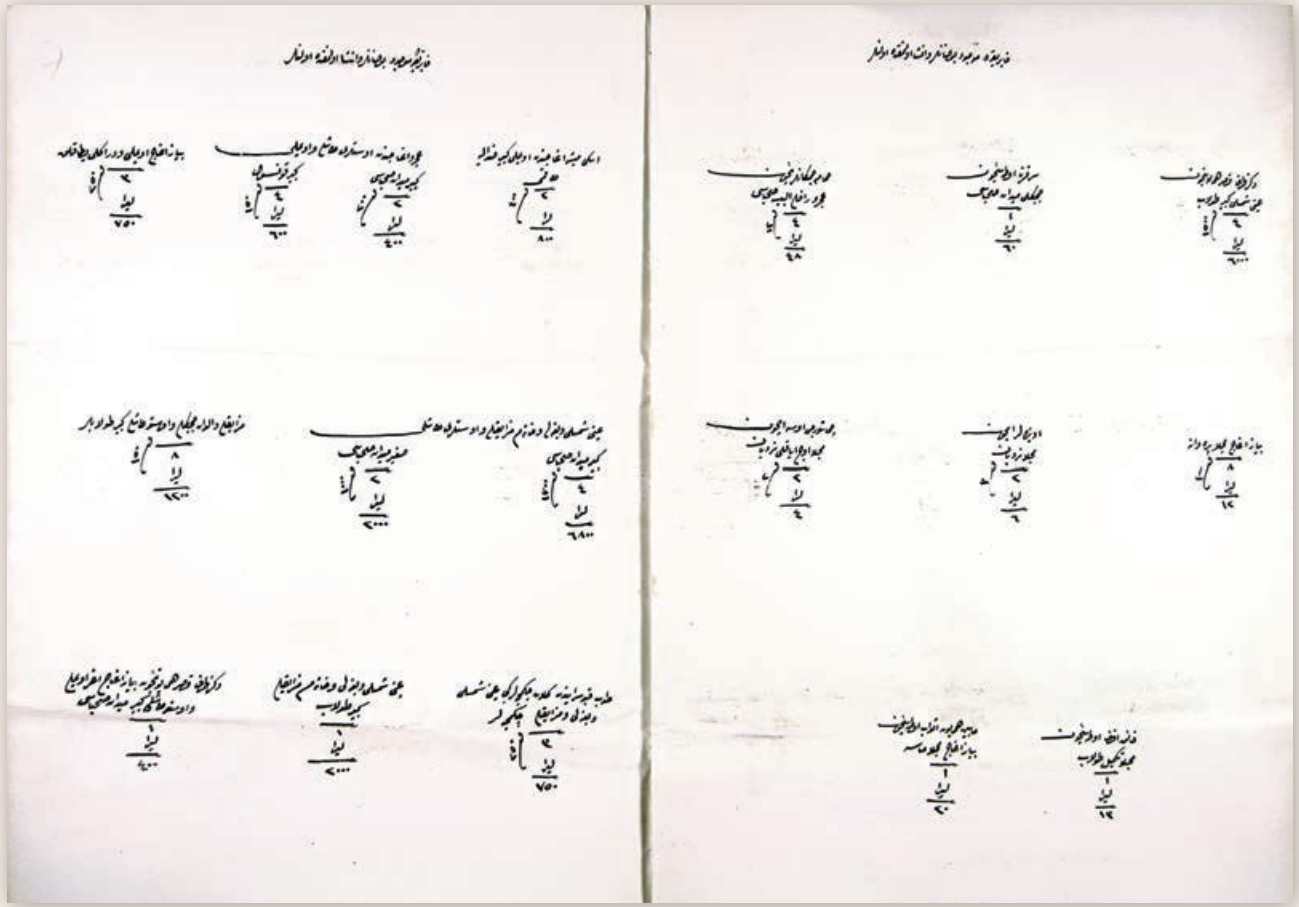
Has Ahır Hazine Odası için beyaz ağaç mücellâ sagîr dolap.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Aded: 1, 6 Lira

Has Ahır Hazine Odası için mücellâ masa.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Aded: 1, 5 Lira

Kahve ocağı için meşe mücellâ dolap kapısı.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
Aded: 2, 4 Lira

Zuhûrât doğramalar.
Çırağan Saray-1 Hümâyûnu'nda.
2 Aded Çantacı Odası'na kapılı zar, zirâ: 38, parmak: 20
1 Aded koltuk merdiven başına çatmalı kapı, zirâ: 4, parmak: 13
1 Aded Mâbeyn Kileri'ne karlık kapağı, zirâ: 1, parmak: 4
2 Aded Vâlide Kileri'ne karlık kapağı, zirâ: 4, parmak: 20
1 Aded Üçüncü Kadın Dâiresi'ne çatmalı kapı maa müştemilat, zirâ: 12, parmak: 16
Fiyat: 20, 12 Lira, 30 Kuruş

Kilit ve menteşe ve sürme.
Üçüncü Kadın Kapısı'na.
15 Lira, 60 Kuruş

Sayfa 6

Fabrikada Mevcûd Bulunanlar ve İnşâ Olunmakta Olanlar
Deniz tarafı Kasr-ı Hümâyûnu için ayn-ı şemslî kebîr dolap.
Fiyat: 1500, Aded: 4, 6000 Lira

Serkurenâ Odası için çiçekli meydan sehпасı.
Aded: 1, 60 Lira

Hamam camekânları için acer ve raflı elbise sehпасı.
Fiyat: 12. Aded: 4, 48 Lira

Beyaz ağaç mücellâ paravana.
Fiyat: 1.5, Aded: 8, 12 Lira

Avizeler için mücellâ merdiven.
Fiyat: 3, Aded: 2, 6 Lira

Çamaşırçı usta için mücellâ üçayaklı merdiven.
Fiyat: 2, Aded: 2, 4 Lira
Fâik Efendi Odası için mücellâ tekmlî dolap.
Aded: 1, 13 Lira

Mâbeyn-i Hümâyûn Esvab Odası için beyaz ağaç mücellâ masa.
Aded:1, 20 Lira

Fabrikada Mevcûd Bulunanlar ve İnşâ Olunmakta Olanlar
Eski meşe ağacından oymalı kebîr sandalye takımı.
Fiyat: 400, Aded: 2, 800 Lira

Acer ağacından üstleri taşlı ve oymalı kebîr meydan sehpa.
Fiyat: 200, Aded: 2, 400 Lira

Acer ağacından üstleri taşlı ve oymalı kebîr konsol.
Fiyat: 150, Aded: 4, 600 Lira

Beyaz ağaç oymalı ve direkli yataklık.
Fiyat: 250, Aded: 3, 750 Lira

Ayn-1 şemslî ve bağalı ve hâtem mozaikli ve üstleri taşlı kebîr meydan sehpa.
Fiyat: 1700, Aded: 4, 6800 Lira

Ayn-1 şemslî ve bağalı ve hatem mozaikli ve üstleri taşlı sagîr meydan sehpa.
Fiyat: 1000, Aded: 2, 2000 Lira

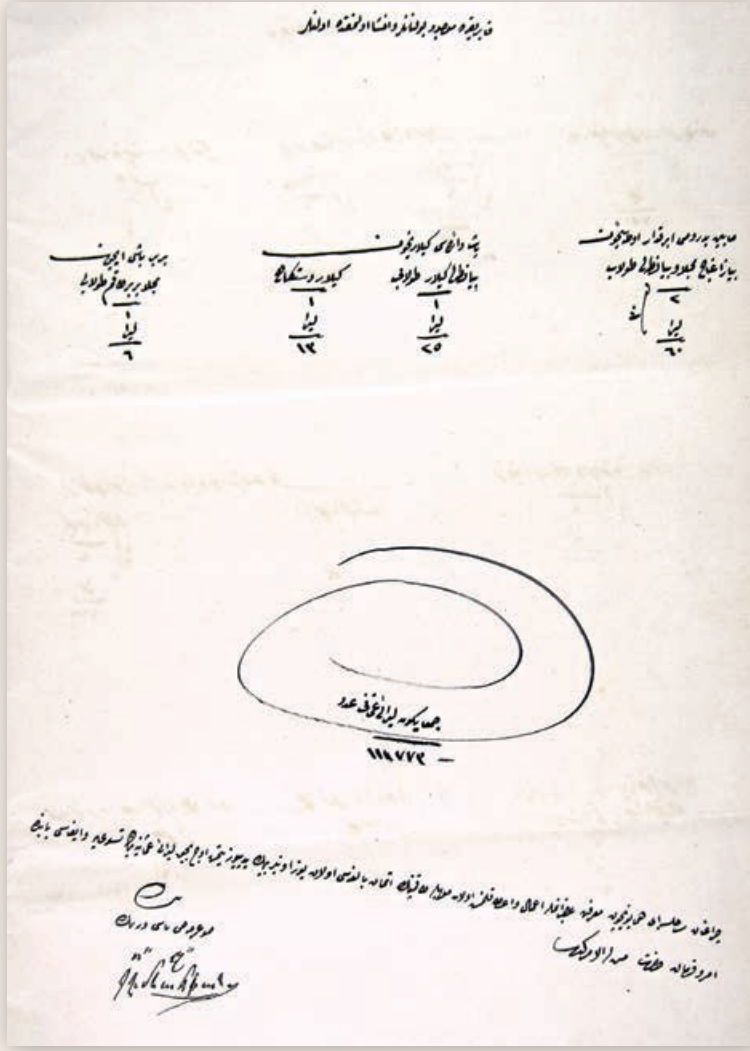
Mozaikli ve elvan çiçekli ve üstü taşlı kebîr dolaplar.
Fiyat: 150, Aded: 8, 1200 Lira

Topkapı Sarayı'ndan gelen çekmeceler gibi, ayn-1 şemslî ve bağalı ve mozaikli çekmeceler.
Fiyat: 250, Aded: 3, 750 Lira

Ayn-1 şemslî ve bağalı ve hâtem mozaikli kebîr dolap.
Aded: 1, 2000 Lira

Deniz tarafı Kasr-ı Hümâyûnu için beyaz ağaç ağır oymalı ve üstü taşlı kebîr meydan sehpa.
Aded: 1, 400 Lira

Topkapı Sarayı'ndan gelen çekmeceler gibi, ayn-1 şemslî ve bağalı ve mozaikli çekmeceler.
Fiyat: 250, Aded: 3, 750 Lira

Fabrikada Mevcûd Bulunanlar ve İnşâ Olunmakda Olanlar
Mâbeyn Bodrumu İbrikdâr Odası için beyaz ağaç mücellâ ve piyantalı dolap.
Fiyat: 30, Aded: 2, 60 Lira

Paşa Dâiresi Kileri için piyantalı kiler dolabı.
Aded: 1, 25 Lira

Paşa Dâiresi Kileri için kiler destgâhı.
Aded: 1, 13 Lira

Berberbaşı için mücellâ berber takım dolabı.
Aded: 1, 6 Lira

Cem'an yekûn lira-i Osmânî aded: 111.773,5

Çırağan Sâhil-saray-ı Hümâyûnu için marifet-i âcizânemle imâl ve itâ kılınmış olan möble takımının
esmân-ı bâligası olan yüzonbiryedyüzyetmişüçbuçuk lira-i Osmânînin tesviye ve ifâsı bâbında emr ü
fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Bende
Doğramacıbaşı Vortik

SARAYA NAZIR BİNA YAPMAK CAİZ DEĞİLDİR

Belgeli Kronolojik Tarihi Olay İncelemesi

Muhammet Safi*

Azaryan Josef Efendi adlı birisi 1904 yılında Gümüşsuyu Caddesi'nde, Dolmabahçe Sarayı'na kuş uçuşu yaklaşık 800 metre mesafede bulunan yerde, belediyenin verdiği ev ruhsatına aykırı olarak yüksek katlı bir apartman yaptırmıştır. Bina sarayı görmektedir ve bu durum "saray için mahzur teşkil etmektedir." Binanın saraya nazır oluşundan doğan mahzurun ortadan kaldırılması için bina istimlak edilmek istenmektedir. Ancak sahibi muvafakat etmeyip yüksek istimlak bedeli talep etmektedir. Padişahın buyruğuna göre ise "sarayı görme durumu" ortadan kaldırılmalıdır. Bu yüzden, satın alınmayan binanın, sarayı gören yüksek katının yıkılması lazımdır. Ruhsata aykırı olarak yapılan ve sarayı gören katın yıkılması için de bir masraf gerekmektedir. Yıkılacak yüksek katın masrafı ise, buna müsamaha gösteren belediye dairesinden tahsil edilecektir!

Çünkü "Her devlette olduğu gibi saraya nazır bina yapmak caiz değildir."

Giriş

Köklü ve büyük devletlerde gelenekler her zaman öne çıkmışlardır. Bunlar bilhassa imparatorlukların kurdukları medeniyetlerde daha belirgin ve karakterize şekilde kendini göstermiştir. Saray kültürü de bunların en başta gelen ve en belirgin olanlarından birisidir.

Saraylar ilk olarak inşai açıdan ele alınırlar. Bu zaviyeden bakılınca mimari özelliği öne çıkan ve ilk kabul edilen saray, Hazret-i Osman Dönemi Suriye Valisi Ebu Sufyan'ın yaptırdığı Dımaşk'ta "Kubbetü'l-Hadrâ" denilen binadır.

Abbasiler, Selçuklular, Gazneliler, Safeviler ve Osmanlılar kendi yönetim merkezlerinin buldukları yerlerde saraylar yapmışlardır ve devletlerini buradan idare etmişlerdir.

Saraylarla ilgili diğer bilgiler, saray kültürü ve hayatı ile buradaki teşkilat hakkındadır.

Eski Osmanlıca kayıtlarda kültür, sanat, medeniyet, adap, erkân, terbiye, eğitim ve daha pek çok hususiyetlere sıkça rastlamak mümkündür.

Azaryan Apartmanı'nın günümüzdeki hali, dış cepheden görünüm.

* Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Daire Başkanı.

1 Azaryan Apartmanının dış cepheden başka bir görünümü.

2, 3 Azaryan Apartmanı ile Dolmabahçe Sarayı'nın karşılıklı konumunu gösteren havadan çekilmiş fotoğraf.

Bugün itibariyle kültür, edebiyat ve sanat tarihimizin gerçek manada yazıldığı söylenemez. Vakanüvis veya müverrih denen eski tarihçilerin başlattığı geleneksel tarihçilik çerçevesinde olaylar “vukuat tahkiyesi” şeklinde hikâye edilmektedir. Ancak, bunların arka planındaki değerler, “uygulanabilir” ve “yaşanabilir” şekilde yeterince ve yaygın olarak anlatılmamıştır.

Türkiye’de ve bütün dünyada, Osmanlıca denilen ve Arap harfleriyle yazılan Osmanlı Dönemi belge ve kitapların, bugüne kadar gelenlerinin sayfa adedi olarak miktarları 500 milyondan fazladır. Osmanlı Arşivi, Tapu Kadastro Arşivi, Nüfus Arşivi, Vakıflar Arşivi, Askerî Arşivler, Vilayet Arşivleri, Mısır, Suudi Arabistan, Avusturya, Makedonya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Polonya, Yemen, Irak, İran, Vatikan ve Rusya gibi ülke arşivleri, şahıs ve kuruluşlar ellerindeki belge ve kitaplar, kütüphanelerdeki yazma ve matbu nadir eserler tam envanterleri yapılırsa sayfa olarak yukarıdaki rakamın çok çok üstüne de çıkılabilir.

Osmanlılar hâkim oldukları coğrafyada yürüttükleri devlet bürokrasisinin işleyişiyle oluşturdukları belgeler ve kitaplar sayesinde bugün dünyaya zengin ve bakir bir tarih mirası bırakmışlardır. Çağdaş ve uygar dünyanın tarihi ne mutlu ki, bizdedir ve yazılmayı beklemektedir. Gün geçtikçe satır satır yeniden yazılmaktadır.

Elektriğin, şebeke suyunun, kâğıdın, kalemin, yazıcının, daktilo, bilgisayar ve faksın, telgraf ve telefonun, iletişimin ve ulaşımın olmadığı bir zamanda, imar ve refah çalışmalarından ve savaşlardan başını kaldıramayan bir imparatorluğun bu kadar belge üretmesi, ancak sahip olduğu devlet kültürü ve medeniyetiyle izah edilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun belgelerinin, mevcut bürokratik yapı ve hüküm sürdüğü coğrafyanın büyüklüğü gözönüne alındığında, bize intikal edenlerden çok daha fazla olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerek. Son 100-150 yıl boyunca Osmanlı coğrafyasında görülen ve dünyanın pek çok kez yıkılıp yeniden kurulmasına yol açan keşmekeş ve karmaşalar pek çok belgenin günümüze intikalini engellemiştir.

Bugüne intikal eden belgelerden birkaç tanesi ile Dolmabahçe Sarayı özelinde "Saray Kültürü"nü sadece bir yönü, küçük ama unutulmuş bir tarafı bu makalede ele alınacaktır:

"Her devlette olduğu gibi saraya nazır bina yapmak caiz değildir."

Dolmabahçe Sarayı hakkında bir başka sarayda, Yıldız Sarayı'nda yazılan belgelerle yazı yazmak son derece heyecan vericidir. Çünkü olayın geçtiği 1904 yılında devlet, Yıldız Sarayı'ndan idare edilmektedir ve Dolmabahçe Sarayı padişahlık merkezi değildir. Sultan II. Abdülhamid, 1876-1909 yıllarındaki padişahlığı süresince padişahlık sarayı olarak Yıldız Sarayı'nı kullanmıştır. Buna rağmen Dolmabahçe Sarayı'nın, yine "saray" olma vasfı hep zinde tutulmuştur.

Bir devlet ve birden çok padişahlık sarayı...

Osmanlılar, tarih boyunca o muhteşem imparatorluklarını Bursa, Edirne, Topkapı, Dolmabahçe, Yıldız vb. saraylardan yönetmişlerdir. Bu saraylardaki hayat ve kültür, günümüz insanı için son derece meraklı ve daha da önemlisi meçhul bir konudur. Bu bilinmezliğin giderilmesi için başlıca başvuru kaynakları arşivlerimizdeki belgelerdir.

Arşivlerimizin tasnifi henüz bitmemiştir. Bütün belgeler elden geçirilememiştir. Dolayısıyla gerek genelde milletimizin gerek özelde Dolmabahçe Sarayı'nın tarihini tam manasıyla ve eksiksiz yazılabileceği bilgi ve belgeye sahip değiliz. Belgelerin tasnifi bitip araştırmaya açıldıkça özellikle kültür ve medeniyet tarihimiz daha da aydınlanacaktır.

Dolmabahçe Sarayı neden inşa edildi?

Osmanlı asırlarca Topkapı Sarayı'nda oturduğu hükümdarlık tahtını neden sur içinden dışarı, "karşı"ya çıkardı?

"Karşı" diye nitelediği, tarihi yarımadanın ve Haliç'in öte tarafına imparatorluğun merkezini neden taşıdı?

Daha önceki saraylara hiç benzemeyen böyle bir sarayı, Beşiktaş Sarayı-ı Hümayunu'nu neden yapma ihtiyacı duydu?

Her ne kadar bu konular spesifik ve dar çerçevede izahlar yapılmaya çalışılarak yazıldı çizildi ise de bunların tam manasıyla cevapları bilinmiyor.

Sadece arşivler değil, bugün hâlâ muhteviyatına nüfuz edilemeyen diğer tarihî kaynaklar da günyüzüne çıktıkça bu konular aydınlanacaktır.

Malzeme kıtlığının olduğu böyle bir durumda bile saray kültürüyle ilgili yazılmış kaynaklar yok değildir. Ancak "saraya nazır bina yapılamaz" kaidesinin bir kültür, titizlikle uygulanan bir kural ve hatta evrensel bir gelenek olduğu yaygın olarak bilinen bir şey değildir. Hatta bu kaidenin temelini oluşturan unsurlar da bilinmemektedir. Neden "saraya nazır bina yapılamaz" sorusunun cevabı güvenlik olarak açıklanabilir. Fakat yeterli değildir. Mahremiyet olarak da açıklanabilir. Ancak bu da konuyu ele almaya yetecek bir perspektif değildir. Onun için bu kural, diğer bütün

geleneksel kaidelerde olduğu gibi mevcut haliyle kabul edilmesi ve uygulanması gereken bir esastır.

Osmanlı Arşivi'nde Dolmabahçe Sarayı'ndan bahseden binlerce belge bulunmaktadır. Bunların bir kısmı da Milli Saraylar İdaresi'nin üstün gayret ve ileriye gören yaklaşımları neticesinde Osmanlı Arşivi'ne teslim edilmiş saray evrakıdır.

Bu makalede ele alınacak olan konu, aynı olaya ait olan ve 12 gömlek içinde bulunan ve yekûnu 40'ı müteceviz sayfadaki belgelerle birlikte incelenmeye çalışılacaktır.

Olay 1904 tarihinde geçmektedir.

Beşiktaş Saray-ı Hümâyûnu da denilen Dolmabahçe Sarayı'na nazır, yani sarayı gören bir inşaat yapılmıştır. Kabataş'ta Ömer Avni Mahallesi'nde, Gümüşsuyu Caddesi'nde, 75 numarada, önde gelen tüccarlardan Azaryan Josef Efendi'ye ait bir bina söz konusudur.

Belgelerden anlaşıldığına göre bu bina, sahibi tarafından yüksekçe yapılmış ve üst tarafları sarayı görmektedir. Bu saray için bir "mahzur teşkil" etmektedir ve bu durumun acilen giderilmesi lazımdır. Onun için de ilk etapta ve mümkün ise sahibinin muvafakati de alınarak derhal istimplâk edilip yıkılmalıdır. Eğer bu mümkün değilse, en üst katının yıkılması suretiyle saraya olan nezareti ortadan kaldırılmalıdır.

Bahsedilen yer, Gümüşsuyu Caddesi'nde (Bugünkü İnönü Caddesi) üzerinde, Gümüşsuyu Askeri Hastahanesi'nin Taksim istikametine doğru çapraz karşısında, Japonya Konsolosluğu'nun bitişiğindeki yerdir. Bu tarif, -Japon Konsolosluğu tabiri hariç- konuyla ilgili belgelerde geçmektedir.

Jacques Pervitich'in Eski İstanbul Sigorta Haritaları

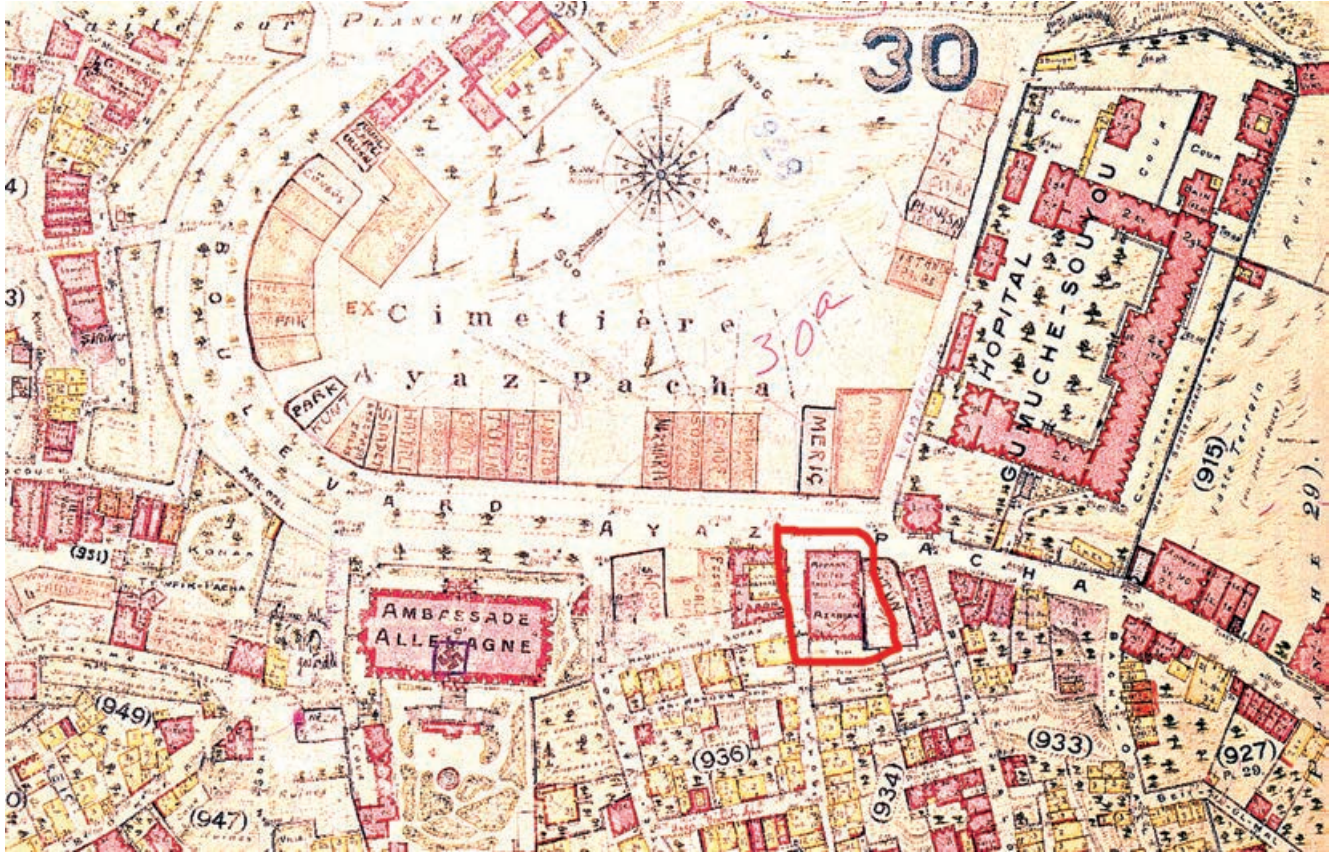
Çalışmaya ilk önce bu yerin bulunmasıyla başlamak daha doğru olur diye haritalar üzerinden bir araştırma yapılması düşünüldü. Nerden ve hangi mesafeden mahzur teşkil ediyordu?

Eski İstanbul sokak haritalarına bakıldı. Bunun için Jacques Pervitich tarafından hazırlanan İstanbul Sigorta Haritalarından¹ 1926 tarihli ve AYAZ-PACHA KABATACHE adlı harita incelendi. Bu haritada "saraya nazır olarak" inşa edilen apartmanın adı açık bir şekilde "APPART AZARIAN", numarası da 75 olarak belirtilmiştir.² Bu haritanın varlığı, belgelerden bir tanesi olan ve meclis-i mahsus kararında geçtiği üzere "istimplâk edilmeyip son katının yıkılması" hükmünün gerçekleştiğini göstermektedir.

Bu durum netleştikten yani tarihî bir belgede yer alan bir konunun 1926 haritasında yer alması ve hatta bugün bile mevcut bulunmasından sonra, artık belgelerde kronolojik olarak bütün detaylarıyla anlatılan hadisenin cereyan şekline sıra gelmiş demektir.

1 Jacques Pervitich, Sigorta Haritalarında İstanbul: In the Insurance Maps of Jacques Pervitich, (Ed.: Çağatay Anadol), (Çev.: Zülal Kılıç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

2 Gümüşsuyu Askeri Hastahanesi'nin Taksim'e doğru sağ çapraz karşısındadır. *Japonya Konsolosluğu'nun bitişiğindedir*. Ayaspaşa Çevre ve Güzelleştirme Derneği'nin İnternet Sayfası'ndaki bilgiye göre, Azaryan Apartmanı, İstanbul'un en eski apartmanlarından biridir. 1939'a kadar adı "Azaryan Apartmanı" idi. Azaryan ailesi Fransa'ya yerleşmişler ve binayı 1939'da satmışlardır. Yeni sahipleri de binanın ismini Gümüşsuyu Palas olarak değiştirmişlerdir. Bugün hala o isimledir ve işhanı olarak kullanılmaktadır. Büyük bir restorasyon geçirmiştir. Cephesi, art nouveau, ampir, barok gibi çeşitli Batı süsleme üsluplarının karıştığı taş taklidi kabartma süslemeleri ile dikkati çeker.

Osmanlının resmî belgelerinde durum nasıl cereyan etmişti? Yaklaşık bir yıl boyunca süren yazışmalar zincirinde bu konu nasıl ele alınmıştı?

Belgelerden, mal sahibi olan Azaryan Josef'in, kendi arsası üzerinde hane olmak üzere belediyeden ruhsat aldığını öğreniyoruz.

Fakat inşaatı ruhsata aykırı şekilde daha yüksek yapıyor. Bina yüksekliğinin fazlalığı, binanın üst katının "saraya nazır" duruma geldiği ve bunun saray için "mahzurlu" olduğu anlaşılıyor.

Buradan Dolmabahçe Sarayı'na olan mesafe kuş uçuşu olarak yaklaşık 800 metredir.

Bu uzaklıktan "saraya nazır" yani "sarayı gören" bir binanın saray erkânına rahatsızlık vermesi dikkat çekicidir.

Azaryan Josef Efendi'nin binası civarında, belgelerden anlaşıldığı üzere ve 1904 tarihi itibarıyla bu şekilde yüksek bina yoktur. Fakat irili ufaklı başka binalar da yok değildir. Binanın bulunduğu yerin konumu itibarıyla sarayı görmesi de doğaldır. Demek ki, saraya bakan bina yapılmaz kaidesi bu tarihten önce de ihlal edilmiştir. Nitekim yukardaki 1926 tarihli haritada saray tarafına doğru ve apartman şeklinde olmayan tek katlı binalar gözükmemektedir. 22 sene zarfında bu binalar yapılmıştır veya daha önce de vardı, denilebilir. Fakat mahallin mevkiisi itibarıyla bunların "saraya nezaretleri" yani sarayı görüp görmedikleri konusunda belgelerde kesinleşmiş bir bilgi yoktur. Bina sahibi Azaryan Efendi'nin dilekçesinde başka binaların da sarayı görmekte olduğu belirtiliyor, sadrazamlık makamından yazılan belgelerde ise o konuya hiç temas edilmeden "binanın sarayı görmesinin engellenmesi" ısrarla isteniyor.

Jacques Pervitch'in düzenlendiği haritada Azaryan Apartmanı ve çevre yapıları.

Dolmabahçe Sarayı,
Gümüşsuyu sırtlarından
görünüm.

Bundan şu sonucu çıkarmak mümkündür: Bu mıntıkadaki binalar, arazinin yapısı gereği belli bir kat yüksekliğe kadar sarayı görmemektedirler. Bahse konu binanın üst katı ise sarayı görmektedir.

“Her devlette olduğu vechile bunun idâreten ref‘-i mahzûru lâzimedendir”

Gümüşsuyu Askeri Hastahanesi'nin Taksim'e doğru biraz daha ilerisinde bulunan bir mevkiden Dolmabahçe Sarayı'nı 800 metreden gören bir inşaata, **“her devlette olduğu vechile bunun idâreten ref‘-i mahzûru lâzimedenden olduğu”** gerekçesiyle müsaade edilmemiştir.

Gerekçe önemlidir:

“Bütün dünya devletlerinde olduğu gibi saraya nazır inşaat yapmak mahzurludur ve bu mahzurun kaldırılması gerekmektedir.”

Gerçekten böyle midir?

Bu bir saray gelenek ve kültürü müdür?

Bursadaki Osmanlı sarayının kalıntıları üzerinden yapılan çalışmalara bakıldığında bu sarayın da etrafının boş olduğu görülecektir.

Aynı şekilde bugün harabeleri kalan Edirne Sarayı'nın da etrafında yerleşim olmadığını anlamak mümkündür.³

İstanbul'daki Topkapı Sarayı'nın da etrafında yerleşim yoktur. 1784 veya 1800'lü yıllarda saraya oldukça uzak mesafede bulunan saray dış duvarının dış cephesine bitişik yapılan ve sarayı görmeleri imkânsız olan ve bugün adına Soğukçeşme denen

3 Ratip Kazancıgil, *Edirne Sarayı ve Yerleşim Planı*, Türk Kütüphaneciler Derneği, Edirne Şubesi Yayınları No: 18, Edirne 1994, s. 12-13.

sokakta bulunan kaçak binaların varlığı bu kaideyi değiştirmez. Çünkü saraya yakınlık varsa da nezaret yoktur.

Dolmabahçe Sarayı'nın da etrafında yerleşime müsaade edilmemiştir.

Aynı şekilde Yıldız Sarayı, Çırağan Sarayı ve Beylerbeyi Sarayı da böyledir.

Yabancı ülkelerin saraylarında durum nedir?

Moskova, Paris, Londra, Washington gibi merkezlerde bulunan devlet saraylarının da etraflarında yerleşim yoktur.

Bütün bunlardan "saraya nazır bina yapılmaması" hususunun, evrensel bir saray kültürü ve geleneği olduğu anlaşılmaktadır.

Büyük devlet ve imparatorlukların pek çok ortak özellikleri ve benzer davranış biçimleri vardır.

Saray adabı da bunlardan birisidir.

Bu kültüre aykırı olarak inşa edilen bir bina hakkında cereyan eden yazışmalarda geçen olayın safhaları, belgelerin diliyle ve tarih sırasıyla aşağıda ele alınacaktır.

Belgeli Kronolojik Tarihi Olay İncelemesi

Osmanlı Arşivi'nde araştırma yapanların malumları olduğu üzere, belgeler, tasnife tabi tutulduktan sonra bir veya birden fazla olmak üzere gömlekler içine konular ve künye bilgileri verilir. Her bir gömleğe bir konu denebilir. İçinde bir veya birden fazla belge bulunabilir. Bunların da tarihleri farklı olabilir. En eski tarihli belgenin tarihi, gömlek üzerine yazılır.

Bahse konu hadiseye ait belgelerin içinde buldukları gömlekler 12 tanedir.

12 gömlek içinde aynı konu etrafında cereyan eden yazışmaların bulunduğu belgelerin toplamı 40 adettir.

Dolayısıyla gömleklerden hareketle olayı 12 safhada ele almak mümkündür.

Her bir safhanın da kendi içinde cereyan eden aşamaları vardır.

Bazen bir sonraki gömleğin içinde bir önceki gömleğin tarihine ait belge bulunabilir. Bunlar art arda verildiği zaman kronoloji bozuldu sanılabilir. Mesela, 29 Ekim 1904 tarihli gömleğin üzerindeki tarih, içinde bulunan belgelerden en son tarihli olan belgenin tarihidir. Bilirkişi raporlarının eklerinden olan tasdikli haritanın tarihi ise, 1903 senesininidir. Bu gömlek içindeki belgeleri, olayı anlatmak için verirken birden bire bir yıl geriye gidildiği ve kronolojide hata olduğu sonucuna varılabilir ki, bu doğru değildir. Çünkü burada asıl olan gömleğin içindeki belgelerde anlatıldığı üzere olayın o safhasıdır.

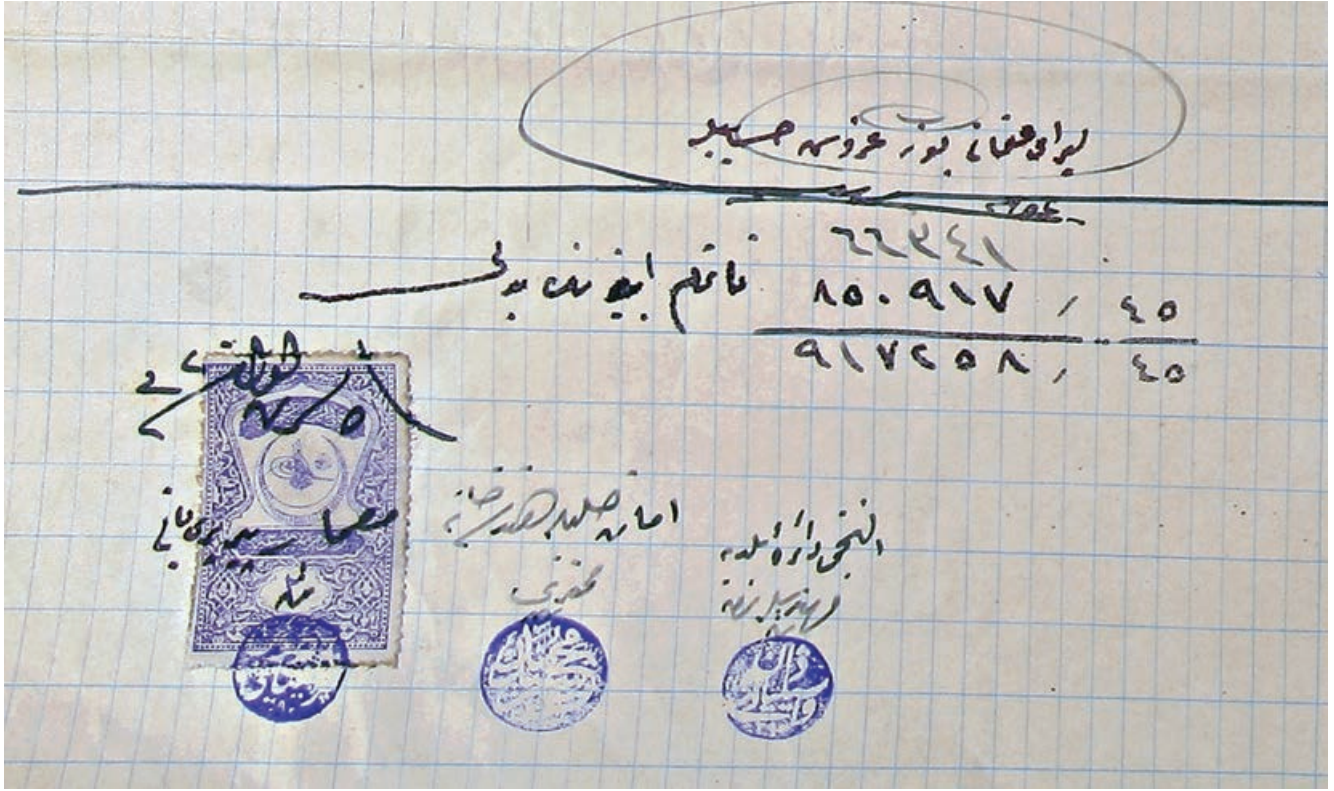
Burada bütün belgeler gömlek içinde ele alınmayıp tek tek tarihleri itibariyle kronolojik sıraya dizildiler. Böylece gün gün hangi yazışma ve belge üretilmiştir, hangi gün hangi gelişme yaşanmıştır, ortaya konulmaya çalışıldı. Gömlek içindeki belgelerin referans bilgileri de ihmal edilmedi ve dipnotta gösterildi.

Binaenaleyh konu, genel şekilde hikâye edilip anlatılmak yerine, sırasıyla tek tek belgelere dayalı olarak, belgelerin diliyle ve cereyan ediş aşamalarına göre verilmeye çalışıldı.

Bu açıdan belgelere dayalı kronolojik tarihi olay incelemesi yapıldı.

Bu makale ayrıca bu konuda yapılmış ilk deneme olmak özelliğini taşımaktadır.

Belgelerdeki idari terimler, bugün karşılıkları bulunduğu ve daha rahat anlaşılması için bugünkü adlarıyla verilmişlerdir.

Azaryan Apartmanın istimlaki için, 6. Daire-i Belediye Meclisi'nce görevlendirilen uzmanların arsa ve bina değer tespitine ilişkin belge (18 Ekim 1904).

Buna göre olay şöyle cereyan etmiştir:

6 Haziran 1904 tarihli ve Osmanlı Arşivi'nde İ.HUS. 118/138 numarada kayıtlı ve Yıldız Saray-ı Hümayûnu'nda, padişahın başkâtibi Tahsin tarafından kaleme alınan ve içeriğinde de konuyla ilgili padişah buyruğuna atıfta bulunulan belgede şöyle denmektedir: “Gümüşsuyu'nda Azaryan Josef Efendi tarafından yaptırılmakta olan binanın, vaktiyle aldığı senede aykırı olarak fazla yüksek olması ve saraya nazır olduğu görülmesi üzerine inşaatı durdurulmuş olup, binanın böyle saraya nazır bulunması asla caiz olmadığından, şu sarayı gören yerin yıkılması yahut bahse konu binanın İstimlâk Kanunu'na uygun olarak satın alınması hakkında meclis-i vükela (bakanlar kurulu) tarafından bir karar verilerek kararın huzura arz edilmesi, çıkarılan padişah buyruğu gereğidir.”

28 Haziran 1904 tarihinde ise⁴, sadrazamlık makamından dâhiliye nezaretine yazılan yazıda, “Aslında kendisine mahsus bir ev olmak üzere yapılmasına ruhsat verilmişken mevcut durumuna bakıldığında apartman olarak yapıldığı ve etrafındaki binalardan yüksek olduğu anlaşılmış olduğundan, binanın bir katının indirilerek zararının kaldırılmasının mümkün olup olmadığı, bunun araştırılması ve neticenin dâhiliye nezaretine bildirilmesi” şeklindeki bir pusula ile birlikte, “Konunun serian araştırılması ve binaya yönelik yapılacak iş ve işlemin yapılması için Şehremanetine (Belediye) yazı yazılması” yer almaktadır.

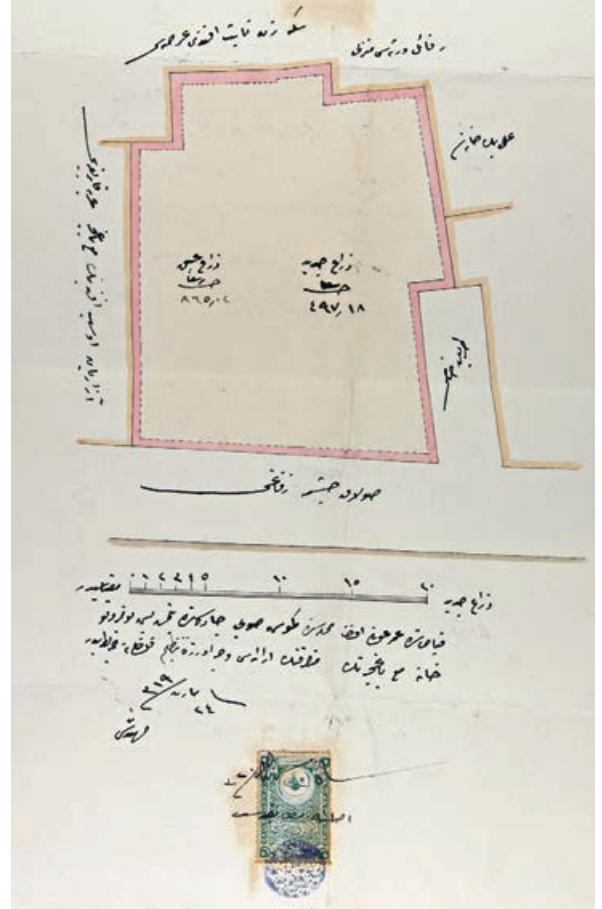
4 BOA., BEO. 2359/176852.

29 Haziran 1904'te⁵ sadrazamlık, Sadrazam Ferid imzasıyla Dâhiliye Nezaretine, konunun araştırılması için bir tezkire gönderiyor. Bu gömlek içinde yer alan belge grubunun içinde bulunan ve aynı gün dâhiliye mektubi kalemi tarafından belediyeye yazılan yazıda bina hakkındaki işlemin acele olarak yerine getirilmesi bildirilmektedir.

1 Temmuz 1904 tarihli belgede⁶, Dâhiliye Nezaretine Belediye Başkanı Rıdvan Paşa tarafından yazılan yazıda, binayla ilgili hususlar bütün ayrıntı ve safahatıyla kısaca özetlenmekte ve neticede bir an önce istimlâk edilmesi gerektiği belirtilmektedir: "Saray Genel Sekreterliği'nin belediyeye ulaşan yazısında Gümüşsuyu'nda

Azaryan Josef Efendi'nin binasının, Beyoğlu'ndaki diğer apartmanlar gibi yapılmak üzere izin alınıp alınmadığının araştırılması istenmesi üzerine yapılan araştırma neticesinde, o civardaki binalara bakıldığında böyle bir ruhsatın verilmesinin zor olacağına dair daha önceden belediye başkanının gönderdiği yazıya rağmen inşaatın başladığı, mal sahibinin Saray Genel Sekreterliği'ne başvurarak burasını apartman olarak değil ailesinin evi olarak kullanacağına dair senet verdiği, bundan dolayı inşaatına padişahın müsaade verdiğinin kendisine şifahen bildirildiği, yasal vergisi tahsil edildikten sonra inşaatına ruhsat verildiği ve binanın inşaatının çatısına kadar yükseldiği, bu aşamadan sonra da inşaatın padişah emriyle durdurulduğunun belediyeye bildirildiği, bunun üzerine belediyenin derhal binanın inşaatını durdurduğu, binanın yüksekliği bahsinin ise Ebniye (Binalar) Kanunu'na aykırı olmadığı, **Saraya nazır oluşunun ise Dolmabahçe tarafındaki bahçeyi görmekten ibaret bulunduğu**, fakat etrafındaki binaların da bunun gibi olduğu, bu mahzurun ortadan kaldırılması için bitişiğindeki arsaya yapılacak binanın görüntüyü kesecek hale gelinceye kadar bu binanın yüksek yerlerindeki pencerelerin demir siperle kapatılması gerektiği, sekiz aydan beri inşaatı durdurulduğu için iskelelerinin gevşediği ve yıkılmaya yüz tuttuğu, bunun için gelen geçenler için tehlike arz ettiği, bütün bunlardan dolayı padişahın buyruğu üzere istimlâk işlemlerinin bir an önce yapılması gerekmektedir."

2 Temmuz 1904 tarihli yazışmada⁷ ise dâhiliye nezareti, sadrazamlık makamına, "Azaryan Josef Efendi'nin, Gümüşsuyu'nda yaptırmakta olduğu binanın, Saray Genel Sekreterliği'ne⁸ takdim ettiği senede uygun olarak, apartman şeklinde değil de ev olarak inşa edileceğinden, bu doğrultuda kendisine şifahi olarak ruhsat verildiği, yasal vergisi alındıktan sonra bina yapılmasına müsaade edildiğinin kendisine

Azaryan Apartmanı'nın yerinin tespitine yönelik 6. Daire-i belediye uzmanlarınca düzenlenen harita (18 Ekim 1904).

5 BOA., DH. MKT, 865/95.

6 BOA., Y.A.RES. 126/104.

7 BOA., DH. MKT, 865/95.

8 Mâbeyn-i Hümâyûn: Saray Genel Sekreterliği.

bildirildiği, inşaatı çatısına kadar ilerlediği halde durdurulmasının padişah buyruğu olduğu, belirlenen yüksekliği geçmediği, sadece Dolmabahçe tarafındaki bahçeyi gördüğü, etrafındaki binaların da aynı durumda olduğu, bu mahzurun ortadan kaldırılması için yüksek katın yıkılmasına kadar sarayı gören pencerelerin demir siperlerle kapatılacağı, binanın sekiz aydan fazladır inşaatının durdurulduğu, bundan dolayı iskelelerin gevşediği ve etraftan geçenler için tehlike arz ettiği, padişah buyruğuna uygun olarak istimlâk edilmesi ve saraya nazır yerlerin yıkılması işlemlerinin hızlandırılmasının gerektiğine dair belediyeden bakanlığa gelen yazının sadrazamlık makamına arz edildiği”ni yazmaktadır.

2 Temmuz 1904 tarihli⁹ ve dâhiliye nezaretinden bakan Mehmed Faik Memduh Paşa imzasıyla sadrazamlık makamına gönderilen yazıda, Gümüşsuyu’nda Azaryan Josef Efendi’nin yaptırmakta olduğu binanın, Saray Özel Kalemî’ne takdim ettiği senet gereği apartman olarak kullanılmayıp ailesi için ev olmak üzere inşa edileceğinden gerekli ruhsatın verilmesi için padişahın izni olması gerektiği kendisine şifahi olarak bildirildiği, yasal vergisi alındıktan sonra bina yapmasına ruhsat verildiği, inşaatın çatıya kadar yükseldiği ve tam da bu sırada padişah emriyle durdurulduğunun kendisine bildirildiği, inşaatın hemen durdurulduğu, binanın yüksekliğinin yasal sınırları geçmediği, sarayı görmesi hususunun ise Dolmabahçe tarafındaki bahçeyi görmekten ibaret bulunduğu, binanın üst ve alt taraflarındaki binaların çoğunun aynı durumda olduğu, sarayı görme mahzurunun ortadan kaldırılması için, bitişiğine bina yapılıp da sarayı görmesini engelleyinceye kadar aydınlık pencerelerine demir siper konulmasının yeterli olacağı, binanın inşaatının uzun süredir durdurulmasından dolayı iskelelerinin gevşediği ve gelen geçenler için tehlike oluşturduğu, padişah emri üzere istimlâke yahut sarayı görmesinin engellenmesine dair işlemin hızlı bir şekilde yapılması gerektiği şeklindeki hususların belediye tarafından belirtildiği, bu yazının da ekte makama takdim kılındığı” yazmaktadır.

4 Temmuz 1904 tarihinde¹⁰ de Sadrazam Ferid imzasıyla dâhiliye nezaretine yazılan tezkirede, “Azaryan Josef Efendi’nin binasının kendisine ev olarak yapması için verilen ruhsata aykırı olarak apartman yaptığı için binanın “saraya nazır olduğu”, yüksek katının indirilmesiyle binanın verdiği zararın kaldırılması ve “sahibinin muvafakatinin alınıp alınmadığı” hususunun ivedi olarak bildirilmesi” istenmektedir.

4 Temmuz 1904¹¹ tarihli ve bir başka gömleğin içinde bulunan belgelerin ilki olan bir belgede ise, sadrazamlık mektubi kaleminden dâhiliye nezaretine yazılan yazıda, “Azaryan Josef Efendi’nin binasının sarayı gören katının indirilmesi suretiyle verdiği zararın giderilmesi hususunun meclis-i mahsus-i vükelada görüşülmesi için mal sahibinin muvafakatının mümkün olup olmadığının belediye tarafından araştırılarak bildirilmesi” istenmektedir. Aynı gömlek içinde bulunan tarihsiz bir pusulada¹² ise, konuyla ilgili verilecek olan padişah buyruğunun beklenmesi notu bulunmaktadır.

9 BOA., Y.A.RES. 126/104.

10 BOA., DH. MKT, 865/95.

11 BOA., BEO 2361/177068.

12 BOA., BEO 2361/177068.

5 Temmuz 1904 tarihinde Dâhiliye Nezareti belediyeye bir yazı¹³ yazmış ve “Durumun incelenip neticesinin acele olarak bildirilmesini” istemiştir.

7 Temmuz 1904 tarihinde¹⁴ belediyeye verdiği dilekçesinde Azaryan Josef Efendi, “Ayaspaşa’da inşa ettirdiği bina hakkında meclis-i vükela kararının belediye tarafından kendisine bildirildiğini, bunun üzerine şu hususları belirtmek zorunda kaldığını, etraftaki binalardan yüksek bina yapmanın yasak olmadığını, ayrıca o civarda yerin konumu gereği zeminden bile sarayı gören arsalar ve evlerin bulunduğunu, bundan dolayı yüksek olup sarayı gördüğünden bahsedilen katın indirilmesinin sarayı görmekten doğacak mahzuru gidermeyeceğini, binasını yaparken bütün kanunlara uyduğunu, binanın her bir katına iki bin lira masraf ettiğini, binanın dokuz ay kadar tatil edilmesinden dolayı buraya harcadığı on bin liranın faizinden dolayı kayba uğradığını, yüksek olduğu söylenen katın yıkılmasıyla de iki bin lira ve ayrıca yıkım masrafları ile birlikte daha fazla zarara uğrayacağını, bütün bunlara rağmen her fedakârlığa katlanarak sarayı gören oda pencerelerinin ördürülmesi ve bitişiğindeki arsaya bina yapıncaya kadar aydınlık pencerelerine demir siper konulmasına razı geleceğini, binanın üst katının indirilmesinin ise külli zarar olduğunu, o kat yıkılsa bile sarayı görmeme maksadının gerçekleşmeyeceğini, kısaca bütün bunlardan dolayı inşaatının devamına müsaade edilmesini” istemektedir.

9 Temmuz 1904 tarihli¹⁵ ve belediyeden, Başkan Rıdvan Paşa imzasıyla dâhiliye nezaretine gönderilen yazıda, Azaryan Efendi’nin binasına kendisine mahsus hane olsun diye ruhsat verilmiş iken mevcut durumuna göre apartman olarak yapıldığı, etrafındaki binalardan yüksek olduğu anlaşılmış olduğundan bir katın indirilerek verdiği zararın ortadan kaldırılması ve buna sahibinin muvafakat edip etmediğinin araştırılmasının meclis-i mahsus-ı vükela tarafından belediyeye bildirildiği, bunun üzerine durumun da belediye tarafından mal sahibine anlatıldığı, mal sahibinin de bunun üzerine bazı ifade ve isteklerde bulunduğu dilekçesinin gönderildiği, bunun incelenmesinden anlaşılacağı üzere, binanın sarayı görmemesi için oda pencerelerinin örülerek ve aydınlık pencerelerine demir siper konulacağını söylediği, binanın bir katının yıkılması istense de mevcut haliyle yasal yüksekliği tecavüz etmediği, dolayısıyla iki bin liralık kayba uğrayacağı, oralarının zeminden bile sarayı gören konumda olduğu, saraya nazır başka binaların da bulunduğu, böylece bir katı indirilse bile sarayı görmeme maksadının hâsıl olamayacağı, bütün bunlara rağmen bitişiğindeki arsaya inşaat yapıp saray manzarasını kesinceye kadar oda pencerelerinin örülmesi ve aydınlık pencerelerine demir siperlik konulmasının yeterli olacağını, inşaatın apartman değil aile evi olarak yapıldığını temin ettiği” belirtildikten sonra bu konuda ne yapılması gerektiği sorulmaktadır.

10 Temmuz 1904 tarihinde¹⁶ ise dâhiliye nezareti tarafından Bakan Mehmed Faik Memduh Paşa imzalı olarak sadrazamlık makamına bir yazı gönderilmiştir. Bu yazı, Azaryan Josef Efendi’nin belediyeye verdiği dilekçenin belediye tarafından

13 BOA., DH. MKT, 865/95.

14 BOA., Y.A.RES. 126/104.

15 BOA., Y.A.RES. 126/104.

16 BOA., Y.A.RES. 126/104.

kendilerine ulaştırıldığını ve bunu da ekte gönderdiğinden bahsedip gereği arz edilmektedir.

10 Temmuz 1904 tarihinde¹⁷ ise, dâhiliye mektubi kaleminden sadrazamlık makamına, 4 Temmuz tarihli yazıya cevap olarak gönderilen tezkirede, “Azaryan Josef Efendi’nin verdiği dilekçede, Gümüşsuyu’nda inşa ettirdiği binanın sarayı gören kısmının oda pencerelerini örmek ve aydınlık pencerelerine demir siper koymak suretiyle sarayı görmesini engelleyeceğini, bir katın yıkılmasına emir buyurulması durumunda binanın yasal yüksekliği geçmeyeceği, inşaatın nizama aykırı olmadığı, yasal olan katın yıkılmasıyla zararının ikibin lirayı geçeceğini bildirdiğini, ancak burasının konumu itibarıyla binanın tek kat olması halinde bile sarayı göreceği için tek katın indirilmesiyle maksadın elde edilemeyeceği, bunun için dilekçede açıklandığı şekilde sarayı gören pencerelerin kapatılması ve bitişiğindeki arsaya bina yapıncaya kadar aydınlık pencerelerine demir siper konulması sarayı görmesini engelleyeceği, ayrıca binanın mevcut haliyle apartman olduğu konusuna gelince, inşaatın her bir katının eskiden beri birlikte oturduğu kardeşiyle kendisinin kızı ve damatlarına tahsis edileceğinden apartman olmadığı ve bir ev olduğunu temin eylemiş olduğu” hakkında belediyeden alınan yazının takdim edildiği” bildirilmiştir.

13 Temmuz 1904 tarihinde¹⁸ ve Sadrazam Mehmed Ferid Paşa başkanlığında toplanan meclis-i mahsus kararında binanın istimlâkine yer olmadığına karar verilerek durum şöyle anlatılmaktadır: “Gümüşsuyu’nda Azaryan Josef Efendi tarafından inşa ettirilmekte olan binanın vaktiyle aldığı senedin aksine yüksek olması ve Sarayı görmesinden dolayı inşaatının durdurulduğu, binanın saraya nazır olmasının asla caiz olmadığı, bunun için ya sarayı görmesinin engellenmesi yahut da binanın istimlâk edilmesi hususunun mecliste görüşülüp alınacak kararın padişaha sunulması ferman buyrulduğundan konuyla ilgili makamlar arası yapılan yazışmaların toplantıda görüşüldüğü” belirtildikten sonra bu yazışmalarda, “adı geçen binanın başlangıçta ruhsatına uygun olarak inşa edilip çatısına kadar ilerlemişken sonradan buyrulan ferman gereği inşaatın durdurulduğu, binanın saraya nazır oluşunun saray kapısını görmesinden ibaret bulunduğu, yüksekliğinin yasal ölçülerde bulunduğu, etrafında bulunan binaların da yerin konumu itibarıyla sarayı gördüğü, binanın apartman değil de ev olarak yapıldığının Josef Efendi tarafından temin edildiği, sarayın bahçesini gördüğü ileri sürülen katın yıkılmasıyla bile binanın yine sarayı göreceği, binanın yasal yükseklikte bulunduğundan dolayı üst katının yıkılmasının 2 bin liralık zarara sebep olacağını da adı geçen mal sahibi tarafından belirtilmiş olduğu, binanın sarayı gören oda pencerelerinin ördürülüp ve aydınlık pencerelerinin de demir siperle kapatılması suretiyle sarayı görme mahzurunun giderileceği, binanın mal sahibinin apartman değil de ailesine mahsus olarak yapıldığının anlaşıldığı, bunun için binanın istimlak edilmesine gerek olmadığı, binayı apartman olarak kullanmamasına dair mal sahibinden senet alınması gerektiği, binanın mevcut olan yüksekliği geçmemesi, oda pencerelerin

17 BOA., DH. MKT, 865/95.

18 BOA., Y.A.RES. 126/104.

ördürülerek ve aydınlık pencerelerinin demir siperle kapatılarak inşaatına ruhsat verilmesinin münasip görüldüğü, bu kararın padişah tarafından da kabul edilmesi halinde gereğinin dâhiliye nezaretine bildirilmesi” kararlaştırılmıştır. Meclis-i mahsusun kararı, aynı günde¹⁹ Sadrazam Ferid imzasıyla ekleriyle birlikte padişaha arz ve takdim kılınmıştır.

5 Eylül 1904 tarihinde²⁰ sadrazamlık makamından Sadrazam Ferid imzasıyla dâhiliye nezaretine hitaben yazılan yazıda, “Azaryan Josef Efendi’nin, Beyoğlu’nda Ayaspaşada yaptırmakta olduğu binanın inşaatının durdurulmasından dolayı “ne şekilde zarar gördüğünden” bahsettiği bir dilekçe verdiğinden bahisle ve gereğinin yapılması” istenmektedir.

17 Eylül 1904 tarihli²¹ ve Yıldız Sarayı Başkıtabet Dairesi’nden Başkâtip Tahsin imzasıyla çıkan yazıda, “Gümüşsuyu’nda Azaryan Josef Efendi tarafından inşasına başlanılıp Hazine-i Hassa tarafından satın alınacak olan ve belediye tarafından 13.945 lira değer biçilen binanın bedelinin indirilmesi için sadrazamın girişimlerde bulunması padişah buyruğu gereği olduğu” emredilmektedir.

18 Eylül 1904 tarihli²² dâhiliye mektubi kaleminden sadrazamlık makamına yazılan yazıda, “Konuyla ilgili sadrazamlık makamından beklenen emrin henüz gelmediği” belirtilmektedir. Yani sadrazamlık makamının vereceği emre göre hareket edileceği bildirilmektedir. Demek ki, yapılacak işlemlere dair beklenen emir gecikmiştir.

25 Eylül 1904 tarihli²³ ve sadrazamlık özel kaleminden çıkan ve Sadrazam Ferid imzasını taşıyan belgede konuyla ilgili olarak padişahıtan buyruk talep edilmekte ve şöyle denmektedir: “Gümüşsuyu’nda Azaryan Josef Efendi tarafından yapımına başlanılan ve Hazine-i Hassa-i Şahanecce²⁴ satın alınacak olan ve belediye tarafından 13.945 lira değer biçilen binanın bedelinin indirilmesi için gayret gösterilmesine dair padişah buyruğunu içeren yazının alındığı, mal sahibi davet edilerek iknaya çalışıldığı, 13 bin liraya kadar kendisine teklifte bulunulduğu, buna rağmen adı geçenin inşaatın tatil edilmesinden ve ortada kalan inşaat malzemelerinden dolayı zararının çok olduğu ve 17 bin liradan aşağı bir rakamı kabul edemeyeceğini bildirdiği, bundan dolayı muvafakatının alınamadığı, özel olarak yapılan inceleme neticesinde ise burasının 13 bin liradan fazla etmeyeceğinin anlaşıldığı” beyan edilmektedir. Aynı tarihli bir Sadaret tezkiresi hülasasında²⁵ ise konu şöyle özetlenmektedir: “Azaryan Josef Efendi’nin binasının belediye tarafından 13 bin lira değerinde olduğu tahmin edilen bina için sahibinin 17 bin liradan aşağısına razı gelmediği ve mağdur olacağını söylediği, fakat binanın 13 bin liradan fazla etmediğinin anlaşıldığından, bunun için izin talebine dair sadrazamlıktan hususi tezkire.”

19 BOA., Y.A.RES. 126/104.

20 BOA., DH. MKT, 865/95.

21 BOA., İ.HUS. 121-1322 B 064.

22 BOA., DH. MKT, 865/95.

23 BOA., Y.A.HUS 478/93.

24 Padişahların şahsi varidat ve masarifine ait işlerle alâkalı bulunan teşkilâtın adıdır.

25 BOA., Y.PRK.BŞK 73/10.

28 Eylül 1904 tarihinde²⁶ sadrazamlık mektubi kalemi dâhiliye nezaretine yazdığı yazıda net ve açık bir şekilde şöyle diyor: “Gümüşsuyu’nda Azaryan Josef Efendi’nin yaptırdığı bina için 17 bin lira istediği, isteğinde ısrar ettiği, Beşiktaş Sarayı’na nazır olduğundan, her devlette olduğu gibi bunun idari olarak sakıncasının giderilmesi gerektiğinden İstimlâk Kanunu’na uygun olarak bedelinin bilirkişilere tahmin ettirilip satın alınması padişah buyruğu gereği olduğu Saray Özel Kaleminden bildirilmiştir. Gereğinin yapılması.”

28 Eylül 1904 tarihinde²⁷ sadrazamlık makamından Sadrazam Ferid imzasıyla dâhiliye nezaretine yazılan yazıda, “Gümüşsuyu’nda Azaryan Josef Efendi’nin yaptırdığı bina için 17 bin lira istediği ve bunda ısrar ettiğinin anlaşıldığı, Beşiktaş Sarayı’nı görmesinden dolayı **“her devlette olduğu üzere bunun idari olarak mahzurunun giderilmesi”** gerektiğinden İstimlâk Kanunu’na uygun olarak bedelinin bilirkişilere tahmin ettirilip satın alınmasının padişah buyruğu olduğunun Saray Genel Sekreterliği’nden yazılı olarak istendiği, buna göre hareket edilmesi” bildirilmektedir. Hemen aynı gün²⁸ dâhiliye mektubi kalemi, belediyeye gönderdiği yazıda durumu aktarmakta ve “Sadaret tezkiresinin ekte gönderildiğini” yazmaktadır.

29 Eylül 1904 tarihli gömlek istimlak muamelesine esas olacak şekilde bilirkişi raporları ve bununla ilgili belgelerden²⁹ oluşmaktadır. Bunlardan ilkinde sadrazamlık özel kaleminden çıkan ve Sadrazam Ferid imzasını taşıyan arz yazısında, “Gümüşsuyu’nda Azaryan Josef Efendi’nin binası için istimlak muamelesinin yapılması için belediye meclis azasından iki kişi ile bilirkişi olarak da icap edenler tarafından hazırlanan ve binanın tahmin olunan değerinin miktarını belirten rapor ile eklerinin gönderildiği belediyenin yazısı ile ekleri, dâhiliye nezaretinin tezkiresiyle birlikte arz ve takdim olunduğu” bildirilmektedir. Bu gömleğin içinde bilirkişiler ve diğer belirlenen görevliler tarafından yapılan son derece kapsamlı ve geniş keşif raporu vardır. Bu keşif defterine ilaveten binanın arsası ile yine bina sahibine ait diğer bir arsanın da tasdik edilmiş haritaları bulunmaktadır.³⁰ Padişahın buyruğu gereği konunun Bakanlar Kurulu’nda sağlıklı bir şekilde görüşülmesi ve en küçük bir mağduruyite mahal vermemek için son derece titiz bir hazırlık yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

18 Ekim 1904 tarihli ve belediye meclis azalarından Hüsameddin ve Galib imzalı bilirkişi raporunda, “İstimlâk Kanunu’na uygun olarak satın alınması ferman buyrulmuş ileri gelen tüccardan Azaryan Oseb Efendi’nin Kabataş’taki Ömer Avni Efendi Mahallesi’nde Gümüşsuyu Caddesi’ndeki inşasına başlayıp bitiremediği binasının istimlâk işlemlerinin yapılabilmesi için yerine gidildiği ve gerekli incelemelerin ve ölçümlerin yapıldığı, bütün keşiflerin bir deftere yazıldığı, arsaların ve binanın kıymetinin belirlenmesi için dikkatli ve titiz bir tespit çalışmasının yapıldığı, neticesinde arsaların bedelinin toplam olarak 775.200 kuruş, binanın bedelinin ise 66.345

26 BOA., BEO 2418/181338.

27 BOA., DH. MKT, 865/95.

28 BOA., DH. MKT, 865/95.

29 BOA., Y.A.HUS 480/61.

30 BOA., Y.A.HUS 480/61.

kuruş ve arsalar ile üzerindeki bina ve malzemelerin toplamının 1.692.450 kuruş olduğunun adaletli bir rakam olduğu” yazmaktadır.³¹

20 Ekim 1904 tarihinde³² belediye, istimlak konusunda yaptırdığı çalışmanın bittğini ve hazırlanan keşif defteri, bilirkişi raporu ve tasdikli haritaların gönderildiğini dâhiliye nezaretine bildirmektedir.

27 Ekim 1904 tarihinde³³ dâhiliye nezareti, sadrazamlık makamına hitaben yazdığı yazıda, “Belediyeden alınan ve ekte gönderilen yazıda, teferruatıyla beraber binanın tahmin olunan değeri ile düzenlenen rapor ve iki tane harita kopyasının bir bilirkişi defteriyle birlikte gönderildiği, binanın inşaatının durdurulmasından beri “iskelelerinin sağlaştırılmadığı için” gevşediği, bundan dolayı iskelelerin yıkılmak üzere olduğu ve gelen geçenler için tehlike oluşturduğu, bu hususun da dikkate alınmasının bina sahibi tarafından bildirildiği anlatılmakta ve adı geçen bina ile arsası ve malzemelerinin değerinin toplam olarak 1.692.458 kuruş olarak tahmin edildiğinin anlaşıldığı” bilgisi verilmektedir.

27 Ekim 1904 tarihli belgede³⁴ dâhiliye nezareti mektubi kaleminden Faik Mehmed Memduh Paşa imzasıyla sadrazamlık makamına hitaben yazılan yazıda durum özetlenmekte ve heyetin hazırlayıp belediyeye sundukları, belediyenin de dâhiliye nezaretine gönderdiği rapor ve yazıların takdim edildiği şöyle ifade edilmektedir: “İstimlak işlemleri için görevlendirilen kişilerin hazırladıkları rapor ile düzenledikleri keşif defterinin gönderildiği, binanın inşaatının durdurulmasından beri iskelelerinin tahkim edilmediğinden gevşedikleri, bu halleriyle yıkılmak üzere buldukları, bunun da tehlike arz ettiği bina sahibi tarafından dile getirildiği, adı geçen bina, arsası ve inşaat malzemelerinin toplam bedelinin 1.692.4508 kuruş olarak tahmin edildiği anlaşıldığından gereğinin yapılması için emir buyurulması.”

4 Aralık 1904 tarihinde³⁵ sadrazamlık makamından dâhiliye nezaretine yazılan tezkirede, “Gümüşsuyu’nda Azaryan Josef Efendi tarafından inşasına başlanan bina için 17 bin liradan aşağı bir bedeli kabul etmediğinin sahibi tarafından belirtildiği, bu yüksek bedelden dolayı binanın istimlak edilmeyip sadece sarayı gören katının kısaltılması ve “sarayı görme mahzurunun her halükârda giderilmesinin” padişah buyruğu olduğu, bunun için katın yıkılarak yüksekliğin kısaltılması, yapılacak masrafin da bu duruma müsamaha eden belediye dairesinden tahsil edilmesi, padişah buyruğunun bu yolda olduğunun Saray Genel Sekreterliği’nden bildirildiği” ifade edilmektedir.

4 Aralık 1904 tarihli³⁶ ve sadrazamlık mektubi kaleminden dâhiliye nezaretine hitaben kaleme alınan yazıda, “Gümüşsuyu’nda Azaryan Josef Efendi’nin yaptırmakta olduğu bina için 17 bin liradan aşağı bir bedel kabul etmesi halinde mağdur olacağını beyan etmesi üzerine, binanın özellikle Dolmabahçe Sarayı’na nazır oluşundan

31 BOA., Y.A.HUS 480/61.

32 BOA., Y.A.HUS 480/61.

33 BOA. DH. MKT, 865/95.

34 BOA., Y.A.HUS 480/61.

35 BOA. DH. MKT, 865/95.

36 BOA., BEO 2458/184318.

dolayı bunun giderilmesi için bina yüksekliğinin azaltılması, bu yıkım işi için gerekli masrafın, buna müsaade eden belediyeden tahsil edileceği” belirtilmektedir.

4 Aralık 1904 tarihli³⁷ ve Yıldız Sarayı Başkıtabet Dairesi’nden çıkan ve Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyâri Tahsin imzasını taşıyan yazıda, “Gümüştüsu’nda Azaryan Josef Efendi’nin yaptırmakta olduğu bina için 17 bin liradan aşağı bir bedel kabul etmesi halinde mağdur olacağını beyan eylediği, binanın belediye tarafından yapılan keşif ve değerlendirme neticesinde 13 bin liradan fazla etmeyeceğinin anlaşıldığı şeklindeki Sadaret makamından gelen yazının padişaha takdim edildiği, binanın özellikle Dolmabahçe Sarayı’na nazır oluşundan dolayı bunun giderilmesi için bina yüksekliğinin azaltılması lazım geleceği, bu yüksekliğe sebep olan katın yıkım işi için doğacak masrafın, buna müsaade eden belediyeden tahsil edileceği, buna göre hareket edilerek her halükârda bina yüksekliğinin giderilmesi padişahın fermanı gereği olduğu” belirtilmektedir.

6 Aralık 1904 tarihli³⁸ ve dâhiliye mektubi kaleminden belediyeye yazılan yazıda ise, “Azaryan Efendi’nin 17 bin liradan aşağı bir bedeli kabul etmediği, durumun saraya arz edilmesi üzerine binanın özellikle Dolmabahçe Sarayı’nı görmesinden dolayı bu “nazır olma” durumunun ortadan kaldırılması için yüksekliğinin kısaltılması gerekeceği, sarayı görme mahzurunun her halükârda kaldırılmasının padişah buyruğu olduğu, bu yıkım işinin bir masraf gerektireceği, doğacak masrafın ise, bu yüksek kata müsamaha eden belediye tarafından karşılanması gerekeceğinden ona göre davranılması gerektiği” emri verilmiştir.

Sonuç

Bütün bu belgeler ve belgelerde geçen yazışmalardan anlaşıldığına göre, itibarlı tüccarlardan Azaryan Josef Efendi adlı birisi, kendisine ev yapmak üzere, yine kendisine ait olan arsa üzerinde bir inşaata başlamıştır. İnşaatin yeri, Gümüştüsu Caddesi’nde askeri hastahanenin sağ çapraz yukarısında Japon Konsolosluğu’nun yanındadır. Binanın inşaatı zamanla, ruhsatına aykırı şekilde yükselmiştir. Başlangıçta ev olarak başlanılan bina, apartman şeklini almıştır. Bütün bu durumlar saray yönetiminin de dikkatini çekmiştir. 28 Haziran 1904 tarihinde saraydan çıkan bir emir ile, “Saraya nazır olduğu için ya istimlak edilmesi veya sarayı görmesinin engellenmesi” istenmektedir. Bundan sonra saray, meclis-i mahsus, sadrazamlık, dâhiliye nezareti, belediye ve Azaryan Josef Efendi arasında geçen bir seri yazışmalar trafiği başlamıştır.

Bütün mesele, binanın saraya nazır oluşu etrafında dönmektedir.

Problemin temeli budur. Buna mahzur ve mazarrat nitelemesi de yapılmaktadır. Bu sakıncanın ve zararın giderilmesi için iki seçenek bulunmaktadır: Bina istimlâk edilecek ya da yüksek katı indirilecektir. İstimlâk işlemlerine başlanması kararlaştırılmışsa da sahibinin muvafakatının alınması şartı da gözetilmiştir. Mal sahibinin yüksek bedel istemesi ve bunda ısrar ederek muvafakat etmemesi üzerine istimlâkten vazgeçilmiştir. Bunun bir sebebi de meclis-i mahsusta alınan karardır. Bu kararda her iki tarafın istekleri dikkatlice incelenmiş ve orta yol olarak istimlâke

37 BOA., İ.HUS 123/1322-N. 81.

38 BOA., DH. MKT, 865/95.

gerek duyulmadığı, sadece yüksek katın yıkılabileceği belirtilmiştir. Yüksek katın yıkılması sürecinde binanın oda pencerelerinin örülmesi ve aydınlık pencerelerinin ise demir siperle kapatılması da kararda yer almıştır.

Ayrıca katın yıkım işlemi sırasında doğacak masrafın da bu katın inşaatına müsaade eden belediyeden tahsil edilmesi emir buyrulmuştur.

Bu yer ile Dolmabahçe Sarayı dış bahçe duvarı arasındaki mesafe 800 metredir.

Saraya nazır bina yapmak neden yasaktır?

Güvenlik mi, mahremiyet mi yoksa başka bir şey mi? Bilinmiyor...

Bilinen şu kadardır ki, buradaki belgelerden de anlaşıldığı üzere saray, bütün dünyada olduğu gibi etrafına yerleşim istememektedir.

İster ev olsun, ister apartman, isterse spor sahası... Her ne olursa olsun bunların saraya yakınlığı her zaman ve dünyanın her yerinde mahzur teşkil etmektedir. Bu bir devlet terbiyesidir... Asırlarca hatta binlerce yıl süren bir gelenektir.

Devlet yönetimi, saray hayatı ve kültürü ile alakalı olan bu konunun günümüzdeki işleyişine bakmak icap ederse, kıyaslama yapmayı düşünmek bile imkânsızdır.

Osmanlı Arşivi'nde bu konuya dair böyle belgelerin olması son derece sevindirici ve bir o kadar da heyecan vericidir.

Cihana hükmetmeye alışmış olan milletimizin yeni devletiyle çıktığı bu yeni macerasında da aynı muzafferiyeti yaşaması için, kendisini güçlü kılan kültür, sanat ve medeniyet tarihinin bir an önce gün yüzüne çıkarılması, yeniden yazılması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Her tasnif edilip araştırmaya açılan Osmanlı Arşivi belgesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin gücüne güç katmakta ve binlerce yıl dünyayı yöneten devlet kültür ve medeniyetimizin mükemmel olarak yeniden gün yüzüne çıkmasına yol açmaktadır.

کوسه صوبه از ایامه روز فاضله طرفه اش ایند بر ملک اولاً بانک وقتد اعمه
 ایکی سده خلافت اودره زیاد ارتفاع مالدی سرای همجه نقدی کورس اوزره
 اش آت نطق ایله اولوب بانک بویه سرای همجه ناطر بونس اصلا جائز اولد بقیه بانک
 قطعی مایهوه نقد بانک اسمولن قاننام همجه توفیقاً بایده سی قفسه مجلس سلیم
 برقرار دیر بران عرضی شرفه در جو بیلد اید نه جناب خلافتی اقتضای عالیله
 اولمده ارباید ایدر زمانه فقط اولمده ای - عا اولمده ای ماه اولمده ای
 ای
 ای

Bir Numaralı Belge

Gümüşsuyu'nda Azaryan Jozef Efendi tarafından inşa ettirilmekte olan binanın nezaretinin katı ve yahut istimlak kanunnamesine tevfikan mubayaası İ.HUS 118/138
 1322 R. 14 (1904. 06. 28)

Yıldız Saray-ı Hümayûnu

Başkitâbet Dâiresi

2425

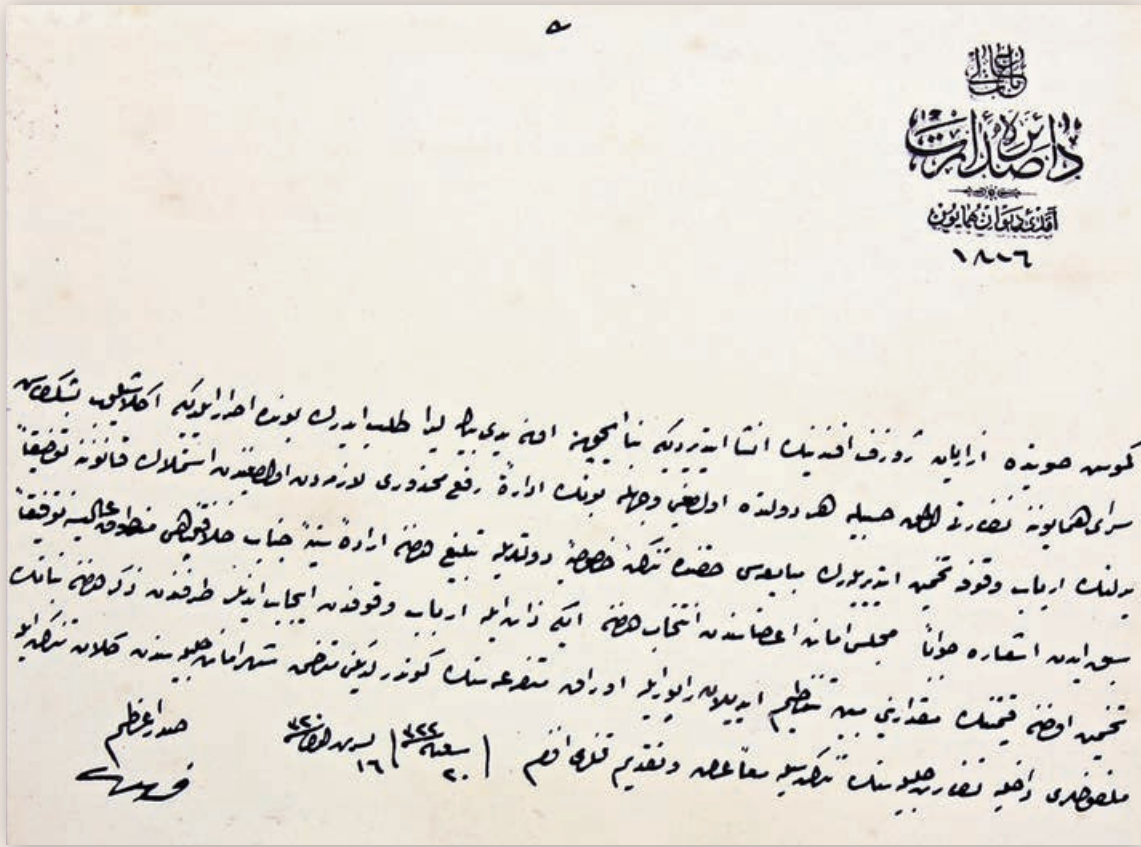
Gümüşsuyu'nda Azaryan Josef Efendi tarafından inşâ ettirilmekte olan binanın vaktiyle itâ eylediği sened hilâfına olarak ziyâde irtifâ hâsıl olması ve saray-ı hümayûna nezâreti görülmesi üzerine inşaâtı tatil edilmiş olup binanın böyle saray-ı hümayûna nâzır bulunması asla câiz olmadığından ya nezâretin kat'ı yahut mezkûr binanın istimlak kânunnâme-i hümayûnuna tevfikan mubâyaaası hakkında meclis-i vükelâca bir karar verilerek arzı şeref-sâdır buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlisinden olmakla ol bâbda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 14 Rebiülahir 1322 ve fi 15 Haziran 1320 (28 Haziran 1904)

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Bende

Tahsin

İki Numaralı Belge

Azaryan Josef Efendi'nin Gümüşsuyu'nda inşa ettirdiği binanın takdir-i kıymeti. Y.A.HUS 480/61
1322 Ş. 20 (1904.10.29)

Bâb-ı Âlî

Dâire-i Sadâret

Âmedî-i Divân-ı Hümâyûn

1816

Gümüşsuyu'nda Azaryan Josef Eendi'nin inşâ ettirdiği bina için onyedibin lira talep ederek bunda ısrar eylediği anlaşılıp Beşiktaş Saray-ı Hümâyûnu'na nezâreti olmak hasebiyle her devlette olduğu vechile bunun idâreten ref'-i mahzûru lâzimededen olduğundan istimlâk kânûnuna tevfikân bedelinin erbâb-ı vukûfa tahmin ettirilerek mubâyaası hakkında tezkire-i husûsiyye-i devletleriyle tebliğ kılınan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî mantûk-ı âlisine tevfikân sebk eden iş'âra cevâben meclis-i emânet azâsından intihâb olunan iki zat ile erbâb-ı vukûftan icap edenler tarafından zikrolunan binanın tahmin olunan kıymetinin mikdârını mübeyyin tanzim edilen rapor ile evrak-ı müteferriasının gönderildiğini mutazammın şehremânet-i celilesinden gelen tezkire ile melfûfları dâhiliye nezâret-i celilesinin tezkiresiyle arz u takdim kılındı efendim.

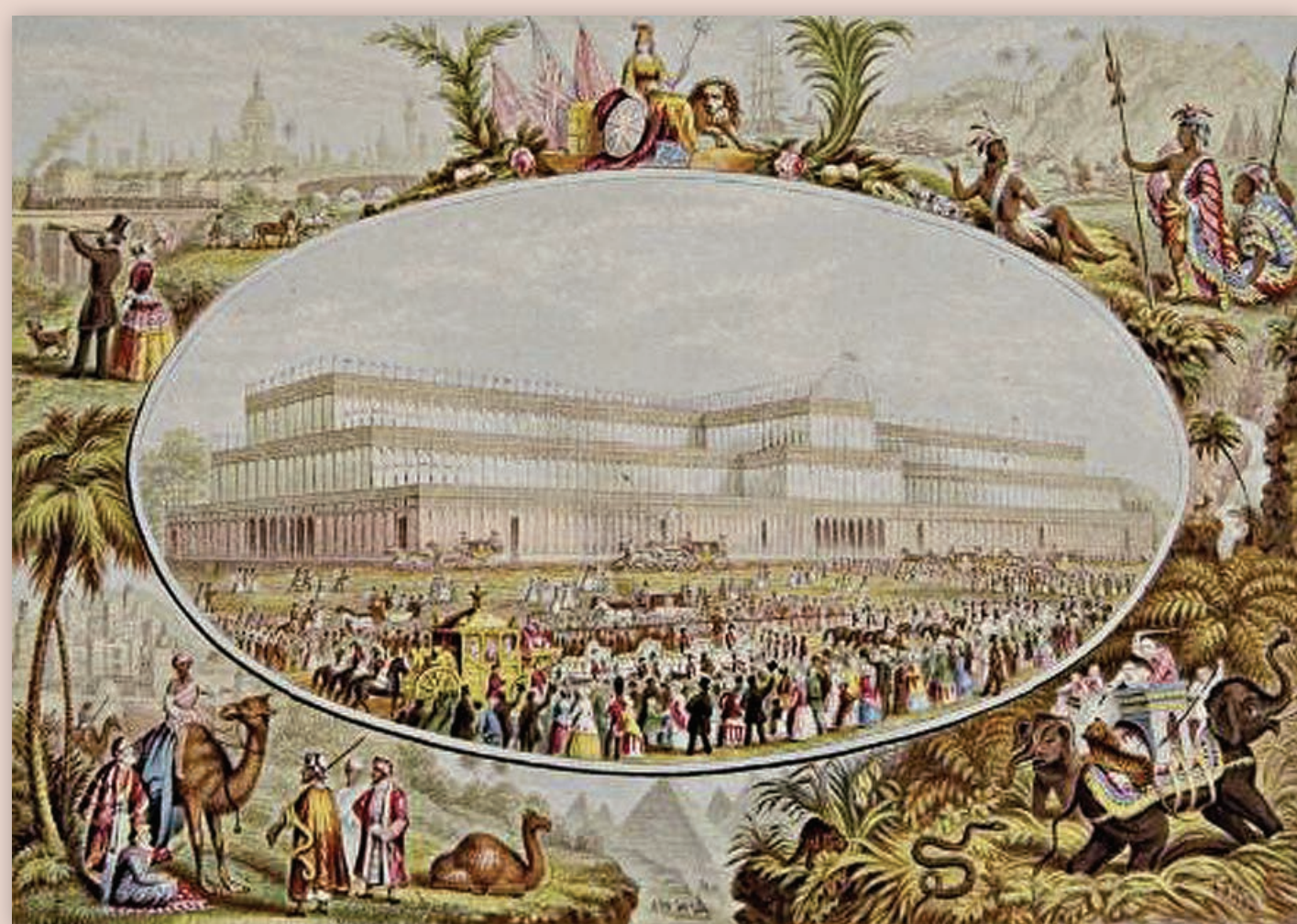
Fi 20 Şaban 1322

Fi 16 Teşrin-i Evvel 1320

(29.10.1904)

Sadrazam

Ferid

19. YÜZYIL DİPLOMASİSİNİN BİR KRİSTAL SARAY SERÜVENİ

Deniz Türker*

Prefabrike bina tarihini anlatan kitaplardan mimarlık tarihçisi Gilbert Herbert'in 1978 tarihli *Prefabrikasyonun Öncüleri* adlı çalışması bu 19. yüzyıl icadını Avrupa ülkelerinin kolonilerindeki yetkililerinin kendilerini daha güvende hissedebilecekleri, üsluplarında merkezden etkiler taşıyan ve orada üretilip parçalar halinde getirilen ahşap ve demir yapılar tarihi ile başlatır.¹ Bu yaklaşım özellikle kısa zamanda biraraya getirilen pavilyonların ön planda tutulduğu bu yüzyılda Avrupa ve Amerika'yı kasıp kavuran uluslararası sergilerin amaç ve niteliklerini algılayışımıza da derinlik katar, koloniyel bir düzende imparatorlukların kendilerini hangi tarzlarda ifade ettikleri üzerinde bizleri daha ayrıntılı düşünmeye iter. Bunların form bağlamında belki en masum görüneni sadece boyutundan ve içinde oluşturulan ülkeler arası hiyerarşik (endüstriyel/gelişmiş, zirai/azgelişmiş) sergileme düzeninden ötürü 1855 Londra Uluslararası Sergisi'nin ikonik Kristal Sarayı kısa sürede seri üretim binalar arasında en fazla kopya edileni olmuştur. Sergi sonunda Hyde Park'taki yerinden sökülüp Londra'nın güneyinde Sydenham Hill adlı bir banliyöye yerleştirilmiş, orada da yanıp kül olana kadar mecazi anlamdaki anglosakson-imperiyal heybetini yitirmiş, tarihinin en büyük demir ve ahşap serası olarak kalmıştır.

Yine aynı kitap bize II. Mahmud'un seraskeri Halil Paşa aracılığı ile İngiltere'deki Millwall tersanelerini işleten William Fairbairn'den sipariş ettiği demir bir mısır unu değirmeninin prefabrike demir bina tarihinin ilk örneklerinden olduğunu gösterir.² Fairbairn'in biyografisinden fabrikaları keşif için İstanbul'u ziyaret ettiği ve bu ziyaretin sonucunda da endüstriyelleşme çabasındaki saray yetkililerinden hadde makinelerinden ocaklara ve yün değirmenlerine kadar çok çeşitli siparişler aldığı tespit edilir.³ Bu siparişlerden hemen sonra Abdülmecid'in Christian Sester adlı Bavyalı bahçıvanbaşısı ile Çırağan Sarayı'nın arka koruluğunu romantik bir İngiliz bahçesine çevirme çabaları ve bu doğrultuda da Kristal Saray'ın bir replikasını o sırada çok iyi diplomatik ilişkiler içinde bulunduğu İngiltere'den belgelerden de anlaşıldığı

1 Gilbert Herbert, *Pioneers of Prefabrication: The British Contribution in the Nineteenth Century*, Johns Hopkins Press, Baltimore 1978.

2 *age*.

3 William Pole, *The Life of William Fairbairn*, Longmans, Green and Co., London 1877, s. 165-176. Fairbairn'in ziyareti, Osmanlı hükümetinden aldığı siparişler ve biyografisi üzerine bkz. Sevil Enginsoy Ekinçi, Fairbairn İstanbul'da: 19. Yüzyıl Osmanlı Endüstri Yapılarından İki Örnek Üzerine Notlar. "TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni/Dosya 3: Endüstri Mirası", 2006, s. 6-8.

Londra Kristal Sarayı,
Abraham Le Blond, 1851,
Baxter işlemi ile baskı.

Başbakanlık Devlet Arşivleri'nde isimsiz sera merkezli bir bahçe düzenlemesi fotoğrafı.

üzere bir hayli müteşebbis müşiri Ahmed Fethi Paşa aracılığı ile istettiği görülür. Burada sunacağımız belgeler topluluğu günümüze ulaşmamış bu binanın saray bahçesine gelme ve kurulma serüvenini anlatır, o yüzyılda gelişen global mimarlık faaliyetlerinin ülkelerarası bürokratik engelleri ve işverenini kaybeden tüccarların zarara, bazı durumlarda da hızla yıkıma sürüklenebildiklerini gözler önüne sererler.⁴ Aynı zamanda, bu belgeler spesifik mimarlık faaliyetlerini belirli padişahların saltanat dönemi ile sınırlandırmamız gerektiğini, özellikle sarayların mimari gelişiminin bir hükümdarın belirgin bir zevkinin ötesinde gelişebileceğini vurgulamakta örnek teşkil ederler. Bir de bu tür belgelerin çokluğu Avrupa ile yürütülen mimari/mühendislik/inşaat ilişkisinin tarih anlatımında tekillik bağlamında fetişize edilmesini, tam tersine bir yüzyıl boyunca süregelen, sık görülen bir ithalat ağının parçaları olduğunu yansıtmakta önemli rol oynarlar. Örneğin saray için ısmarlanan Kristal Saray'ın İstanbul'da yaşayan İngiliz Tüccarı Alexander Crespin'in Ahmed Fethi Paşa'nın hamiliğinde Osmanlı donanması için ülkesinden zırhlı gemiler ısmarlatıldığı da görülür. Bu saray bahçesi için istenen kristal sarayın da yapımını üstlenenler donanmaya gemi yapan Westwood ve Baillie isimli İngiliz mühendislerdir.

4 Bu hikayenin bir özeti kaynak sunulmadığı ve müteahhitin ismi yanlış verildiği halde günümüz tarih anlatısının en popüler yollarından biri olan bir blog'da sunulmuştur. (Bkz. <http://ciragansarayi.blogspot.com/2011/03/sarayn-bahce-duzenlemesi.html>) Blog yazarı Çırağan Sarayı için sipariş edilen limonluğun müteahhitini John R. Peill olarak teşhis etmiş olsa da bu kişinin aslında Alexander Crespin olduğunu üçüncü belge tercümemiz ile gösteriyoruz. Abdülmecid'in sarayında mimarlık yapan William James Smith'in ve Tophane müşiri Ahmed Fethi Paşa'nın hamiliklerinde bezirganlık yapan ve İngiltere'den Osmanlı topraklarına mobilyadan, tonlarca kömür, kok kömürü, demir, ve sarayın egzotik hayvanlarının sergilendiği bir bina ("menagerie") getiren Bay Peill, aracılık işlerinde Alexander Crespin'den çok daha büyük bir ekonomik zarara uğramıştır. Bu kişi ile alakalı belgelerin Başbakanlık Devlet Arşivleri'ndeki belki en ilginç olanı saray için harcamalarını geri almak için aracı olarak Lord Russell'a danıştığı bir arzuhaldir. Bu belge Peill'in Ahmed Fethi Paşa ve saray mimarı Smith ile olan yakın ilişkisini de gözler önüne serer, bkz. HR. SFR (3) 59/15.

Abdülmecid'in eski ahşap Çırağan Sarayı yerine kârgir ve olabildiğine Neo-klasik bir yapı ile pitoresk korusunu sahil boyunca noktalandırmak istemesinde de o dönemin İngiliz Elçisi Lord Stratford Canning'in etkisi olduğunu bazı anı yazılarının tarih anlatımını masumca yoldan çıkararak hatıralarında rastlıyoruz. Aşağıdaki seçmiş olduğumuz belgelerin İngiltere'nin Osmanlı mimarlık tarihinin bu döneminde neden bu kadar merkezde ve Sultan ve Mimar/Hami ve Zanaatkâr ilişkisinden ne kadar daha kalabalık ve difüze bir dünyası olduğuna dair hatıratlardan bir nebze fazla ışık tutar. Her ne kadar saraya getirilen bu tonlarca demirden oluşan binaya ait hiç bir resim veya plan İstanbul arşivlerinden henüz çıkmamış olsa da belgeler bize fiyatı, ağırlığı, üretimi, ve anca altı seneden fazla bir süre içerisinde Dersaadet'e getirilebilmesi ve bu komplike sevkiyatta rol oynayan kalabalık diplomatik kadroyu sunarlar. Hariciye Nazırı Âlî Paşa, Tüccar Alexander Crespin ve İngiltere'deki temsilcisi Ede Kumpanyası, Bankacı Camondo ailesi, Osmanlı'nın İngiltere'deki sefiri Constantine Musurus, onun konsolosu Paul Gadban ve binayı saray bahçesine kurmak için getirtilen mühendis Mare bu ağın politik devrelerini meydana getirirler. Bu sera ile ilgili burada örneklendirdiğimiz belgelerden çok daha fazlası Başbakanlık Devlet Arşivleri'nde bulunmaktadır.⁵

Belgelerde sürekli değişik isimler (limonluk, kış bahçesi, sera, konservatuar, ve kristal saray) ile tabir edilen bu binanın içinde bahçeyi kullananların vakit geçirebileceği de bir mekân olarak tasarlandığını da düşünebiliriz. Biraz daha geç dönemde inşa edilen Maslak Kasrı'nın mabeyn dairesi olarak da kullanılan serası buna güzel bir örnektir. Çırağan bahçesine getirilen bu sera İstanbul bahçelerinde cam ve demir seraların kurulmasında, ananas veya çilek gibi turfanda meyve yetiştirmenin bir hobiye dönüşmesinde ve özellikle Yıldız Sarayı ve Nişantaşı konaklarında kış bahçesi olarak da kullanılan seralar çevresinde bir bahçe kültürünü gelişmesinde rol oynar.⁶ Bu popüleritenin 19. yüzyılda ulaştığı noktaya güzel bir örnek de sonuncu belge olarak sunduğumuz (ikinci sayfasının eksik olduğunu düşündüğümüz), bahçesine sera kurmak isteyen bir kimsenin kendisinin de kolaylıkla biraraya getirebileceği bir sera krokisidir.

5 MÜKERRER Osmanlıca belge transkripsiyonlarının tashihlerindeki yardımlarından dolayı Başbakanlık Devlet Arşivleri uzmanı Sayın Fuat Recep'e teşekkürlerimi sunarım. Bir belge içinde bile oranjeri, limonluk, konservatuar, demir kış bahçesi, ve kristal saray olarak sürekli değişen tabirlerle adı geçen bu bina hakkında Başbakanlık Devlet Arşivleri'nde bulabildiğimiz ve taranmamış daha niceleri olduğuna inandığımız belgelerin tasnif kodları şöyledir:

HR.SFR (3) 50/21, 70/63, 81/53, 83/9, 83/36, 90/14, 97/35, 154/69
HR.TO 442/63, 56/3, 56/14, 56/32
HR.SFR 56/32
A.MKT.MHM 272/15, 353/51

6 19. yüzyıl saray ve konak bahçelerindeki seralar hakkında verilen anekdotal bilgiler için bkz. Yorgo L. Zarifi, *Hatıralarım: Kaybolan bir Dünya*, Literatür, İstanbul 2005, s. 137-138; Burak M. Çetintaş, *Dolmabahçe'den Nişantaşı'na: Sultanların ve Paşaların Sementinin Tarihi*, Antik A.Ş., İstanbul 2005, s. 211, 212, 270, 311, 315, 323, 325.

Belge Tercümelere

HR. SFR (3) 50/21 (8)

Osmanlı Sefareti

Bryanstone Square
7 Mayıs 1860

Beyefendiler,

Sizi bilgilendirmek isterim ki İstanbul'dan çekilen bir telgraf, sizlerin Percy Burrell kumpanyasının veya bu beyefendi tarafından Sultan Hazretleri'nin Çırağan bağçe-i hümayunu için inşa ettirmiş olduğu limonluğun imalathanesinin adresi konusunda beni bilgilendirebileceğinizi öngörmüştür. Bu hususta bu bilgiyi bana sizin için de en uygun zamanda ulaştırmanız dileği ile kumpanyanıza başvuruyorum.

Mösyö Ede ve Kumpanyası
16 George Street
Mansion House

C. Musurus

HR.SFR (3) 50/21 (11)

16 George Street Mansion House
Londra, 11 Mayıs 186

Bayım,

Bazı beklenmeyen durumlar karşısında İstanbul'a ödemenin durdurulması hususunda telgraf çekeceğinize dair dün göndermiş olduğunuz mektuba cevaben yanlış bir bilgi doğrultusunda hareket ettiğiniz hissiyatıyla sizi bilgilendirmek istiyoruz. Son öneriler doğrultusunda müvekkilimiz [Alexander Crespin] limonluk konusunda henüz Osmanlı hükümetinden hiç bir şey almamıştır. Buna mukabil kontrata bağlı kalarak idareye yetkilileri ile iyi niyet karşılığı yaptığı anlaşma gereğince imalathaneye yüklü bir miktar olan onaltıbinikiyüz poundu avans olarak ödemiş olduğunu da ispat edebilir durumdadır. Fakat imalatçı şimdi bizi bu ödemeyi kontrata müvekkilimizi temsilen uymadığımız ve dakik bir şekilde yürütemediğimizden ötürü ona yaratmış olduğumuz zahmetlerin harcamasına istinaden alıkoymak ile tehdit ediyor. Bunun sorumluluğu doğal olarak gecikmeye ve başka zorluklara neden olanların üzerinde olmalıdır.

Son derece üzülererek söylüyoruz ki kullanımınıza sunmaktan mutluluk duyacağımız bilgiyi bir temsilci olduğumuzdan ötürü yazılı bir yetki almadan paylaşamayız.

Osmanlı Sefiri
Ekselansları C. Musurus'a
Londra

Sizin itaatkar kullarınız olmaktan
şeref duyarız efendim,
Ede Kumpanyası

HR. SFR (3) 70/63 (11)

(Kopya)

Ede Beyefendiler Kumpanyası
Londra

Beyefendiler,

Bu mektubu taşıyan zat benim emrim üzerine saray-ı hümayun için inşa edilmiş olan ve uzun bir süre boyunca imalathanede bırakılmış olan demir kış bahçesini görmek üzere Dersaadet tarafından vazifelen-
dirilmiştir.

Bundan ötürü lütfen bu kişiyi bu limonlukların bulunduğu yerlere yönlendirin ve varlıklarının en doğru şekilde teyidini veriniz.

Beyefendiler, lütfen yüksek itibarımın teminatını kabul ediniz.

İstanbul

29 Kasım 1862

imza Alex Crespin

HR. TO 442/63

Makâm-ı nezâret-i celîle-i hâriciyye fi 11 Şubat 1863 târihiyle muverrahan Dersaadet'de mûkîm Mösyo Alexander Crespin tarafından takdîm kılınan arz-ı hâlin tercümesidir.

Merhûm Ahmed Fethi Paşa'nın emri üzerine İngiltere'ye sipâriş etmiş olduğum limonluğun inşâsından dolayı hakk-ı çâkerânemde bi-gayr-ı hak bazı mertebe şüphe olunmuşdur. Mezkûr limonluğun inşâ olunmakda bulunduğunu me'mûrîn-i saltanat-ı seniyyeye irâe ve isbâtdan hiçbir vakit istinkâf etmemiş olduğum cihetle bunun kıymetiyle masârifinden bir mikdârını ahz etmiş olduğum hâlde inşâ etdirmemiş olduğum vehminde bulunmak hakk-ı âcizânemde ayn-ı iftirâdır her ne ise öteden beri arz ve beyân eylediğim vechle mezkûr limonluğun bir hayli vakitten beri hazır ve âmâde bulunduğu Londra Sefâret-i seniyyesi tarafından vâkî olan iş'ârât üzerine saltanat-ı seniyye kesb-i emniyet etmiş olmasıyla artık hakk-ı âcizânemde vârid olmuş olan şübehât zâil olmuş olduğundan mezkûr limonluğun masârifât-ı vâkîasının hesâbını rüyetle taraf-ı saltanat-ı seniyyeye teslim etmekliğim husûsuna emir buyurulacağını me'mûl etmiş isem de keyfiyet tahkik olalı bir mâhı mütecâviz bulunduğu hâlde henüz rüyet-i hesâba dâir bir emir alamamışımdır binâenaleyh bu bâbda taraf-ı âlî-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerine mürâca'atla beraber rüyet ve tesviyesi hakkında sezâvârî-i inâyet-i seniyyelerini istid'â etmekte olduğum hesâbın ber-vech-i âtî beyânına mücâseret ederim evvelâ mezkûr limonluğun kıymetiyle masârif-ı sâiresinin bir mikdârına mukâbil taraf-ı âcizâneme itâ kılınmış olan mübâdelesinden hâsıl olan zarardır ki vaktiyle ihtâr etmişdim. Sâniyen mezkûr limonluk sipâriş olduğu zaman peşin olarak ahz etmiş olduğum akçeden tenzîl olunacak ve masârif-ı inşâiyeden hâric olub defteri takdîm kılınacak olan icâr ve sigorta ve komisyon masârifât-ı sâiredir bir de altı ayda altı taksit ile bedeli tesviye olunmak şart-ı mahsûsuyla devletlû Halil Paşa hazretlerinin emriyle gazhâne için faturası fiyatıyla vermiş olduğum eşyâ bahâsından dolayı ma'a-fâiz alacağım olub mahsûbu defaatle mutâlebe etdiğim hâlde henüz tesviye olunmamış ve aradan geçen müddet dört seneyi mütecâviz bulunmuşdur. Mezkûr limonluk hâl-i hâzırında kaldıkça saltanat-ı seniyye hesâbına olarak bir takım masârifât-ı zâide vukû'a geleceğinden ber-vech-i muharrer vâki olan istid'â-yı âcizânem rehîn-i dikkat-i âlî-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri buyurularak şu maslahatın bundan böyle dahi düçar-ı tehhür olmaması zımnında evâmîr-i aliyye-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerinin lutfen itâ buyurulması istirhâmında bulunduğumun beyânı arz-ı kâlâ-yı ubûdiyete ni'amüz-zerfâ ittihâz kılınmıştır.

مقام رفیع جلیل خدیو صاحب بی بی اسرار خانم تاریخ مکمل مورخه در سمارت در مقام مریه علیا
فره به فرزند تقدیر خاندان عروسان در هر سیر

مقام رفیع جلیل خدیو صاحب بی بی اسرار خانم تاریخ مکمل مورخه در سمارت در مقام مریه علیا
فره به فرزند تقدیر خاندان عروسان در هر سیر

مقام رفیع جلیل خدیو صاحب بی بی اسرار خانم تاریخ مکمل مورخه در سمارت در مقام مریه علیا
فره به فرزند تقدیر خاندان عروسان در هر سیر

مقام رفیع جلیل خدیو صاحب بی بی اسرار خانم تاریخ مکمل مورخه در سمارت در مقام مریه علیا
فره به فرزند تقدیر خاندان عروسان در هر سیر

مقام رفیع جلیل خدیو صاحب بی بی اسرار خانم تاریخ مکمل مورخه در سمارت در مقام مریه علیا
فره به فرزند تقدیر خاندان عروسان در هر سیر

مقام رفیع جلیل خدیو صاحب بی بی اسرار خانم تاریخ مکمل مورخه در سمارت در مقام مریه علیا
فره به فرزند تقدیر خاندان عروسان در هر سیر

مقام رفیع جلیل خدیو صاحب بی بی اسرار خانم تاریخ مکمل مورخه در سمارت در مقام مریه علیا
فره به فرزند تقدیر خاندان عروسان در هر سیر

مقام رفیع جلیل خدیو صاحب بی بی اسرار خانم تاریخ مکمل مورخه در سمارت در مقام مریه علیا
فره به فرزند تقدیر خاندان عروسان در هر سیر

HR. SFR (3) 81/53 (1)

16 George Street. Mansion House

Londra, 10 Ağustos 1863

Efendim,

Dün zatı aliniz tarafından bize Paul Gadban aracılığı ile gönderilmiş olan mektuba istinaden sizi bilgilendirmek istiyoruz ki kontrat gereğince Bay Crespın ya renksiz/beyaz ya da renkli cam tedarik etmek zorundadır (renkli cam seçildiği takdirde fiyat farkını alarak). Bu nedenle biz zatı alinizin hangisi olacağına dair bir tespitte bulunmasını arzu etmekteyiz, çünkü biz birinin veya ikisinin birarada olduğu bir siparişi vermek sorumluluğunu üstlenemeyiz. Zatı aliniz bize onay verdiği anda sera (“conservatory”) hazır olacaktır.¹ Biz de [serayı] sizin kullanımınıza devrettiğimiz zaman çok mutlu olacağız.² Bununla birlikte, teslimatı yapar yapmaz süreci hızlandırmak amacı ile Paul Gadban’a nakliyat gereğince ölçü alabilmesi için teftiş görevi verdik.

Sizin itaatkar kullarınız olmaktan
şeref duyarız efendim,
Ede Kumpanyası
Ekselansları Musurus Bey’e
Osmanlı Sefareti

HR. SFR (3) 81/53 (5)

Osmanlı Sefareti

Londra, 21 Ekim 1863

Mösyö,

Ekselansları Musurus Bey tatil için İstanbul’a doğru yola çıkmadan ondan aldığım emirlere uyararak kendimi Westwood ve Baille Kumpanyası tarafından imparatorluk hükümeti hesabına yapılan limonluğun (“orangerie”) sevkiyatı ile meşgul ettim.³ En gayretli çabalara rağmen, serayı (“serre”) oluşturan aşağıda belirttiğim materyalleri ancak bugün gönderebildim:

981 demirden parça, değişik şekil ve boyutlarda
toplam ağırlık 57.16.3.24 ton

1 Aynı dosyada bulunan 13 Ağustos 1863 tarihli Ede Şirketi’nin Musurus Bey’e gönderdiği mektuptan renksiz cam seçildiği, ödemesinin yapıldığı, ve camların üretileceğinden ötürü teslimatın biraz uzayacağı anlaşılıyor.

2 Burada “we shall be most happy to get rid of it” ifadesi, limonluğun uzun süren serüveninden aracı kurum olarak çalışan Mösyö Ede ve kumpanyasının kurtulmaktan dolayı mutluluğunu yansıtan, daha sert bir ibare olarak da çevrilebilir.

3 Özellikle bu belgede bina birden fazla değişik tanım ile adlandırılmıştır.

“Powerful”⁴ tarafından,
ve,
1017 demirden parça, değişik şekil ve boyutlarda ve
299 camları taşıyan kasa ve kutu
toplam ağırlık Ton. 221.3.2.4
“Mavrocordatos” tarafından

Kendi insiyatifimle buraya listeleri ve iki sevkiyatı belgeleyen konşimentoları ekliyorum, bu sayede İstanbul’a ilk fırsatta bir seranın (“serre”) yollanması sizi memnun edecektir.⁵

Konşimentoların kargosu gereğince, vapurlar İstanbul’a vardıktan sonra, kaptanlar Bab-ı Ali Hariciye Nezareti ile irtibata geçerek, ekselansları nazırdan gemilerinde yüklü bulunan materyalleri nereye boşaltacakları konusunda emir almalılar. Bu emir kaptanın başvurusundan yirmi dört saat sonra verilmelidir. Bu tayin edilecek yer Boğaz’da olmalı ve yük boşaltımı günde seksen İngiliz varili (“tonneaux”) ile doğru orantılı olarak yapılmalıdır.

Bu limonluk (“orangerie”) 1859’da üretilmiş ve biraraya konmuş, fakat tahminimce iki senedir sökülmiş parçaları imalatçının fabrikasının yanında bir arsada kötü mevsim koşullarına maruz bırakılmıştır. İlgili tarafların hiçbirinin sorumluluk kabul etmek istememesi sonucu doğan bu dikkatsizlik ferforjelerin (dövülmüş demir) paslanmasına ve bazı dökme demir parçaların kırılmasına neden olmuş, bunlar benim temsillerim doğrultusunda Westwood ve Baillie Kumpanyası tarafından değiştirilmiştir.

Üçüncü sevkiyat yarın başlayacak ve umuyorum ki bu limonluğun tüm sevkiyatı Ekim ayının içinde bitebilecek.

Benim tek üzüntüm İstanbul’a hem seranın üretimi hem de yapımı aşamasında nezaret etmiş bir kalfayı oraya gönderecek yetkim olmamasıdır. Bu kişi her sevkiyatın tahliyesini gözleyebilir ve teslim alınmış parça ve miktarlar ile yükleme listesini karşılaştırabilecek olduğundan, varlığı kaçınılmaz derecede faydalı olurdu.

Bu listeler sadece limonluğun (“Orangerie”) kurulmasına aşına kişiler tarafından anlaşılabilir farklı şekillerde yorumlanabilir teknik kelimeler içermektedir.

Böyle bir kalfanın İstanbul’a yolculuğunu ücretsiz sağlayabilirim, ve onun aylık ücretinin yirmi pound sterlini geçmeyeceğini düşünüyorum.

Size sunma şerefine erdiğim bu öneri sizin onamanızı aldığı takdirde, en uygun koşulları kısa zamanda sağlayabilmem için, Mösyö, bana bu konudaki kararınızı bildirmenizi rica ederim.

Kristal sarayın (“Palais de cristal”) tümünün yüklemesi bittiğinde, size garantilerin, kiraların vesaire destekleyici belgeleri ile listelendiği teydiyelerimi sunmayı görev bilirim, bu muhtelif materyaller için yaptığım harcamalarımın karşılığını hangi yolla alacağımı bildirmenizi rica ederim.

Yüksek bir itibarın teminatı ile sizin naçizane ve itaatkar kulunuz olmaktan şeref duyarım.

P. Gadban

Mösyö Halil Efendi’ye
Londra’nın Bab-ı Ali Maslahatgüzarı

4 Sera parçalarını getiren üç gemiden birinin adı. Bu belgede diğer gemi isimleri de bu şekilde verilmiştir.

5 “Premier occasion” ilk fırsatta, veya ilk kez olarak da yorumlanabilir.

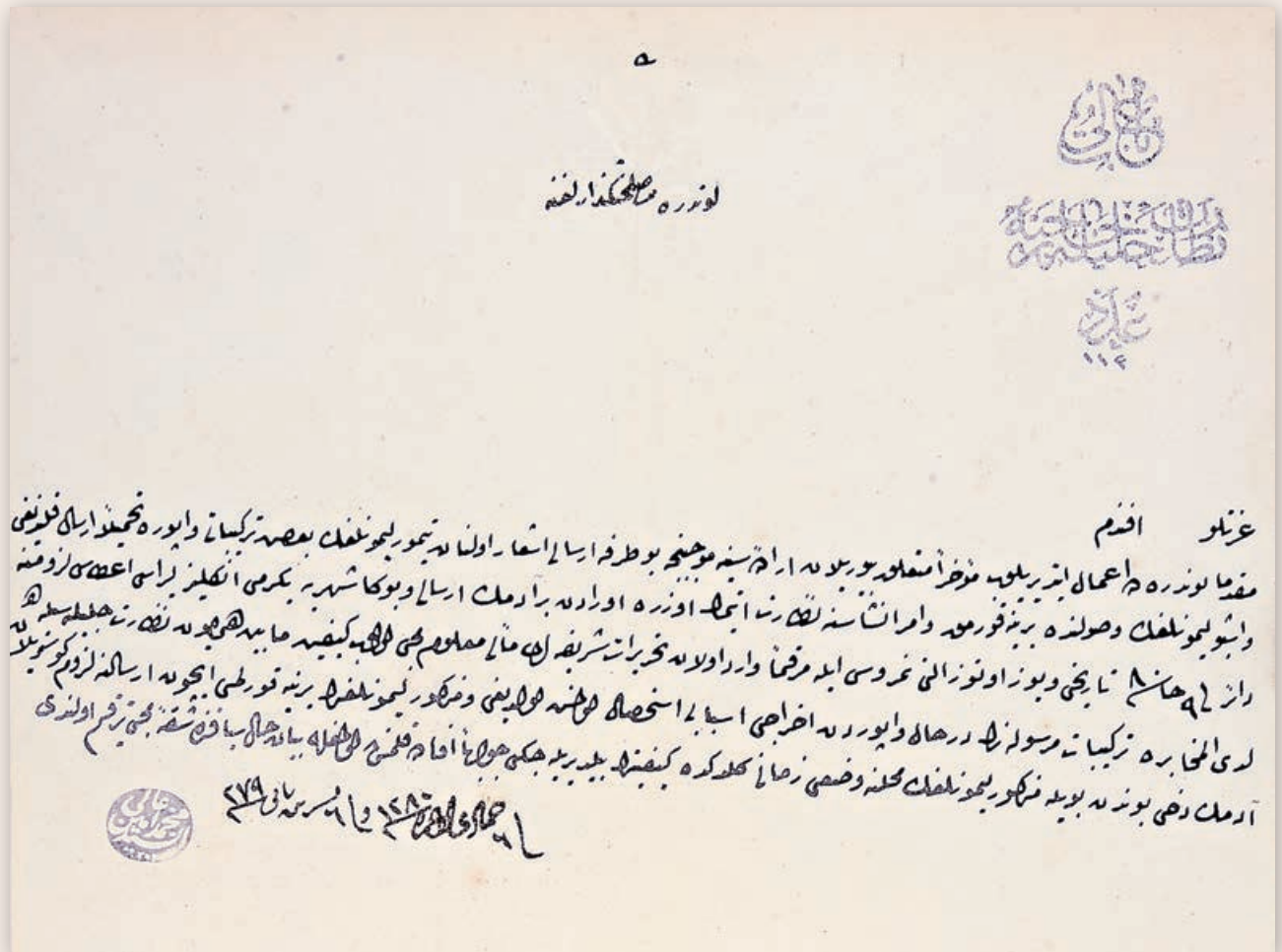
Üç konşimento örneği ve elyazısı ile doldurulmuş kısımlarının tercümesi

Bab-1 ali Maslahatgüzarı Halil Efendi tarafından
İstanbul'a doğru yola çıkacak Mavrocordatos adlı vapur ile gönderilen
Bir Kristal Saray'ın parçalarını oluşturan, 221 tonluk 1017 tane dövülmüş ve dökme demir
ve
299 kasa ve kutu cam

Vapur İstanbul'daki alıcı tarafından öngörülen Boğaz'ın güvenli bir noktasına yanaşacak, demir ve diğer malzemeler oradan günde 80 ton oranında tahliye edilecektir. Tahliye noktası kaptanın İstanbul'daki hariciye nazırına başvurusundan 24 saat sonra belirlenmelidir.

Londra, 21 Ekim 1863

İmza okunamamıştır.

HR.SFR (3) 83/36 (1)
Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Celîle-i Hâriciye
Aded: 113

Londra Maslahatgüzârlığına

İzzetlû efendim

Mukaddemâ Londra'da i'mâl etdirilip muahharan müte'allik buyurulan irâde-i seniyye mücebince bu tarafa irsâli iş'âr olunan demir limonluğun ba'zı terkîbâtı vapura tahmîlen irsâl kılındığı ve işbu limonluğun vusûlünde yerine kurmak ve emr-i inşâsına nezâret etmek üzere oradan bir adamın irsâli ve buna şehriye yirmi İngiliz lirâsı itâsı lüzûmuna dâir fi 9 Ca (12)80 târihi ve yüz otuz altı numerosu ile murak-kaman vârid olan tahrîrât-ı şerîfeleri me'ali ma'lûm-ı muhibbî olub keyfiyyet mâbeyn-i hümâyûn nezâret-i celîlesiyle lede'l-muhâbere terkîbât-ı mersûlenin derhâl vapurdan ihrâcî esbâbı istihsâl olunmuş olduğu ve mezkûr limonluğun yerine kurulması için irsâline lüzûm gösterilen adamın dahî bundan böyle mez-kûr limonluğun mahaline vaz'ı zamânı geldikde keyfiyyetin bildirileceği cevâben ifâde kılınmış olmağla beyân-ı hâl siyâkında şukka-i muhibbî terkîm olundu.

Fî 6 Cumâde'l-âhire sene 1280 ve fî 6 Teşrîn-i Sâni sene (1)279

Es-seyyid Mehmed Emîn Âlî

HR. SFR (3) 90/14 (1)

Westwood, Baillie Kumpanyası
Gemi Yapımcıları, Mühendisler, ve
Müteahhitler

London Yard Demir İşleri
Isle of Dogs, Poplar
London, E.
1 Temmuz, 1864

Ekselansları,

Hükümetiniz için inşa ettiğimiz Kristal Saray'ın kontratta belirtilen süre içerisinde bitirildiğini zatı alinize saygı ile takdim eder, Mösyö Ede ve kumpanyası aracılığı ile aldığımız sipariş doğrultusunda ve onların onayı ile hazırlanmış planlar ve çizimler gereğince yapılmış olduğunu göstermek için kısa bir süreliğine bizim tesislerimizde biraraya getirilmiş olduğunu belirtiriz. Bizim sorumluluğumuzda olmayan sebeplerden ötürü, sevkiyatı konusunda hiç bir talimat almadığımızdan, ve kurulu halde birkaç sene faydalı faaliyet alanını işgal ederek bize bir hayli zorluk çıkardı. Ede beyefendilerin kumpanyası bizlere saray için ürettiği-miz muhtelif materyallerin sevkiyatı için hazır olmamız konusunda talimat verinceye kadar bu durum üç sene boyunca devam etti. Biz de doğal olarak hemen binayı parçalarına ayırmaya başladık ve uzun süren bir maruziyet neticesinde civata ve vidaların çoğunluğunun paslanmış olduğunu ve sökülme aşamasında kırıldığını gördük. Bu bilgiyi o zamanlar bu muamelede tek işverenimiz olan Ede beyefendilerin kumpanyasına ilettik ve onlara kendi hesaplarına civata ve vidaların değişmesinin gerekliliğini öngördük. Binanın sökülmesi sırasında gerçekleşen hasarın uzun bir gecikmeden ötürü oluşmasından, bizim kontrolümüz dışında gelişen bu koşullardan dolayı meydana gelen hasardan biz sorumlusu tutulamayız. Bunun üzerine

Ede beyefendilerin kumpanyası hesabımızca tutarı 200 sterlini geçmemesi koşulu ile parçaların tamiri yetkisini verip aynı zamanda bu paranın bize kendileri veya materyalin İstanbul'a sevkiyatından sorumlu şahıs tarafından ödeneceği güvencesini vermişlerdi. Ede kumpanyasının geçtiğimiz Eylül ayında bize göndermiş olduğu mektupta bu konu ile ilgili kararın Bay Gadban adlı bu yapı konusunda bizimle girmiş oldukları taahhütü yürütmekle yetkili şahsa ait olduğunu belirttiler. Bu yetki sonucunda bütün olanaklı dağıtım yolları ile İstanbul'a muhtelif vapurlar vasıtasıyla gelmiş olan materyalleri göndermeye başladık.

463.13.5 sterlinlik hesabımızın tesviyesi için müracaat ettiğimizde Bay Gadban bize sadece 303.10.6 sterlin vererek civata ve vidaların değiştirilmesi ve kira için gerekli miktarı ödemeyi reddetti. Bunun gerekçesi olarak da kontratın Kristal Sarayı oluşturacak derecede sağlam materyallerin bizim tarafımızdan nakledileceğini öngörmesi ve kırılmış demir parçalarını kendisinin de birkaç ton başına sterlin ile tedarik edebileceğini göstermesiydi. Biz de onun görüşüne karşılık hasarın çok uzun bir süre sorumluluğumuz dışında bizim tesisimizde kurulu kalışından dolayı olduğunu, ve asıl sorumluluğun bu beklemeye neden olan tarafta olduğunu belirttik. Buna cevaben o da kontratta böyle beklenmedik durumlara karşı bir madde olmadığını, bize sevkiyat konusundaki başvuru yetkisinde sadece Kristal Sarayı oluşturacak materyallerin iyi koşullarda bulunması talimatı olduğunu, kontratın bütün maddelerinin yerine getirilmesi konusunda ısrarlı olacağını, ve bu mesele yüzünden Türk hükümetine açabileceğimiz herhangi bir davayı savunmak konusunda kararlı olduğunu söyledi. Türk hükümeti adına çalışan bir beyefendi ile hiçbir hukuki ihtilafa girmek istemediğimizden ötürü Bay Gadban'ın keyfi yaklaşımına boyun eğdik, bununla beraber bu taviz bizim 160 sterlinlik bir kayıp vermemize yol açtı.

Bu gerçekleri zatı alinizin dikkatine sunmak cesaretini gösterdik ki bizim nasıl bir muamele gördüğümüzden haberdar olur gelecekte hükümetinizin vereceği siparişlerde bizim bu olaydan dolayı duyduğumuz hüsrana telafi edecek bir pay vermek istersiniz. Ekselansları, bu fırsattan istifade ederek size gemi yapımcıları ve mühendisler olduğumuzu ve majestelerinin [Kraliçe Victoria] donanmaya büyük bir memnuniyet veren "Resistance" isimli zırhlı firkateynini bizim ürettiğimizi söylemek isteriz.

Zatı alinizin naçizane ve itaatkar
kulları
Westwood Baillie ve Kumpanyası

Ekselansları Türk Sefiri
Mösyö Musurus Bey'e

HR.TO 56/32 (3)

Osmanlı Sefareti
Londra, 28 Temmuz 1865

Ekselansları,

Limonluğun materyallerinin sevkiyatı için harcamalarım sonucunda ortaya çıkan 303.10 sterlinlik bir zarar hakkında Ekselansları Âli Paşa tarafından zatı alinize yazılmış bir mektubun bana iletmiş olduğunuz kopyasını almaktan şeref duydum.

Sizin bilginize sunmak isterim ki harcamalarımın kati miktarı, dökümü aşağıda belirtildiği gibi 2,543.10.10 sterline ulaşmıştır.

Bu toplamın dökümü şu şekilde listelenebilir:

Materyallerin sevkiyatı için ödenen	£ 1,658. 7.
“Navlun miktarı üzerine yüzde on hesabıyla verilmiş olan ikramiyesi	£ 165.16.8
29000 sterlinlik kerestelerin sigorta primleri	£ 123.12.6
Kereste konşimentolarından sonra	£ 1. 5. “
Westwood Baillie Kumpanyasına ödenen kira	£ 303.10.6
Davidson Carr ve Bannister’a mühendis Bay Mare ile imzalan kontratın redaksiyonu ve kopyalanması için ödenen	£ 5. “.8
Bildirilmek üzere	£ 2,257.12. 4 (Birinci sayfanın sonu)

Sultan hazretlerinin elçisi
Ekselansları Musurus Bey

Sözü geçen Mühendisin iki aylık hizmeti için ödenen £ 50. “. “

Limonluğun kurulması için gerekli planların edinilmesi ve gönderilmesinin maaliyeti £ 1.2.11

Telgrafların maaliyeti, mektupların posta ücreti £ 20.6.1

ve

Tediyelerin her verilışinden 31 Aralık 1864'e kadar olan faizlerin toplam miktarı £ 214.9.6

£ 2.543.10.10

Hesapların aslına eşlik eden destekleyici belgeler yukarıda belirttiğimiz dökümün doğruluğunun yeterli garantileridir. Ümit ederim ki Dersaadet'teki yetkili makam yukarıda listemediğimiz miktarı Mösyö I. Camondo ve Kumpanyasına ödeyebilecektir.

Bu fırsattan istifade zatı alinizi bilgilendirmek isterim ki bu yılın Ocak ayının birinci gününden bu hesabın son tesviyesine kadar birikmiş olan faizlerden dolayı bana olan borçunuzun da vadesi geldi. Bu nedenle bana geri ödemeyi yapmak ile yetkili olan makamın faizin kurunu belirlemede adillliğine bağlı kalması hususunda zatı alinize rica ediyorum.

Derin saygı ve eksiksiz bağlılığımın teminatı ile zatı alinizin naçizane ve itaatkar kulu olmaktan şeref duyarım.

Paul Gadban

A.MKT.MHM 353/51

Mâliye nezâret-i celîlesine

Çırâğân sâhil-sarây-ı hümayûnunun bağçesi için mukaddemâ Londra'dan celb etdirilen demir limonluğun bakiyye-i masârıfı olan iki yük yetmiş bu kadar bin guruşun ebniye-i seniyye tertibâtından sûret-i tesviyesine dâir mâbeyn-i hümayûn müşîriyet-i celîlesinden meb'ûs tezkire tesviye-i muktezâsı zımmında 11 Zilkâ'de sene 82 târihinde bâ-tezkire-i senâveri savb-ı vâlâlarına gönderilmişdi. Ol bâbda Londra Sefâret-i seniyyesi cânibinden geçende vurûd eden tahrîrât üzerine müşîriyet-i müşârünileyhâ ile ceryân eden muhâbereyi şâmil diğerk tezkire dahi melfûfâtıyla berâber matviyyen savb-ı vâlâlarına irsâl kılınmış olmağla birleşdirilerek iktizâsının seri'an icrâ ve ifâdesi menût-ı himem-i behiyyeleridir.

HR.SFR (3) 154/58 (1)

Osmanlı Sefareti
No. 189

Londra, 31 Mayıs 1869

Ekselansları,

Sultan Hazretleri için yaptırılmış olan limonluğun ("conservatory") kontratının kopyası hususunda ayın 28'inde göndermiş olduğunuz mektubu aldığımı teyid etmekten şeref duyarım.

İstanbul'daki müteahhit Bay Crespin'in vekili Ede Beyefendiler'in kumpanyasına başvurduğum ve bu beyefendiler bana kontratın bir kopyasını üzerinde fiyatı olmaması koşulu ile tedarik edecekleri sözünü verdiler. Bu kopya elime geçer geçmez zatı alinize iletteceğim.

Bu fırsattan istifade zatı alinizi bilgilendirmek isterim ki Ede Beyefendiler'in kumpanyası ısıtma cihazının kontrata dahil edilmediğini belirtmektedir.

Sizin itaatkar naçizane kulunuz olmaktan şeref duyan,
P. Gadban

Y.PRK.BŞK 80/6

Amatör için Ekonomik bir Sera.

Çift taraflı tip.

Montaj Krokisi.

Pontoise'dan *Maison L. Grenthe*

Parçalar montaj sırasına göre numaralandırılmıştır.

Bir numaralı parça her zaman kapının kanadını teşkil eder ve bu nedenle hep bu noktada yerini almalıdır.

Sonra sekiz numaralı parçayı taşıyan kiriş monte edilmelidir.

Sonra da dokuz numarayı taşıyan üst direği.

Nihayet, yapının iskeleti kurulmak istenen yere iki taraflı seranın kirişlerinin tutturulmasına dikkat edilerek yerleştirilir.

J. Marchadier ve Kumpanyası
150 Rue Lafayette Paris

DOLMABAHÇE SARAYI'NDA BİR HATTAT VE KEMANKEŞ MEHMED SADIK EFENDİ

Sinan Çuluk*

Osmanlı Arşivi'nde araştırma yapanların her an sürprizle karşılaşmaları gayet tabiidir. Yüzerce yılın birikimi arşiv belgeleri sosyal, siyasi, iktisadi tarihin her safhasında yeni yeni bilgilerle karşılaşmamıza imkân sağlamaktadır. Biyografisi üzerinde çalıştığım Üsküdarlı İbrahim Edhem isimli bir zatın sorgu tutanaklarında¹ XIX. Yüzyıl Dolmabahçe Sarayı Haremi için epeyce orijinal malumata tesadüf etmem benim için de sürpriz oldu. Bu malumatı da bir makalede değerlendirmek kaçınılmaz sonuçtu.

Üsküdarlı İbrahim Edhem Efendi, Yıldız Sarayı'nda kendi icadı olan “baston tüfekte” Sultan Abdülhamid'e bir atış yaptırmıştır. Mükâfat beklerken “eczâ-yı nâriye” denilen ateşli ve yanıcı maddelerle uğraşmasından dolayı gözaltına alınır. Gözaltına alınan bir şahsın Sultan Abdülhamid'in huzuruna çıkmasına önayak olan Mehmed Sadık Bey de soruşturmadan nasibini alır ve sorgulanır. Bu sorgudan arta kalan tutanaklar “istintaknâmeler”, Sultan Abdülaziz ve İkinci Abdülhamid devrindeki saray haremi için orijinal bilgiler içermektedir.

İstanbul Meyve-i Ter “Yaş Meyve” Gümrüğü Nazırı olan Mehmed Sadık Bey, Sultan Abdülmecid'in nefes hocası olan Hobyar Mehmed Efendi'nin oğludur. Meyve Gümrüğü Nazırı olarak emektarlığı ve başarılı çalışmalarından ötürü 24 Ocak 1882'de rütbesi bir derece yükseltilmiştir.² Askeri malzemelerin tedarikindeki başarıları nedeniyle de 5 Kasım 1883'te üçüncü rütbeden Mecidi Nişanı ile taltif edilmiştir.³ Gümrük Eminliği görevindeyken yağ derilerin vergisinin kilo üzerinden alınması

1 BOA.İ.DH 796/64586. Muzika-i Hümayûndan emekli, icat ettiği baston tüfek, mermi, barut, telgraf camları gibi teknolojik ürünlerle mucitler tarihimizde hiç bilinmeyen bir şahsiyet olan Üsküdarlı İbrahim Edhem Efendi'nin gayet heyecan verici hikâyesi ayrı bir yazı olarak tarafımdan hazırlanmıştır.

2 BOA.İ.DH 847/67982.

3 BOA.İ.DH 900/71555.

yerine adet üzerinden alınmasından dolayı vergi kaybedildiğini tespit etmiştir. Usulüne uygun olarak kilo üzerinden vergi alınmasını sağlaması gümrük gelirlerini bir kat arttırmıştır. Bunun üzerine gümrüklerdeki kayıp-kaçakların azaltılması ve vergi gelirlerinin arttırılması için gereken çalışmaları yapmak üzere kurulan komisyona seçilmiştir.⁴ Bu başarıları yanında zamanın önemli rical-i devleti ile samimi ilişkiler kurmuştur. Abdülhamid Devri'nin en önemli şahsiyetlerinden Ebulhuda ve kardeşleri ile gayet samimidir. Sorgu tutanaklarında Şeyh Efendi olarak zikredilen şahıs Ebulhuda Efendi'dir.

Babası yanında küçük yaştan itibaren saraya gidip gelmekle saray görevlilerinden bazılarıyla dost ve tanış olmuştur. Kemankeş⁵ ve hattat olması itibariyle de saraydaki görevlilere okçuluk talim ettirmiştir. Rıka hattatı olması saraydaki cariyelere özel bir odada yazışma incelikleri ve güzel yazı dersleri vermesini sağlamıştır. Sultan Abdül-aziz'in tahttan indirilmesi ve vefatıyla sonuçlanan olaylardan sonra saraylı hazinedar usta ile de evlenmiştir. Talihsiz bir olayla gözaltına alınması bizim için bir şans olmuştur. Saray ile harem hayatına dair mükemmel malumatla dolu tutanakların konumuzla ilgili olan kısımlarının basit, tekellüfsüz çeviri yazılarını sunuyorum.

4 BOA. MV 3/80.

5 Okçuluk sporu ile uğraşanların o zamanlardaki adı.

Meyve Gümrüğü Nazırı Mehmed Sadık Bey'in Sorgu Tutanakları¹

21 Mayıs 1295 (2 Ağustos 1879)

-İsminiz nedir, ne memuriyette bulunuyorsunuz?

-İsmim Sadık Bey, Meyve Gümrüğü Nazırı'yım.

-Üsküdarlı Edhem Bey nâmında bir zatı tanıyor musunuz?

-Evet, tanıyorum,

-O zat ile ne vakitten beri ve ne münasebetle muarefeniz vardır?

-Bu zat zaten benim tanıdığım bir adam olmadığı halde çünkü ben bazı ok meşk ettirmek ve rıka hocalığı etmek münasebetiyle Saray-ı Hümâyûn'a girip çıkmakta olduğumdan bir gün Saray-ı Hümâyûn'da beni görüp *sizin buraya münasebetiniz olduğunu anladım. Benim ise bazı san'atlarım vardır, yani bir takım ateşli kurşunlar yaparım ve zırhlılara demir tahta ve güverte dahi yapabiliyorum. Şunu lazım olan bir mahalle malumat vermenizi rica ederim* demiş idi. Ben de *pekâlâ senin öyle bir san'atın var ise icabına bakılmak üzere Kapudan Paşa'ya söylerim* dedim. O tarihte dahi Kayserili Ahmed Paşa hazretleri Bahriye Nazırı olduklarından gidüp kendilerine bu zatın ifadesini arz etdim ve kendüsünü dahi müşarunileyh hazretlerine götürdüm. Orada kendüsü ne yapabileceğini şifahen arz etmesiyle kendüleri de muayene ve tecrübe olunmasını emir buyurdular ve bir gün bunun tehiye ettiği şeyleri takdim edeceğini müşarunileyhe beyan etdim ise de o gün Kars Vapuru'nun gark olduğuna mebnî müşarunileyh *bugün kederim vardır, dursun, bakamam* dediklerinden iş öyle kalmış ve bir daha ben gitmemiş idim ve aradan da hayli vakit mürûr etdi. Bundan üç dört mâh mukaddem mumaileyh beni sokakta rast gelüp evvelki ifade ve iltimasından bahisle şunu münasip bir mahalle arz edin zira idarem yok, belki bir iş ile kayırılırım dedi. Anın üzerine ben de Saray-ı Hümâyûn'da Kurbançibaşı İbrahim Efendi'ye giderek mumaileyhin ifadesini anlattım ve *bu adam her san'atda mahir olduğunu söylüyor. İhtira edeceği şeyler faydeli bir şey ise başkasının eline geçürmemek ve yahud muzır ise bir memuriyetle kayırılıp böyle şeylerden vazgeçürmek lazımdır zannederim. Bunu bir kere Serasker Paşa'ya söyler misiniz?* dedim. Kendüleri de *dursun bakalım yapacağı şeyler nasıl şeylerdir. Bir kere anlayalım* dediler ve muahharan mumaileyh İbrahim Efendi ile beraber kalkup o Edhem Bey'in evine gittik. Evinde pek çok âlât ve edevât gördüğümüz gibi bize bir yanar kurşun gösterüp tecrübesini dahi icra etdi ve mezkur kurşunu bir baston tüfenk ile pencereden aşağı taşlar üzerine atdığı anda mezkûr kurşun orada duman peyda ederek yandığını gördük ve bir vapur dahi göstermiş idi. Bunları gördükten sonra kalkup gittik. O vakit bize üç nev' barut da gösterüp yakdı ve onlardan birini kendüsünün ihtira ettiğini ve en kuvvetlisi olduğunu ve anı takdim ve ira'e edeceğini dahi söylemiş. Efendi sonra İbrahim Efendi keyfiyeti Saray-ı Hümâyûn'da bulunan Şeyh Efendi'nin biraderleri Hamza Efendi'ye bile söylemiş olduğundan o da bunun muayenesini arzu etmekle ikinci defa olarak yine ben ve İbrahim ve Hamza Efendiler beraberce kalkup mumaileyhin evine gittik. O vakit evvela bir tel yakdı ki bu tel yanmağa başlayınca gözlerimiz kamaşur idi. Bunun ordularda göz almak için istimal olunacağını söyledi. Sonra bir stil içinde bir torpido patlatdı ve yine o yanar kurşunu dahi ira'e ile tecrübe etdi ve bu misillü gülle dahi yapılır ise fabrikaya muhtaç olduğunu söyledi ve bir takım telgraf pilleri ve elektrikler dahi göstermiş idi. Avdetimizde çünkü Hamza Efendi evvelce keyfiyeti Serasker Paşa hazretlerine söyleyüp mumaileyhin o misillü san'atları olduğunu anlatması üzerine gidilüp görülmesini müşarunileyh hazretleri beyan etmiş olduğundan ikinci defa Hamza Efendi ile gidişimiz anın üzerine idi. Sonra Hamza Efendi meşhûdâtını müşarunileyhe söylemiş. Müşarunileyh de celbini emretmişler. Muahharan İbrahim Efendi beni Hamza Efendi'nin istediğini haber verdiğinde bir gün kalkup Hamza Efendi'nin evine gitdim ve oraya Edhem Bey'i dahi celbetmişler.

¹ BOA.İ.DH 796/64586.

Hamza Efendi *sizi Serasker Paşa hazretlerine götüreceğim* deyü kalkup müşarunileyhin konaklarına gitdik. Orada müşarunileyhe mumaileyh Edhem Bey'in ifâdâtını ve gösterdiği san'atlarını arz etdim. Kendüsü de ne yapabileceğini tarif etdi. Anın üzerine müşarunileyh hazretleri Edhem Bey'e hitaben *sen bir arzuhal yap da bana getir Şevketlü Efendimiz'e takdim edeyim* dediklerinden oradan gittik ve kendüsü bir arzuhal yapup bana gösterdi. Kullandığı tabiratın yolsuzluğu cihetiyle bazı yerlerini tashih etdim ve arzuhal ile beraber benim dahi gitmekliğimi rica ettiği için beraber gidüp Serasker Paşa hazretlerine takdim etdik. Mumaileyh ondan sonra bir daha idareye gelüp müşarunileyhin kendüsünü davet ile yaptığı şeyleri istediğini ve ferdası günü beraberinde getürmesini tenbih buyurduğunu söyledi. Sonra kendüsünü görmedim.

-Size bu iş için vesâat etmenizi birinci defa söylediğinde kendüsünü tanımaz mı idiniz?

-Hayır, kendüsünü evvelden tanımaz idim. O vakit gördüm ve işte bu defa Serasker Paşa hazretlerine arzuhal takdim ettiğimiz vakit okudular derununda bahs olunan şeylerden güllenin ne hüneri olduğunu sual etdiler. O da cevabında bir gemiyi mahv edeceğini söylemesi üzerine müşarunileyh *bir gülle gemiyi mahvedebilir mi?* demeleri üzerine *Efendim ben bunun bir kurşununu yaptım, iki parmak demiri çökertti* dedi ve *emreder iseniz yine yaparım ve yapacağım şeyler bir kırdaki muayene ve tecrübe olunsun yararlılığı anlaşılır ise ol vakit bir yere yerleştirir orada icabına bakılır* demiş idi.

-Siz kendüsünü tanımadığınız halde size ne münasebetle müracaat etdi.

-Ne münasebetle müracaat etdi hatırımda yoktur. Fakat birisi beni kendüsüne tarif etmiş olmalıdır. O vakit benden Kapudan Paşa'ya Saray-ı Hümâyûn'dan birinden bir tavsiye istedi ve güverte yapacağını ve deniz lağımları imal edeceğini söylemiş idi. Ben de tavsiye alamam fakat seni Kapudan Paşa'ya takdim ederim demiş idim ve takdim etdim.

-Çünkü Siz o vakit kendüsünü tanımadığınız gibi onun da sizi tanımaması icap eder. Bu halde kendüsünün böyle bir san'atı olduğunu arz etmeğe sizin vesâatinizi talep etmek meçhul bir adem için olamaz. Muarefe olsa ne hâl ise. Anın için, size müracaatı sebebini söylemek elzemdir.

-O sebebi bilemiyorum. O vakitler birkaç defa bana müracaat edüp bir tavsiye alıvermekliğimi beyan etmiş idi. O vakit kendüsü Cinci Meydanı'nda oturur imiş. Evine dahi davet edüp orada bir takım cambazlığa müteallik şeyler gösterdi. Ben de muahharan Kapudan Paşa'ya ifadesini arz etdim.

-Sizin Kurbancıbaşı İbrahim Efendi ve Şeyh Efendi'nin biraderi Hamza Efendi ile ne vakitten beri muarefeniz vardır?

-Ammizâdem Medine-i Münevvere'den buraya geldiği vakit Şeyh Efendi de Medineli olmak münasebetiyle orada misafir oldu. Ammizâdeme gitdikçe Şeyh Efendi ve biraderiyle muarefe kesb etdim. İbrahim Efendi dahi kezalik Medinelidirler. Anı da evvelce Saray-ı Hümâyûn'da görür idim. Bu münasebetle anınla da muarefe kesb etdik.

-Şeyh Efendi ve biraderi ile daima görüşüyor musunuz?

-Evet, ara sıra gider görüşürüm. O vakitten berü görüşmekliğimiz eksik olmamıştır.

-Serasker Paşa hazretlerine de bir mensubiyetiniz var mıdır?

-Hayır yoktur ancak kendüleri Mabeyn-i Hümâyûn Müşîri iken memuriyet istihsâli için familyam vasıtasıyla haremlerine bir arzuhal takdim etmiş idim. Sonra kendüleri beni davet etdiler. O vakit görüşdük ve o münasebetle kendülerine ubudiyet kesbetdim.

-Saray-ı Hümâyûn'da daha bildikleriniz var mıdır?

-Hayır, yalnız Büyükağa Hazretleri'yle öteden berü muarefemiz vardır. Başkapıgulamı Kamil Ağa'yı dahi bilürüm. Bazen birlikde bulunur idik. Başka bildiğim yoktur. Bu Kamil Ağa'ya Hazinedar Ağası dahi geldikçe görür ve iltifatlarına nail olur idim. Şimdi kimse ile görüştüğüm yoktur.

-Ey bu Edhem Bey'in böyle birtakım şeyler yapması için muktezî olan ecza ve saireyi almak üzere kendüsüne para verdiniz mi?

-Kendüsü bazı kere gelir fakr-i halinden bahs ederek ağlar sızlar idi. O halde ben de yanımda bulunduğu kadar yirmişer kırkar kuruş verdiğim vaki olmuşdur. Yohsa öyle ecza ve saire mübayaasına akçe vermedim.

-Kendüsini ibtida görüp tanıdığınız tahminen kaç sene olmuşdur?

-Tahminen beş-altı sene kadar olmalıdır. Şu kadar bilürim ki Kars Vapuru batmazdan birkaç ay evvel-dir ve kendüsine vesâtat etmekden maksad beyan ettiği muhteriatı faideli bir şey ise andan istifade olunmak değil ise öyle şeylerden men etdirmekten ibaret idi.

-Bu defa kendüsü en sonra size gelip Serasker Paşa hazretlerinin yaptığı şeyleri ferdası günü gö-türmesini beyan etdiklerini söylemiş ve sonra kendüsünü görmemişsiniz. Fakat mumaiyleh Serasker Paşa'ya gidüp bir şey götürmüş mü ve sonra ne olmuş malumatınız var mı?

-Evet, fakat sonradan ne olmuş malumatım yokdur. Ancak iki üç gün sonra İdare'ye *Edhem Bey namında birinin familyası gelmiş sizi görmek istiyorlar* deyü haber verdiler. Ben de *kimdir gelsün* dedim. İçerü bir çocuk girüp ağlayarak *babamı Tophane'de hapsetmişler. Bizim ekmek paramız yok, ne yapacağız* demeğe başladı. Ben de *hayır o hapis değildir yapacağı şeyler vardır bir iki güne kadar gelür merak etmeyiniz* dedim. Ve çıkarıp çocuğun yedine birkaç kuruş verdim. Çocuk çıkdıktan sonra uzun boylu bir kadın girip *bu hal nedir* deyü ağlamağa başlayarak parasızlıklarından bahisle bir *horos getirüp aşağıya bıraktım anı satacağım da ekmek parası çıkaracağım* dedi. Ben de tekrar mezbureye bir Mecidiye vererek *merak etmeyiniz bir iki güne kadar gelür* falan dedim.

-Şimdi ibtida-yı isticvabınızda Edhem Efendi'yi tanıyor musunuz sualine cevaben bunun size ne vakit ve ne iş için müracaat ettiğini yani şu kendüsünün san'at bahsini bu defaki teşebbüsüne kadar beyan edtiniz. Siz ne için buraya celp edildiklerini biliyor mu idiniz?

-Hayır, bilmiyordum.

Bilmediğiniz halde kendüsünü tanır mısınız sorusuna kendüsünün san'atından ve bunun için size mü-racaatıyla nerelere gidilmiş olduğundan niçün bahs edtiniz?

-Çünkü familyasından kendüsünün burada olduğunu tarifim vechile haber almış idim. Siz de *Edhem Efendi'yi tanır mısınız?* Dediniz. Reis Paşa hazretleri de *Edhem Efendi'nin ifadesinden dolayı size bazı şeyler soracağız* dediler. O cihetle işe intikal edüp kendüsünün zikr olunan san'atı dolayısıyla sual varid olduğunu anlayarak vuku-ı hali hikâyeye etdim.

-O Edhem Efendi şu hususdan dolayı kendüsünü ve muhteriatını takdim etdirmeğe sizden başka da bir vasıta aradığından malumatınız var mıdır?

-Hayır, bilemiyorum.

-Kapudan Paşa'ya kendüsünü ve san'atını arz edüp de o vakit bir şey husule gelmedikten sonra bu sefere gelinceye kadar size gelir gider mi idi?

-O arada kendüsünü bir iki defa daha gördüm o da san'atını şimdi müşir olan Fuad Paşa hazretlerine söylemiş idim de merak edüp kendüsünü celp etdiler. O sırada san'atından dolayı bazı mubahase olmuş idi.

-Kendüsünün bu makule hüner ve marifeti olduğu halde kendi kendine icra-yı san'at ederek o yüzden para kazanmak arzusunu hiç size ima etdi mi?

-Hayır, böyle bir arzu beyan etmez idi. Maksadı hep hünerini devlete arz ederek o yüzden bir işe tayin olunmak ve fabrikalarda bulunmak mekteplerde hocalık etmekden ibaret idüğünü beyan eder idi.

-Kendüsünün hususiyet-i halinden bir güne malumatınız var mıdır?

-Hayır, o kadar malumatım yoktur. Fakat bazı delişmen delişmen lakırdılarda bulunur idi.

Muvacehe

-Sadık Bey bu Edhem Bey'in muhteriatı hakkında Mâbeyn'e arz etmek için olan vesâtatınız neden neş'et etdi söyleyiniz.

-Evvelce de beyan ettiğim vechile kendüsü bana müracaat ve rica etmesi üzerine gidüp İbrahim Efendi'ye söyledim. Sonra Şeyh Efendi'nin biraderine ve Serasker Paşa hazretlerine söylenildi.

-Edhem Bey siz ifadenizde asla haber ve efkârınız yok iken Sadık Bey gidüp Mâbeyn'de söyleyerek seni bu işe sevk ve teşvik ettiğini ve bundan da muradı kendi açıkda olduğu münasebetiyle ihtimal

ki kendi menfaatine mebni idüğünü söylediniz. İşte Sadık Bey yüzüne karşı senin rica ve iltimasın üzerine vesâat edüp İbrahim Efendi'ye söyledim diyor.

-Sadık Bey benim kendüsine sokakta tesadüf edüp müracaat ettiğimi söylüyor. O cihet benim hatırımdan çıkmış. Çünkü fakr-i halim münasebetiyle aklım başımda değildir. Anın için müracaat etmedim dedim. Sadık Bey bana çok rahm u şevkat etdi. Çünkü şimdiki halde aklımı şaşırarak derecesine geldim. O da başıma gelmiş bir şey değil. Bu hal pek gücüme gidüp merakıma dokunuyor. Anın için öyle söylüyorum.

-Sadık Bey Edhem Bey'in ifadesi sizin kendinin haberi yok iken bu işe vesâat ettiğiniz yolunda idi. Öyle midir?

-Hayır defaatle söylediğim gibi kendisi bana müracaat etmiştir. Kendüsünün fakr-ı halini biliyorum. Mukaddema kendüsünü Kapudan Paşa'ya takdim ettikten sonra beni her nerede görse bir çare bulmaklığına rica eder idi.

-Edhem Bey Sadık Bey'in ifadesi doğru mudur? Tasdik ediyor musun?

-Evet, tasdik ederim, kendisi hilaf söylemez.

-Ey niçün evvelden kendüsü beni sevk etdi diyor idiniz?

-Vakit geçmiş olduğu cihetle hatırımdan çıkmasından neş'et etmiştir. Yohsa Sadık Bey'in ifadesi doğrudur.

Edhem

Sadık

Sadık Bey'in Tekrar İstintakı²

19 Cemaziyelahir 1296 (9 Haziran 1879)

-Siz hangi tarihte ve ne münasebet ile Saray-ı Hümâyûn'a intisab etdiniz?

-Pederim merhum Hobyar Mehmed Efendi, Cennetmekân Sultan Mecid Hazretlerinin zaman-ı saltanatlarında Saray-ı Hümâyûn'da maaş-ı mahsus ile nefes hocası olduğu cihetle daha çocukluğum zamanında Çerağan Yalısı'na gider gelür idim. O zaman Saray-ı Hümâyûn'da Kahvecibaşı bulunan Ahmed Efendi ve Hazine Vekili Besim Ağa peder merhum ile görüşmekte oldukları cihetle biz anların evlerine ve anlar bizim hanemize gelüp gitmekte bulunduğumuzdan bunlar vasıtasıyla eski ağavatdan bir takım zevat ile kesb-i muarefe eyledik. Pederim bundan evvelki Rusya Muharebesi'nde vefat ettiği cihetle Saray-ı Hümâyûn-ı mezkura gitmeğe başlamış idim. Muahharan Cennetmekân Sultan Aziz Hazretlerinin zaman-ı saltanatlarında bir gün Okmeydanı'nda Başkapıgulamı Kamil Ağa ve Kızlarağası Tahsin Ağa ve Sultan Aziz Hazretlerinin üçüncü ağası Mehmed Salim Ağa ile görüşüp çünkü kendüleri kemankeş oldukları cihetle bende de bu san'at olduğundan *niçün gelmiyorsun gelsen de bize ok talim etsen* demişler idi. Ben de muahharan işbu talep ve ifadeye mebni Saray-ı Hümâyûn-ı mezkurda bu zatların nezdine gitmeğe ve orada ok meşk etmeğe başladım. Bu sırada kendilerinin Medine-i Münevvere'ye olan bazı yazılarını dahi yazar idim. Ok talim edenlerden Hazinedar Ustası Kiryalifer'in ağası İshak Ağa, Usta'ya benim için *bazı yazılarınızı yazar* deyü tavsiye etmesi üzerine kendülerine müteallik olan yazıları dahi yazmağa başlamış idim. Muahharan usta mı emel etmişler yohsa İshak Ağa mı söylemiş her nasılsa *seni içerüden istiyorlar* deyü beni ustanın huzuruna götürdüklerinde *buradaki kızların yazı ve saire hususunda talim ve terbiyelerini murad ediyorum sizin de bu babdaki maharetinizi haber verdiler; bu vazifeyi size havale etdim, icabına bakınız*, dediler. Ve semtim uzak olduğu cihetle o civarda bir hane istikra etdiler. O halde haftada iki gün içerü girüp tayin

2 BOA.İ.DH 796/64586.

olunan oda-i mahsusda kızlara İnşa ve *Gülîstan* ve saire gibi şeylerden ders verir idim. Kızların bazı tezkirelere cevap yazmağa henüz iktidar kesb edemedikleri ve haftada iki gün ders bu iktidarı kesb etmeğe mani olduğundan bahisle bunlardan intihap olunanların ikisini haneme gönderüp orada emr-i talimlerine dikkat olunmasını beyan etdiklerinden bir müddet de hanemde bunları talim etmiş idim. Hal'den beş altı mah mukaddemine kadar işbu iki kız epeyce iktidar kesb etdiklerinden artık içerüye alınmış idi. Ve andan sonra içerüye devam etmez idiysem de dışarıda beyan ettiğim zatların yanına gider gelür idim. İşte intisabımın tarihi ve sebebi işbu beyan ettiğim hususâtдан ibarettir.

-Hal' vuku'undan sonra yine Sarây-ı Hümâyûn'a gider gelür mi idiniz ve kimlere gider idiniz?

-Çünkü hal'den bir sene sonra Üçüncü Hazinedar ile tezevvüc etmiş idim. Bunun sebebi de mukaddema benim oturmakda olduğum hanenin sahipleri Tıngıroğulları Maliye'ye borçlu oldukları cihetle mezkur hane İcra Cemiyeti tarafından satılacağından bize *evden çıkın* dediler. Benim beyan ettiğim kızları talim ettiğim gibi kerimelerim dahi içerüye girerek bazı dersler göstermekde olduğundan Üçüncü Hazinedar ile muarefe kesb edilmiş idi. O sırada Hazinedar'ın İcra Cemiyeti'nde bir miktar parası olduğu cihetle mücerred evden çıkmamak üzere kendülerine tezkire yazıp *sizin cemiyette paranız var üst tarafını da tedarük eder iseniz oturduğumuz evi sizin üzerinize alalım sayenizde biz de oturmuş oluruz* dedim ve hane de ol vechile alınmış idi. Hal'den sonra işbu Üçüncü Hazinedar tevabiatiyle beraber bizim haneye çıkdılar ve tevabiati birer kocaya varıp gitti. Üçüncü Hazinedar dahi kocaya varacağından bizim yine evden çıkmaklığımız lazım geldi. Çıkmamak için eski haremim hane sahibesiyle tezevvüc etmekliğime razı oldu ve tezevvüc etmiş idim. Bu münasebetle şimdiki Büyük Ağa hazretleri birkaç kere bizim eve hasta gönderdi. Ben Saray-ı Hümâyûn'a gitmedim.

-Büyük Ağa hazretleriyle gidüp görüşüyor musunuz?

-Kılıç Alayı'ndan sonra olan Ramazan Bayramı'nda bir defa gitmiş idim. Andan sonra gitmedim.

-Ya Kurbancıbaşı İbrahim ve Şeyh Efendi'nin biraderleri Hamza Efendiler ile görüşmek üzere gitmez mi idiniz?

-Evet, gider idim fakat evlerine, Saray-ı Hümâyûn'a gitmedim.

-Şimdi Saray-ı Hümâyûn'da başka bir kimse ile muarefeniz var mıdır ve gider misiniz?

-Başka kimse ile muarefem yokdur ve Saray-ı Hümâyûn'a gitmem. Şimdi Saray-ı Hümâyûn'da evvelki bildiklerimden Abdülgani Ağa var ise de anıla da görüşmek üzere gittiğim yoktur.

-Hamza ve İbrahim Efendiler ile Türkçe mi yohsa Arapça mı tekellüm edersiniz?

-Şeyh Efendi ve biraderleriyle ne vasıta ile görüştüğümü evvelki ifademde beyan etdim. Bunlar ile görüşdüğümde ammizadem tercümanlık eder idi. İbrahim Efendi ise Türkçe bilir.

-Şimdi Mâbeyn-i Hümâyûn Üçüncü Kitabeti'nde bulunan Nuri Bey ile muarefeniz var mıdır?

-Hayır, hiç muarefem yokdur hatta kendülerini görsem bile tanımam ancak Edhem Efendi mir-i muameleyh kendüsünün bacanağı olduğunu söyler idi.

-Edhem Efendi size kendüsünün kayırılması hakkında rica ve iltimas etdikçe senin bacanağın Mâbeyn'de imiş ona niçün söylemiyorsun demez mi idiniz?

-Hayır, demedim. O Nuri Bey bacanağı olduğunu yakın vakitte söylemişdir, evvelden bilmez idim.

-Gümrükde kendüsünün bir de kayını var imiş, ihtimal ki o münasebetle sizinle görüşmüş olduğunu Edhem Efendi söylüyor, öyle bir adam var mı idi?

-Kayını dediği Gümrük'de aza olan Süleyman Bey'dir. Kendüsünü tanıırım fakat Edhem Efendi'nin kayını olduğunu bilmez idim. Anı da yakında söyledi ve Edhem Efendi'nin öyle Süleyman Bey'e gidüp geldiğini görmedim.

-Bu Edhem Efendi ile birinci defa olarak Kapudan Paşa'ya bir tavsiye almak üzere Saray-ı Hümâyûn'da size müracaat edüp görüştüğünüz sebebinin tahattur edebildiniz mi? Çünkü sizi bilmediği halde neden müracaat etmiş idi?

-Hayır, tahattur edemedim. Ancak o sırada ağavat ile güzel görüşüğüm gibi Kapudan Paşa dahi o vakit Kamil Ağa'nın odasına geldiğinden kendileriyle görüşüyor idim. Bu halleri ihtimal ki kendüsü bir yerden haber almış fakat layıkıyla bilemiyorum vakit geçtiği cihetle hatırımda kalmamıştır.

نشان مجتهد افشاری
یکم سلیمانیه اداره ویرانه
تلفی ماوی
۱۳۳۵

BÜROKRAT, BAŞMABEYNCİ VE BİR YAZAR OLARAK LÜTFİ SİMAVİ VE “TERCÜME-İ AHVALİ”

Fatih Tetik*

Osmanlı tarih yazımında II. Meşrutiyet, bir süreklilik olduğu kadar aynı zamanda bir kopuştur. Bu dönem bir sürekliliktir çünkü; Meşruti rejime geçişte değişen politik hayat, daha demokratik bir hale gitmek yerine tam tersine siyasal alan askerî hegemonyanın tahakkümünde kalmış, “10 yıl savaşları”¹ olarak adlandırılan Trablusgarp, Balkan, I. Cihan Harbi ve Kurtuluş Savaşı ve diğer olağanüstü halin oluşmasını sağlayan dâhili ve harici meseleler, Osmanlı siyasi ikliminin liberal politikalar doğrultusunda gelişmesini engelleyerek monarşik siyasetin daha cebri bir şekilde devamına yol açmıştır. Bu tarihi dönemeç kültürel sahayı ilgilendiren pek çok alanda ise kadim “müesses nizam”ın değişmesi bakımından aynı zamanda bir kopuştur. Geleneksel cemiyet hayatı bu süreçte yerini daha modern ve bireysel zevklerin hâkim olmaya başladığı bir toplumsal yaşama bırakırken, seküler anlamda “millet” ve “vatan” bahisleri de eskisinden çok daha fazla zihinlerde karşılık bulmuş ve bir açıdan emperyal imparatorluğun yerini ulus-devlete bıraktığı zemini oluşturmuşlardır.

Elbette bu sürecin kökleri daha önceki yıllara götürülebilir. III. Selim ile başlayan reform çabaları halefi II. Mahmud ile radikalleşerek devam etmişti, ancak söz konusu bu yeniden yapılandırma çabaları daha çok askerî alana münhasır kalmıştı. Sonraki dönemlerde özellikle Sultan Abdülhamid’in imparatorluk çapında başlattığı kültürel kalkınmaya matuf politikalar ile orta ve alt sınıfa doğru genişleyecek olan “modernleşme”, Batı ile daha yakın bir kültürün oluşmasının başlangıcını teşkil etti. Aynı zamanda imparatorluk çapında kurulan modern okullar, devlet kadrolarında oluşacak olan yeni bir bürokratik zümreyi de ortaya çıkardı. Özellikle Tıbbiye ve Harbiye’den yetişen son dönem Osmanlı devlet adamları, ilerleyen zamanda ülkenin hem entelektüel hem de siyasi yapısına yön verecek kadroları oluşturdular.

1 Bu kavram için bkz., Mehmet Beşikçi, “Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi ve ‘Topyekûn Savaş’ Kavramı”, *Toplumsal Tarih*, no: 198, Haziran 2010, s. 62-69.

Lütfi Simavi

19. yüzyılın diğer bir hususiyeti, klasik dönemden farklı olarak, ülkenin ekonomik ve askerî gücünün seleflerine nazaran daha güçsüz olduğu bir süreci oluşturmasıydı. Tarihçilerin siyasi, ekonomik ve sosyal bakımdan radikal dönüşümlerin varlığını kastederek “uzun asır” olarak adlandırdıkları 19. yüzyıl boyunca müttefik kuvvetlerin de olduğu Kırım Savaşı ve 1897 Yunan Savaşı dışında savaşlarda alınan mağlubiyetler, “devlet-i ebed-müddet” idealine olan inancın zayıflamasına neden olurken; diplomasi, alınan askerî mağlubiyetlerin açtığı yaraları kapatmak için eskisinden çok daha fazla ve etkili bir “silah” olarak kullanıldı. Osmanlı hariciye görevlileri bilhassa 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra uluslararası politikalarda bu kısmen yeni olan mücadele sahasını kullandılar ya da buna mecbur kaldılar. Bu dönemdeki devlet idarecileri ülke “kredibilite”sinin düşük olduğu bir süreçte, askerî terminoloji ile konuşacak olursak, rakip ülkelere karşı bir “asimetri”den ziyade “simetri” yaratmaya çalışarak devleti ayakta tutmanın daha ekonomik ama daha zor yoluna başvurdular.

Diplomat, saray adamı ve aynı zamanda bir yazar olarak da görülebilecek olan Lütfi Simavi de, böyle bir siyasi ortamın içine doğdu. Abdülmecid Dönemi önemli vezirlerinden Süleyman Paşa'nın oğlu olan Simavi, her ne kadar ülkenin siyasi gücü çok parlak olmasa da, Osmanlı sınıf düzeninin en tepesinde bir paşazade olarak dünyaya gözlerini açtı. İstanbul'da sırasıyla sıbyan ve rüştiye mektepleri ile mülkiye idadisinde eğitim aldıktan sonra Lübnan'da bir Fransız rahip okuluna devam etti. Lazarist papaz mektebinden aldığı bu eğitim ile kazandığı Fransız dili hâkimiyetinin büyük oranda sonraki senelerdeki kariyerini belirlediği söylenebilir. Hariciye mesleğine çok genç denilebilecek bir çağda, henüz on sekiz yaşında intisap eden Lütfi Bey, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaklaşık otuz yıl sürecek olan sefaret görevlerinden sonra II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilk padişahı olan Sultan Reşad'a başmabeynci olarak ikbalinin zirvesine ulaşmış oldu.²

Simavi'nin Meşrutiyet Dönemi'nin ilk padişahı olan Sultan Reşad'a başmabeynci olarak tayininde en önemli etken, kurduğu iç ve dış politik bağlantılar değildi. Daha ziyade uluslararası ilişkilerin değişen mahiyetini kuşatan bilgisi ve meseleleri halletmeye yönelik pratik çözümler bulması, ayrıca yabancı dile olan vukufiyeti ve yurt dışında görev yaptığı otuz yıl gibi uzun bir sürede kurduğu yakın dostluklar ve edindiği tecrübeler, Lütfi Bey'in bu kritik dönemde göreve gelmesini sağlamıştı. Zaten kendisinin de hatıratında başmabeyncilik vazifesini “uzun ısrarlar” sonucu kabul ettiğini dile getirmesi, yeni dönemin icap ettirdiği bir teşrifatçının varlığına olan acil ihtiyacın zorlamasıydı.³

2 Simavi'nin kısa bir biyografisi ve toplamda dört sene sürecek olan başmabeyncilik vazifesine dair giriş mahiyetindeki bilgiler için bkz., Lütfi Simavi, *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*, yay. (Haz.: Fatih Tetik.) Ankara, 2010, s. 11-18.

3 Lütfi Bey bu göreve kendisini uygun görenlerin “*Meşrutiyet yönetiminin ilk padişahına başmabeynci olacak bir kimsenin, yabancı dil bilen biri olması, diplomasi mesleğinden yetişmiş bulunması gerekliliği*” kriterlerini hatırlattıklarını ifade eder. bkz., Lütfi Simavi, *Sultan Mehmed Reşad, Vahdettin ve Osmanlı Sarayının Son Günleri*, İstanbul, 2006, s. 9. Diğer taraftan Lütfi Simavi gibi padişaha yakın bir görevde bulunarak Sultan Reşad ve Sultan Vahdeddin'in mâbeyn başkâtipliği görevini deruhte etmiş olan Ali Fuat Türkgeldi “*Görüp İşittiklerim*” adlı eserinde Lütfi Bey'in “uzun ısrarlar” neticesinde görevi kabul ettiği bilgisine şahit olmadığını dile getirir. bkz., Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1987, s. 34.

Lütfi Bey, yaklaşık üç yıl üç ay gibi uzun bir süre başmabeyncilik görevini ifa etti. Bu süreçte Osmanlı üst kademesindeki klikler arası mücadeleden kaçmak istercesine belli aralıklarla görevinden ayrılmak istemişse de en başta sevdiği sultanı yalnız bırakmamak için buna cesaret edemedi. Ancak bu konudaki sıkıntıları bir zorunluluk haline gelince çareyi görevi bırakmada gören Başmabeynci Lütfi Bey, bu hareketini de “saray adamı” olmadığı tezi ile desteklemek istemişti:

“Aslında bir saray adamı değilim, sırf kaderin bir zorunluluğu olarak bu göreve getirildim ve başmabeyncilikte üç yıl üç ay namusumla vazife gördükten sonra bunun aynı şekilde sona ermesini istemekteyim. Önümüzde büyük ve kötü gelişmeler olacağı benziyor, bunları önlemek elimden gelmeyeceğine göre en iyi şey onlara tanık olmadan buradan ayrılmak...”⁴

Mabeyncilik mesleğindeki maharetini başta Alman İmparatoru olmak üzere yerli yabancı pek çok devlet adamının kendisine dizdiği övgü dolu sözler desteklese de aslında Simavi'nin kendisini “saray adamı” olarak görmemesinde bir haklılık payı yok değildir. İsmail Lütfi Bey'in Çetine elçiliğinde başkâtip ve maslahatgüzar, Petersburg elçiliği müsteşarlığı, Barselona, Liverpool ve Peşte başşehbenderliği gibi uzun yıllar süren dış vazifelerde, merkezin dinamik ve değişen güç ilişkilerinden ve siyasi meselelerinden uzakta ve daha huzurlu bir çalışma imkânına sahip olurken, başmabeyncilik görevine atanması ertesinde kendini merkezde var olan politik mücadele içinde bulmasıyla kısa süre içinde fiziki ve zihni olarak yıpranması ve bunun verdiği mutsuzluk ve yorgunluk sebebiyle görevden ayrılmak istemesi bu hareketinin arka planını oluşturmaktadır. Her ne kadar bu süreçte saray hayatının hem içe hem de dışa dönük uygulamaları içinde yanlış olarak telakki ettiği örfleri değiştirmeye çalışmasıyla başını ağrıtmaya devam etse de, Osmanlı Devleti'nde bürokrasinin ve karşılıklı ilişkilerin yeniden tanımlandığı bir dönemde ortaya çıkan meselelere getirdiği pratik çözümler ve modern teşrifatı ihata eden müktesabatı ile Lütfi Simavi, kültürel ve siyasi olarak eskisinden farklı bir dönemin başladığı Meşrutiyet Devri'nde en başta padişahın bu yeni döneme adapte olmasına büyük oranda yardım etmiş ve devletin diplomatik gücünün ulusal ve uluslararası alanda temsiline epey katkı sağlamıştır.⁵

Karl Pietzner (1853-1927),
Sultan V. Mehmed Reşad,
baskı, 106 x 78 cm.,
Milli Saraylar Tablo
Koleksiyonu,
Env. No. 100/540.

4 Simavi, *age.*, s. 200.

5 Yeni Padişah Sultan Reşad'ın yapılan cülus töreninin Avrupalı ülkelere tebliği, yine sultanın Bursa, İzmit ve Rumeli gezilerinde aldığı aktif görev, Bulgar ve Sırp Kralları ile Fransa'nın eski imparatoru III. Napolyon'un eşi Öjeni'nin İstanbul ziyareti gibi yurt dışından gelen misafirlerin karşılaması, konaklaması, gezi programının tertibi ve teşrifatı gibi hususlar bu temsil yeteneğine örnek olarak verilebilir. Daha fazlası için bkz., *Sultan Mehmed Reşad ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, Şehir Yayınları, İstanbul 2007, s. 61; 83-86; 92-93; 118-136.

Dolmabahçe Sarayı
11 numaralı Başkâtip
Odası.

Üsküdar Kısıklı sıbyan mektebinden başlayan yıllardan sonra başmabeyncilik vazifesi ile kariyerini noktlayan Simavi'de klasik bir "hariciyeci"nin yetişme serencamını da görmek mümkündür. Klasik bir usul olarak hariciye görevlisi adayı, küçük yaşlarda nezaretin bir kaleminde göreve başladıktan sonra pratik ağırlıklı bir eğitim ve öğretim hayatının içine girer ve süreç farklı iklim ve şartlarda yoğunlaşıp derinleşerek devam eder. Aslında alınan bu eğitim sadece "siyasi çark"ın ve uluslararası politikanın nasıl işlediğinin öğrenildiği bir "talim ve terbiye" süreci değildir. Onunla ve belki ondan daha fazla "medenî" kaideler, problem çözme, inisiyatif alma, hızlı karar verme ve hepsinden önemlisi kişide "öngörme" yeteneğinin geliştiği ve bu sayede ait olduğu politik organizasyonu pek çok noktada temsil edebilme yeteneğini kazandığı bir öğrenim hayatıdır. Bahsedilen bu kabiliyetlerin bir terkinin Simavi'de olduğunu söylemek mübalağa sayılmaz.⁶ Muhtelif yurt dışı görevlerde edindiği

6 Rumeli gezisinde vilayet mebuslarının da vilayetin diğer ileri gelenleri gibi padişahın hediyelerinden pay almalarını sağlaması, veliahtların yurt dışından gelen misafirlere nasıl davranmaları gerektiğine dair suallerine verdiği medeni kaidelere uygun ve aynı zamanda akıllı ve pratik cevaplar, II. Abdülhamid Dönemi'nde bir alışkanlık halini alarak devam eden bayramlaşma törenlerinden sonra sefir ve maiyet memurlarının toplu halde padişahın huzuruna girme alışkanlığını Avrupadaki "teşrifat kuralları"na uygun bulmayarak bunu engellemesi, Meşrutiyetten hemen sonra mebusların padişahın saçağını öpmemeleri gerektiğine hükmetmeleri tavırlarına karşılık onların da bu konuda diğer devlet adamları gibi hareket etmelerini sağlaması, saraydaki harem ağalarının eski nüfuzlarının devam etmesini Meşrutiyet kaidelerine zıt bularak bunların resmi merasimlere iştiraklerini engellemesi ve son olarak saraydaki başmabeyncilik görevine başlar başla-

tecrübeler ve kurduğu dostluklar; yaptığı başmabeyncilik (*serkurenâ*) vazifesini başarıyla deruhde etmesini sağlarken paralel şekilde bu görevlerin bir semeresi olarak teşrifat kısmıyla hariciye çalışanlarına, “muaşeret ve adab” kısmıyla da umumun faydasına olarak telif ettiği *Teşrifat ve Âdâb-ı Muaşeret* risalesinin⁷ ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dolayısıyla yazar⁸, saray adamı ve daha çok bürokrat bir kimliğin ağır bastığı mizaca ve eğitim hayatına sahip olan Simavi'nin çeviri yazısını sunacağımız hal tercümesi, sadece II. Meşrutiyet Dönemi saray teşrifatına yeni bir soluk getiren üst düzey bir bürokratin kariyer serüvenini değil, aynı zamanda klasik bir hariciye görevlisinin yetişme tarzını ve geçirdiği “*silsile-i merâtıb*”ı göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Dolmabahçe Sarayı
15 numaralı Kâtip Odası.

maz her büyük memurun ayrı ayrı sofrası kurmasını müsriflik addederek saraya “Tabldot” usulünü getirmesi bu problem çözüme kabiliyetlerine örnek olarak zikredilebilir. Bu misallerin ayrıntısı için bkz., *Sultan Mehmed Reşad ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, s. 47-48; 90-91; 91-92; 137; 165.

7 Müellifin ilk iki baskısıyla (1913, 1918) geç Osmanlı, son iki baskısıyla da (1923, 1926) erken Cumhuriyet dönemleri toplumsal hayatına hitap eden *Teşrifat ve Âdâb-ı Muaşeret* kitabı hakkında bir değerlendirme için bkz., Fatih Tetik, “Başmabeynci Lütfi Simavi'nin Gözünden Osmanlı Son Dönem Âdâb ve Teşrifat Anlayışı”, *Toplumsal Tarih*, S. 231, Mart 2013, s. 66-73.

8 Lütfi Simavi'nin *Teşrifat ve Âdâb-ı Muaşeret* kitabından başka başından geçenleri kaleme aldığı ve *Sultan Mehmed Reşad ve Halefinin Sarayında Gördüklerim* adıyla basılan hatıratı ile Osmanlı son dönem siyasi gelişmelerin bir özeti mahiyetindeki *Devr-i İnkılap*, Mahmud Bey Matbaası, 1336 kitapları müellifin yazar kimliğini oluşturan eserleri olarak zikredilebilir.

تاریخ تصدیق ۱۰۸۸
عاشق
سید علی لطفی

سجده

تاریخ تصدیق ۱۰۸۸

اسماعیل لطفی بیگ عساکر نفه بیگمها میرزا لرنده متوفی سلیمان پاشا خان محمد وسید -

بیگ ایچ بیوز تمسکین سنجلیب سنده در سعادت اوله ایشد
اوله آکدره لاسه حبیبیه کتبه مقدد علوی کوردوب بعد اسکدر پاشا فیوس کتبه رسیده و بعد مکتب اعزادی ملکه ده اکمال مدنه تحصیله ایدیک
قد آیدنده شربا آتاسه دروغا بیل لسانه عسکره قیر سنده واقع فرانس نفاریست با یاس کتبه ذوقا ایل اواده دهنی فرانسجه اوقوشه ترکیه دوزن
واضعیه تکلم و کتابتاید -

بیگ ایچ بیوز لطفی سنجلیب سنده او تکرر یا شنده کیمه ملازمه خارجه نفه بیگ بیوس تحریات ایدیکلر داخل ولقا ستر سنی بیچ لوش بیگ کینده
ایچ بیوز لطفی معاشه نالی اولسه و بیگ او بیوز بر سنی حبیب اوله دروغ عیقه سینه کانه ترجمه و سنه کوره سنانک بیسده بیچ غلطیه
ولقا بیوز غوسه تحصیله ایله بیته با سینه خارجه سنجلیب نفه تیه قیغه -

سنانک حریر ایدیکلر نه نفق صورتله انکساک ایدیک وظائف ماموریت تحت عساکر ایلنسه و مقرر اولمشد
بیته با سینه بیگ سعادت فریدوب بیگ ایچ بیوز لطفی با بیله ملازمه سولایه بیگ قیصی بیچ اولده شربا تمام دده مستاد لرین شلو بسا فلوقی
و لایق کیمه و وظائف متر سنده سنانک بیگ بیوس شربودر - بلسه دهور خارجه نفه بیچ سنده تریبل اولماه شرده مندر جات دروغ تصدیق اولمشد
سولایه اسماعیل لطفی بیگ او بیوز ای سنی ذوقا سله لفظونک در قیج رتبه دن مجید سنانه ذوقا ایلنسه و مقرر اولمشد

سولایه اسماعیل لطفی بیگ او بیوز ای سنی ذوقا سله لفظونک در قیج رتبه دن مجید سنانه ذوقا ایلنسه و مقرر اولمشد
کاجه عنوانه کرسه سعادت سنی قیملر نفه تخون ماموریت ایشد
سولایه اسماعیل لطفی بیگ او بیوز در سنی حرمک التبتک اوسریا دون طرفه لطفی رتبه فرانسوا ذوقا سله ایشد
سولایه اسماعیل لطفی بیگ سینه بیگ او بیوز در سنی حرمک التبتک اوسریا دون طرفه لطفی رتبه فرانسوا ذوقا سله ایشد

سولایه اسماعیل لطفی بیگ او بیوز در سنی حرمک التبتک اوسریا دون طرفه لطفی رتبه فرانسوا ذوقا سله ایشد
سولایه اسماعیل لطفی بیگ او بیوز در سنی حرمک التبتک اوسریا دون طرفه لطفی رتبه فرانسوا ذوقا سله ایشد
سولایه اسماعیل لطفی بیگ او بیوز در سنی حرمک التبتک اوسریا دون طرفه لطفی رتبه فرانسوا ذوقا سله ایشد

سولایه اسماعیل لطفی بیگ او بیوز در سنی حرمک التبتک اوسریا دون طرفه لطفی رتبه فرانسوا ذوقا سله ایشد
سولایه اسماعیل لطفی بیگ او بیوز در سنی حرمک التبتک اوسریا دون طرفه لطفی رتبه فرانسوا ذوقا سله ایشد
سولایه اسماعیل لطفی بیگ او بیوز در سنی حرمک التبتک اوسریا دون طرفه لطفی رتبه فرانسوا ذوقا سله ایشد

OSMANLI ARSIVI
HH SAID MEM
33 78 1

HH.SAID.MEM 33/18¹
Bâb-ı Âli Nezâret-i Umûr-ı Hâriciye, Sicill-i Ahvâl Müdiriyeti
İsmâil Lütfî Bey asâkir-i nizâmîye-i şâhâne mirlivâlarından müteveffâ Süleyman Paşa'nın mahdûmudur.
1278 (1861/1862) sene-i hicrîsinde Dersâadet'de tevellüd etmişdir.

1 Hazine-i Hassa Nezareti Sicill-i Ahvâl İdaresi Memurun

Evvelâ Üsküdar'da kâin sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulûmu görüp ba'de Üsküdar Paşakapısı mekteb-i rüşdisinde ve ba'de mekteb-i idâdi-i mülkiyede ikmâl-i müddet-i tahsiliye ederek her ikisinden şehâdet-nâme almış ve muahharen Cebel-i Lübnan'da Antore [Ayntore] karyesinde vâki Fransız Lazarist Papaz mektebine duhûl ile orada dahi Fransızca okumuşdur, Türkçe ve Fransızca ve İngilizce tekellüm ve kitâbet eder.

1296 (1878/1879) sene-i hicrisinde 18 yaşında iken mülâzemetle Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Tahrîrât-ı Ecnebiye Kalemî'ne dâhil ve 98 senesi (1880/1881) Rebiülâhîrinin ikisinde 250 kuruş maaşa nâil olmuş ve 1301 senesi Recebinin ondördünde (10.5.1884) uhdesine rütbe-i sâlise tevcîh ve sene-i mezkûre Şa'bânının yedisinde (2.6.1884) 1000 kuruş maaş ve 900 kuruş tahsîsât ile Peşte Başşehbenderhânesi Kançılarlığı'na ta'yîn kılınmıştır.

Ber-minvâl-i muharrer tahrîrât-ı ecnebiye kaleminden nakil sûretiyle infikâk ederek vezâif-i me' mûriyetçe taht-ı muhâkemeye alınmamış ve müttehem olmamıştır.

Peşte Bahşehbenderi saâdetlü Feridun Bey hazretleri tarafından yazılan mülâhazada mûmâileyhin tahsili yedinde olan şehâdetnâmelerden müstebân olduğu misüllü hüsn-i ahlâkı ve ehliyeti mücerreb ve vezâif-i müterettibesinde mesâi-i cemîlesi meşhûddur denilmiş ve Umûr-ı Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden tezyîl olunan şerhde münderecât-ı varaka tasdik olunmuştur.

Mûmâileyh İsmail Lütfi Bey'e 1302 senesi Zilkâdesinin dokuzunda (20.08.1885) 4. rütbeden Mecîdi nişân-ı zîşânı ihsan buyrulmuştur.

Mûmâileyh İsmail Lütfi Bey 1303 senesi Cumâdelâhiresinin yirmidördünde (18.1.1302 / 30.3.1886) 1000 kuruş maaş ve 1000 kuruş tahsîsât ve sefâret üçüncü kâtibi unvânıyla Bükreş Sefâret-i Seniyyesi Kançılarlığı'na tahvîl-i me' mûriyet etmiştir.

Mûmâileyh İsmail Lütfi Bey'e 1304 senesi Muharreminin altısında (5.10.1886) Avusturya Devleti tarafından üçüncü rütbe Fransuva Josef nişânı i'tâ olunmuştur.

Mûmâileyh İsmail Lütfi Bey'in rütbesi 1304 senesi Cumâdelûlâsının yirmidokuzunda (23.2.1887) sâniye sınıf-ı sânisine terfi buyrulmuştur.

Mûmâileyh İsmail Lütfi Bey 1305 senesi Rebiülevveli guresinde (4.9.1303 / 16.11.1887) Bükreş Sefâret-i Seniyyesi İkinci Kitâbeti'ne terfi-i me' mûriyet etmiştir.

Mûmâileyh İsmail Lütfi Bey 1306 senesi Muharreminin yirmiyedisinde (22.7.1304 / 4.10.1888) 3000 kuruş maaşla Çetine Sefâret-i Seniyyesi Başkitâbeti'ne terfi-i me' mûriyet eylemiştir.

Mûmâileyh İsmail Lütfi Bey 1307 senesi şehr-i Ramazân-ı şerîfinin onbeşinde (23.2.1306 / 5.5.1890) 1900 kuruş maaşla Roma Sefâret-i Seniyyesi İkinci Kitâbeti'ne tahvîl-i me' mûriyet etmiştir.

Mûmâileyh İsmail Lütfi Bey mahall-i me' mûriyetine azîmet etmeksizin 1307 senesi Şevvâlinin yirmidördünde (30.3.1306/ 11.6.1890) vukû'-ı istifâsına mebni Roma Sefâret-i Seniyyesi İkinci Kitâbeti'nden infisâl eylemiştir.

Mûmâileyh İsmail Lütfi Bey 1308 senesi Şa'bân-ı şerîfinin yirmisekizinde (8.4.1891) 3000 kuruş maaş ve 500 kuruş tahsîsât ile Liverpool Başşehbenderliği'ne ta'yîn olunmuştur.

Mûmâileyh İsmail Lütfi Bey'in rütbesi 1307 senesi Rebiülâhîrinin yirmisekizinde (22.12.1889) sâniye sınıf-ı mütemâyizine terfi buyrulmuştur.

شهباز کتبه تعین و تشرف
 میرزا اسماعیل لطفی بیک رتبه سی و اوچون زیدی سنسی بیجی لافریک بیری سکنزک ناینه صنف تمام برینه بیجی یورلشد
 میرزا اسماعیل لطفی بیک اوچون سکنزک شوالیه اولد بئده قره صنف کلون طرفه ده رهجی رتبه ده دایلو شانی اعته اولشد
 میرزا اسماعیل بیک اوچون لطفوز سنسی شهبازده شرفضک اولد و درونج درنجی بئده تا عالی عثمانی امانت یورلشد
 میرزا اسماعیل بیک اوچون زاده رتبه سی بیجی اولد سکنزک (۶) اولد (۱۸۷۰) اوج بیجی غوصه اولد کورسه سفارت سنسی باکنتیه تعین اولشد
 میرزا اسماعیل سنس قورده جاری اولد اولسک بیری بدینده (۱۸۷۱) لایحه (۱۸۷۱) رفعا رتبه اولی صنف نئیس نورهی و اوج بیجی الی توره غوصه معاسه اولد
 لایحه سفارته سنسی مستشار لغه تعین و سنس قورده شهبازده شرفضک بیری بئده (۱۸۷۹) ساکن (۱۸۷۹) در بدره غوصه اولد بیجی سفارته سنسی مستشار لغه
 میرزا اسماعیل اوچون زاده آبی سنسی شهبازده شرفضک اولد بئنده (۱۸۷۸) کاروان اولد اوج بیجی غوصه اولد و شیوخ غوصه تفصیلات ایله بارسلونه
 باسه شهباز کتبه تعین اولشد
 میرزا اسماعیل اوچون زاده اوج سنسی جاری لافریک سنس اولد بئنده (۱۸۷۸) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 ایله رتبه باسه شهباز کتبه تعین یورلشد
 میرزا اسماعیل عوشق سنس قورده شوالیه بیری بئنده (۱۸۷۸) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 میرزا اسماعیل اوچون زاده در سنسی محمدک بیری بئنده (۱۸۷۸) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 او دیک بیری عوشق سنس قورده شوالیه بیری بئنده (۱۸۷۸) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 میرزا اسماعیل اوچون زاده اولد سنسی بیجی اولد لافریک بیری بئنده (۱۸۷۸) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 میرزا اسماعیل اوچون زاده لطفوز سنسی جاری لافریک بیری بئنده (۱۸۷۸) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 میرزا اسماعیل یونانده کلون طرفه ده رهجی رتبه ده دایلو شانی اعته اولشد
 اراده سنس جناب هلافتی شرفضک و بیجی اوچون بیری سنسی محمدک اولد و در (۱۸۷۸) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 یوز غوصه واصل اولشد
 میرزا اسماعیل عوشق سنس قورده بیجی لافریک بیری بئنده (۱۸۷۸) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 میرزا اسماعیل اوچون بیری در سنسی بیجی اولد اول غوصه سنس بئجه رتبه ده شوالیه عثمانی امانت یورلشد
 میرزا اسماعیل رومانی کلون طرفه ده رهجی رتبه ده دایلو شانی اعته اولشد
 سنسی صفینک بیری در سنس اراده سنس جناب یازده شرفضک و بیجی اوچون بیری سنسی محمدک اولد و در (۱۸۷۸) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 میرزا اسماعیل سنس قورده محمدک اولد و در (۱۸۷۸) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 شالیهک معشی اوچون بیری سنسی شهبازده شرفضک اولد بئنده (۱۸۷۸) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 شالیه اوچون بیری سنسی بیجی لافریک بیری سکنزک (۵) لایحه (۱۸۷۸) اوج بیک غوصه اولد و در تریک یوز بیری بئده تفصیلات
 یورلشد - قورده لافریک
 میرزا اسماعیل

Mûmâileyh İsmail Lütfi Bey'e 1308 senesi Şevvâlinin onbeşinde (24.5.1891) Karadağ hükûmeti tarafından üçüncü rütbeden Danilo nişanı i'tâ olunmuşdur.

Mîr-i mûmâileyhe 1309 senesi şehr-i Şa'bân-ı şerîfinin ondördünde (14.3.1892) dördüncü rütbeden nişan-ı âlî-i Osmânî ihsân buyrulmuşdur.

Mîr-i mûmâileyh 1311 senesi Rebiülevvelinin sekizinde (6.7.1309 / 18.9.1893) 3000 kuruş maaş ile Bükreş Sefâret-i Seniyyesi Başkitâbeti'ne ta'yîn olunmuşdur.

Mîr-i mûmâileyh sene-i merkûme Cumâdelûlâsının yirmiyedisinde (24.9.1309 / 6.12.1893) uhdesine terfî'an rûtbe-i ûlâ sınıf-ı sâni'si tevcîh ve 3600 kuruş maaş ile Tahran Sefâret-i Seniyyesi Müsteşarlığı'na ta'yîn ve sene-i merkûme şehr-i Şaban-ı şerîfinin yirmibeşinde (19.12.1309 / 3.3.1894) 4000 kuruş maaş ile Petersburg Sefâret-i Seniyyesi Müsteşarlığı'na tahvîl olunmuştur.

Mîr-i mûmâileyh 312 senesi şehr-i Receb-i şerîfinin onikisinde (28.10.1310 / 9.1.1895) 3000 kuruş maaş ve 500 kuruş tahsîsât ile Barselona Başşehbenderliği'ne ta'yîn olunmuştur.

Mîr-i mûmâileyh 313 senesi Cumâdelâhiresinin ikisinde (8.9.1311 / 20.11.1895) 3000 kuruş maaş ve 4125 kuruş tahsîsât ile Peşte Başşehbenderliği'ne ta'yîn buyrulmuştur.

Mîr-i müşârünileyh uhdesine sene-i merkûme Şevvâlinin yirmisinde (4.4.1896) terfî'an rûtbe-i ûlâ sınıf-ı evveli tevcîh buyrulmuştur.

Mîr-i müşârünileyhe 314 senesi Muharreminin yirmibeşinde (6.7.1896) ikinci rütbeden Mecîdî nişân-ı zîşânı ihsân buyrulmuştur.

Mîr-i müşârünileyhin maaşı sene-i merkûme şehr-i Şevvâl-i şerîfinin dokuzunda (1.1.1313 / 13.3.1897) öşrünün te'cîli ile 2700 kuruşa ve tahsîsâtı 3712,5 kuruşa tenezzül etmiştir.

Mîr-i müşârünileyhe 316 senesi Rebiülevvelinin yirmidokuzunda (17.8.1898) ikinci rütbeden nişân-ı âlî-i Osmânî ihsân buyrulmuştur.

Mîr-i müşârünileyhe 319 senesi Cumâdelâhiresinin yirmidördünde (8.10.1901) tebdilen birinci rütbeden Mecîdî nişân-ı zîşânı ihsân buyrulmuştur.

Mîr-i müşârünileyhe Yunan hükûmeti tarafından i'tâ olunan üçüncü rütbe Sover nişânının kabûl ve lede'l-îcâb ta'lîki husûsuna sene-i merkûme Zilhiccesi guresinde irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhi şeref-sudûr buyrulmuş ve 1320 senesi Muharreminin ondördünde (10.2.1318 / 23.4.1902) maaşı 4700 kuruşa vâsıl olmuştur.

Mîr-i müşârünileyh uhdesine sene-i merkûme Rebiülâhîrinin yirmiüçünde (30.7.1902) terfî'an rûtbe-i bâlâ tevcîh buyrulmuştur.

Mîr-i müşârünileyhe 324 senesi Rebiülevveli guresinde (24.5.1906) birinci rütbeden nişân-ı âlî-i Osmânî ihsân buyrulmuştur.

Mîr-i müşârünileyhe Romanya hükûmeti tarafından i'tâ olunan birinci rütbeden Kron dö Romani nişânının kabûl ve lede'l-îcâb ta'lîki husûsuna 325 senesi Saferinin yirmidördünde (8.4.1907) irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişâhî şeref-sudûr buyrulmuştur.

Mîr-i müşârünileyh sene-i merkûme Muharreminin ondördünde (4.12.1323 / 17.2.1908) 12.500 kuruş maaşla tahrîrât-ı hâriciye kitâbetine ta'yîn buyrulmuştur.

Müşârünileyhin maaşı 326 senesi Şa'bânının onyedisinde (1.7.1324 / 14.9.1908) icrâ kılınan tensikâtda 8000 kuruşa tenzîl edilmiştir.

Müşârünileyh 327 senesi Rebiülâhîrinin sekizinde (15.2.1325 / 28.4.1909) serkurenâ-i hazret-i şehriyârî hizmet-i müstevcibü'l-mefharetine ta'yîn buyrulmuştur.

20 Haziran 1325 (3.7.1909).

AFGAN KRALI EMANULLAH HAN'IN TÜRKİYE ZİYARETİNE DAİR YENİ BELGELER

Fatih Akyüz*

Belgelerin Şekil ve Muhteva Özellikleri

Afgan Kralı Emanullah Han'ın 1928 yılında Türkiye'ye gelmesi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ilk resmî ziyaret olması bakımından ehemmiyeti haizdir. Dolmabahçe Sarayı'nın Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından Riyâset-i Cumhûr / Cumhurbaşkanlığı Makamı olarak kullanılmış olması ve Afgan Kralı -diğer devlet ya da hükümet başkanlarının- bu sarayda ağırlanması nedeni ile konuyla ilgili belge ve yazışmaların bir bölümü de Milli Saraylar Arşivi'nde yer almaktadır. Bu dosyada çeviri yazıları ve suretleri verilecek belgelerin, daha önce herhangi bir çalışma vesilesi ile kullanılmamış olması, belirtilmesi gereken bir diğer önemli husustur.

Kralın Türkiye ziyareti ve masrafları, protokolde uygulanacak tören, Ankara ve İstanbul programları, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal tarafından Krala, Kraliçe Süreyya'ya, Prenses Nurussirac'a ve kralın kayınvalidesi Huriye Tarzi'ye hediye edilen eşyalar ve fiyatları, bunun yanında Afgan kralının başta Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal olmak üzere çeşitli şahıslara ve kurumlara hediyeleri, Kralın Ankara'nın ardından İstanbul'u ziyaretleri, Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan hazırlıklar ve İstanbul'da gezilecek yerler söz konusu belgelerin konu başlıklarıdır.

Afgan Kralı'nın ziyaretiyle ilgili evraklar Milli Saraylar Hazine-i Hassa Arşivi Cumhuriyet Tasnifinden (MSHHA. CMH.) çıkmıştır. Tamamına yakın kısmı Osmanlı Türkçesi olan belgelerin yazı türü rik'a olmakla birlikte hatırı sayılır derecede matbu belge de mevcuttur. Ziyaret münasebetiyle icra edilecek merasim programını ihtiva eden belgeler bu şekildedir. Bunun yanında zikredilen tasniften konuyla alakalı Latin harfleriyle yazılı metinler de çıkmıştır. Milli Saraylar Müdürlüğüne, Hariciye Vekâleti Muhasebe Müdürlüğüne yazılan söz konusu belgeler için daha çok mali boyutuyla alakalıdır. Esasına bakılırsa belgelerin tamamı incelendiğinde ziyaret münasebetiyle yapılan masraflara dair ayrıntılı malumat elde edilecektir. Özellikle bu bakımdan belgelerin önemi temayüz eder. Kralın İstanbul'daki ikametgâhı olan Dolmabahçe Sarayı'nın da önemine vurgu yapmak anlamlı olacağı gibi bu minvalde zikredilen malzemeyi paylaşmak hem Milli Saraylarımızı hem de bizâtihi ziyaretin kendisini daha iyi telakki etmek için zaruret teşkil eder.

Örnek saydığı Atatürk'le çok çabuk dost olan ve kendisine "Ağabeyim" diyen Afgan Kralı Emanullah Han, Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'yi ziyaret eden ilk yabancı devlet başkanıdır.

* M.A., Tarihçi, Milli Saraylar.

Emanullah Han ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti

Yüksekliğinden mütevellit *Asya'nın İsviçresi* olarak tavsif edilen¹ Afganistan'ın Kralı Emanullah Han, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in ilk diplomatik temas kurduğu yabancı devlet başkanlarından biriydi. 1919 yılının Şubat ayında Afganistan tahtına geçen Emanullah, İngiliz karşıtı politikası ile bilinmekteydi ve kral olur olmaz İngiltere'ye karşı *cihâd-ı mukaddes* ilan edip ordusu ile Hindistan'a yürüdü.² İngiltere için Emanullah hareketinin ciddi bir sıkıntı yarattığı açıktır. İngiltere ancak 140.000 kişilik bir kuvvet kullandıktan ve 16 milyon frank İngiliz lirası harcadıktan sonra Emanullah'ı Hindistan'dan çıkardı. Ancak 8 Ağustos 1919'da yapılan *Ravalpindi Antlaşması* ile Afganistan'ın tam bağımsızlığını tanıyarak bu memleketten çekilmek zorunda kaldı.³

Bu bağlamda devrimci olan Afganistan'ın bu genç hükümdarı, aynı zamanda Atatürk'ün de hayranı idi ve Türkiye'de girişilen reform hareketlerini yakından takip ederek bunları kendi ülkesinde tatbik etmeye çalışıyordu.⁴

Emanullah Han, Afganistan'ın bağımsızlığını alır almaz yabancı ülkelerle irtibata geçerek antlaşmalar yapmaya başladı ve Afganistan'ı modernleştirmeye çalıştı. Emanullah Han'ın Afganistan'da tahta çıktığı sırada Türkiye'de de Mustafa Kemal Paşa millî bir lider olarak tarih sahnesinde yer almaya başlamıştı. Tarihî olaylar iki ülkede hemen hemen eş zamanlı olarak gelişti. Afganistan'da savaş sürerken Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan Erzurum'a doğru yoluna devam ediyordu. 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi toplanmıştı. Tam o günlerde Afgan delegeleri de Ravalpindi şehrinde İngilizlerle barış görüşmeleri yapıyordu. Erzurum Kongresi kararları açıklandığı gün, 8 Ağustos 1919'da İngilizler ile Afganistan arasında barış antlaşması imzalanmıştı.⁵ Ulusal mücadele çizgilerinin benzer bir şekilde kesişmesi Afganistan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yakınlaşmasına, birbirlerinin deneyimlerinden yararlanma düşüncesinin oluşmasına vesile oldu. Türkiye ile yakınlaşmak ve işbirliği yapmak için Moskova'da bulunan Türk heyeti ile Afganistanlı yetkililer görüşerek 1 Mart 1921'de bir antlaşma imzaladılar. Bu antlaşma ile birlikte Türkiye-Afganistan ilişkilerinin temeli atıldı ve Afganistan'ın modernleşmesi için Türkiye yardım vaadinde bulundu.⁶ İlk Türk-Afgan ittifakı olan bu antlaşma 10 maddeden meydana gelmekteydi.⁷

1 Bilal Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, Ankara 2002, s. 5.

2 Bilindiği gibi Afganistan 1880 Temmuz'unda İngiltere ile imzaladığı bir antlaşma ile bu devletin nüfuz ve himayesi altına girmişti.

3 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara 1992, I, 210.

4 Abdülahad Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara 1991, s. 191.

5 Farid Ahamad Musa, *Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan Münasebetleri ve Afganistan'ın Modernleşme Çabaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2004, s. 18.

6 Farid Ahamad Musa, *agt.*, s.4.

7 Antlaşmanın ayrıntıları için bkz., Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri*, İstanbul 2002, s. 122-123, Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul 1997, s. 159.

Emanullah Han'ın Avrupa Gezisi ve Türkiye Cumhuriyeti'ni Ziyareti

Emanullah Han, iyi eğitim almış, aydın ve reformist bir kişiydi. Afganistan'ın gelişmesi için yönünü Batı'ya çevirmesi gerektiğine inanmaktaydı. Dünyada meydana gelen gelişmeleri yakından görmek ve bunları ülkesinde uygulamak için 1927 yılının Aralık ayında Kraliçe Süreyya, kızı ve kayınvalidesi ile birlikte oldukça uzun sayılabilecek bir yurt dışı seyahatine çıktı. Ziyaret edeceği ülkeler çoğunlukla Avrupa ülkeleriydi. Deniz yoluyla başlatacağı seyahati için önce Hindistan'a gitti. Oradan Hint Okyanusu ve Kızıldeniz yoluyla Mısır'a geçti. Buradan İtalya'ya geçen Emanullah Han Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya ve İngiltere'yi ziyaret ettikten sonra Polonya üzerinden Sovyet Rusya'ya geçti. Kralın dönüş güzergâhında uğrayacağı son iki ülke Türkiye ve İrandı. Ankara'nın başkent olmasından sonra Türkiye'ye gelecek olan ilk devlet başkanı olması dolayısıyla Türk Hükümeti, Afgan Kralı Emanullah Han'ın bu ziyaretine çok büyük önem vermekteydi. Bu maksatla Müdafaa-i Milliye ve Hariciye Vekâleti ortaklaşa ve her türlü ayrıntının düşünüldüğü bir ziyaret programı hazırladılar. Bu program İcrâ Vekilleri Heyeti'nin 18 Nisan 1928 tarihli toplantısında kabul edilmiştir. Aynı toplantıda Sovyet Rusya'nın Sivastopol veya Odesa limanlarından Afgan Kralı ve Kraliçesini Türkiye'ye getirmek için Seyr-i Sefain Müdiriyet-i Umumiyesi'nin İzmir vapurunun 12.500 liraya kiralanmasına karar verildi. Bu vapura refakat etmek üzere ayrıca *Peyk-i Şevket* ve *Berk-i Satvet* torpido muhripleri de görevlendirildi. Kral ve Kraliçeyi Türkiye'ye getirmek üzere görevlendirilen heyette şu isimler bulunmaktaydı: Reis-i Cumhûr Hazretleri namına Birinci Ferik Fahreddin ve Ferik Naci Paşalar, Kâbil Sefiri Nebil Bey, Teşrifât Müdür-i Umûmî Muavini Sadullah Bey, Kral ve Kraliçe Hazretlerinin maiyetlerine memur iki yaver. Afganistan'ın Ankara Sefiri Gulâm Ceylâni de istediği takdirde heyete katılabilecekti.⁸

Tahsis edilen İzmir vapuru 15.000 lira masraf yapılarak özel olarak hazırlandı. Kral ve Kraliçe hazretlerinin seyahatleri esnasında kullanımları için iki oda ve bir banyo dairesinden oluşan kamara teşkil edildi. Ayrıca Kralın 25 kişilik maiyeti için 25 daire oluşturuldu. Vapur halı döşendi, yemek salonu, sigara dairesi ve üst güverte çok güzel bir biçimde donatıldı. Misafirleri almak üzere 16 Mayıs 1928 tarihinde İstanbul'dan hareket eden İzmir vapuru ertesi gün saat 12'de Sivastopol Limanı'na vardı. 18 Mayıs 1928 sabahı Sivastopol İskele Meydanı'nda kalabalık bir halk topluluğunun katılımıyla uğurlama töreni tertip edildi. Afgan Kralı iskeleye Kırım Reis-i Cumhûru ile beraber geldi ve Fahreddin Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti tarafından karşılandı. 19 Mayıs günü saat 16'da Donanma Komutanlığı'na bağlı beş gemi İstanbul Boğazı'nın üç mil açığında Afgan Kralını getiren İzmir vapurunu karşıladı. Vapur Türk Donanmasının arasından geçerken Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri 21 pare top atışı yaparak Kralı selamladılar. Afgan Kralı ve Kraliçesini taşıyan bahsi geçen vapur, Türk Deniz ve Hava Filosu eşliğinde İstanbul Boğazı'nı geçerken saat 18'de son durak olan Haydarpaşa Rıhtımına yanaştı. Haydarpaşa tren istasyonunda Türk ve Afgan millî marşlarının okunmasıyla başlayan resmî karşılama töreni bittikten

8 Hikmet Öksüz, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İlk Resmî Konuğu: Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye Ziyareti", *Pax Otomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, (Ed.: Kemal Çiçek), Ankara 2001, s. 770-771.

sonra misafirler, kendileri için hazırlanan özel vagona yerleştirilerek hemen Ankara'ya doğru harekete geçildi. 20 Mayıs 1928 günü Ankara'ya varan Kral Emanullah başkanlığındaki Afgan heyeti, Ankara İstasyonu'nda bizzat Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılandı. Karşılama törenine TBMM Başkanı Kazım Paşa (Özalp), Başbakan İsmet Paşa (İnönü), Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa (Çakmak), Bakanlar Kurulu üyeleri, Kuvvet Komutanları, yüksek yargı organlarının başkanları, CHP Genel Sekreteri ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tüm üst düzey yöneticileri iştirak ettiler.⁹ Ankara'da bir hafta kadar kalan Kral, resmî programının dışında pek çok kurumu ziyaret etmiş, başkenti ziyareti münasebetiyle tertip edilen ziyafet ve eğlencelere katılmıştı.

27 Mayıs 1928 Pazar günü saat 18'de Ankara'dan özel bir trenle yola çıkan Afgan Kral ve Kraliçesi ile maiyeti ertesi gün saat 10'da Haydarpaşa İstasyonuna vardılar. Kral, "Türkiye seyahatinden çok memnunum. İstanbul'da 3-4 gün kalarak güzel şehri göreceğim, sizlerle uzun uzadıya hasbihal edeceğim" demişti ve 28 Mayıs'tan 1 Haziran 1928 tarihine kadar İstanbul'da kalmıştı.¹⁰ Görkemli bir karşılama töreninden sonra Kral ve maiyeti Haydarpaşa İstasyonundan *Söğütlü* yatıyla ikametine tahsis edilen Dolmabahçe Sarayı'na geldiler. Bu ziyaret öncesinde sarayda çeşitli hazırlıklar yapılmış ve tamiratlar gerçekleştirilmişti.

Afgan Kral ve Kraliçesinin İstanbul ziyaretleri için Dışişleri Bakanlığı'nca üç günlük bir program hazırlandı. Bu süre zarfında Kral Emanullah ve maiyetindekiler müzeleri gezdiler, Darülfünûn'u ziyaret ettiler ve onurlarına verilen ziyafetlere katıldılar. Moda'da Türk ve Rus takımlarının katıldığı ve Türk takımının kazandığı deniz yarışlarını izlediler. Afgan Kral ve Kraliçesi Abide-i Hürriyet Meydanı'nda yapılan bir törenden sonra 2 Haziran'da İstanbul'dan ayrıldı. Rus filosunun eşliğinde İzmir vapuruyla Batum Limanı'na giden Kral Emanullah, buradan İran'a geçti. İran'daki resmî ziyaretini tamamladıktan sonra da edindiği izlenimler, kazandığı birikimler ve tatbik edecek olduğu projeleriyle oldukça uzun sayılabilecek bir dış geziden sonra ülkesine döndü.¹¹

Emanullah Han, daha sonra Atatürk'ün vefat etmesi nedeniyle bir kez daha İstanbul'a gelecek, Dolmabahçe'den Sirkeci'ye kadar cenazenin arkasından yürüyerek dostuna karşı son vazifesini yerine getirecekti.

9 Öksüz, *agm.*, s. 772-775.

10 Şimşir, *age.*, s. 187.

11 Öksüz, *agm.*, s. 778.

دولت عثمانیه

مالیه و کمالیه

قلم مخصوصه مدبریتی

املاک ملیه نوسرد

عمومی ۹۹۰۸

خصوصی

ملی سراپلر مدبریتنه

افغان قرالی حضرتلرینک استانبولی زیارتلری مناسبتیله دولمه باغچه سراپنده —
یاپلمسی لازم کن ترتیبات میاننده ^{اظرفه} قیوة پنجره ، بونا کبی مستعجلاً ایفاسی ممکن
و ملتزم ترمیمات مقدار و مصرفنک بالكشف عاجلاً انباسی تمنی اولنور افندم .

مالیه وکیلینه

۹۹۸ / نیشان / ۹۹

ملی سراپلر
نور
۸۱

BELGE-1

MSHHA. CMH. 1462 Lef 4.

Afgan kralının ziyaretleri münasebetiyle Dolmabahçe Sarayı'nda yapılacak tamirata dair.

Türkiye Cumhuriyeti

Mâlîye Vekâleti Müdiriyeti

Emlâk-ı Millîye

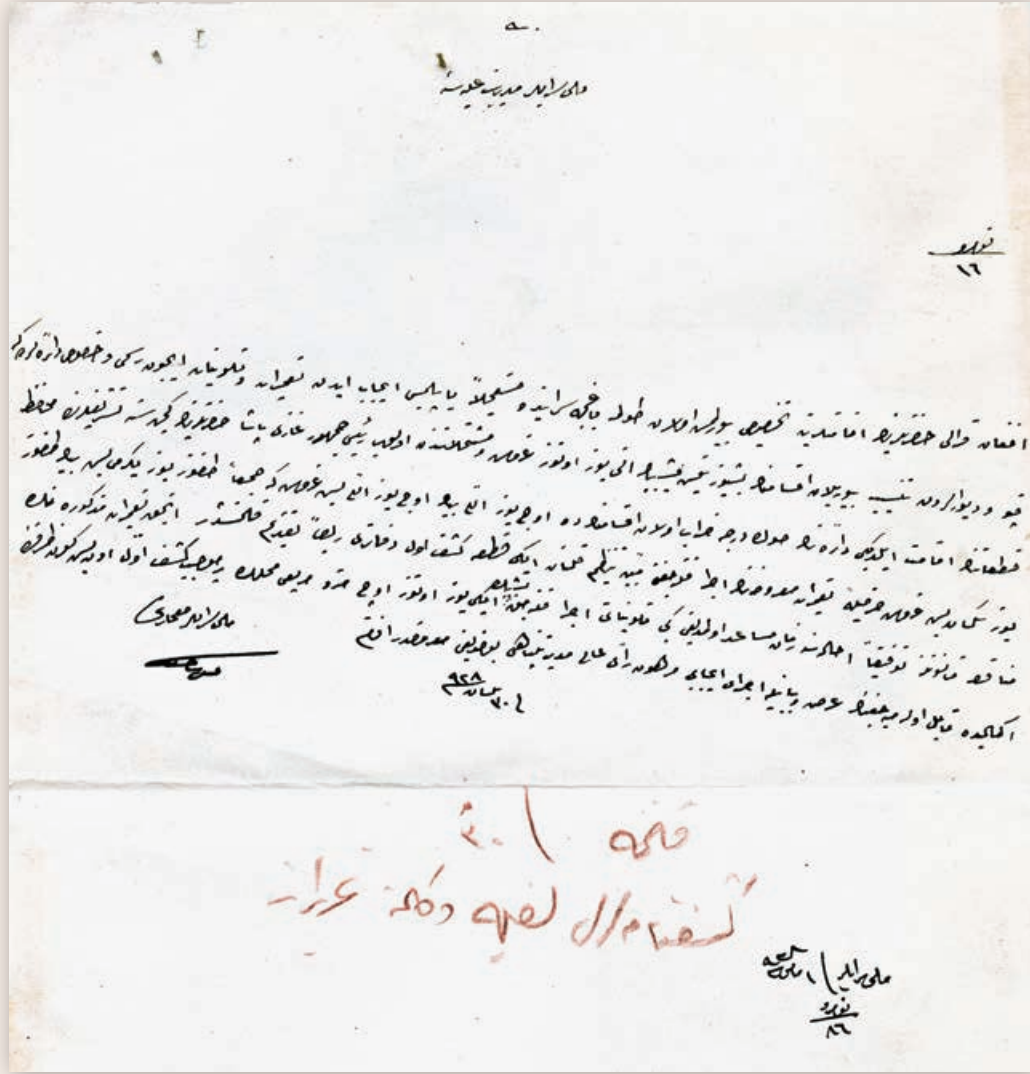
Numero 21201 umûmî

Milli Saraylar Müdiriyetine

Afgan Kralı Hazretlerinin İstanbul'u ziyâretleri münâsebetiyle Dolmabahçe Sarayı'nda yapılması lâzım gelen tertîbât miyânında azamî on bin liraya kadar kapı, pencere, boya gibi müstacilen ifâsı mümkün ve mültezem termîmât mikdâr ve masrafının bi'l-keşf âcilen inbâsı temennî olunur efendim.

24/Nisan/928

Mâlîye Vekili ...

BELGE-2

MSHHA. CMH. 1462 Lef 1.

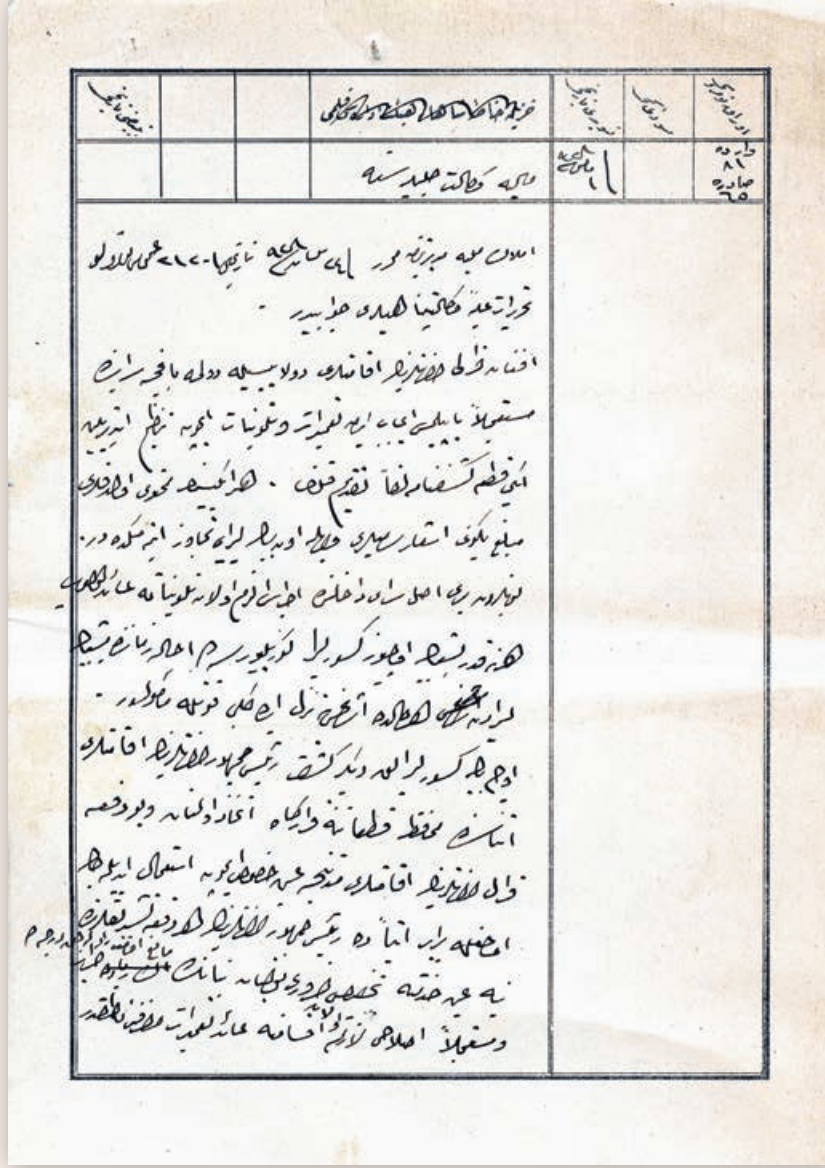
Afgan kralının ziyaretleri münasebetiyle Dolmabahçe Sarayı'nda yapılacak tamirata dair.

*Milli Saraylar Müdüriyet-i Âliyesine
Numero 16*

Afgan Kralı Hazretlerinin ikâmetlerine tahsîs buyurulmuş olan Dolmabahçe Sarayı'nda müstacilen yapılması icâb eden tamirât ve telvînât için resmî ve husûsî dâirelerdeki kapı ve duvarlardan tensîb buyurulan aksâmının beş yüz yetmiş beş bin altı yüz otuz kuruş ve müstemilâtından olub Reis-i Cumhûr Gâzi Paşa Hazretlerinin geçen sene teşriflerinde muhâfız kıt'âtının ikâmet eylediği dâirenin son derece harâb olan aksâmının da üç yüz elli bin üç yüz elli beş kuruş ki cem'an dokuz yüz yirmi beş bin dokuz yüz seksen beş kuruş sarfiyla tamirât-ı marûzanın icrâ kılınacağını mübeyyin tanzim kılınan iki kıta keşfi evvel defâtiri leffen takdîm kılınmıştır ancak tamirât-ı mezkûrenin münâkasa kânûnuna tevfiқан ihâlesine zaman müsâid olmadığı gibi telvînâtı icrâ kılınacak beş bin iki yüz otuz üç metre murabba'ı mahallin bermüceb-i keşfi evvel on beş gün zarfında ikmâli de kâbil olamayacağının arz ve beyânıyla icrâ-yı icâbı re'y-i âli-i müdüriyet-penâhî bulunmadığı marûzdur efendim

Fi 30 Nisan 928

Milli Saraylar Mimarı Yusuf

BELGE-3

MSHHA. CMH. 1462 Lef 2.

Afgan kralının ziyaretleri münasebetiyle Dolmabahçe Sarayı'nda yapılacak tamirata dair.

Mâliye Vekâlet-i Celîlesine

Emlâk-ı Milliye Müdiriyetinden muharrer 24 Nisan 928 tarihli 21201 umûmî numerolu tahrirât-ı âliye-i vekâlet-penâhileri cevâbidır.

Afgan Kralı Hazretlerinin ikâmetleri dolayısıyla Dolmabahçe Sarayı'nda müstacilen yapılması îcâb eden tamirât ve telvînât için tanzîm ettirilen iki kıta keşifnâme leffen takdîm kılındı. Her ikisinin muhtevî oldukları mebâliğ yekûnu iş'âr-ı sâmilîleri vechle on bin lirayı tecâvüz etmemektedir. Bunlardan biri asıl saray dâhilinde icrâsı elzem olan telvînâta aid olup her ne kadar beş bin üç yüz kûsür lira görölüyorsa da ihâle zamanında beş bin liradan her halde aşâğı tenezzül edeceği kuvvetle memûldur. Üç bin kûsür liralık diğer keşf Reis-i Cumhur Hazretlerinin ikâmetleri esnâsında muhâfız kıt'âtına karargâh ittihâz olunan ve bu defa Kral Hazretlerinin ikâmetleri müddetince aynı husûs için istimâl edilecek olmağla beraber atiyen de Reis-i Cumhur Hazretlerinin her defa teşriflerinde yine aynı hıdmete tahsisi zarûrî bulunan binânın mâni-i ikâmet olacak derecede harâb ve müstacilen ıslâhı lâzım olan aksâmına âid tamirât masrafını nâtıktır

۵۰

عدد	
۳	افغانه بايراقی
۳	تورک بايراقی
۶	

باند آلتی عددی

بالاده محرراتی عدد بايراقه آلتی -
زمره زاده احمد شکرى فابریکاسی
شوفوری
مسلمه

MSHH. CMH. 50

7

BELGE-5

MSHHA. CMH. 50 Lef 1.

Altı adet Türk ve Afgan Bayrağı alındığına dair.

3 adet Afgan Bayrağı

3 adet Türk Bayrağı

(Toplam) 6

Yalnız 6 adedir

Bâlâda muharrer altı adet bayrak alınmıştır 22 mayıs 1928

Zümrezâde Ahmed Şükri Fabrikasının Şöförü Nasrullah

وزارت چينهنورتى
استانبول ولایتى

سرایلر مدیریتنه

۲۹۵

افغان قرال و قوالیچه حضرتانك خصوصى تره نله ۲۷/مایی/۹۲۸ ساعت اون سکرده آنقره دن —
حرکله ۲۸/۵/۹۲۸ بازار ایرتسی کونی ساعت اون ده حیدر پاشایه مواصلت بیوره جقلى مورد تلغرافنا
مه دن اگلاشمله هرئ اولنور افندیم .

استانبول والیسی

۹۲۸/۵/۲۶

BELGE-6

MSHHA. CMH. 1665 Lef 4.

Afgan Kral ve Kraliçesinin Ankara'dan İstanbul'a hareket ettiğine dair.

Türkiye Cumhuriyeti

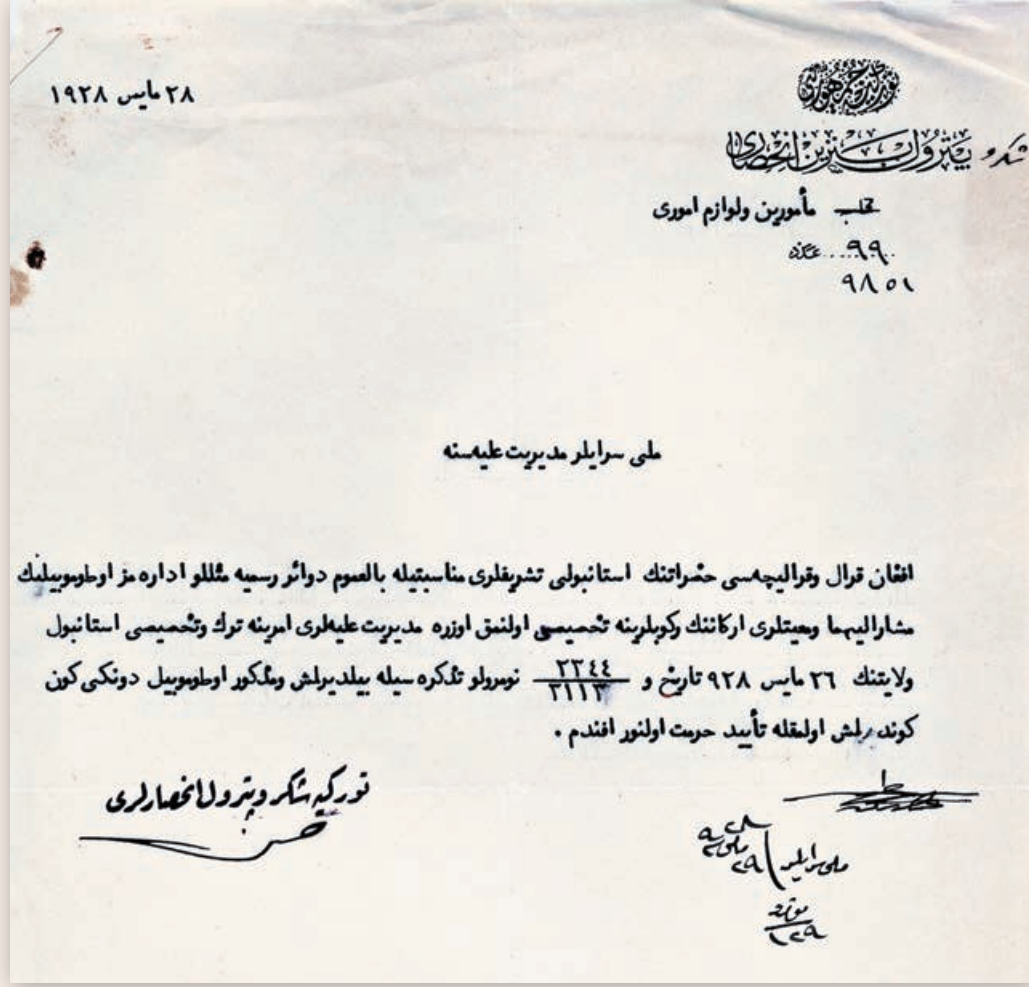
İstanbul Vilâyeti

Saraylar Müdiriyetine

Afgan Kralı ve Kraliçe Hazerâtinın husûsî trenle 27/Mayıs/928 saat on sekizde Ankara'dan hareketle 28/5/928 Pazartesi günü saat onda Haydarpaşa'ya muvâsalat buyuracakları mevrûd telgrafnâmeden anlaşılmakla arz olunur efendim.

26/5/928

İstanbul Valisi Ahmed

BELGE-7

MSHHA. CMH. 1456 Lef 1.

Kral ve maiyetinin İstanbul'a teşrifleri ve otomobil tedarikine dair.

Türkiye Cumhuriyeti

Şeker ve Petrol ve Benzin İnhisarı

Memurin ve Levazım Umuru

Aded 99-9851

28 Mayıs 1928

Milli Saraylar Müdüriyet-i Âliyesine

Afgan Kralı ve Kraliçesi Hazerâtının İstanbul'u teşrifleri münâsebetiyle bi'l-umûm devâir-i resmiye misillü idâremiz otomobilinin müşârünileyhümâya ve maiyetleri erkânının rükûblarına tahsîs olunmak üzere müdüriyet-i âlileri emrine terk ve tahsîsi İstanbul Vilâyetinin 26 Mayıs 928 tarih ve 2344/3113 numarolu tezkiresiyle bildirilmiş ve mezkûr otomobil dünkü gün gönderilmiş olmağla te'yîd-i hürmet olunur efendim.

Türkiye Şeker ve Petrol İnhisarları

Hasan

Milli saraylar/29 Mayıs 928

Numero 129

Sıra No	Hediye	Adet	Değer
1	قوز بايه مارو هاتنه عقده قو	X	1
2	بره قوڭان چوپونه	X	2
3	بره در جسم حاله باغي	X	3
4	بند و رنگه قهلا ايجنه بالکیران توات وافي	X	4
5	بره در ساعت چالار	X	5
6	بره در مارو هاتنه آلتونه بخر لي اوزنه ناله ائيف	X	6
7	بره چفت عيه هاتنه اوزنه کوبه	X	7
8	بره در عيه هاتنه بيله بند قهلاوت	X	8
9	بره در حاله	X	9
10	بره در قهلا ايجنه آلتونه لوبه	X	10
11	بره در قهلاوت	X	11
12	بره در قهلاوت	X	12
13	مارو قونجه قهلا ايجنه بره در	X	13
14	ايجنه کوبه	X	14
15	بره در ايجنه کوبه	X	15
16	ايجنه کوبه	X	16

BELGE-8

MSHHA. CMH. 1453 Lef 4-5-6.

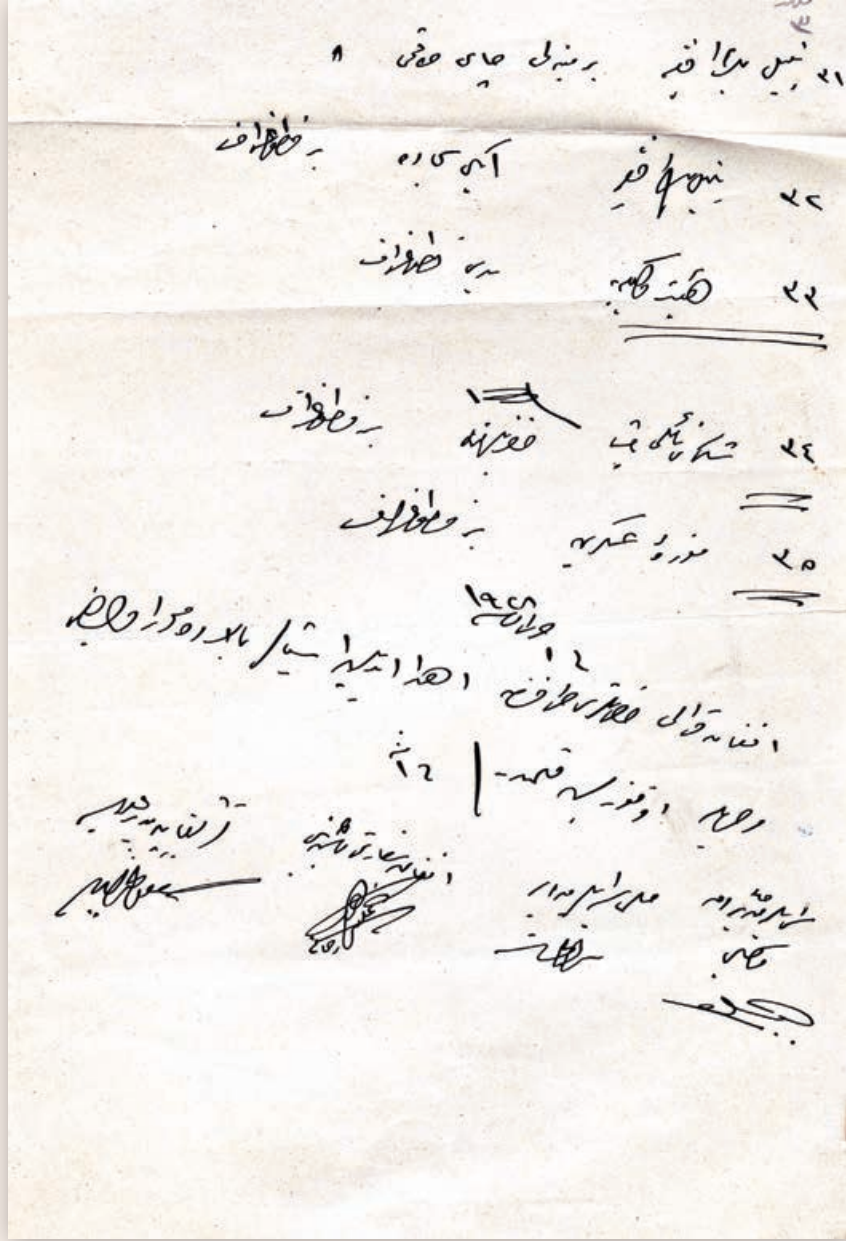
Afgan Kralı tarafından ihda edilen hediyelere dair.

Sıra numero

- 1 Gâzi Hazretlerine, dokuz parça mavi taşdan hokka takımı
- 2 Gâzi Hazretlerine, bir fotoğraf çerçevesi
- 3 Gâzi Hazretlerine, Bir aded cesım halı bağı
- 4 Gâzi Hazretlerine, yeşil kadife kutu içinde yaldızlı tuvâlet takımı
- 5 Gâzi Hazretlerine, bir aded murassa saat "çalar"
- 6 Nebile Hanım Efendiye, bir aded mavi taşdan altın ince zincirli ufak pendantsif
- 7 Nebile Hanım Efendiye, bir çift aynı taşdan uzun küpe
- 8 Nebile Hanım Efendiye, bir aded aynı taşdan bilezik mahfaza derûnunda
- 9 Maraş Midhat Bey Efendiye, bir büyük halı
- 10 Maraş Midhat Bey Efendiye, bir yeşil kutu içinde elektrik lambası

...	...	17
...	...	18
...	...	19
...	...	20
...	...	21
...	...	22
...	...	23
...	...	24
...	...	25

- 11 Maraş Midhat Bey Efendiye, bir fotoğraf
- 12 İsmet Paşa Hazretlerine, bir fotoğraf
- 13 İsmet Paşa Hazretlerine, mavi kadife kutu içinde bir vazıo
- 14 İzmir vapuru süvârisine, iki seccâde bir resim
- 15 Cemil Beye, bir resim iki seccâde
- 16 Polis Müdürü Beye, iki seccâde
- 17 Yâver Ahmed Beye, iki seccâde
- 18 Teşrifât Müdür-i Umûmîsine, bir resim iki seccâde
- 19 Teşrifât Muâvini Sadullah Beye, bir seccâde
- 20 Teşrifât Başkâtibi Şefkatî Beye, bir seccâde
- 21 Hâriciye Vekîli Tefvik Rüşdi Beye, bir resim bir mavi fincanlı gümüş çay takımı mahfaza içinde
- 22 Darülfünûna, mahfaza içinde gümüş büyük kupa bir fotoğraf
- 23 Fevzi Paşa Hazretlerine, büyük gümüş kupa bir fotoğraf
- 24 Sanâyi-i Nefise Mektebine, gümüş likör takımı bir fotoğraf
- 25 İzmir vapuruna, gümüş kupa

- 26 Mekteb-i Harbiyeye, gümüş kupa
- 27 Erkân-ı Harbiye Mektebine, bir gümüş ufak arslan istatosu
- 28 Meclis Reisi Kâzım Paşa Hazretlerine, gümüş ibrikli mahfaza içinde bir takım ve bir resim
- 29 İstanbul Vâlisinin haremine, gümüş çay takımı
- 30 Kız Muallim Mektebine, bir mahfaza derûnunda gümüş sigara masası
- 31 Nebil Bey Efendiye, bir mineli çay takımı
- 32 Nebil Bey Efendiye, iki seccâde bir fotoğraf
- 33 Heyet-i Vekîleye, yedi fotoğraf
- 34 Şükri Nâilî Paşa Hazretlerine, bir fotoğraf
- 35 Müze-i Askeriyeye, bir fotoğraf

Fi 1 Haziran 1928

Afgan Kralı Hazretleri tarafından ihdâ edilen eşyalar bâlâda muharrer olduğu vechle 35 kalemdir

Saraylar Müdür Muâvin Vekîli Cemil

Milli Saraylar Müdürü Sezâi

Afgan Sefâreti Başkâtibi Cemil

Teşrifat Müdür-i Umûmisi Safveti Ziya

قوتیچین
لئون سارییان

استانبول، بشاوغلی، استقلال جادهسی، نومرو 413
تلفون: بشاوغلی 1550

رئیس جمهور غازی مصطفی کمالی حضرتی طرفینه سفیریه سیریه ایضاً حضرت کralه ایله سیریه

مورد	مقدار	قیمت	مجموعه
ایچ عدد جیریه لیرک مفرداتی فاکتوراسی			
۹۵۰ دیرهم کومپه جیریه	۹۵۰	۱۵۰	۱۵۰
۷۷۵ دیرهم کومپه جیریه	۷۷۵	۹۱۳	۹۱۳
۵۰ کیرات ایشلملی یاقوتلار	۵۰	۲۵۰	۲۵۰
۱۱/۲ کیرات پیرلانتا seçمه کیراتی ۱۵۰ لیرادان	۱۱/۲	۱۷۲۵	۱۷۲۵
۳ عدد ایشلملی کادیفلی موفازالار و ایچ عدد تاхта ساندیکلر	۳	۱۵۰	۱۵۰
۳ عدد جیریه لیرک ایشلملی	۳	۱۵۰۰	۱۵۰۰
درباره ایتمیز سیکست سیز لیرادان			۴۶۸۸

۹۰

MSHH-CMH-50

BELGE-9

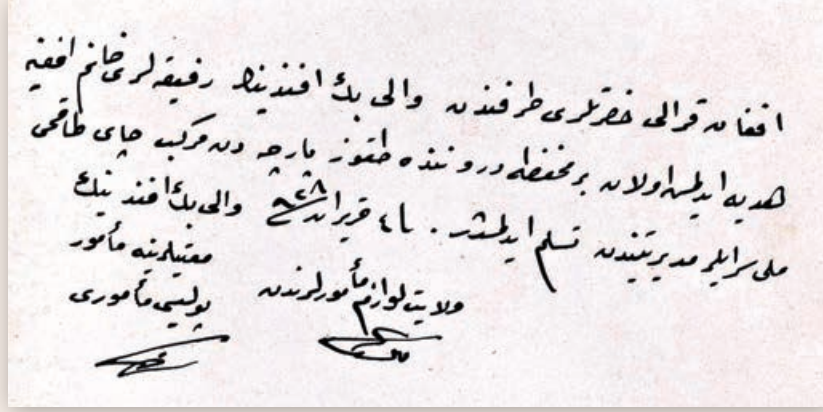
MSHHA. CMH. 50 Lef 4

Reis-i Cumhur Mustafa Kemal tarafından krala sunulan hediyelere dair fatura.

Kuyumcu Leon Sariyan
İstanbul, Beyoğlu, İstiklal Caddesi numero 413
Telefon: Beyoğlu 1550
İstanbul fi 2 Haziran 1928

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri tarafından sipariş buyurulan Afganistan Kralına ihdâ buyurulan

Üç adet çerçevelerin müfredâtı faturası
450 dirhem gümüş 90 ayar ve platin motifler, 150 lira
275 dirhem altın 18 ayar, 913 lira
50 kirat işlemeli yakutlar, 250 lira
11/2 kirat pırlanta seçme kırati 150 liradan, 1.725 lira
3 adet ipekli kadifeli muhafazalar ve üç adet tahta sandıklar, 150 lira
3 adet çerçevelerin imaliyesi, 1.500 lira
Dört bin altı yüz seksen sekiz liradır Yekûn 4.688

BELGE-10

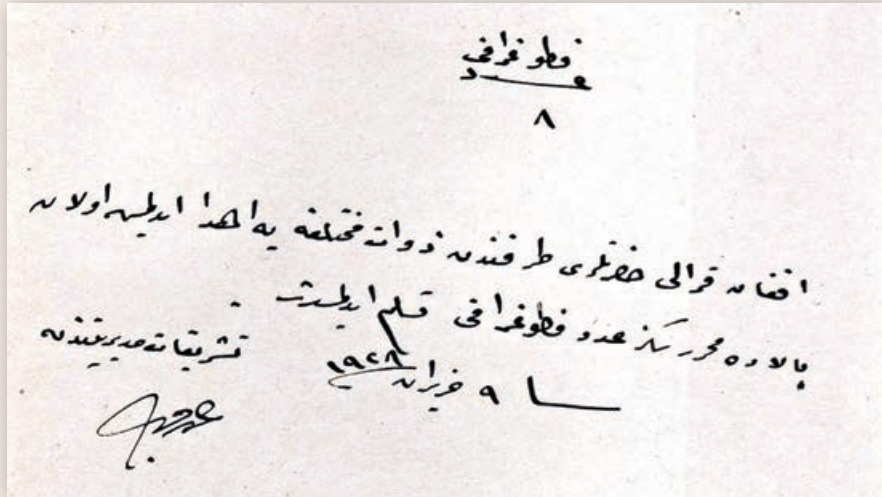
MSHHA. CMH. 1453 Lef 10.

Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

Afgan Kralı Hazretleri tarafından Vali Bey Efendinin refikaları hanım efendiye hediye edilmiş olan bir mahfaza derûnunda dokuz parçadan mürekkeb çay takımı Milli Saraylar Müdüriyetinden tesellüm edilmiştir. Fi 4 Haziran 928

Vali Bey Efendinin maiyetlerine memûr polis memûru Sâmî

Vilâyet levâzım memûrlarından

BELGE-11

MSHHA. CMH. 1453 Lef 7.

Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

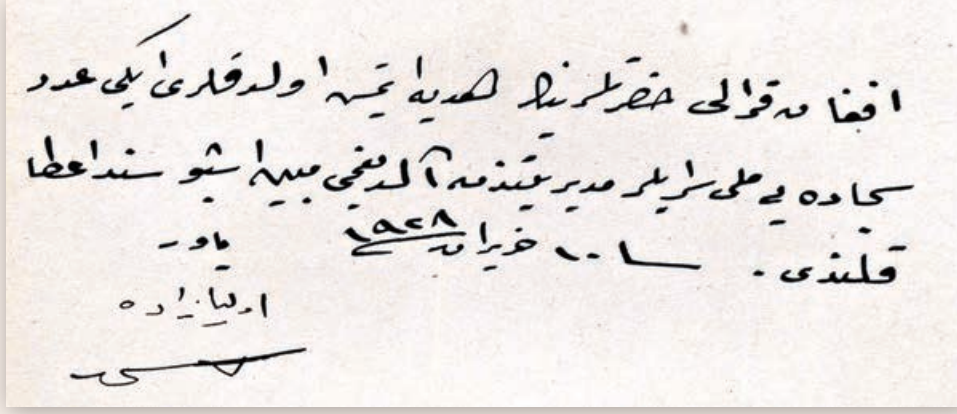
8 aded fotoğrafi

Afgan Kralı Hazretleri tarafından zevât-ı muhtelifeye ihdâ edilmiş olan bâlâda muharrer sekiz aded fotoğrafi tesellüm edilmiştir.

Fi 9 Haziran 1928

Teşrifat Müdüriyetinden

Ömer Ferid

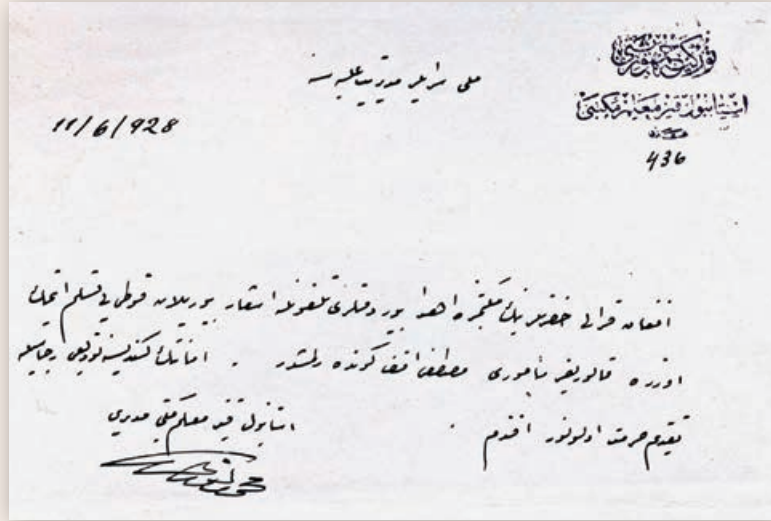

BELGE-12

MSHHA. CMH. 1453 Lef 11.

Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

Afgan Kralı Hazretlerinin hediye etmiş oldukları iki adet seccâdeyi Milli Saraylar Müdüriyetinden aldığımı mübeyyin işbu sened itâ kılındı. Fi 10 Haziran 1928
Yâver Evliyâzâde Hasan

BELGE-13

MSHHA. CMH. 1453 Lef 1.

Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

Türkiye Cumhuriyeti
İstanbul Kız Muallim Mektebi
11/6/1928

Milli Saraylar Müdüriyet-i Âliyesine

Afgan Kralı Hazretlerinin mektebimize ihdâ buyurdıkları telefonla işâr buyurulan kutuyu tesellüm etmek üzere kalorifer memuru Mustafa Efendi gönderilmiştir. Emânetin kendisine tevdi'i ricâsıyla takdîm-i hürmet olunur efendim.

İstanbul Kız Muallim Mektebi Müdürü Mehmed Nûri

افغان قزالی حضرتينك ارسلان صبيبه مکتبه لهدیه ایتیمه اولدقلاری برحفظه
درونده که ارسلان لهدیه تسلیم ایتیمه .
۱۱ صفر ۱۳۱۱ هجری
ایطاره صریبه عینی
دائرة مدیری نوزباشی
عکس

BELGE-14

MSHHA. CMH. 1453 Lef 12.

Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

Afgan kralı hazretlerinin Erkân-ı Harbiye Mektebine hediye etmiş oldukları bir mahfaza derûnundaki arslan heykeli tesellüm edilmiştir.

Fi 11 Haziran 928

Erkân-ı Harbiye Mektebi Dâire Müdürü Yüzbaşı Osman

افغان قزالی حضرتينك مکتبه صبيبه لهدیه ایتیمه اولدقلاری برحفظه
درونده که کوبسه قویه تسلیم ایتیمه .
۱۱ صفر ۱۳۱۱ هجری
صریبه عینی
دائرة مدیری نوزباشی
عکس

BELGE-15

MSHHA. CMH. 1453 Lef 13.

Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

Afgan Kralı Hazretlerinin Mekteb-i Harbiyeye hediye etmiş oldukları bir mahfaza derûnundaki gümüş kupa tesellüm olunmuştur fi 11 Haziran 928

Harbiye Mektebi Sûvâri Bölüğü Birinci Mülâzım

افغان قوالی حضرتلرینک قیز معلم مکتبینه لهدیه ایتمه اولدوقاری بر محفظه
درونده کی کومه سیغاره ماصه تسلیم اولمدر .
۱۱ صفر ۱۳۴۸ قیز معلم مکتبی قانوریف
ماوری
~~Mustafa~~

BELGE-16

MSHHA. CMH. 1453 Lef 14.

Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

Afgan Kralı Hazretlerinin Kız Muallim Mektebine hediye etmiş oldukları bir mahfaza derûnundaki gümüş sigara masası tesellüm olunmuşdur fi 11 Haziran 1928
Kız Muallim Mektebi Kalorifer Memuru Mustafa

افغانه قوالی حضرتلرینک لهدیه ایتمه اولدوقاری بر عدد
سجاده بی تسلیم ایندم . ۱۱ صفر ۱۳۴۸
تشریفات مدیریت عمومی کاتبی
Mustafa

BELGE-17

MSHHA. CMH. 1453 Lef 15.

Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

Afgan Kralı Hazretlerinin hediye etmiş oldukları bir aded seccâdeyi tesellüm etdim. Fi 11 Haziran 1928
Teşrifat Müdiriyyet-i Umûmîyesi Baş Kâtibi

تورکيه جمهوريتي
مؤازره کامي
صنعت نقيش براق ناله
۱۳۶۲

افغان قرالی حضرتلری طرفندن آقاده میمزه اهدا ایدلمش بولنان لیکور طاقمنک
ملی سرایلر مدیریتی کاتبی ناجی بکدن تسلیم ایدلمش اولدیغنی ناطق وثیقهدر

۹۷/۲/۹۵

BELGE-18

MSHHA. CMH. 1453 Lef 2.

Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

*Türkiye Cumhuriyeti Maârif Vekâleti
Sanâyi-i Nefise Akademisi*

Afghan Kralı Hazretleri tarafından akademimize ihdâ edilmiş bulunan likör takımının Milli Saraylar Müdiriyeti Kâtibi Naci Bey'den tesellüm edilmiş olduğunu nâtık vesîkadır

Sanâyi-i Nefise Akademisi Müdiriyeti

Ali

12/6/928

تۆركيه جومهوريتى

صناعاتى نىفيس بىر قىتلا

ملى سرايلر مديريتنده كاتىب ناجى بك افندىيه

افندىم

افغان قوالى حضرتلىرى طرفندن آقاده ميمزه اهدا ايدلمش اولان ليكور طاقمنك حامل
تذكرة اداره مأمورليهمزدن بدرى بکه توديعى رجا ايلوم افندىم ۹۲۸/۶/۱۲

آقاده مى مديرى

نامنه معاون

BELGE-19

MSHHA. CMH. 1453 Lef 3.

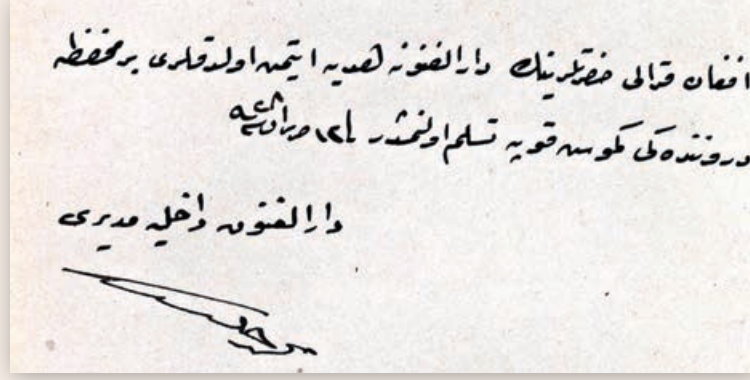
Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

*Türkiye Cumhuriyeti Maârif Vekâleti
Sanâyi-i Nefîse Akademisi*

Milli Saraylar Müdüriyetinde Kâtib Naci Bey Efendiye
Efendim

Afgan Kralı Hazretleri tarafından akademimize ihdâ edilmiş olan likor takımının hâmil-i tezkire idâre memûrlarımızdan Bedri Bey'e tevdi'ini ricâ eylerim efendim 12/6/928

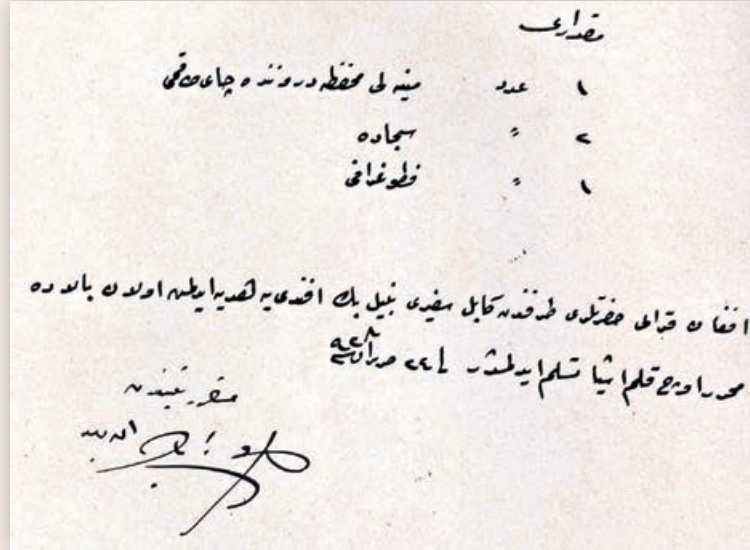
Akademi Müdürü Nâmına Muâvin Ali

BELGE-20
MSHHA. CMH. 1453 Lef 8.

Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

Afgan Kralı Hazretlerinin Darülfünûna hediye etmiş oldukları bir mahfaza derûnundaki gümüş kupa tesellüm olunmuştur fi 12 Haziran 928
Darülfünûn Dahiliye Müdürü
Mehmed Hâlid

BELGE-21
MSHHA. CMH. 1453 Lef 9.

Kral tarafından ihda edilen hediyelere dair.

Mikdârı
1 adet mineli mahfaza derûnunda çay takımı
2 adet seccâde
1 adet fotoğrafi
Afgan Kralı Hazretleri tarafından Kâbil Sefiri Nebil Bey Efendiye hediye edilmiş olan bâlâda muharrer üç kalem eşya tesellüm edilmiştir fi 24 Haziran 928
M. Cemâleddin

تاریخی	تاریخی	ملی سرایلیر مدیریتی	صادرہ نومروسی	واردہ نومروسی
	22 Temmuz 1928	خارجہ دہکتہ جلد سہ		
		۱۳ / ۹ / ۹۹۸ تاریخ ۴۳۴۹۲ / ۶۲۷ افغانہ فانی حضرتی تہذیبی زبیر تہذیبی انتہام ایلمہ تہذیبی مصارف فونڈس لہ نقاش احصاء تہذیبی اور لہ مقصد و دہکتہ جلد سہ مکتوبہ تہذیبی مانہ تخصیص مکتوبہ عارف و ادارہ مکتوبہ عارف عائدہ ارتقا نوالہ صبر ادا جمہ و زبیر اللہ لہ ادارہ عارف جولینہ / مکتوبہ عارف ارجمند لہ ایسا بورکھہ اوڑھ دہکتہ جلد سہ تاریخ تہذیبی زراعت بانکہ تہذیبی فونڈس لہ ایلمہ و مکتوبہ عارف لہ لہ لہ		
				صفحتہ از مکتوبہ رق

BELGE-22

MSHHA. CMH. 1665 Lef 13.

Kralın maiyetlerinde istihdam edilmiş olan memurların masraflarına dair.

Milli Saraylar Müdüriyeti

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

22 Temmuz 1928

17/7/928 tarihli ve 43492/627 numarolu tahrîrât-ı âliyyeleri ariza-i cevâbiyesidir

Afgan Kralı Hazretlerinin Türkiye'yi ziyâretleri münâsebetiyle maiyetlerinde istihdâm edilmiş olan memûrlarıyla masârif-ı fevkalâdelerine mukâbil itâsı tensîb buyurulmuş olan mebâligden vekâlet-i celîleri memûrîn müdür muâvini Hâmid, tahakkuk memûru Arif ve Evrak Müdüriyeti memûrlarından Âşir Beylere âid olan yüz ellîşer liradan ceman dört yüz elli liranın emr u işâr buyurulduğu vechle mumâileyhümden alınacak senedler irsâl buyurulmak üzere vekâlet-i celîleri nâmına Ziraat Bankası'na bi't-tevdî mukâbilinde alınan makbuzun leffen gönderildiği beyân ve bi'l-vesîle arz-ı ihtirâm olunur efendim

تلغرافنامه

کا ۱۵

آدرهسی: سرف مشیرالمرکز

اشارات مجتمه:

مخرجی	مخرج نومروسی	کلهسی وغروبى	آندینی محل	تاریخی	ساعت	امضا
القره	۱۱۵۰	۲۷		۱۵		
تاریخ	ساعت	دقیقه	یازلدینی محل	تاریخی	ساعت	امضا

پوسته ، تلغراف و تلغراف ادارهسی
دولت تلغراف غایراندن دولای
پر کونا مسئولیت قبول اینجور .

افغانه کالم و بریدون ضیافت طامحده بیده به کیستک طامحده
تشریفات صدورکوستوریک احسان ارسال
مالیه و کله راج
افغانه کاله

ماریاید ۹۲۸/۱۰/۹۲۸
نیزه
۲۷۷

عشان بك مطبعه سی

نونه : ۸۰۱

BELGE-23

MSHHA. CMH. 1463 Lef 1.

Krala verilen ziyafete dair.

Telgrafnâme

İstanbul Milli Saraylar Müdiriyyetine

Afgan Kralına verilen ziyâfet takımlarından yirmi beş kişilik takımın teşrifât müdür-i umûmîliğinin lüzûm gösterdiği aksâmın irsâli

Mâliye Vekili Saraçoğlu Şükrü

Milli Saraylar 22/10/928

تاریخی	تسویدی تاریخی	ملی سرایلر مدیریتی	صادرہ نومروسی	واردہ نومروسی
	1928 21 تہریں اولہ	فاہیہ کالتہ جلید نہ	248	
افغانہ قرالہ قہرلرینہ زیارتہ و استبولدہ اقامتہ بنا سبیلہ 9 / مئی / 1928 تاریخہ لفرافغانہ کالتہ جلید نہ تاریخ و تاریخہ اولادہ و ضیفہ سبک انفاکہ مرہ شدہ تاریخہ مختلفہ انفاکہ اولادہ قرہ دلمن صورتہ عرفی سیدہ رقطہ بوردر و ایلم و بولگی بولسانہ درینوز اللہ الہی بایرہ اورادہ شبتہ لفا عومہ و تقدیم قلمنہ اولد قلمنہ فدلور قرہ دلمن ملاء محسوبہ شدہ اجرایہ محسوبہ علم و خدیجہ طرف عجزیہ ایسالی موضوعہ ایجابا بیکرہ امر و حوالہ بولسینجا و بولسینجا ملاء خدمت ابدم افندم مفلانہ				

BELGE-24

MSHHA. CMH. 1453 Lef 18.

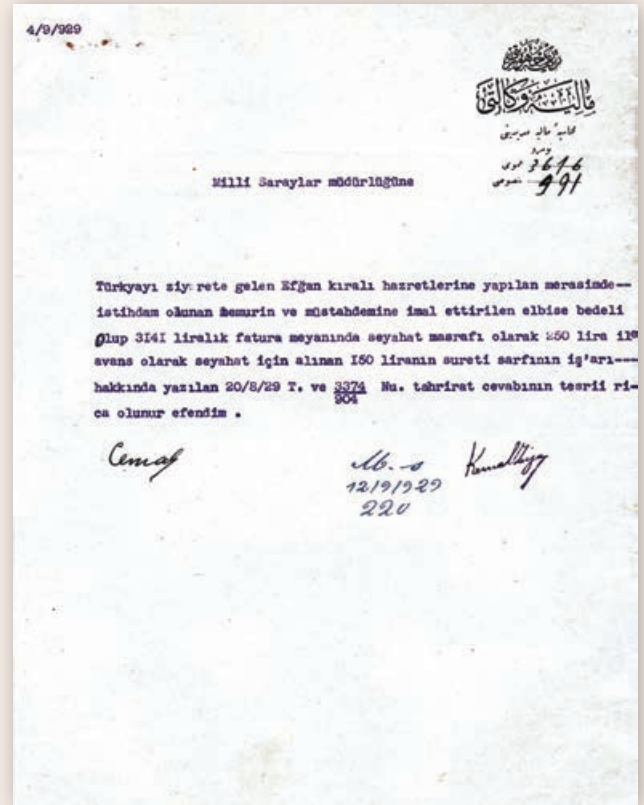
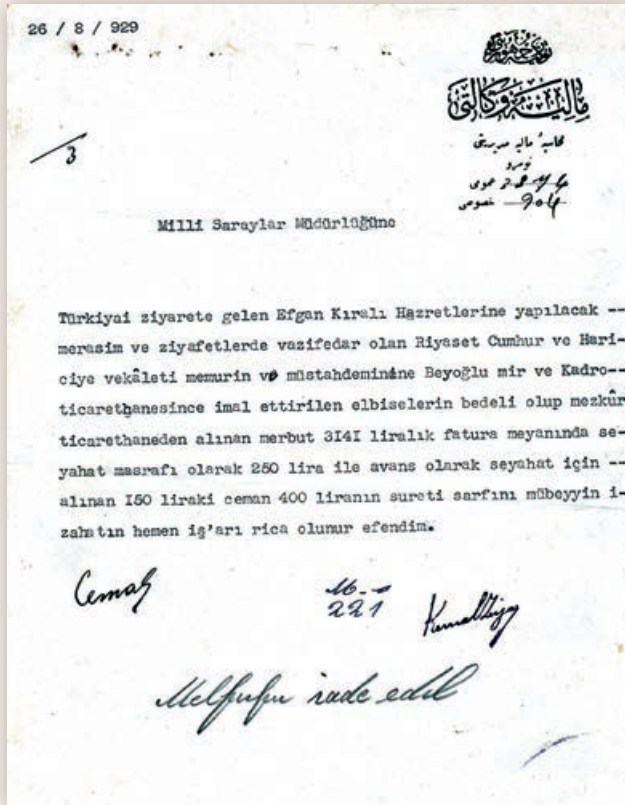
Kralın İstanbul'a gelişine dair.

Milli Saraylar Müdüriyeti

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

21 Teşrîn-i Evvel 1928

Afgan Kralı Hazretlerinin ziyâret ve İstanbul'da ikâmetleri münasebetiyle 9 Mayıs 1928 tarihli telgrafnâme-i vekâlet-penâhileriyle tebliğ ve tevdi' buyurulmuş olan mutemedlik vazîfesinin ifâsı sırasında tevârîh-i muhtelifede ahz edilmiş olan kredilerin sûret-i sarfını mübeyyin bir kıta bordro ile merbûtu bulunan 452 parça evrâk-ı müsbete leffen arz ve takdîm kılınmış olduğundan mezkûr kredilerin muâmele-i mahsûbiyesinin icrâsıyla mahsûb ilmuhaberinin taraf-ı âcizîye irsâli husûsunun îcâb edenlere emr u havâle buyurulmasını ricâ ve bi'l-vesîle arz-ı ihtirâm eylerim efendim hazretleri

BELGE-25

MSHHA. CMH. 1456 Lef 2-3.

Kral için yapılacak merasim ve ziyafetlerde görevli olan memurlara dair.

MİLLÎ SARAYLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Gelen evrakın No.	Hariciye Vekâleti Muhase- be Müdürlüğüne .	Tesvit tarihi	Tebyiz tarihi
Giden evrakın No. <i>44</i>		26/2/938	

23/Şubat/938 Tarihli ve ⁷⁸⁴675 Sayılı Tezkereleri cevabıdır .
Hariciye Vekâleti Celilesinden 28/mayıs/928 tarihinde vukubulan emir ve iş'ar üzerine, sabık Afgan Kralına Batum Seyahatinde refakat etmek üzere İstanbul'a gelen Rus filosu zabitan ve efradına keşide edilecek ziyafet masarifi olarak 28/mayıs/928 tarihinde Filotilla Komodoru Bay Mehmed Ali'ye tesviye edilip yetmiş beş bin liralık kredi tertibatından harif kalmakla Vekâleti müşarüfleyhanın bir sureti merbut 1/temmuz/928 tarihli tezkereleri üzerine Osmanlı bankasından ahiz ve istirdat kaydı icra edilmiş olan mevzu bahis bin liraya aid donanma kumandanlığının 18/temmuz/928 tarihli tezkeresiyle irsal edilmiş bulunan üç kit'a evrakı müsbitenin 11/ağustos/928 tarihli ve 205 numaralı tahriratımızla Hariciye Vekâleti Celilesine tekdin kılınmış olduğu beyan olunur .

M. İsmail

Y.

BELGE-26

MSHHA. CMH. 1453 Lef 16.

Afgan Kralına Batum seyahatinde refakat etmek üzere İstanbul'a gelen Rus Filosu zabitan ve efradına verilecek ziyafet masrafına dair.

MİLLİ SARAYLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Gelen evrakın No	Maliye Vekâleti İstanbul Vilâyeti muhasebeciliğine	Tesvit tarihi	Tebyiz tarihi
Giden evrakın No <u>254</u>		6/10/934	6/10/934

4/10/934 tarihli ve ²⁰⁰¹⁸ 2051 numaralı tezkere cevabıdır .

Hariciye Vekâleti Celilesinin 9/mayıs/928 tarihli telgrafnamelerile mutemet tayin edilmekle müdür Sezayi bey Efgan kiralının İstanbuldaki misafireti masarifi için birinci defa 9 - ^{mayıs} 13/928 tarihlerinde ziraat bankasından otuz bin ve ikinci defa olarak Vilâyet Defterdarlığı vesatetile 28/mayıs/928 tarihlerinde yine ziraat bankasından otuz iki bin beş yüz ve üçüncü defa olarak yine Defterdarlık vasıtasile Haziran içinde Osmanlı bankasından on iki bin beş yüz ve deniz yarışları masarifi olarak Osmanlı bankası vasıtasile iadeten bin lira ki cem'an yetmiş altı bin lira almış ve bunun yetmiş beş bin altı yüz kırk bir lira elli sekiz kuruşu sarf edilerek dört yüz elli iki kıt'a evrakı müspitesi ve üç yüz sekiz lira kırk iki kuruşu Osmanlı bankasındaki kiredi bakiyesi ve elli lira nakit olmak üzere üç yüz elli sekiz lira kırk kuruşu da iadeten 21/teşrinievvel/928 tarih ve 248 numaralı tezkere ile Hariciye Vekâleti celilesine irsal ve takdim kılınmış ve mahsup muamelesi de ikmal edilmiştir efendim .

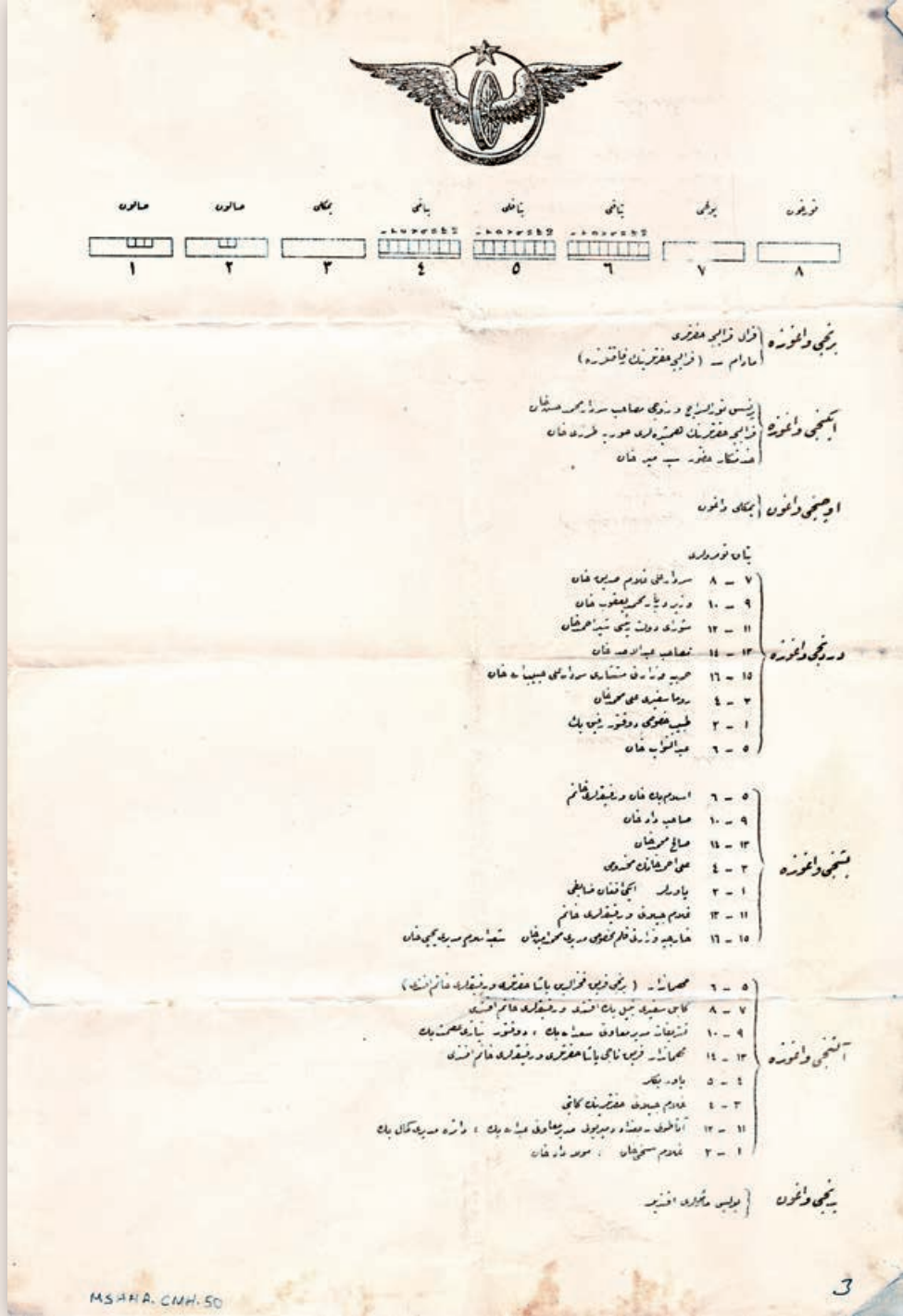
J.

ALAKOĞLU MATBAASI-İSTANBUL

BELGE-27

MSHHA. CMH. 1453 Lef 17.

Afgan Kralının İstanbul'daki misafireti masraflarına dair.

BELGE-28
MSHHA. CMH. 50 Lef 2.

Kral ve maiyetine tahsis edilen trene dair.

(vagon) 1 salon, (vagon) 2 salon, (vagon) 3 yemekli, (vagon) 4 yataklı, (vagon) 5 yataklı, (vagon) 6 yataklı, (vagon) 7 yolcu, (vagon) 8 furgun

Birinci vagona
Kral ve Kraliçe Hazretleri
Madam- (Kraliçe Hazretlerinin refâkatlerinde)

İkinci vagona

Prensess Nûrussirâc ve zevci Musâhib-i Serdar Mehmed Hasan Han

Kraliçe Hazretlerinin hemîşereleri Huriye Tarzî Han

Hizmetkâr-ı huzûr Seyyid Mir Han

Üçüncü vagon

Yemekli vagon

Dördüncü vagona

Yatak numaraları

7-8 Serdar Ali Gulam Siddîk Han

9-10 Vezîr-i Derbar Mehmed Yakub Han

11-12 Şurâ-yı Devlet Reisi Şir Ahmed Han

13-14 Musâhib Abdülahad Han

15-16 Harbiye Vezâreti Müsteşarı Serdar Ali Habîbullah Han

3-4 Roma Sefiri Ali Mehmed Han

1-2 Tabîb-i Husûsî Doktor Refik Bey

5-6 Abdüttevâb Han

Beşinci vagona

5-6 İslam Bey Han ve refikaları hanım

9-10 Sâhibdâd Han

13-14 Salih Mehmed Han

3-4 Ali Ahmed Hanın Mahdûmu

1-2 Yâverler iki Afgan zâbiti

11-12 Gulam Ceylânî ve refikaları hanım

15-16 Hâriciye Vezâreti Kalem-i Mahsûs Müdürü Mehmed Emin Han Şûbe-i İslam Müdürü Yahya Han

Altıncı vagona

5-6 Mihmandâr (Birinci Ferik Fahreddin Paşa Hazretleri ve refikaları hanım efendi)

7-8 Kâbil Sefiri Nebil Bey Efendi ve refikaları hanım efendi

9-10 Teşrifât Müdür Muâvini Sadullah Bey, Doktor Niyazi İsmet Bey

13-14 Mihmandar Ferik Naci Paşa Hazretleri ve refikaları hanım efendi

4-5 Yâver Beyler

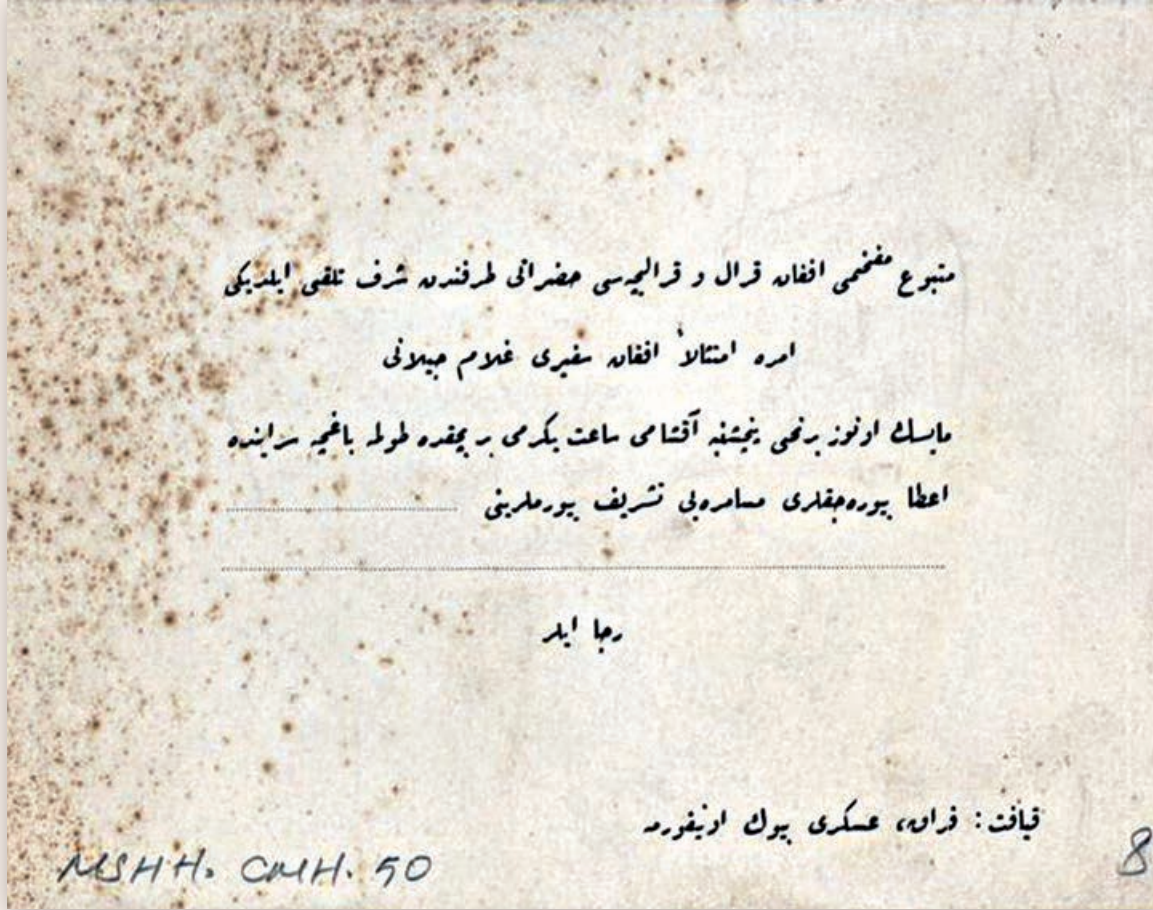
3-4 Gulam Ceylânî Hazretlerinin kâtibi

11-12 Anadolu-Bağdad Demiryolu Müdür Muâvini Abdullah Bey, Dâire Müdürü Kemâl Bey

1-2 Gulam Sehi Han, Mevlâdâd Han

Yedinci vagon

Polis memûrları efendiler

BELGE-29

MSHHA. CMH. 50 Lef 3.

Afgan Sefiri Gulam Ceylani'nin Dolmabahçe Sarayı'ndaki müsamereye davet edildiğine dair.

Metbû-ı mufahhamı Afgan Kral ve Kraliçesi Hazerâtı tarafından şeref telakki edildiği emre imtisâlen
Afgan Sefiri Gulam Ceylânî

Mayısın 31. pençşenbe akşamı saat yirmi bir buçukta Dolmabahçe Sarayı'nda itâ buyuracakları müsâmereyi
teşrif buyurmalarını ricâ eyler

Kıyâfet: Frak, Askerî Büyük Üniforma

فصله ليرا	۱۷۰۰۰
بر قبايح و چاي چوره ناله بدي بچون ايجاليسي	۴۹۸۸
بر ائتونه و ايجاليسي كوسه درج چاي چوره ناله بدي و بچون ايجاليسي	۹۰۰۰
توانه طاقه نيك تعمير ايجاليسي	۹۰
	۳۱۶۷۱

با ايجاليسي بدي و بچون ايجاليسي

برقي چاي چوره ناله بدي طاقه نيك تعمير ايجاليسي و بچون ايجاليسي
 ليرا بدي و بچون ايجاليسي
 ايجاليسي بدي و بچون ايجاليسي
 بر عدد توانه طاقه نيك تعمير ايجاليسي كوسه درج چاي چوره ناله بدي و بچون ايجاليسي
 ناله بدي و بچون ايجاليسي
 ايجاليسي بدي و بچون ايجاليسي

۷۶۰	۵۸
۱۷۰	۷۰
۹۳۰	۱۸

۳۱۶۷۱	۱۰	۳۱۶۷۰	۵۰
۳۱۹۷	۹۰	۱۷۰	۷۰
۹۳۰	۱۸	۳۱۶۷۱	۱۰
		۱۷۰۰۰	
		۳۱۶۷۱	۱۰

MSHH. CMH. ۹۰

فصله ليرا	۱۷۰
بر ايجاليسي بدي و بچون ايجاليسي	۴۹۸۸
بر ائتونه و ايجاليسي كوسه درج چاي چوره ناله بدي و بچون ايجاليسي	۹۰۰۰
توانه طاقه نيك تعمير ايجاليسي	۹۰

۸۰۰	۵۰
۱۷۰	۷۰
۹۷۰	۱۰

۱۷۶۶۸	۱۰
۴۹۰۰	۱۰
۳۱۶۶۸	۱۰
۳۱۶۷۱	۱۰
۳۱۶۶۸	۵۰
۱۷۰	۷۰

۳۱۶۷۱	۱۰
۱۷۰۰۰	۱۰
۳۱۶۷۱	۱۰
۳۱۹۷	۹۰
۹۳۰	۱۸

فصله ليرا	۱۷۰
بر ايجاليسي بدي و بچون ايجاليسي	۴۹۸۸
بر ائتونه و ايجاليسي كوسه درج چاي چوره ناله بدي و بچون ايجاليسي	۹۰۰۰
توانه طاقه نيك تعمير ايجاليسي	۹۰

۱۷۰	۵۰
۱۷۰	۷۰
۳۴۰	۱۰

فصله ليرا	۱۷۰
بر ايجاليسي بدي و بچون ايجاليسي	۴۹۸۸
بر ائتونه و ايجاليسي كوسه درج چاي چوره ناله بدي و بچون ايجاليسي	۹۰۰۰
توانه طاقه نيك تعمير ايجاليسي	۹۰

۱۷۰	۵۰
۱۷۰	۷۰
۳۴۰	۱۰

MSHH. CMH. ۹۰

BELGE-30

MSHHA. CMH. 50 Lef 5-6.

Reis-i Cumhur Mustafa Kemal tarafından krala ve maiyetine sunulan hediyeler ve masraflarına dair.

Bir kılıç ve çerçevenin bedeli 17.041 lira 10 kuruş

Bir altın ve iki gümüş murassa çerçevenin bedeli 4.500 lira

Tuvalet kutusunun tamiri ücreti 90 lira

21.631 lira 10 kuruş

Yalnız yirmi bir bin dört yüz altmış buçuk liradır

Reis-i Cumhur Hazretleri tarafından Afgan Kralı ve Kraliçesi Hazerâtiyla Prenses Nûrussirâc ve Huriye Tarzî Hanım Efendilere hediye edilmek üzere sipariş edilüb tarafımdan imal ve teslim kılınmış olan bir murassa kılıç ve dört murassa çerçevesinin bedeli ile bir aded tuvalet kutusunun tamiri ücreti yekûnu olan bervech-i bâlâ yirmi bir bin dört yüz altmış lira elli kuruşu tamâmen Milli Saraylar Müdürü Sezai Bey Efendi'den aldığımı ve işbu kılıç ve çerçevelerin bedelinden hiçbir matlûbum kalmadığını mübeyyin işbu senedim bi't-tanzîm takdim kılındı.

Kılıç ve çerçevenin tahmin bedeli 13.648 lira

Ücret-i imaliye 2.400 lira

İkinci bir Krala tahmin bedeline ilave olunan % 10 fark-ı fiyat 866 lira 50 kuruş

(Toplam) 16.870 lira 50 kuruş

Üç adet resim çerçevesinin ücret-i imaliyesi 4.500 lira

Tuvalet takımının tamiri ücreti 90 lira

(Toplam) 21.460 lira 50 kuruş

Birinci defa ale'l-hesâb olarak verilen 15.000 lira

İkinci defa ale'l-hesâb olarak verilen 2.500 lira

(Toplam) 17.500

Minha 17.500

Tesviyesi lazım gelen 3.960 lira 50 kuruş

30.000 liralık krediden bakiye kalan 134 lira 30 kuruş

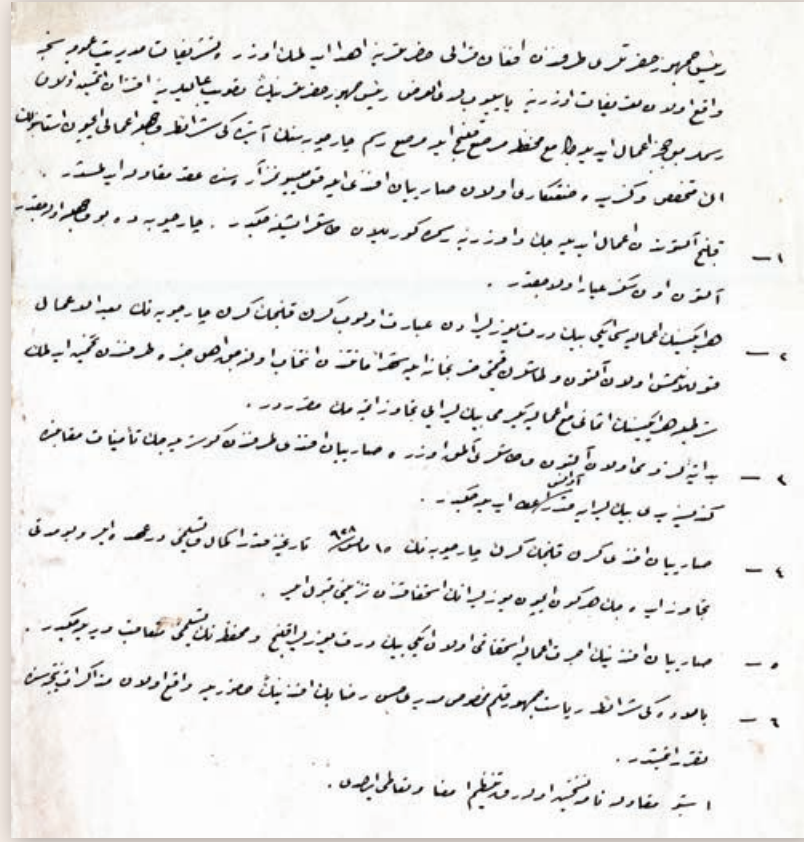
32.500 liralık krediden bakiye kalan 3.063 lira 62 kuruş

(Toplam) 3.197 lira 92 kuruş

Ziraat Bankasındaki kredilerden bakiye kalan 3.197 lira 92 kuruş

Osmanlı Bankasındaki krediden tediye edilecek olan 762 lira 58 kuruş

(Toplam) 3.960 lira 50 kuruş

BELGE-31

MSHHA. CMH. 1665 Lef 10.

Reis-i Cumhur Mustafa Kemal tarafından Afgan Kralına verilen hediyelere dair: Kuyumcu Leon Sariyan Efendi ile yapılan mukavele.

Reis-i Cumhur Hazretleri tarafından Afgan Kralı Hazretlerine ihdâ edilmek üzere Teşrîfât Müdiriyyet-i Umûmiyesince vâki olan teşrîfât üzerine yapılib lede'l-arz Reis-i Cumhur Hazretlerinin tasvîb-i âlilerine iktirân etmiş olan resimler mucibince imal edilecek maa mahfaza murassa kılıç ile murassa resim çerçevesinin âtideki şerâite vechle imali için İstanbul'un en mütehasşıs ve güzîde sanatkârı olan Sariyan Efendi ile komisyonumuz arasında akd mukâvele edilmiştir.

- 1- Kılıç altından imal edilecek ve üzerine resimde görülen taşlar işlenecektir. Çerçeve de bu vechle olacaktır altın on sekiz ayar olacaktır.
- 2- Her ikisinin imaliyesi iki bin dört yüz liradan ibâret olub gerek kılıncın gerek çerçevenin bade'l-imâl kullanılmış olan atın ve taşların kıymeti Darbhâne ile Şehremânetinden intihâb olunacak ehl-i hibre tarafından tahmin edilmek şartıyla ikisinin esmânı maa imaliye yirmi bin lirayı tecâvüz etmemek mukarrardır.
- 3- Bidâyeten lüzûmu olan altın ve taşları almak üzere Sariyan Efendi tarafından gösterilecek teminât mukâbilinde kendisine yedi bin liraya kadar avans itâ edilecektir.
- 4- Sariyan Efendi gerek kılıncın gerek çerçevenin 15 Mayıs 928 tarihine kadar ikmâl ve teslimini deruhde eyler ve müddeti tecâvüz edecek her gün için yüz liranın istihkâkından tenzîlini kabul eyler.
- 5- Sariyan Efendinin ücret-i imaliye istihkâkı olan iki bin dört yüz lira kılıncın ve mahfazanın teslimini müteâkib verilecektir.
- 6- Bâlâdaki şerâit Riyâset-i Cumhûr Kalem-i Mahsûs Müdürü Hasan Rıza Bey Efendinin huzûruyla vâki olan müzâkerât neticesinde takarrür etmiştir.

İşbu mukâvelenâme nüshateyn olarak tanzîm imzâ ve teâtî edildi.

قويۇمچى
لئون ساريان
LÉON SARIAN
BIJOUTIER

PÉRA, ISTIKLAL DJADÉSSI, 412

TÉL. : PÉRA 1550

بكاوغلى ، استقلال جادهسى 412

تلفون : بكاوغلى 1550

MSHA. CMH. 50

2/a

BELGE-32

MSHA. CMH. 50 Lef 7.

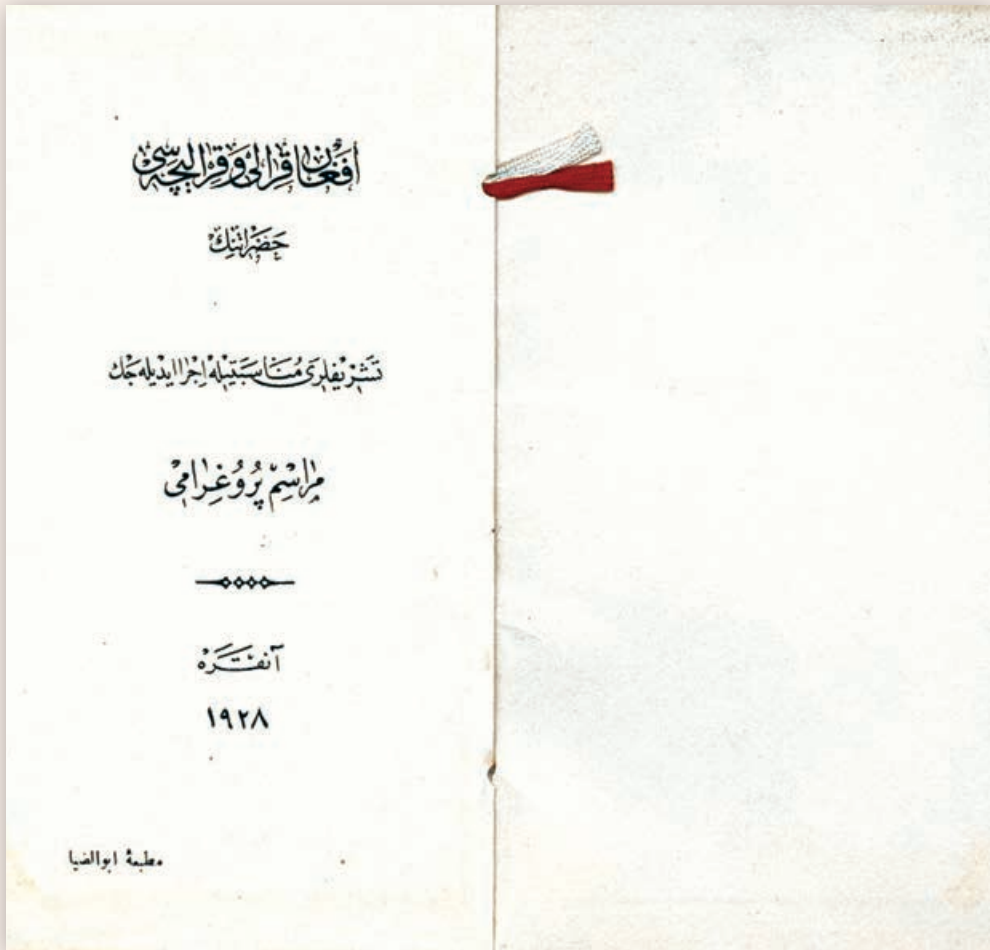
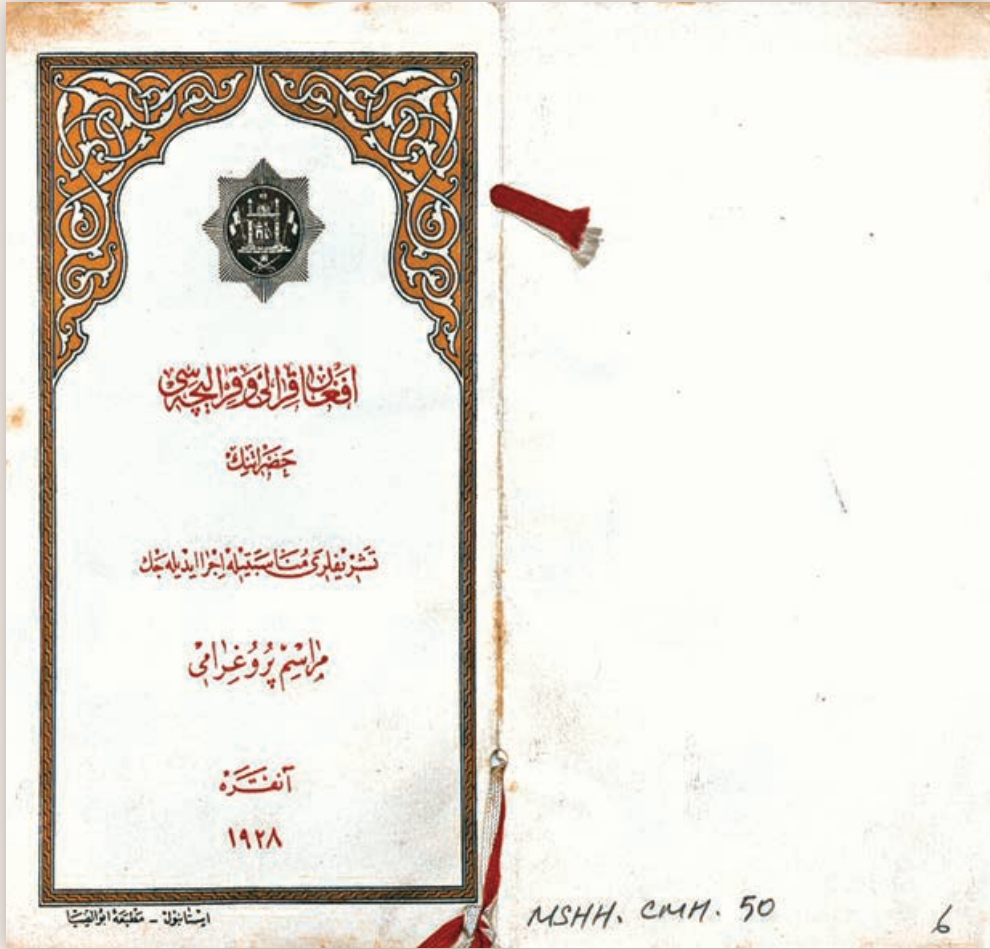
Leon Sariyan'ın kartviziti.

Kuyumcu Leon Sarian

Bijoutier

Beyoğlu, İstiklal Caddesi 413

Telefon: Beyoğlu 1550

**افغانه قرال وقرالپرسي
مضرائنك
تشرېفمړي مناسبتېد امر اېډمېجك
مراسم پروغراي**

افغان قرالی وقرالپرسي حقراي سيواستوبولدن
استابوله كټيرمك اېچون سپر سفاقي اداره سنك ازمير
واپوري تخلص قلتمشدر .
اشبوكمي قرال حضرتلرنيك تشرېفمړدن پر كورن
اول رفاقتده بيك شوكت و برق سعاطوت طور پيدو
غزېلري اولدېني حالده سيواستوبول لماننده بولنه چقدر .
كيدده هېت مستقيلدن ماعدا ذيلوتيللا قوم و دوروي
و رفاقت ضابطي و ژوي قدر واردا باډيرا افراي
بولونه چقدر .

هېت مستقيلن بوجه آتيدر :
۱ - رئيس جمهور حضرتلري نلنه استقباله
مأمور رنجي فريق فخرالدين و فريق نايي پاشا
۲ - كابل سفيري نييل بك
۳ - قشريات مدير عمومي مامون سمداه بك
۴ - قرال و قرالپرسي حضرتلرنيك ميمبلرته
تعيين اولتان يادو بكار
افغان سفيري غلام جيلاني حضرتلري دخي آرزو

۱۹ مابسي ۹۲۸

دونانانك دېكرش قطعه سفاقي پوغازك خارجنده
و اوج ميل مسافه ده منتظم بر خط اوزرنده قرال
حضرتلرنيك وودوبنه انتظار ايده چقدر .

قرال حضرتلري پوغاز خارجنده بېكېن سفاقي
حريه او كندن پكرن جديده و مجيده فرووازورلرندن
۲۱ ياره طوب انداختي صورتيله مشاراله حضرتلرني
سلاملا با جقدر . قرال و قرالپرسي حضرتلري استقباله كېن
والي، قول اردو و دونما قوماندانلري ، شهر اميني ،
خالق فرقه سي مفتي ، دارالافتون اميني قرال حضرت .
تزلرنك راكب اولدېني سفينه په چيغه ورق راسمه خوش
آمدېني اينا ايده چكېر و شهر اميني طرفندن بر نطق
ايراد ايده چك و قرال حضرتلري طرفندن مقابله
پوپورولا چقدر . يو صيرده عسكري طياره فيلوسي
دخي سفينه قرالري استقبال ايده چك و حيدر پاشايه
قدر سفن حريه په رفاقت ايده چكدر .

بو صورتكه تشكل ايدن موكب بحري حركت
ايدرك ساعت اون سكرزده حيدر پاشا او كنه واصل
اولاجق و سليمه قيشله سي طرفندن يكري بر ياره
طوب انداختي صورتيله سلاملا نا چقدر .

قرال حضرتلري حيدر پاشايه چيغمي اوزده
موطوره راكب اوله چقدر و بو صيرده افغان واستقلال
مازني ترم ايده چك و موطور آوارا ايدوب سفاقي

ايتكلري قديرده هيت مستقيلنه ميمبلرندن بر ذات
ايله التحاق پوپوره جقدر .

۱۸ مابسي ۱۹۲۸

دقيقه	۰۰
ساعت	۱۲

قرال وقرالپرسي حضرتلرنيك ميمبلرني موش ايله ازمير
واپورنه تشرېف پوپوروكن بيك شوكت و برق سعاطوت
سلام طوبي انداخت ايده چك وقرال حضرتلري كمي په
چيغه كينك غراندي دركته ذات هاپونلرني مخصوص
سجاق چكېله چكدر .

افغان ملي مازني و متاقبا استقلال مازني ترم
ايدله چك و هيت مستقيلنه قرال وقرالپرسي حضرتلرني
قديم قلنه چقدر .

دقيقه	۰۰
ساعت	۱۳

واپورده اوكلطماي تناول پوپورولا چقدر . برابندو
موزيقه قرال حضرتلرنيك اسرلرنيه تابع بولونه چقدر .

حریه اوکندن سرور و میدر پاشا به مواسلت ایدرکن
پوتون سفاشی بکری براره طوط انداخت ایله بکدر.

دقیقه ۱۵
ساعت ۱۸

قرال، قرالیجه حضراتی حیدر پاشا ریختیمنده
استقبال اولته حق و کدر کاهده کی قطعاتی بداندیش
استاسیون داخدا اولاجقدر. استاسیون داخنده قرال
و قرالیجه حضرتلری آریجه قاضی کوی خلق فرقه سی
بشمده، آندولو - بغداد دیر پوللری ایشلتمه
مدیری، جمعیت عمومی بلده تک قاضی کوی واسکدار
اعضاسندن بر ذات طرفندن استقبال اولاجقدر.
غارداخنده کذا مراسم احترامیه عسکره ایفا قله حق
و افغان واستلال مارشی تریم ایله بکدر.

قرال و قرالیجه حضرتلریله برنس نورالراج
و حوزیه طرزی غلام افندی و صاحب سردار حسن خان
حضرتلری رئیس جمهور حضرتلری طرفندن تخصیص
پوچولان خصوصی و اغونه را کب اولاجقدر و میترلی
دیگر و افونلرده اخذ موقع ایله بکدر.

- ۶ -

میدر پاشا دونه حرکت

دقیقه ۳۰
ساعت ۱۸

معیت قوالیده طوزله به قدر والی، قوماندان پاشا،
شهرامینی بولنه بکدر.

طوزله به مواسلت - مراسم احترامیه عسکره،
افغان واستقلال مارشی تریم ایله بکدر، مأمورین بحلیه
طرفندن عرض قطعات قله بکدر.

دقیقه ۰۰
ساعت ۲۰

قرال و قرالیجه حضرتلری امر پوچوللری
ذوات ایله اقسام طمای تناول پوچوللردر.

۲۰ مایس ۱۹۲۸

برنجی کون

آنقره استاسیون مواسلت

دقیقه ۳۰
ساعت ۱۱

قرال و قرالیجه حضراتی استاسیون ریختیمنده

- ۷ -

رئیس جمهور حضرتلری طرفندن استقبال ایله بکدر.
رئیس جمهور حضرتلریک رفاقت دولتلرند ذوات
آتیه بولنه بکدر:

صاغ طرفلرند:

پوچوک ملت مجلسی رئیس کاظم پاشا حضرتلری
باش وکیل عصمت پاشا حضرتلری
هیت وکیله اعضاسی، پوچوک ملت مجلسی
رئیس وکیللری، فرقه کاتب عمومی

سول طرفلرند:

ازکان حریه عمومی رئیس پاشا حضرتلری،
غالی شورای عسکری اعضاسی، ازکان حریه
عمومی رئیس تاجیبی و مامونی فرقه، دکروهوا
مستشارلری، مستشار مامونی عاشر پاشا

رئیس جمهور حضرتلریک آرقه طرفلرند:

کاتب عمومی

سر یاورلری

محافظ قطعاتی قوماندان، قلم مخصوص مدبرلری،
یاورلری،

استاسیونده بر قطعه عسکره طرفندن رسم
سلام ایفا قله بکدر.

قطعات عسکره به عموداً ذوات آتیه سره ایله اخذ
موقع ایله بکدر:

۱ - دیوان ریاست. محکمه تمیز رئیس و باش

- ۸ -

مدعی عمومی، شورای دولت رئیس، دیوان محاسبات
رئیس، تعلیم و تربیه دائرہ رئیس، وکالت مستشارلری.

دقیقه ۴۵
ساعت ۱۱

رئیس جمهور حضرتلری ایله قرال و قرالیجه
حضراتی و میترلرند سکر ذوات استاسیون بناسندن
چیته جترو استاسیون میدانده انتظار ایدن آنقره والیسی
ایله شهرامینی، جمعیت عمومی بلده دن منتخب برهیت،
امنیت عمومی مدبری، زاندارما قوماندان و پولیس
مدبری طرفندن استقبال ایله بکدر. شهرامینی
بیان خوش آمدی بی متضمن قصه بر نطق ایراد
ایله بکدر و قرالیجه حضرتلریه پروکت تقدیم ایله بکدر.

دقیقه ۰۰
ساعت ۱۲

اوپوموبیلره را کب اولته رفق افانتکاه قرالیه
تخصیص قلنان « آنقره بالاس » اولته مواسلت
اولنه بکدر.

دقیقه ۱۰
ساعت ۱۲

قرال و قرالیجه حضرتلریله رئیس جمهور حضرتلری

- ۹ -

اوله مواصلت بپورده جقتلر و تشریفات مدیر عمومییه
مهمانداری طرفندن استقبال ایدله جکدر .
رئیس جمهور حضرتلی مسافرلری دائره لرینه
فدر ایصال ایدمک و بر مدت استراحتدن مکره
عودت بپورده جقتلر .

ساعت

۱۲.۳۰-۱۳

قرال و قرالیجه حضرائی و میتلری خصوصی
سوزنده اوکله طمای تناول بپورده جقتلر .

دقیقه ساعت

۱۵ ۳۰

قرال و قرالیجه حضرائی چاک قیاده کی ریاست
جمهور کوشکنه عزیمتله اعادة زیارت بپورده جقتلر .
زقاتلرنده دیگر اوطوموبیللرده برنس نورالسراج
و حوریه طرزی خانم اتندی ، مصاحب سردار حسن
خان حضرتلی و پاش کاتیلری ، سردار اعلی غلام صدیق
خان ، سفیر غلام جیلانی و رفیقعلری خانم اتندی
و مهمانداری بولده جقتلر .
تشریفلرنده مراسم احترامیه عسکریه ایشاوله جق
وسری اولان اصول دائره سنده استقبال ایدله جکدر .

— ۱۰ —

دقیقه ساعت

۱۷ ۰۰

رئیس جمهور حضرتلریک تمسب ریاستناهلرینه
کوره حرکت ایدله جکدر .

دقیقه ساعت

۱۸ ۰۰

قرال حضرتلری اقامتگاهلرینه بپوک ملت مجلسی
رئیس ایله باش وکیل ، ارکان حریریة عمومیه رئیسی پاشا
حضرتلریک و خارجه وکیل بک اتندیک زیارتلری
قبول بپورده جقتلر .

دقیقه ساعت

۲۰ ۳۰

قرال و قرالیجه حضرتلریک شرفه رئیس جمهور
حضرتلری طرفندن بوز کیشیک بر ضیافت اعطا
بپورده جقتلر . ایشو ضیافته رئیس جمهور حضرتلری ،
بپوک ملت مجلسی رئیسی ، پاش وکیل ، هیئت وکیل
اعضای ، دیوان ریاست ، فرقه کاتب عمومی ، عسکری
و ملکی ارکان حکومت حاضر بولده جقتلر . بوسله
ایله رئیس جمهور حضرتلری طرفندن بر نطق ایراد
اوله جق و افغان قرالی حضرتلری طرفندن ده مقابله
ایدله جکدر .

— ۱۱ —

ضیافت و رسم قبول نهایت بولا جقتلر . رسم
قبولده بپوک ملت مجلسی انجمن رؤسای ایله مضبوطه
مردلری حاضر بولوناجقتلر .

ایلمیمی کوره

دقیقه ساعت

۱۱ ۳۰

بپوک ملت مجلسی مراسم سالوننده قرال
حضرتلری سفرای اجنبیه و مصلحتکده اولری مجتمعا
وسری اولان تشریفات اصولی دائره سنده قبول
بپورده جقتلر .

دقیقه ساعت

۱۳ ۰۰

قرال و قرالیجه حضرتلری شرفه پاش وکیل
پاشا حضرتلری طرفندن قونالرنده خصوصی بر اوکله
طمای اعطا ایدله جکدر . نطق تاملی ایدله جکدر .
عسکری مراسم اولده جقتلر . اوطوموبیللر کانی السابق
سوازی رفاقت ایدله جکدر .

— ۱۲ —

دقیقه ساعت

۱۶ ۰۰

یاریش محلی تشریف اوله جقتلر .

دقیقه ساعت

۱۸ ۳۰

قرال حضرتلری اقامتگاهلرینه عودت بپورده جقتلر
و سفارت ارکانی و آرزو بپورده قلمری ذوانی قبول
بپورده جقتلر .

دقیقه ساعت

۲۰ ۳۰

خارجه وکیل طرفندن قرال و قرالیجه حضرائی
شرفه بر ضیافت کشیده اوله جقتلر .
ایشو ضیافته سفرای اجنبیه رفیقله برابر حاضر
بولده جقتلر .

دقیقه ساعت

۲۲ ۰۰

رسم قبول . بوتون قور دیپلوماتیک دعوت
اوله جقتلر . ریاست جمهور موسیقی هیاتی طرفندن
بوز الی کیشیک بر فونسر و برله جکدر .

— ۱۳ —

BELGE-33

MSHHA. CMH. 50 Lef 10.

Kral ve maiyetinin teşrifleri münasebetiyle icra edilecek merasim programı.

Afgan Kralı ve Kraliçesi Hazerâtının teşrifleri münasebetiyle icrâ edilecek merâsim programı
Ankara 1928

Afgan Kralı ve Kraliçesi Hazerâtının teşrifleri münâsebetiyle icrâ edilecek merâsim programı
Afgan Kralı ve Kraliçesi Hazerâtını Sivastopol'dan İstanbul'a getirmek için Seyr-i Sefâin İdaresinin İzmir vapuru tahsis kılınmıştır.

İşbu gemi Kral Hazretlerinin teşriflerinden bir gün evvel refâkatinde Peyk-i Şevket ve Berk-i Satvet torpido muhripleri olduğu halde Sivastopol limanında bulunacaktır.

Gemide heyet-i müstakbilinden madâ Filotilla komodoru ve refâkat zabiti ve lüzumu kadar varda bandıra efrâdı bulunacaktır.

Heyet-i müstakbilin bervech-i âtidir:

Reis-i Cumhur Hazretleri nâmına istikbâle memur Birinci Ferik Fahreddin ve Ferik Naci Paşalar

Kâbil Sefiri Nebil Bey

Teşrifât Müdür-i Umûmî Muâvini Sadullah Bey

Kral ve Kraliçe Hazretlerinin maiyetlerine tayin olunan yâver beyler

Afgan Sefiri Gulam Ceylânî Hazretleri dahi arzu ettikleri takdirde heyet-i müstakbiline maiyetlerinden bir zât ile iltihâk buyuracaklardır.

18 Mayıs 1928

Saat 12.00

Kral ve Kraliçe Hazerâtiyla maiyetleri Muş ile İzmir vapuruna teşrif buyururken Peyk-i Şevket ve Berk-i Satvet selam topu endaht edecek ve Kral Hazretleri gemiye çıkınca geminin grandı direğine zât-ı hümâyûnlarına mahsûs sancak çekilecektir.

Afgan Milli Marşı ve müteâkiben İstiklal Marşı terennüm edilecek ve heyet-i müstakbiliye Kral ve Kraliçe hazretlerine takdim kılınacaktır.

Saat 13.00

Vapurda öğle taâmı tenâvül buyurulacaktır. Bir bando muzika Kral Hazretlerinin emirlerine tâbi bulunacaktır.

19 Mayıs 1928

Donanmanın diğer beş kıta sefâini Boğazın haricinde ve üç mil mesafede muntazam bir hat üzerinde Kral Hazretlerinin vürûduna intizâr edecektir.

Kral Hazretleri Boğaz haricinde bekleyen sefâin-i harbiye önünden geçerken Hamidiye ve Mecidiye Kruvazörlerinden 21 pare top endahtı suretiyle müşârûnileyh hazretlerini selamlayacaklardır. Kral ve Kraliçe Hazerâtını istikbâle gelen Vali, Kolordu Donanma Kumandanları, Şehremini, Halk Fırkası Müfettişi, Dârülfünûn Emîni Kral Hazretlerinin râkib olduğu sefineye çıkararak râsime-i hoşâmediyi ifâ edecekler ve Şehremini tarafından bir nutuk irâd edilecek ve Kral Hazretleri tarafından mukâbele buyurulacaktır. Bu sırada askerî tayyâre filosu dahi sefine-i kraliye istikbâl edecek ve Haydarpaşa'ya kadar sifen-i harbiyeye refâkat edecektir.

Bu suretle teşekkül eden mevkib-i bahrî hareket ederek saat on sekizde Haydarpaşa önüne vâsıl olacak ve Selimiye Kışlası tarafından yirmi bir pâre top endahtı sûretiyle selamlanacaktır.

Kral Hazretleri Haydarpaşa'ya çıkmak üzere motora râkib olacaklar ve bu sırada Afgan ve İstiklal Marşı terennüm edilecek ve motor avârâ idüb sefâin-i harbiye önünden mürûr ve Haydarpaşa'ya muvâsalat ederken bütün sefâin yirmi bir pâre top endaht eyleyecektir.

Saat 18.15

Kral, Kraliçe Hazerâtı Haydarpaşa rıhtımında istikbâl olunacak ve güzergâhdaki kıt'atı bade't-teftiş istasyonuna dahil olacaktır. İstasyon dâhilinde Kral ve Kraliçe Hazretleri ayrıca Kadıköy Halk Fırkası Mutemedi, Anadolu-Bağdad Demiryolları İşletme Müdürü, Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyenin Kadıköy ve Üsküdar azasından birer zât tarafından istikbâl olunacaklardır. Gar dâhilinde kezâ merâsim-i ihtirâmiye-i askeriye ifâ kılınacak ve Afgan ve İstiklal Marşı terennüm edilecektir.

Kral ve Kraliçe Hazretleriyle Prens Nûrussirâc ve Huriye Tarzî Hanım Efendi ve Musâhib-i Serdar Hasan Han Hazretleri Reis-i Cumhur Hazretleri tarafından tahsis buyurulan husûsî vagona râkib olacaklar ve maiyetleri diğer vagonlarda ahz-ı mevki' edeceklerdir.

Haydarpaşadan hareket

Saat 18.30

Maiyet-i kralide Tuzla'ya kadar Vali, Kumandan Paşa, Şehremini bulunacaktır.

Tuzlaya muvâsalat- Merâsim-i ihtirâmiye-i askeriye, Afgan ve İstiklal Marşı terennüm edilecek, memûrîn-i mahalliye tarafından arz-ı ta'zimât kılınacaktır.

Saat 20.00

Kral ve Kraliçe Hazretleri emir buyurdıkları zevât ile akşam taâmı tenâvül buyuracaklardır.

20 Mayıs 1928

Birinci gün

Ankara İstasyonuna muvâsalat

Saat 11.30

Kral ve Kraliçe Hazerâtı istasyon rıhtımında Reis-i Cumhur Hazretleri tarafından istikbâl edileceklerdir.

Reis-i Cumhur Hazretlerinin refâkat-i devletlerinde zevât-ı âtiye bulunacaktır:

Sağ taraflarında:

Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa Hazretleri

Başvekil İsmet Paşa Hazretleri

Heyet-i Vekîle Azası, Büyük Millet Meclisi Reis Vekilleri, Fırka Kâtib-i Umûmîsi

Sol taraflarında:

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Paşa Hazretleri, Âlî-i Şûrâ-yı Askeri Azası, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye

Reis-i Sânisî ve Muâvini Kara, Deniz ve Hava Müsteşârları, Müsteşâr Muâvini Âşir Paşa

Reis-i Cumhur Hazretlerinin arka taraflarında:

Kâtib-i Umûmîleri

Seryâverleri

Muhâfaza Kıt'âtı Kumandanı, Kalem-i Mahsûs Müdürleri, Yâverler,

İstasyonda bir kıt'a-i askeriye tarafından resm-i selâm ifâ kılınacaktır.

Kıt'ât-ı askeriye amûden zevât-ı âtiye sıra ile ahz-ı mevki' edeceklerdir:

Divân-ı Riyâset Mahkeme-i Temyîz Reis ve Baş Müdde-i Umûmîsi, Şûrâ-yı Devlet Reisi, Divân-ı Muhâsebat Reisi, Talim ve Terbiye Dâiresi Reisi, Vekâlet Müsteşârları.

Saat 11.45

Reis-i Cumhur Hazretleri ile Kral ve Kraliçe Hazerâtı ve maiyetlerinden sekiz zât istasyon binasından çıkacaklar ve istasyon meydanında intizâr eden Ankara Valisi ile Şehremini, Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyeden müntehab bir heyet, Emniyet-i Umûmiye Müdürü, Jandarma Kumandanı ve Polis Müdürü tarafından istikbâl edilecektir. Şehremini beyân-ı hoşâmediyi mütezammın kısa bir nutuk irâd edecek ve Kraliçe Hazretlerine bir buket takdim edecektir.

Saat 12.00

Otomobillere râkib olunarak ikâmetgâh-ı kraliye tahsîs kılınan "Ankara Palas" oteline muvâsalat olunacaktır.

Saat 12.10

Kral ve Kraliçe Hazretleriyle Reis-i Cumhur Hazretleri otele muvâsalat buyuracaklar ve Teşrifât Müdür-i Umûmîsiyle mihmandarları tarafından istikbâl edileceklerdir.

Reis-i Cumhur Hazretleri misafirlerini dairelerine kadar îsâl edecek bir müddet istirahatdan sonra avdet buyuracaklardır.

Saat 13-14.30

Kral ve Kraliçe Hazerâtı ve maiyetleri husûsî surette öğle taâmı tenâvül buyuracaklardır.

Saat 15.30

Kral ve Kraliçe Hazerâtı Çankaya'daki Riyaset-i Cumhur Köşküne azimetle iâde-i ziyâret buyuracaklardır. Refâkatlerinde diğerk otomobiller de Prens Nûrussirâc ve Huriye Tarzî Hanım Efendi Musâhib-i Serdar Hasan Han Hazretleri ve başkâtibleri, Serdâr-ı a'lâ Gulam Sıddîk Han, Sefîr Gulam Ceylânî ve refîkaları hanım efendi ve mihmandarları bulunacaklardır.

Teşriflerinde merâsim-i ihtirâmiye-i askeriye ifâ olunacak ve mer'î olan usûl dâiresinde istikbâl edileceklerdir.

Saat 17.00

Reis-i Cumhur Hazretlerinin tensîb-i riyâset-penâhîlerine göre hareket edilecektir.

Saat 18.00

Kral Hazretleri ikâmetgâhlarında Büyük Millet Meclisi Reisi ile Başvekil, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Paşa Hazretlerinin ve Hariciye Vekili Bey Efendinin ziyâretlerini kabûl buyuracaklardır.

Saat 20.30

Kral ve Kraliçe Hazretlerinin şerefine Reis-i Cumhur Hazretleri tarafından yüz kişilik bir ziyâfet itâ buyurulacaktır. İşbu ziyâfetde Reis-i Cumhur Hazretleri, Büyük Millet Meclisi Reisi, Başvekil, Heyet-i Vekîle Azası, Divân-ı Riyâset, Fırka Kâtib-i Umûmîsi, askeri ve mülki erkân-ı hükûmet hâzır bulunacaklardır. Bu

vesile ile Reis-i Cumhur Hazretleri tarafından bir nutuk irâd olunacak ve Afgan Kralı Hazretleri tarafından da mukâbele edilecektir.

Ziyâfet ve resm-i kabûl nihâyet bulacaktır. Resm-i kabûlde Büyük Millet Meclisi Encümen Ruesâsı ile Mazbata Muharrirleri hazır bulunacaklardır.

İkinci gün

11.30

Büyük Millet Meclisi Merâsim Salonunda Kral Hazretleri süferâ-yı ecnebiyeyi ve maslahatgüzârları müc-temi'an ve mer'î olan teşrifât usûlü dâiresinde kabûl buyuracaklardır.

Saat 13.00

Kral ve Kraliçe Hazretleri şerefine Başvekil Paşa Hazretleri tarafından konaklarında husûsî bir öğle taâmı itâ edilecektir. Nutuk teâtî edilmeyecektir. Askerî merâsim olmayacaktır. Otomobillere kemâfi's-sâbık sūvâri refâkat edecektir.

Saat 16.00

Yarış mahalli teşrif olunacaktır.

Saat 18.30

Kral Hazretleri ikâmetgâhlarına avdet buyuracaklar ve sefâret erkânı ve arzu buyurdukları zevâtı kabul buyuracaklardır.

Saat 20.30

Hariciye Vekili tarafından Kral ve Kraliçe Hazerâtı şerefine bir ziyâfet keşîde olunacaktır.

İşbu ziyâfette süferâ-yı ecnebiye refikalarıyla beraber hâzır bulunacaklardır.

Saat 22.00

Resm-i kabûl. Bütün kordiplomatîn davet olunacaktır. Riyâset-i Cumhur Mûsikî Heyeti tarafından yüz elli kişilik bir konser verilecektir.

Üçüncü gün

11.00

Vali, Şehremini, Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyeden bir heyet Kral ve Kraliçe Hazretlerini ziyâretle arz-ı ta'zîmât ile Kral ve Kraliçe Hazretlerine şehir nâmına bazı hedâyâ takdim eyleyeceklerdir.

Saat 12.30

Kral ve Kraliçe Hazerâtı Hariciye Konağında husûsî sûretde bir öğle taâmı tenâvül buyuracaklardır.

Saat 15.30

Kral Hazretleri Heyet-i Vekîle Azâsını kabul buyuracaklardır.

Saat 18.00

Büyük Millet Meclisi Reisi Paşa Hazretleri tarafından konaklarında husûsî bir çay ziyâfeti itâ edilecektir.

Saat 20.30

Afgan Kral ve Kraliçesi Hazerâtı tarafından Reis-i Cumhur Hazretleri şerefine bir ziyâfet keşîde edilecektir.

ساعت ۱۰ - یا تا به سلامت

استاندارد عالی به فرمانده یا تا شایسته فاعله فرستادگی را از طرفی از طرفی دیگر در بر داشته
سری جهت کوفی به یک قاعده ای و آنکه اوضاع به بر - ذات اشغال اید بگذر شایسته به قاعده
مفردی بر وقت تقدیم به بگذر .

بر تا زمانه مغز به سید بریس و شایسته به مأموری امر اعراض ایجا به بگذر .

قاعده مغز به ادره صبر منقبیه و منبذ نه از به به - و بگذر نه زلنا به بگذر که سوری از آب
اول بگذر بگذر ذات و شایسته دانند سوزید به سوزنه آبی بگذر که شایسته بگذر . (اشیا به
به شایسته از به شک آبی - و سوزنه و بگذر که شایسته بگذر و شایسته بگذر و شایسته بگذر
از به سوزنه کال به بگذر که سوزنه بگذر که شایسته بگذر .)

به ادره اسوده صبر - سوزنه به سوزنه وقت سینه عارضه به سوزنه شایسته بگذر .
سوزنه با طریقه بگذر که سوزنه بگذر که شایسته بگذر . بگذر و سوزنه بگذر که شایسته بگذر
ایده بر بریس مغز به امر اعراض ایجا به بگذر و قاعده مغز به شایسته بگذر که شایسته بگذر

و سوزنه سوزنه و سوزنه بگذر که شایسته بگذر . (بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر
و سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر . آبی بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر
ایده بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر . بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .
سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .
سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .
سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .
سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

ساعت ۱۰ - ساعت ۱۱

ساعت ۱۱ - ساعت ۱۲

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

اشغال از به به - ذات ایده نغمه صورت به سلام

اشغال کوفی

ساعت ۱۰ - ساعت ۱۱

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

اشغال کوفی

ساعت ۱۰ - ساعت ۱۱

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

ساعت ۱۰ - ساعت ۱۱

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .
سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .
سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

اشغال کوفی

ساعت ۱۰ - ساعت ۱۱

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .
سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .
سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .
سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

اشغال کوفی

ساعت ۱۰ - ساعت ۱۱

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .
سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .
سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

سوزنه بگذر که شایسته بگذر که شایسته بگذر .

BELGE-34

MSHHA. CMH. 50 Lef 8-9.

Kral ve maiyetinin İstanbul'a gelişi ve uygulanacak merasim programı.

Muvâsalat günü

Saat 11.20 Haydarpaşa'ya muvâsalat

İstasyonda Vali Bey Kumandan Paşa Şehremini Halk Fırkası Müfettişi Dârülfünûn Emîni Anadolu Bağdad Demiryolu İşletme Müdürü Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyenin Kadıköy ve Üsküdar azasından birer zât istikbâl edecekler Şehremini Bey Kraliçe Hazretlerine bir buket takdim edecektir.

Bir jandarma müfrezesiyle polis ve zâbıta-i belediye memûrları râsime-i ihtirâmî ifâ edecektir.

Kral Hazretleri bâlâda muharrer müstakbilîn ve maiyetlerinden arzu buyuracakları zevât ile birlikte Söğüdülü yatına râkib olacaklar diğer zevât da İstanbul ve Ankara motorlarıyla Nil muşuna râkib olarak hareket edilecektir. (eşyalar için Seyr-i Sefâin İdâresinin iki romörkörü vapur iskelesinde hazır bulunacak ve eşyaları Şimendüfer İdâresinin Dâire Müdürü Kemal Bey liste mûcibince romörkörde bulunacak memûre teslim edecektir.)

“Bâlâda isimleri muharrer merâkib-i bahriyenin Haydarpaşa'da vakit maiyetinde hazır bulunmasını Bahriye Kumandanlığı temin edecektir.”

Söğüdülü yatı ile diğer motorlar doğruca Dolmabahçe rıhtımına yanaşacaklardır. Rıhtımda sarayın muhâfazasına memûr bölük ile bir polis müfrezesi râsime-i ihtirâmî ifâ edecek ve Kral ve Kraliçe Hazerâtı rıhtımda İstanbul Polis Müdürü ve Milli Saraylar Müdürü ve Muâvini taraflarından istikbâl olunacaktır. (Rıhtımda Türk gazetelerinden dört fotoğrafçı ve dört muhâbir ve ecnebi gazetelerinden de iki muhabir ve iki fotoğrafçı bulunabilecektir. Ancak bunlar Matbuât Müdiriyet-i Umûmiyesi ile Matbuât Cemiyeti Riyâsetince intihâb olunacak ve İstanbul Polis Müdiriyetince yedlerine birer kart ita edilecektir. Gerek muhâbirler gerek fotoğrafçılar saray dâhiline giremezler.)

Saray bahçe ve rıhtımına bâlâda muharrer olanlardan ma'dâ kimsenin girmemesini İstanbul Polis Müdiriyeti temin edecektir istikbâlde bulunub da yat ile birlikte gelen zevât saraya Kral ve Kraliçe Hazerâtıyla beraber dâhil olub müşârünileyhümâ hazerâtını dairelerine îsal edeceklerdir. Ve bir müddet salonda istirahat eyledikten sonra avdet edeceklerdir.

Saat 13-14.30 öğle yemeği.

Öğleden sonra Kral Hazretleri arzu buyururlar ise Söğüdülü yatı ile Boğazda bir tenezzüh icra buyuracaklardır Akşam arzu buyurdıkları zevât ile husûsî sûretde taâm

İkinci gün

Saat 10.30 Saraydan hareket

Harbiye Mektebini Süvâri Binicilik Mektebini Kıtâat-ı Fenniye Mektebini ziyaret

Saraya avdet öğle taâmı

Saat 14.30 Saraydan hareket

Erkân-ı Harbiye Mektebini ziyaret (ikinci çayı mektebde) Sanâyi-i Nefise Mektebini ziyaret saraya avdet akşam taâmı 13 kişilik incesaz

Saz heyetini İstanbul Şehremaneti tertib ve izâm edecektir.

Üçüncü gün

Saat 10.30 da hareket bahren Sarayburnu'na

Âsâr-ı Atıka Müzesi Topkapı Müzesi ziyaret olunacak

Öğle yemeği sarayda tenâvül olunacaktır.

Saat 14.30 Askerî Müze Ayasofya Camii Evkaf Müzesi Süleymaniye Camii ziyaret olunarak Dârülfünûna gelinecek Dârülfünûnda (ikinci çayı) ba'dehû Fatih Camii de görölerek saraya avdet

Dördüncü gün

Saat 10.30 da bahren hareketle Kuleli Lisesi'ne azimet
Mektebi ziyaretten sonra yine bahren Tarabya'da Summer Palas Oteline azimet
Burada şehremaneti tarafından elli kişilik bir ziyâfet keşîde olunacaktır.

Saat 14.30 Tarabya'dan hareketle

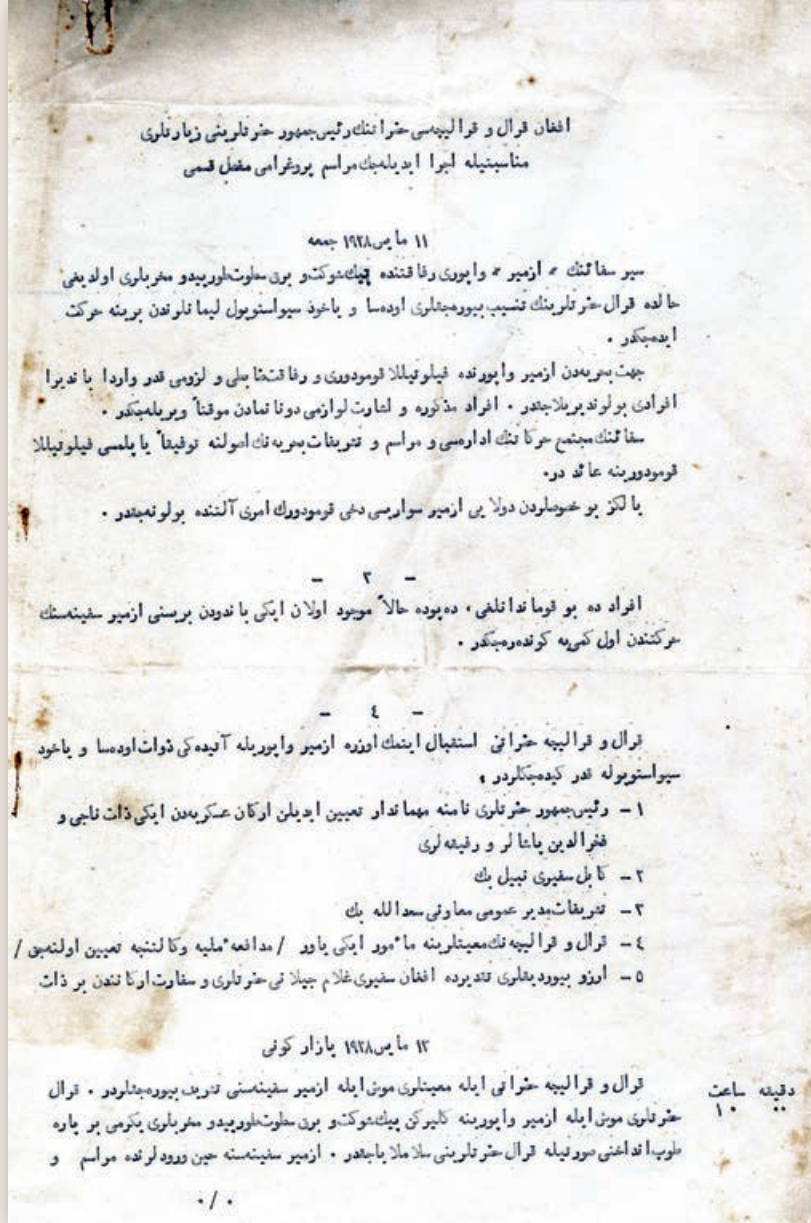
Kadıköy İskelesi'ne çıkılacak (Şehremaneti tarafından ıhzâr olunacak otomobillerle) Baytar Mektebi
Tıbbiye Mektebi Selimiye Kışlası ziyaret olunacaktır. Ba'dehû aynı tarikle saraya avdet edilecektir.
Tıbbiye Mektebi'nde çay verilecektir.
Gece sarayda seyahat filmleri sinema ile gösterilecektir.

Beşinci gün

Saat 10.30 da Heybeli Ada'ya azimetle
Mektebi Bahriye ziyaret olunacak ba'dehû Büyüka'da yat kulübe gidilecektir.
Yat klübde elli kişilik bir öğle ziyâfeti verilecektir.
Saat 15.00 da Söğüdü ile hareket olunub Moda Koyu'nda demirleyecek olan Hamidiye Kruvazörüne
çıkılacaktır.
Saat 16.00 da kayık yarışı başlayacaktır. Kruvazörde ve yarış esnasında ikindi çayı verilecektir.
Yarıştan sonra saraya avdet olunacaktır.
Adada icâb eden arabaları Şehremaneti ve kayık yarışını Bahriye Kumandanlığı ıhzâr edecektir.

Altıncı gün

Saat 10.30 Çapada Kız Muallim Mektebine azimet
Avdette Galatasaray Lisesi'ne uğranacaktır.
Saraya avdet ve öğle taâmı
Saat 15.00 resm-i geçid
Resm-i geçidin hitâmında saraya avdetle gece mehtab olur ise Söğüdü ile tenezzüh

BELGE-35

MSHHA. CMH. 1665 Lef 1-2, 11-12.

Afgan Kral ve Kraliçesinin ziyaretleri münasebetiyle icra edilecek merasim programı.

Lef 1.

Afgan Kral ve Kraliçesi Hazerâtının Reis-i Cumhur Hazretlerini ziyâretleri münâsebetiyle icrâ edilecek merâsim programı mufassal kısmı

11 Mayıs 1928 Cuma

Seyr-i sefâinin "İzmir" vapuru refâkatinde Peyk-i Şevket ve Berk-i Satvet torpido ve muhribleri olduğu halde Kral Hazretlerinin tensib buyuracakları Odesa ve yahud Sivastopol limanlarından birine hareket edeceklerdir.

Cihet-i bahriyeden İzmir vapurunda filotilla komodoru ve refâkat zâbiti ve lüzûmu kadar varda bandıra efrâdı bulundurulacaktır. Efrâd-ı mezkûre ve işâret levâzımı donanmadan muvakkaten verilecektir.

Sefâinin müctemi' harekâtının idâresi ve merâsim ve teşrîfât-ı bahriyenin usûlüne tevfikân yapılması filotilla komodoruna âiddir.

تشریفات بحری تعلیمات فنامسنده بحر اولان مراسم ایله قبول بیوریلانچیلر و موزینه افغان و استقلال
مارشنی ترم ایدهجک و سفینه تک غرافتی دیره کنه قرال خترلرینک سفینلرینه مخصوص یا تدیرا کئیده قلمبدر.
کابل سفیری نبیل بک طرفندن هیئت مستهلین قرال و قرالیجه خترلرینه تدریم قلمبج و قرال
خترلرندن بعدالاستیذان طوریبدو مغربلری وفاقتنده ازمیر سفینتسی حرکت ایدهجکدر .
قرال و قرالیجه خترلری معینلرندن دعوت بیوریلانچیلری ذوات ایله اوکله طعامی تناول بیوریلانچیلر و
معیت قرالی په منسوب دیگر ذوات آیری سفیره لره طعام ایدهجکلردر .
سیاحت مدتیه موزینه قرال خترلرینک امرلرنده بولنمبدر .

دقیقه ساعت
۱ ..

۱۴ مایس ۱۹۲۸ بازار ابرسی

قرال و قرالیجه بی حامل بولنان ازمیر سفینتسی وفاقتنده طوریبدو مغربلری اولدیغی حالده بوغاز
خارینده و اوج میل مسافده منتظم بر خط انزورده قرال خترلرینک ووردینه انتظار ایدهجک اولان دوناقما
تک دیگر بنقلعه سفاتی طرفندن استقبال ایدهجکلر .
ازمیر سفینتسی لیبو سفاتی خریبه اوکندن کچرکن سفیده و سفیده قراووزولرندن یکرسی بر یاره طوب
اندانج موریتله قرال خترلرینی سلاما یانچیلر و بتون سفاتک غرافتی دیره کنه افغان مالی یا تدیراسی
کئیده ایدهجکلر .

دقیقه ساعت
۱۷ ..

قرال خترلرینی حامل بولنان ازمیر سفینتسیله دیگر سفاتی بوغازدن کلمبه بر عسکری طیاره فیلیوسی
سفن خریبه په حیدر باغا اوکته قدر وفاقت ایدهجکلر . لیبو طیاره فیلیوسی تون حرکت ایندکن موکراهه بر
مدت خط بوزینه طیران ایدهجکلر .

دقیقه ساعت
۱۷ ۱۵

استا نبیل والیسی ، قول اردو قوما دانسی ، دوناقما قوما دانسی ، شهر امینی ، خلق قرلمسی مفتشی ،
دار الفنون امینی و دارالفنون ادبیات فاکولتسی طلبیسی میا ندن رفغاسی طرفندن منتخب بر کتج خانم
قرال خترلرینی استقبال ایدهجکلر و ازمیر سفینتسنه پیجهجکلردر .
لیبو هیئتسالی المرصیره ایله مهماندار باغا طرفندن قرال خترلرینه تدریم اولانچیلر و شهر امینی
بک افندی طرفندن بیان غوش آمعی بی متتمن قیسه بر نقل ایراد ایدهجکلر .
قرال خترلری طرفندن لیبو نطفه معا بله اولنمبدر .
دار الفنون ادبیات فاکولتسی طلبیسی میا ندن منتخب کتج خانم طرفندن قرالیجه خترلرینه بیازو
قرمزی کولردن متشکل و افغان و تورک با برافلری ملی و تکلرینی تشکیل ایدن قوروده لاله مزین بر بوکت
تدریم قلمبج و کندیلرینه دارالفنون نامنه آبرویه بیان غوش آمعی ایدهجکلر .
لیبو هیئتسالی بالکز والی ، قول اردو و دوناقما قوما دانلری ، شهر امینی ، قرال و قرالیجه خترانی
معینلرنده ازمیر سفینتسیله حیدر باغا په قدر کلمبکلر و دیگر ذوات کادیکلری مونوره سفینتسی پی تعقیب
ایدهجکلردر .

Yalnız bu husûslardan dolayı İzmir süvârisi dahi komodorun emri altında bulunacaktır.

-3-

Efrâdda bu kumandanlığı, depoda halen mevcûd olan iki bandodan birisini İzmir sefinesinin hareketinden evvel gemiye gönderecekdir.

-4-

Kral ve Kraliçe Hazerâtını istikbâl etmek üzere İzmir vapuruyla âtîdeki zevât Odesa ve yahud Sivastopol'a kadar gideceklerdir

1- Reis-i Cumhur Hazretleri nâmına mihmandâr tayin edilen erkân-ı askeriyeden iki zât Nâci ve Fahreddin Paşalar ve refîkaları

2- Kâbil Sefiri Nebil Bey

3- Teşrifât Müdür-i Umûmi Muâvini Sadullah Bey

4- Kral ve Kraliçenin maiyetlerine memûr iki yâver /Müdâfaa-i Milliye Vekâletince tayin olunacak/

5- Arzu buyurdıkları takdirde Afgan Sefiri Gulam Ceylânî Hazretleri ve sefâret erkânından bir zât

13 Mayıs 1928 Pazar günü

Saat 10.00

- ۳ -

دقیقه ساعت
۱۷ ۴۰

بر صورتله تنگن ایدن مرکب بصری ساعت ۱۸ ده حیدر پانا اوکته مواضات ایدمک و سلیمیه قیشلمی
اوکدن حین مورده آورده موجود بلرله لردن بکرمی بر پاره طوب انداختنی صورتله مراسم احترامیه
ایفا قلنمق و ازمیر سفینه سیله دیکر سفینه لر جهت بحریه نسیبت ایدیلن مصلووه توقد ایدمکدر .
حیدر پانا رفتیمنده جهت عسکریمه لازم کلن توجیبات اخذ اولنمق ریختیم . اسکله و غار مرد بولونمق
خارینده رسم سلامی ایفا ایدمک بصری و بصری قطعات اخذ موقع ایدمک و بر پاندو موزینه بولونمق بریلا -
چندر . کذا استاسیون داخلنده و مواقع معینه عسکر توجیبات یا بیلاجق و حین عزیزنده واسه سلامی
ایفا اینمک اوزره آبریمه موزینه بولونمق بریلاجندر .
قاضی کوی خلق فرمسی معتمدی ایله یادیه ریختی و آنا طولی بغداد ده میر بوللوی ایتلمته مدبری
استاسیون داخلنده بولونمق قرال و قرالیجه ختراتی استقبال ایدمکدر .
قرال و قرالیجه ختراتی مراسم و ترفیقات بصریه تعلیماتنا مناسنده شرح اصول ترفیقاتیه دائره سنده
ازمیر سفینه سنی ترک ایله سکودلی پانله راکب اولاجقار و معینلرنده تورالراج ، خوریه طرزی خانم
افندیلرله سردار محمد حسن خان ، سردار علی غلام مدین خان ، کابل والیسی احمد خان و مهماندارلری
پانا ایله کابل سفیری و افغان سفیری و ایکی یاور بولونمقدر .
معینت قرالیدن دیکر ذوات نصیر ایدیلن دیکر مودولره راکب اولاجقاردر .

دقیقه ساعت
۱۸ ۴۰

قرال ختراترینی حامل بولنان سکودلی یاطلی سفاقن حریه اوکدن مورده و حیدر پانا اوکته مواضات
ایدو اینک بوتون سفاقن ۲۱ پاره طوب انداخت اینمک صورتله قرال ختراترینی سلاملا یاچقاردر .
اظهار : - استاسیون والیسی ایله قول اردو و دوئنا قوما ندانلری ، شهر امینی ، ترفیقات مدبر عمومی
معاونی قرال ختراترندن اول سفینه بی ترک ایله رفتیمده انتظار ایدمک اولان و اولجه کدی بلرله برلکه
استقباله کلن ذواته الشناق ایدمکدر و سکودلی پانلیله رفتیمه بیجهق اولان قرال و قرالیجه ختراتی
استقبال ایدمکدر و معینلرنده اولان توره نه قدر تمییم ایدمکدر .
رفتیمده قرال ختراترینی ، انتتارده بولنان عسکر سلاملا یاچق و موزینه افغان ملی مارشی ترنم
ایلمک و منما قیبا تورک استقلال مارشی چالینمقدر . ارکان عسکره قول اردو قوما ندانی پانا طرفندن
تدبیم ایدمک و قرال ختراترینی عسکر ترفیقاتر کیرهچمکدر . بر ائناده معینلرنده یا لکز مهماندار -
لری و قول اردو قوما ندانی پانا ، دوئنا قوما ندانی قرال ختراترینک معیت عسکره لری و معینلرینه
تعیین قلنان یاورلر بولنمقدر . دیکر ذوات اوزاقدن تعییم ایدمکدر .
استاسیون بناسی اوکده تکمیل هیئت کدی بلرینه الشناق ایدمک و استاسیون بناسنه داخل اولنمقدر .
زانداریه ، پولیس ، نا بانه ، یادیه طرفندن امنیت توجیبات یا تا مین قلنمقدر .
آلا بک کورکاخنده و استاسیونه منتهی مرد بولنمق بومش عسکر دیزلی اولاجق و اهالی عسکر
کرسنده اخذ موقع اینمق اولاجقندر .

. / .

Kral ve Kraliçe Hazerâtı ile maiyetlerine Muş ile İzmir sefinesini teşrîf buyuracaklardır. Kral Hazretleri Muş ile İzmir vapuruna gelirken Peyk-i Şevket ve Berk-i Satvet torpido muhribleri yirmi bir pâre top endahtı sûretiyle Kral Hazretlerini selamlayacaktır. İzmir sefinesine hîn-i vürûdlarında merâsim ve teşrîfât-ı bahrî talimatnâmesinde muharrir olan merâsim ile kabûl buyurulacaklar ve Muzika-i Afgan ve İstiklal Marşını terennüm edecek ve sefînenin grandı direğine Kral Hazretlerinin şahıslarına mahsûs bandıra keşîde kılınacaktır. Kabil Sefiri Nebil Bey tarafından heyet-i mustakbilîn Kral ve Kraliçe Hazretlerine takdîm kılınacak ve Kral Hazretlerinden bade'l-istîzân torpido muhribleri refâkatinde İzmir sefinesi hareket edecekdir.

Saat 1.00

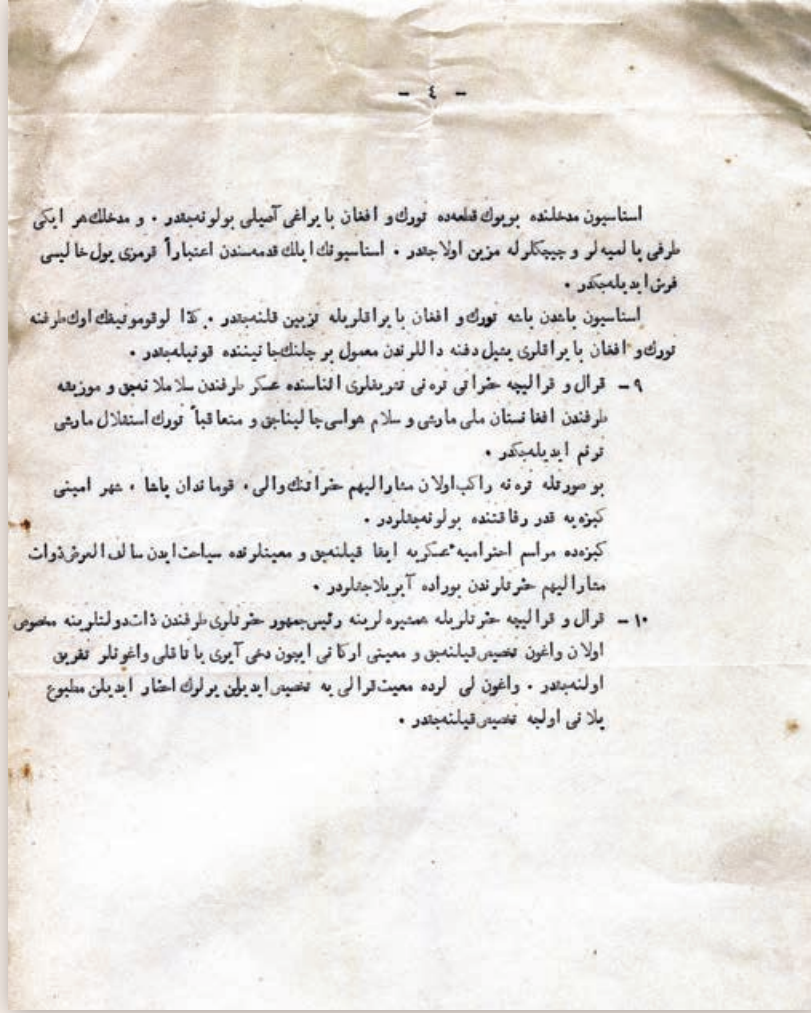
Kral ve Kraliçe Hazretleri maiyetlerinden davet buyuracakları zevât ile öğle taâmı tenâvül buyuracaklar ve maiyet-i kraliye mensûb diğér zevât ayrı sofralarda taâm edeceklerdir.

Seyâhat müddetince muzika Kral Hazretlerinin emirlerinde bulunacaktır.

14 Mayıs 1928 pazartesi

Saat 17.00

Kral ve Kraliçeyi hâmil bulunan İzmir sefinesi refâkatinde torpido muhribleri olduğu halde Boğaz hâricinde ve üç mil mesâfede muntazam bir hat üzerinde Kral Hazretlerinin vürûduna intizâr edecek olan

donanmanın diğer beş kıta sefâini tarafından istikbâl edilecektir.

İzmir sefinesi işbu sefâin-i harbiyeye önünden geçerken Hamidiye ve Mecidiye kravazörlerinden yirmi bir pare top endahtı sûretiyle Kral Hazretlerini selamlayacaklar ve bütün sefâinin grandi direğine Afgan Milli bandırası keşide edilecektir.

Kral Hazretlerini hâmil bulunan İzmir sefinesiyle diğer sefâin Boğazdan gelince bir askerî tayyâre filosu sefin-i harbiyeye Haydarpaşa önüne kadar refâkat edeceklerdir. İşbu tayyâre filosu tren hareket ettikten sonra da bir müddet-i hat boyunca tayerân edeceklerdir.

Saat 17.15

İstanbul Valisi, Kolordu Kumandanı, Donanma Kumandanı, Şehremini, Halk Fırkası Müfettişi, Darülfünûn Emmini ve Darülfünûn Edebiyat Fakültesi talebesi meyânından rüfekâsı tarafından müntehab bir genç hanım Kral Hazretlerini istikbâl edecekler ve İzmir sefinesine çıkacaklardır.

İşbu heyet sâlifü'l-arz sıra ile mihamdâr paşa tarafından Kral Hazretlerine takdîm olunacak ve Şehremini Bey Efendi tarafından beyân-ı hoşâmediyi mütezammın kısa bir nutuk irâd edilecektir.

Kral Hazretleri tarafından işbu nutka mukâbele olunacaktır.

Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi talebesi meyânından müntehab genc hanım tarafından Kraliçe Hazretlerine beyaz ve kırmızı güllerden müteşekkil ve Afgan ve Türk bayrakları milli renklerini temsil eden kurdelalarla müzeyyen bir buket takdîm kılınacak ve kendilerine Dârülfünûn nâmına ayrıca beyân-ı hûşâmedî edilecektir.

İşbu heyetten yalnız Vali, Kolordu ve Donanma Kumandanları, Şehremini, Kral ve Kraliçe Hazerâtı maiyetlerinde İzmir sefinesiyle Haydarpaşa'ya kadar gelecekler ve diğer zevât geldikleri motorla sefîneyi takib edeceklerdir.

Saat dakika

17.30

Bu sûretle teşekkül eden mürekkebbahrî saat 18 de Haydarpaşa önüne muvâsalat edecek ve Selimiye Kışlası önünden hîn-i mürûrunda orada mevcut bataryalardan yirmi bir pâre top endahtı sûretiyle merâsim-i ihtirâmiye ifâ kılınacak ve İzmir sefinesiyle diğer sefineler cihet-i bahriyece tesbît edilen mahallerde tevakkuf edeceklerdir.

Haydarpaşa rıhtımında cihet-i askeriyece lâzım gelen tertîbât ahz olunarak rıhtım, iskele ve gar merdivenleri hâricinde resm-i selâmı ifâ edecek bahrî ve berrî kıt'ât ahz-ı mevki' edecek ve bir bando muzika bulundurulacaktır. Kezâ istasyon dâhilinde ve mevâki-i muayyenede askerî tertîbât yapılacak ve hîn-i azimetde râsime-i selâmı ifâ etmek üzere ayrıca muzika bulundurulacaktır.

Kadıköy Halk Fırkası Mutemedi ile Belediye Reisi ve Anadolu Bağdad Demiryolları İşletme Müdürü istasyon dâhilinde bulunarak Kral ve Kraliçe Hazerâtını istikbâl edeceklerdir.

Saat dakika

18.10

Kral ve Kraliçe Hazerâtını merâsim ve teşrîfât-ı bahriye talimatnâmesinde musarrah usûl-ı teşrîfâtiye dâiresinde İzmir sefinesini terk ile Söğüdülyatına râkib olacaklar ve maiyetlerinde Nûrussirâc, Hûriye Tarzî Hanım Efendilerle Serdar Mehmed Hasan Han, Serdar Ali Gulam Sıddîk Han, Kâbil Valisi Ahmed Han ve mihmandarları paşa ile Kâbil Sefiri ve Afgan Sefiri ve iki yâver bulunacaktır.

Maiyet-i kralîden diğer zevât tahsis edilen diğer motorlara râkib olacaklardır.

Kral Hazretlerini hâmil bulunan Söğüdülyatı sefâin-i harbiye önünden mürûr ve Haydarpaşa önüne muvâsalat eder iken bütün sefâin 21 pâre top endah etmek sûretiyle Kral Hazretlerini selamlayacaklardır. İhtâr: - İstanbul Valisi ile Kolordu ve Donanma Kumandanları, Şehremini, Teşrîfât Müdür-i Umûmî Muâvini Kral Hazretlerinden evvel sefîneyi terk ile rıhtımda intizâr edecek olan ve evvelce kendileriyle birlikde istikbâle gelen zevâta iltihâk edecekler ve Söğüdülyatıyla rıhtıma çıkacak olan Kral ve Kraliçe Hazerâtını istikbâl edecekler ve maiyetlerinde olarak trene kadar teşyî' edeceklerdir.

Rıhtımda Kral Hazretlerini, intizârda bulunan asker selamlayacak ve muzika Afgan Milli Marşını terennüm eyleyecek ve müteâkiben Türk İstiklal Marşı çalınacaktır. Erkân-ı Askeriye Kolordu Kumandanı Paşa tarafından takdîm edilecek ve Kral Hazretleri askeri nazar-ı teftîşden geçirecektir. Bu esnada maiyetlerinde yalnız mihmandarları ve Kolordu Kumandanı Paşa, Donanma Kumandanı Kral Hazretlerinin maiyet-i askeriye ve maiyetlerine tayin kılınan yâverler bulunacaktır. Diğer zevât uzakdan takîb edeceklerdir.

İstasyon binası önünde tekmiil heyet kendilerine iltihâk edecek ve istasyon binasına dâhil olunacaktır.

Jandarma, polis, zabıta-i belediye tarafından emniyet tertîbâtı temîn kılınacaktır.

Alayın güzergâhında ve istasyona münthâ merdivenler boyunca asker dizili olacak ve ahâli askerinin gerisinde ahz-ı mevki' etmiş olacaktır.

İstasyon müdhilinde büyük kıt'ada Türk ve Afgan Bayrağı asılı bulunacaktır. Ve medhalin her iki tarafı palmyeler ve çiçeklerle müzeyyen olacaktır. İstasyonun ilk kademesinden itibaren kırmızı yol halısı ferş edilecektir.

İstasyon başdan başa Türk ve Afgan Bayraklarıyla tezyîn kılınacaktır. Kezâ lokomotifin ön tarafına Türk ve Afgan Bayrakları yeşil defne dallarından ma'mûl bir çelenk cânibinde konulacaktır.

9- Kral ve Kraliçe Hazerâtı treni teşrîfleri esnâsında asker tarafından selamlanacak ve muzika tarafından Afganistan Milli Marşı ve selam havası çalınacak ve müteâkiben Türk İstiklal Marşı terennüm edilecektir. Bu sûretle trene râkib olan müşârünileyhim hazerâtının Vali, Kumandan Paşa, Şehremini Gebze'ye kadar refâkatinde bulunacaklardır.

Gebze'de merâsim-i ihtirâmiye-i askeriye ifâ kılınacak ve maiyetlerinde seyâhat eden sâlifü'l-arz zevât müşârünileyhim hazretlerinden burada ayrılacaklardır.

10- Kral ve Kraliçe Hazretleriyle hemşirelerine Reis-i Cumhur Hazretleri tarafından zât-ı devletlerine mahsûs olan vagon tahsis kılınacak ve maiyeti erkânı için dahi ayrı yataklı vagonlar tefrîk olunacaktır. Vagonlularda maiyet-i kralîye tahsis edilen yerlerin ihzâr edilen matbû' planı evvelce tahsis kılınacaktır.

No	Mevzuat	Ardışık No	Ardışık No	Tarih ve İçerik	Tutar		Tutar
					Yeni	Eski	
1		110	110	...	...	...	...
2		111	111	...	...	...	...
3		112	112	...	...	...	...
4		113	113	...	...	...	...
5		114	114	...	...	...	...
6		115	115	...	...	...	...
7		116	116	...	...	...	...
8		117	117	...	...	...	...
9		118	118	...	...	...	...
10		119	119	...	...	...	...
11		120	120	...	...	...	...
12		121	121	...	...	...	...
13		122	122	...	...	...	...
14		123	123	...	...	...	...
15		124	124	...	...	...	...
16		125	125	...	...	...	...
17		126	126	...	...	...	...
18		127	127	...	...	...	...
19		128	128	...	...	...	...
20		129	129	...	...	...	...
21		130	130	...	...	...	...
22		131	131	...	...	...	...
23		132	132	...	...	...	...
24		133	133	...	...	...	...
25		134	134	...	...	...	...
26		135	135	...	...	...	...
27		136	136	...	...	...	...
28		137	137	...	...	...	...
29		138	138	...	...	...	...
30		139	139	...	...	...	...
31		140	140	...	...	...	...
32		141	141	...	...	...	...
33		142	142	...	...	...	...
34		143	143	...	...	...	...
35		144	144	...	...	...	...
36		145	145	...	...	...	...
37		146	146	...	...	...	...
38		147	147	...	...	...	...
39		148	148	...	...	...	...
40		149	149	...	...	...	...
41		150	150	...	...	...	...
42		151	151	...	...	...	...
43		152	152	...	...	...	...
44		153	153	...	...	...	...
45		154	154	...	...	...	...
46		155	155	...	...	...	...
47		156	156	...	...	...	...
48		157	157	...	...	...	...
49		158	158	...	...	...	...
50		159	159	...	...	...	...
51		160	160	...	...	...	...
52		161	161	...	...	...	...
53		162	162	...	...	...	...
54		163	163	...	...	...	...
55		164	164	...	...	...	...
56		165	165	...	...	...	...
57		166	166	...	...	...	...
58		167	167	...	...	...	...
59		168	168	...	...	...	...
60		169	169	...	...	...	...
61		170	170	...	...	...	...
62		171	171	...	...	...	...
63		172	172	...	...	...	...
64		173	173	...	...	...	...
65		174	174	...	...	...	...
66		175	175	...	...	...	...
67		176	176	...	...	...	...
68		177	177	...	...	...	...
69		178	178	...	...	...	...
70		179	179	...	...	...	...
71		180	180	...	...	...	...

BELGE-36
MSHHA. CMH. 1665 lef 9,3,8.

Kralın ziyaretleri dolayısıyla yapılan hazırlıkların masraflarını gösterir liste.

Ne iş için ve kime verildiği	Hangi krediden verildiği	Tediye emrinin tarihi, numerosu	Tediye emrinin muhtevi olduğu meblağ lira guruş
Ufak tefek bazı masârif için ikinci mutemed Mustafa Beye	30.000 liralık krediden	13 Mayıs 928, 771/1	1.000
Vuku bulan masraflarından dolayı Büyük Millet Meclis Dâire Müdürü Cemil Beye	"	13 Mayıs 928, 771/10	185,34
İmal ettirilen sancaklar bedeli olarak Salti Franko Mağazasına	"	14 Mayıs 928, 771/2	1.800
Harcırâh olarak Teşrifât Müdiriyyet-i Umûmiyesi Başkatibi Şefkati Beye	"	14 Mayıs 928, 771/3	150
Mübayaa edilen meşrûbât bedeli olarak Gavaraniço Efendiye	"	14 Mayıs 928, 771/4	625,50
Mübayaa edilen meşrûbât bedeli olarak Dimitra Kopulo Mağazasına	"	14 Mayıs 928, 771/5	190

Riyâset-i Cumhûr ve Hâriciye Vekâleti erkânı için imal ettirilen elbise bedeli olarak Mir de Kotro ticârethânesine	“	14 Mayıs 928, 771/6	3.141
Mübayaa edilen yemek takımları esmanî olarak De Gūjis Mağzasına	“	15 Mayıs 928, 771/7	2.870,85
Seyr-i Sefâin Müdiriyet-i Umûmiyesine	“	15 Mayıs 928, 771/8	12.500
Mübayaa edilen hasırlı su şişeleri esmânî olarak Mihailidis Efendiye	“	15 Mayıs 928, 771/9	102,70
İştirâ edilen resim çerçeveleri esmânî olarak Peyker Mağzasına	“	15 Mayıs 928, 772/1	208
Vilâyet konağı için mübayaa edilen yatak takımları ve sâire esmânî olarak Peyker Mağzasına	“	15 Mayıs 928, 772/2	509,40
Vilâyet konağı masârıfı olarak Vilâyet Levâzım Memûru Nail Beye	“	16 Mayıs 928, 772/3	430,88
Çamaşır tathir ücreti sancak nakliyesi ve sâir müteferrik masraflar için Milli Saraylar Levazım Memûru İsmail Efendiye	“	19 Mayıs 928, 772/4	169,26
Vilâyet konağı masârıfı olarak Vilâyet Levazım Memûru Nail Beye	“	20 Mayıs 928, 772/5	203,31
Yatak takımları için iştirâ olunan bazı malzeme esmânî olarak Lazora Franko Mağzasına	“	21 Mayıs 928, 772/6	305,81
Kılıç ve çerçeve bedeline mahsûben Kuyumcu Leon Sariyan Efendiye	32.500 liralık krediden	21 Mayıs 928, 772/7	15.000
Çalışdırılan yorgancı hallac ve sâirenin yevmiyeleri olarak Milli Saraylar Levâzım Memûru İsmail Efendiye	30.000 liralık krediden	22 Mayıs 928, 772/8	417,50
Satın alınan bir vazunun esmânî olarak Yorgi Metakis Mağzasına	“	23 Mayıs 928, 772/9	95
Odun ve kömür bedeli olarak Said Kapudana	“	24 Mayıs 928, 772/10	113
Kahve altı ihzârı için alınan bir yemek sobası bedeli olarak Sobacı Kirkor Zamgoçyan Efendiye	“	24 Mayıs 928, 773/1	130
Yatak odaları için yapıdırılan zil tertibâtı bedeli olarak Elektirikçi İsmail Hakkı Efendiye	“	24 Mayıs 928, 773/2	224,17
Mübayaa edilen resim çerçeveleri esmanî olarak Peyker Mağzasına	“	26 Mayıs 928, 773/3	208,50
Mübayaa edilen meşrûbât bedeli olarak Gavaraçino Biraderlere	“	26 Mayıs 928, 773/4	380

Zâbıta-i belediye memûrları şöförler ve hıdmetçiler için yapıdırılan kundura bedeli olarak Kunduracı Halil Sıdkı Efendiye	“	26 Mayıs 928, 773/5	88
Kılıç ve çerçeveler bedeline mahsûben Kuyumcu Leon Sariyan Efendiye	32.500 liralık krediden	27 Mayıs 928, 773/6	2.500
Milli Saraylar müstahdimîni için imal ettirilen elbiseler esmânı olarak Terzi Hasan Fehmi Beye	30.000 liralık krediden	27 Mayıs 928, 773/7	1.440
Yekûn			44.988,22

Evrâk-ı müsbitenin adedi	Evrâk-ı müsbitenin müfredâtı	Mülâhazât	Karar numerosu
381			
19	Bir komisyon kararı bir tezkire iki müzekkire iki zabıt varakası on iki sened bir tediye emri kuponu		63
3	Bir komisyon kararı bir tediye emri kuponu ve bir sened		68
4	Bir fatura bir sened bir komisyon kararı ve bir tediye emri kuponu		66
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		65
3	Bir komisyon kararı bir tediye emri kuponu ve bir sened		69
7	İki makbuz iki fatura iki komisyon kararı ve bir tediye emri kuponu		20/67
6	Bir komisyon kararı bir tediye emri kuponu bir tezkire bir makbuz ve iki sened		71
20	İki muhammin raporu beş komisyo kararı dört tediye emri kuponu beş mektub üç fatura ve bir sened		72
4	Bir komisyon kararı bir fatura bir sened ve tediye makbuzu		73
450			
2	Cemil ve Sezai beylerin senedleri		
452			

Sûret-i sarfi

Müfredâtı bâlâda muharrer olduğu üzere tediye emirleriyle tesviye olunan 74.691 lira 58 kuruş

Nakden sarf olunan

450 lira

Hâriciye vekâlet-i celîlesinin 17/7/28 tarihli ve 43492/627 numarolu tahrirâtı mucibince 22/7/28 tarihli ve 63653 numarolu makbuz mukâbilinde Ziraat Bankasına tevdiien ve 22/7/28 tarihli tahrirâta makbuzunun leffiyle Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine irsâl kılınan

Lira

150 Hâriciye Vekâleti Memurîn Müdürü Hamid Beye

150 Hâriciye Vekâleti Tahakkuk Memuru Arif Beye

150 Hâriciye Vekâleti Evrak Müdiriyeti Memûrlarından Âşir Beye

450

500 İstanbul'da Büyük Millet Meclisi Dâire Müdür Cemil ve Milli Saraylar Müdürü Sezai Beylere tediye olunan

950

75.641 lira 58 kuruş

Bakiye kalan

308,42 Osmanlı Bankasındaki krediden

50

358,42

Yekûn 76.000 (lira)

Ne iş için ve kime verildiği	Hangi krediden verildiği	Tediye emrinin tarihi ve numarası	Tediye emrinin muhtevi olduğu meblağ lira kuruş
Nakl-ı Yekûn			44.988,22
Dolmabahçe Sarayı müstahdimîni için yaptırılan kunduralar bedeli olarak Derviş Fazlı Efendiye	30.000 liralık krediden	27 Mayıs 1928, 773/8	182
Yatak odaları için satın alınan malzeme ve sâire esmanı olarak Lazaro Franko Mefruşat mağazasına	30.000 liralık krediden	27 Mayıs 1928, 773/9	2195,48
Otomobiller için alınan benzin ve vakum yağı esmânına	32.500 liralık krediden	28 Mayıs 1928, 773/10	168,10
Vilayet konağı için mübayaa edilen malzeme ve sâire bedeli olarak Vilayet Levazım Memuru Nail Beye	32.500 liralık krediden	28 Mayıs 1928, 775/1	445,21
Yatak odaları için alınan terlikler bedeli olarak Marnipos Kundura Mağazasına	32.500 liralık krediden	28 Mayıs 1928, 775/2	140

Rus filosu zâbitânına keşide edilecek ziyâfet için bahriye filotilla komodoru Mehmed Ali Beye	32.500 liralık krediden	28 Mayıs 1928, 775/3	1.000
Yatak odaları için satın alınan komodinler bedeli olarak mobilyacı Sidar Beye	32.500 liralık krediden	29 Mayıs 1928, 775/4	127,50
Zâbita-i belediye memûrları hıdmetçiler ve şöförler için yaptırılan elbise bedeli olarak Terzi Ahmed Hulûsi Beye	32.500 liralık krediden	29 Mayıs 1928, 775/5	278
Mubayaa edilen hamam takımları esmânı olarak Havlucu Hacı Receb Efendiye	32.500 liralık krediden	29 Mayıs 1928, 775/6	90
Krala ve maiyetine âid eşyanın şimendüfere tahmili ve şimendüferden indirilmesi ücreti olarak Hamalbaşı Kahraman Ağaya	32.500 liralık krediden	29 Mayıs 1928, 775/7	90,61
Riyâset-i Cumhur Kalem-i Mahsus Müdürü Hasan Rıza Beye yaptırılan bir redingot takımı bedeli olarak Terzi Peltekisê	32.500 liralık krediden	31 Mayıs 1928, 775/8	115
Harcırah ve yemiyeleri için Büyük Millet Meclisi Dâire Müdürü Cemil Beye	32.500 liralık krediden	2 Haziran 1928, 775/9	200
Ufak tefek bazı masârif için ikinci mutemed Milli Saraylar Muhâsib refiki Mustafa Beye	32.500 liralık krediden	3 Haziran 1928, 775/10	1.000
Mübayaa edilen benzin ve vakum yağı bedeli olarak Mehmed Cemal Efendiye	32.500 liralık krediden	4 Haziran 1928, 776/1	526,50
Vilayet konağında çalışdırılan aşçı ve garson ücreti olarak Vilâyet Levazım Memûru Nail Beye	32.500 liralık krediden	4 Haziran 1928, 776/2	91,50
Krala ve maiyetine âid eşyanın Dolmabahçe'den vapura tahmili ücreti olarak Hamal başı Kahraman Ağaya	32.500 liralık krediden	4 Haziran 1928, 776/3	56,10
Söğüdü vapuru zâbitânının iâşe ve zarûrî masârifine mukâbil Söğüdü süvârisi Hasan Kapudana	32.500 liralık krediden	4 Haziran 1928, 776/4	100

Otomobillerin yevmiyeleri olarak Boik Otomobil Acentesi Nâdir Beye	32.500 liralık krediden	4 Haziran 1928, 776/5	1.895
Topkapı Sarayında keşide edilen ziyâfetler bedeli olarak Tokatlıyân Oteline	32.500 liralık krediden	6 Haziran 1928, 776/6	1.613,70
Otomobillerin yevmiyeleri olarak Gran Garaja	32.500 liralık krediden	7 Haziran 1928, 776/7	600
Mübayaa edilen yemek takımları ve sâire esmânı olarak De Gûjis Mağzasına	32.500 liralık krediden	7 Haziran 1928, 776/8	1.180,05
Mübayaa edilen müskirât bedeli olarak Gavaıraçino Biraderlere	32.500 liralık krediden	7 Haziran 1928, 776/10	380
Ufak tefek bazı masârif için ikinci mutemed Mustafa Beye	32.500 liralık krediden	9 Haziran 1928, 777/1	1.000
Yemek masrafı olarak Tokatlıyân Oteline	32.500 liralık krediden	10 Haziran 1928, 777/2	9.869,25
Teşrifat Müdür-i Umûmîsi Beyefendiden otel masrafı olarak Tokatlıyan Oteline	32.500 liralık krediden	12 Haziran 1928, 777/3	250
Mübayaa edilen çerçeveler bedeli olarak De Gûjis Mağzasına	32.500 liralık krediden	12 Haziran 1928, 777/4	64
Yekûn			68.651,22

Evrâk-1 müsebbitenin adedi	Evrâk-1 müsebbitenin müfredâtı	Mülâhazât	Karar numerosu
160			
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		39
4	Bir komisyon kararı iki sened ve bir tediye emri kuponu		40
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		42
19	Bir komisyon kararı bir tezkire on beş sened bir bordro ve bir tediye emri kuponu		43
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		46
	Bu para kral hazretleri şerefine icra kılınan deniz yarışlarına istimal edilmesinden naşi krediye dahil olan tertibler haricinde kalmağla vekalet-i celilece bank-ı Osmani marifetiyle ayrıca iade ve irsal kılınmıştır		41

3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		45
	(kararı, senedi tediye emri kuponu 773/5 numarolu tediye evrakı meyanındadır)		35
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		44
4	Bir komisyon kararı bir müzekkire bir sened ve bir tediye emri kuponu		47
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		48
4	Bir komisyon kararı bir tezkire bir sened ve bir tediye emri kuponu		49
43	Bir komisyon kararı bir tediye emri kuponu yirmi üç sened üç bordro ve onbeş makbuz		50
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		51
4	Bir komisyon kararı bir tezkire bir sened ve bir tediye emri kuponu		52
4	Bir komisyon kararı bir müzekkkire bir sened ve bir tediye emri kuponu		53
7	Bir komisyon kararı bir tezkire dört sened ve bir tediye emri kuponu		54
6	Bir komisyon kararı iki sened bir fatura ve iki tediye emri kuponu		55
6	Bir komisyon kararı bir tezkire bir sened iki fatura bir tediye emri kuponu		56
	(kararı senedi ve tediye kuponu 776/5 numarolu tediye evrakı meyanındadır)		55
6	Bir komisyon kararı dört sened ve bir tediye emri kuponu		58
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		59
66	Üç komisyon kararı bir tediye emri kuponu iki müzekkire otuz dokuz sened ve bir bordro ve yirmi makbuz		60
15	İki komisyon kararı iki mukavelename iki sened beş fatura üç liste ve bir tediye emri kuponu		5/57
5	İki fatura bir sened bir komisyon kararı ve bir tediye emri kuponu		62
4	Bir komisyon kararı bir sened bir tediye emri kuponu ve bir mektub		61
			381

Ne iş için ve kime verildiği	Hangi krediden verildiği	Tediye emrinin tarihi, numarası	Tediye emrinin muhtevi olduğu meblağ, lira kuruş
Nakl-ı yekûn			68.651,22
Kralın kerîme ve kâin vâlidesinin tenezzühleri masrafı olarak Vilâyet levâzım memûru Nail Beye	32,500 liralık krediden	14 Haziran 928, 777/5	187,95
Tab' ettirilen davetiye ve sairenin ücret-i tabiyesi olarak Zelliç Matbaası	12,500 liralık krediden	17 Haziran 928, 777/6	200
Yapdırılan buketler esmânı olarak Sabuncaki Mağazası	12,500 liralık krediden	17 Haziran 928, 777/7	240
Tab ettirilen liste, program ve sâirenin ücret-i tab'iyesi olarak Ebuuzziya Matbaası	12,500 liralık krediden	17 Haziran 928, 777/8	551,20
Darülelhân saz heyetinin ücreti olarak Milli Saraylar Levazım Memûru İsmail Efendiye	12,500 liralık krediden	19 Haziran 928, 777/9	200
Yaptırılan sigaraların esmânı olarak tütün inhisar idaresi idaresine	32.500 liralık krediden	21 Haziran 928, 777/10	332,16
perye esmanı, muhammin ücreti ve çamaşır tathiriyesi olarak Milli Saraylar Levazım Memûru İsmail Efendiye	12,500 liralık krediden	2 Temmuz 928, 778/1	47,90
Kılıç ve çerçevelerin bedelinden bakiye olarak Kuyumcu Leon Sariyan Efendiye	20,000 32,500 12,500 liralık krediden	12 Temmuz, 778/2 12 Temmuz, 778/2 14 Temmuz 928, 778/3	134,30 3063,62 933,18
Krala hediye edilen fotoğrafların bedeli olarak Febus Fotoğrafhanesi	12,500 liralık krediden	18 Temmuz 928, 778/4	150
Yekûn			74.291,58

Vürûd eden krediler

Lira

30.000 birinci defa Zirâat Bankası üzerine doğru

32.500 ikinci defa Zirâat Bankası üzerine defterdarlık vesâtatıyla

12.500 üçüncü defa Osmanlı Bankası üzerine defterdarlık vesâtatıyla

1.000 deniz yarışları masârıfı olarak Osmanlı Bankası marifetiyle îâdeten irsâl olunan

76.000 Yekûn

Evrâk-1 müsbitenin adedi	Evrâk-1 müsebbetenin müfredâtı	Mülâhazât	Karar numerosu
35	İki komisyon kararı bir tediye emri kuponu üç müzekkire yirmi üç sened üç bordro ve üç makbuz		7/8
7	Bir komisyon kararı iki sened üç makbuz ve bir tediye emri kuponu		8
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		13
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		14
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		15
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		16
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		17
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		1/10
3	Bir komisyon kararı bir makbuz ve bir tediye emri kuponu		18
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		21
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		3/9
4	Bir komisyon kararı iki sened ve bir tediye emri kuponu		22
26	Bir komisyon kararı ve bir bordro yirmi üç kıta sened ve bir tediye emri kuponu		25
11	Bir komisyon kararı bir bordro sekiz kıta sened ve bir tediye emri kuponu		26
12	Bir komisyon kararı bir müzekkire dokuz kıta sened ve bir tediye emri kuponu		29
5	İki komisyon kararı iki sened ve bir tediye emri kuponu		28/11/4
	Evrakı (72) numarolu karar hizasında muharrer yirmi parça evrak meyanındadır		27
3	Bir komisyon kararı bir kıta bordro ve bir tediye emri kuponu		30
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		31
4	Bir komisyon bir sened bir fatura ve bir tediye emri kuponu		32
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		19
4	Bir komisyon kararı iki parça sened ve bir tediye emri kuponu		33
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		34
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		36
7	Bir komisyon kararı bir tezkire iki sened bir fatura ve iki tediye emri kuponu		35
	Evrakı (72) numarolu karar hizasında muharrer yirmi parça evrak meyanındadır		37
3	Bir komisyon kararı bir sened ve bir tediye emri kuponu		38
160			

Handwritten signature or stamp in the bottom right corner of the oval frame.

HAZİNE-İ HÂSSA-İ ŞÂHÂNE DEN HAZİNE-İ HİLÂFETE: HİLÂFET SARAYINA HACİZ MESELESİ

Üzeyir Karataş*

Klasik devirde İç Hazine olarak adlandırılan hazine-i hassa, tanzimâtın ilânı sonrasında darbhâne-i âmire bünyesinden ayrılmış ve müstakil bir hal almıştır. Padişaha ait olup emlak-i hâkaniye tabir olunan arsa, arazi, maden, bina gibi emvâlin işletilmesi, gelirlerinin toplanması, saray ve kasır gibi hânedan mensuplarının ikamet edip bir nevi lojman vazifesi gören ve ebniye-i seniyye adı verilen binaların inşası, tamiri ve tefrişi gibi iş kalemleri hazine-i hassanın vazifeleri arasında idi.

Sultan II. Abdülhamid'in cülûsundan sonra Osmanlı hudutları dâhilindeki emlak-i hâkaniye alımları ile hacmi giderek büyüyen hazine-i hassa nezâretinin iş yükü de ziyâdeleşmişti. Nezâret, İstanbul merkez olmak üzere taşrada geniş bir sâhaya yayılan büyük bir teşkilât yapısına sahipti. Meşrutiyetin ilânı sonrasında borçlarına karşılık olmak üzere hazine-i hassaya bağlı bir kısım emlak-i hâkaniye maliye hazinesine devredildi. Fakat asıl değişim Sultan Mehmed Reşad tarafından yapıldı. Sultan Abdülhamid'in tahta çıktığı târih olan 1876'dan hal' edildiği 1909 seneleri arasında hazine-i hassaya dâhil edilen emlak-i hâkaniyenin tamamının maliye hazinesine devredilmesi II. Meşrutiyet sonrasında ortaya çıkan idarî ve siyasî merkezleşmenin bir neticesi idi. Böylelikle Sultan Hamid döneminde satın alınmış emlak-i hâkaniye siyasî ve mâlî yeniden yapılanma ile birlikte mâliye hazinesine devredilmiş ve hazine-i hassa Sultan Aziz ve öncesi emlak ile iktifâ durumunda kalmıştı. Aslında Sultan Reşad'ın cülûsu Osmanlı Hânedanı için sadece siyasî bir güç kaybı olmayıp aynı zamanda sultanın mâli istiklâlinin de yavaş yavaş kaybolduğu bir dönemin başlangıcıydı.

Son Veliâhd
Abdülmecid Efendi,
Env. No. 64/2190-07.

* M.A., Tarihçi, Milli Saraylar.

Abdülmecid Efendi'nin
Hilafet makamına
geçtikten sonra aldirdığı
imzalı fotoğrafı,
Env. No. 100/5044.

Klasik Osmanlı hazine-i hassa nezareti geniş bir istihdam imkânı, hânedanın imparatorluk sathındaki arazi, maden, bina, arsa gibi emvâlini idâre eden kalabalık personeli ve zengin gelir kaynakları ile aslında büyük bir fabrikayı andırırken meşrutiyet ile birlikte bahsi geçen personelin büyük çoğunluğu kadro hâricinde kaldı ve çok az bir kısmı da tekâüde sevk edildi. Buna paralel olarak iş gücü azalan nezaret, umum müdürlük seviyesine indirildi. Hazine-i hassa nezaretinin bu güç kaybı siyasî olarak hânedanın merkezî idâreye bağlanması demek iken iktisâdî olarak da merkezî hazinenin gelirlerinin artırılmasına matuftu.

Merkezi idarenin güçlendirilmesine matuf reformlar bundan sonra da devam etti. On yıl savaşları olarak adlandırılan Trablusgarb, Balkan, Birinci Cihan ve İstiklal harpleri siyasi yeniden yapılandırmalar için müsâit bir zemin oluşturdu. Saltanat makamının özellikle meşrutiyetten sonra başlayan güç kaybı, büyük nispette Anadolu'daki hareketin varlığıyla zafere ulaşan istiklal harbi sonrasında had safhaya ulaştı ve Kasım 1922'de saltanat kaldırıldı. Dönemin padişahı Vahideddin'in memleketi terk etmesiyle TBMM, Veliahd Abdülmecid Efendi'yi hilafet makamına tayin etti. Buna muvâzi olarak Mecid Efendi de saltanat üzerindeki haklarından feragat ettiğini

bildirdi ve böylece Osmanlı hanedanı siyasi gücünün tamamını kaybetmiş oldu.

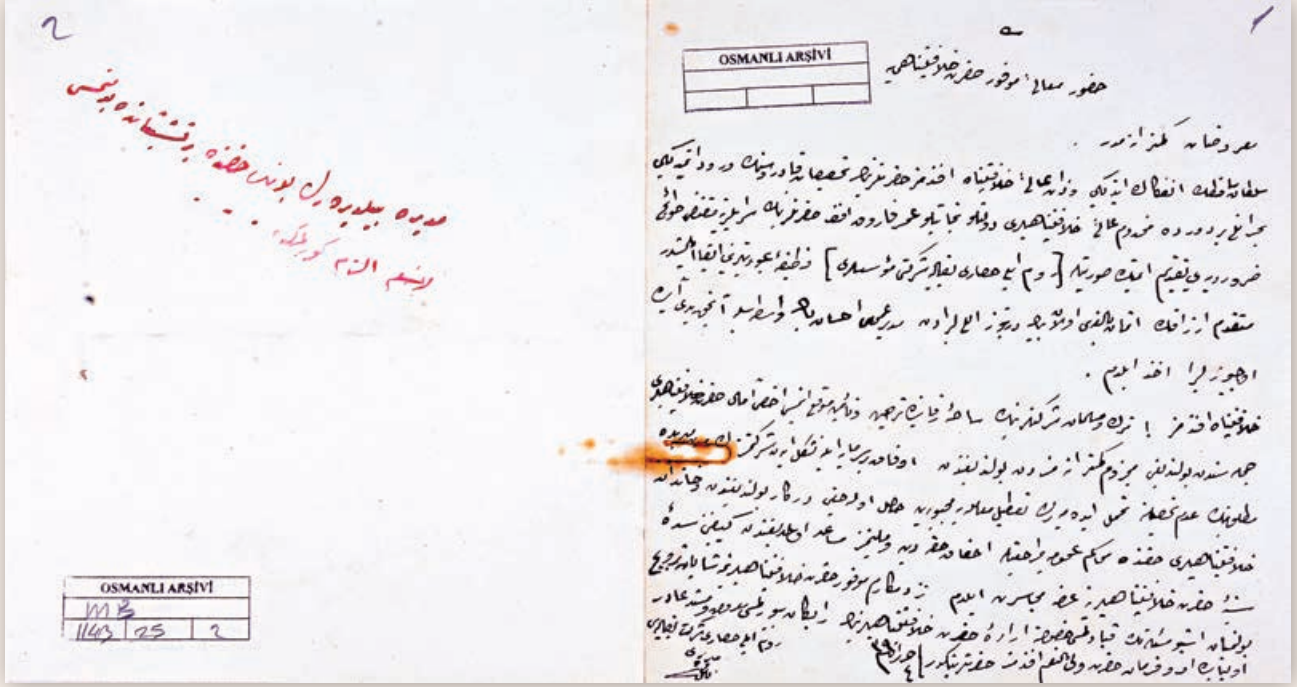
20. yüzyılın ilk çeyreğindeki bu siyâsi rejim değişikliği, hanedanın içinde bulunduğu mali buhranı daha da artırdı. Ankara, tahsisat olarak Halife Abdülmecid Efendi'ye "mine'l-kadîm muhassas olan mikdârdan" ancak yarısının verilmesini uygun gördü. Bu tahsisat ile yaşlı ve kimsesiz cariyeler ve harem ağalarının iâşesinin temini, hırka-i saadet ve Enderun hademesinin maaş ödemeleri, en mühimi ise halife ve ailesinin ihtiyaçlarının karşılanması göz önüne alındığında, merkezi hükümetin tahsis ettiği miktarın epey düşük olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Kuvvetle muhtemel siyasi gücünden arındırılan hilafet makamının gelir ve giderlerinden sorumlu olan hazine-i hassa-i şahane müdüriyetinin artık şahane unvanını taşıyamayacağı düşünülmüş ve hilafet makamının hazinesi "hazine-i hassa-i hilafet" adını almıştı. İfade edildiği gibi bu değişiklik sâdece isim değişikliğinden ibaret değildi. Hazine-i hilafete bağlı olan emlakın tamamı maliye hazinesine devredildi. Sultan Reşad zamanındaki yeniden düzenlemenin daha şiddetlisi bu dönemde icra edildi. Kadrolar daraltıldı ve birçok memuriyetler birleştirilerek saray çalışanlarının büyük bölümünün işine son verildi. Mevcut memurların maaşlarından ise belli derecelerde kesintiler yapıldı.

Abdülmecid Efendi, atalarının tahtına sultan değil sadece halife unvanı ile oturmuştu. Ancak üst yapıdaki bu değişikliklerin alt yapıda hissedilmesi elbette hemen olmadı. Kadim dönemden beri yönetilenlerin başlarının her sıkıştığında saraydan yardım talep etme geleneği aynen devam etti: Maddi yardım talebi başta olmak üzere çocukların eğitim masrafı ve iş bulma istekleri gibi hususlarda saraya arzular sunuldu ve hilafet sarayı en güçsüz dönemde olduğu halde “gerçek iktidar” mercii olarak görülmeyi sürdürdü. Bütün bunlara rağmen Halife, hem makamının izzetini muhafaza etme hem de Ankara ile ters düşmeden tabiri caizse hâlâ ben de varım demeğe gayret ederek, imkân nispetinde maddi yardım talebinde bulunanlara karşılık vermeye çalıştı.

Kadimden devreden borçlara bir yenisi daha ilave edilerek hazine-i hilafetin beli büküldü. Valilik tarafından merasim ve saire için tahsis edilen meblağ ile hazine-i hassaya merbut emlake ait olup hazine veznesinde bulunan meblağ tahsisatın yarıya indirilmesi üzerine sarf edildi. Fakat emlakin maliye hazinesine devredilmesi üzerine bahsi geçen meblağ hazinece talep olundu. Hazine-i hilafet maliye hazinesine borçlu hale gelmiş oldu.

Sarayda müstahdem bendegân ve memurların maaşları ödenemeyerek birikmişti. Saraya mal ve hizmet veren müesseselerin de alacakları yığılmaya başladı. Bunun üzerine bu alacaklılar tarafından halifeye hitaben tediye hususunda arzlar yazılmaya ve paralar talep edilmeye başlandı. Aşağıda okuyacağınız vesikalar işte bu taleplere birer misaldir. İlk vesikada alacaklarının ödenmesi için şirket avukatı talepte bulunuyor. Ödemenin gecikmesinden dolayı vekili olduğu şirketin maddi vaziyetinin giderek kötüleştiğinden bahsederek zikredilen meblağın ödenmesini halifeden nazik bir suretle rica eyliyordu. İkinci vesikada yine benzer bir üslup ile talepte bulunuyor, tahsisatın çıkmadığı ve hanedanın maddi olarak zor günler geçirdiği bir devirde veresiye olarak Şehzade Ömer Faruk Efendi'ye verdiği emtianın bedelini bir Müslüman ve Türk olarak mahkemeye taşımaktan hazer edeceğinden bahisle istirham ediyor. Üçüncü vesikada ise hiç bu yollara tevessül edilmemiş, istirham ve arz edilmeden halife haciz davası için mahkemeye çağrılıyor, müessesenin vekili ikame edilen dava masraflarını dahi halifenin karşılamasını istiyordu.

İncelemekte olduğumuz evrakın muhteviyatını üç fasla ayırmak mümkündür. Birincisi yukarıda izaha gayret edildiği üzere hazine-i hassanın içinde bulunduğu mali vaziyetin vahametidir. İkincisi halifenin ve hanedanın artık dokunulmaz ve hatasız oldukları imajının yok olup yerine meşrutiyetten itibaren gelişen ve had safhaya varan meşruiyet meseleleridir. Hanedanın cidden milletin babası ve yol göstericisi olduğu fikri ve halifenin “zıllullah” olması mülâhazası ortadan kalkmıştır. Üçüncüsü ise vesikanın başında bahsedildiği gibi Ankara'nın gazetelerde çıkan haberlere ve halife hakkında çıkan dedikodulara müdahale etmemesi, Ankaradan gelen bürokratların halifeyi ziyaret dahi etmeden İstanbul'a gelip gitmeleri hükümet nazarındaki halife ve hilafet makamının vaziyetidir. Bu ise yakın bir gelecekte çıkacak olan 3 Mart 1924 tarihli hilâfetin ilgâsına dair kanunun bir nevi fiili habercisi demektir.

MB. 1143/25

Lef 2

Müdüre bildirek bunun hakkında bir teşebbüsâtde bulunması elzem görülmektedir.

Huzûr-ı me'âlî-mevfûr-1 hazret-i hilâfet-penâhiye

Ma'rûzât-1 kemterânemdir

Sultân-1 sâkıttın infikâk etdiği ve zât-1 âlî-i hilâfet-penâh efendimiz hazretlerinin tahsisât kadrosunun vürûd etmediği buhranlı bir devirde mahdûm-1 âlî-i hilâfet-penâhileri devletlû necâbetlû Ömer Fâruk Efendi Hazretleri'nin saraylarına muktazî havâic-i zarûriyeyi takdîm etmek sûretiyle [Rumelihisarı Bakkâliye Şirketi Müessisleri] vazîfe-i ubûdiyetlerini îfâ eylemişdir. Mütekaddim erzâkın esmân-1 bâligası olan bindörtüyüzelli liradan müdür-i umûmî İhsân Bey vâsitasıyla ancak yedi ayda üçyüz lira ahz eyledim.

Hilâfet-penâh efendimiz! Türk ve Müslüman şirketlerinin sâha-i rakâbetde terhîn ve te'mîn-i mevki etmesi ehass-1 âmâl-i hazret-i hilâfet-penâhileri cümlesinden bulunduğu meczûm-1 kemterânemizden bulunduğundan ufak bir sermâye ile teşekkül eden şirketimizin müddet-i medîde matlûbunun adem-i tahsiline tahammül edemeyerek ta'til-i muâmeleye mecbûrriyet hâsıl olacağı derkâr bulunduğundan ve hânedân-1 hilâfet-penâhileri hakkında mehâkim-i umûma mürâcaatla ihkâk-1 hakka din ve milliyetimiz müsâid olmadığından keyfiyeti südde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhilerine arza mücâseret eyledim. Nezd-i mekârim-mevfûr-1 hilâfet-penâhilerince şâyân-1 tervîc bulunmayan işbu meselenin kapadılması husûsuna irâde-i hazret-i hilâfet-penâhilerinin râyegân buyrulması ma'rûz ve müsted'âdır. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyün-ni'am efendimiz hazretlerindedir. 4 Haziran 39

Rumelihisarı Şirket-i Bakkâliyesi Müdürü Nâil

تاریخ	نومرو
۱۷۱ ۱۳۹۹ ۵	۱۶۱
بنام صاحبان بقیه سوره محمد صارد و نصف خوارند ذمه له اعصابی ارزانه انجازه صوب اولایه در روز پنجشنبه بعد از آنکه بر رویه رسیده دالایه ادعیه بویزید افزاینده اولدیفنده دانسا اوقه بر رویه تطایفه شده فکوره عدیه طریقه تحصیل ایده ماس بعلت معلوماتی اشیاء و غیره بکله مدیونته وقت حضور حضور تقدم عینه استغناءید در بیاید و ذوالارواح تساق لورده بولنده فتمه بسم الله الرحمن الرحیم	

Lef 3

Zât-ı hazret-i hilâfet-penâhi başkitâbet dâiresi

Numara: 161

Hazîne-i hâssa-i hazret-i hilâfet-penâhi müdîr-i umûmîsi beyefendi hazretlerine

Husûsî

Rumelihsarı Bakkâliye Şirketi'nin Ömer Fâruk Efendi Hazretleri'nin dâirelerine i'tâ ettiği erzâk esmânından matlûbu olan bindörtüyüzelli liraya mukâbil ancak yedi ayda vesâtet-i vâlâlarıyla üçyüz lira ahz etmiş olduğundan ve esâsen ufak bir sermaye ile teşekkül eden şirket-i mezkûrenin müddet-i medîde matlûbatını tahsil edememesi ta'til-i muâmelâtını intâc edeceğinden bahisle müdîr-i şirket tarafından huzûr-ı hilâfet-penâhiye mütekaddim arızada isti'tâf edilmiş ve bu bâbda taraf-ı vâlâlarından teşebbüsât-ı lâzimedede bulunulması fermân buyrulmuşdur efendim. 20 Şevvâl 341, 5 Haziran 339

خزانه حصار افندي

مديرية

١١٥

روم الي حصار بقاليه سركتكم عماره افندي حضرتكم دائره اعطاني ايدي زاده نمازنده بقره مطول اولو
چي يوز الي ليرايه تويدي مدير سركته نائل بل طرفنده استعفاف ايضنه مني بوياده تسبانه لازم ده لشمي
فرمايه بويدي ه حران تا جلوبه كره دولتمنده مرواريد سولتمنده دائره سايه ايليه عائد ريوك
اطفاي اجوره سايه بويده معتم سبه حضرتكم خلافتكم توفيقاً دائره سايه ايليه بودجه وضع اولمابه
ايچي يوز اولمابه خزانه بورد سركتكم ريوك سولتمنده بوزير اعلايه سيم مبالغ اولمابه اولموس اجرتنه
مخرباً فعاته سركته و بورد سركتكم ايچي يوز لير اجوره قاسولماده اخذ اولماده بقره ايچي اولمابه بوزير اولماده
موي ايم نائل بقره تسبانه موي ايم عوت ايم تصفيه ايليه سبه مصلحه مزلور عدم قبوله احذر البسمه اولماده
مقدار فديكون ترديدن كرك سايه حضرتكم دائره نجابتكم ليه بورد سركتكم خزانه استعفاف موي
نجد مساعد بونمته و ريوك اجوره مفضل سالف اعطيه ايچي يوز ليرايه بوزير اعلايه سيم بناه تعديت بورد سركتكم
خزانه م ريمه اولمابه ريوك بورد سركته نائل عموم تاريات اجري قاي اولمابه بناه تعديت بورد سركتكم
لرومي دائره سايه ايليه مديريت با ندره تسبانه ايليه اولماده عرضي كهوز معتم دولتمنده اولمابه اموز ماره
حضرتكم مده لمر كده (سولتمنده) و (حران)

خزانه فاضله حضرتكم
مدير عمومي

Lef 4
Hazîne-i hâssa-i hazret-i hilâfet-penâhî
Müdiriyyet-i umûmiyesi
115

Rumelihisarı Bakkâliye Şirketi'nin Ömer Fâruk Efendi Hazretleri'nin dâirelerine i'tâ ettiği erzâk esmânından bakiye-i matlûbu olan binyüzelli liranın tesviyesi müdür-i şirket Nâil Bey tarafından isti'tâf edilmesine mebni bu bâbda teşebbüsât-ı lâzimedede bulunulması fermân buyrulduğu 5 Haziran 39 târihli tezkire-i devletlerinde emr ü izbâr buyrulmuşdur. Dâire-i müşârünileyhâya âid duyûnun itfâsı için şâyân buyrulan müsâade-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhiye tevfikân dâire-i müşârünileyhâ bûdjesine vaz' olunan ikiyüz liradan yüzer lirası hazîne bûdjesinin duyûn karşılığından yüz lira ilâvesiyle mübâyâ'a olunan otomobil ücretine mahsûben Fiat Şirketi'ne verilecek şehri ikiyüz lira için karşılık ittihâz olunarak bakiyesi olan yüz liranın da her ay mûmâileyh Nâil Bey'e tesviyesi bit-tensib mûmâileyh da'vet ile teklif edilmiş ise de meblağ-ı mezbûru adem-i kabulde ısrar eylemiş olmasına ve mikdâr-ı mezkûrun tezyîdine gerek müşârünileyh hazretlerinin dâire-i necâbet-penâhileri bûdjesi gerek hazînenin istitâat-ı mâliyesi gayr-ı müsâid bulunmasına ve duyûn için muhassas sâlifü'l-arz ikiyüz liraya yüz lira daha ilâve olunduktan sonra dahi hazînece deruhde olunan duyûn-ı mezkûrenin umûmuna te'diyât icrâsı kâbil olamamasına binâen ta'dilen bir bûdce tanzîmi lüzûmu dâire-i müşârünileyhâ müdiriyyetine bâ-tezkire tebliğ olunduğunun arzı merhûn-ı müsâade-i devletleridir. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehu'l-emrindir. 26 Şevvâl 341 ve 11 Haziran 339
Hazîne-i hâssa-i hazret-i hilâfet-penâhî müdür-i umûmisi Mehmed İhsân

حضرت غفر له

معرضه جاركه ليد

مؤتم غلط ره موخانه جاده سه ۵۸ نومرولو رقي فابريكه سه فابريكه ليد هاشم بك قولريك خريه خاصه جاب
غفر له ليد صسه اولدني رقي بلدن بك فضايله مطبوعى درت ماله ليدنو دريليمه سه و هاليوكه
سوى ليه قولريك وضع ماليسى زهاز باده انتظاره غير ماعه ليد سه اولدني بلن مبلغ معدومك صرف و غفر له
زاره و فرمايه ليد سه سر قصور جويلى مال اعظيم ليد سه واستعماله جوت ايدرم فرمان
۹۱ لسه اول ۹۹ غلط ره موخانه جاده سه اراهم غفر له
فاتنه ۷۱ نومرولو ياز خانه م
دعوى و كسى سه فصيح قولريك

غفر له

MB. 1148/41

Lef 3

Huzûr-ı me'âlî-nüşûr-ı hazret-i hilâfet-penâhîye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Müvekkilim Galatâda Mumhâne Caddesi'nde 58 numarolu dakik fabrikasında fabrikatör Hâşim Bey kulunuzun hazîne-i hâssa-i cenâb-ı hilâfet-penâhîlerine satmış olduğu dakik bedelinden bindoksansekiz lira matlûbu dört mâhdan berû verilememiş ve hâlbuki mûmâileyh kullarının vaz'iyet-i mâliyesi daha ziyâde intizâra gayr-ı müsâid bulunmuş olduğundan meblağ-ı ma'rûzun sarf ve i'tâsına irâde ve fermân-ı hümâyûn-ı hilâfet-penâhîlerinin şeref-sudûr buyrulmasını kemâl-i ta'zîm ile arz ve istirhâma cür'et eyleyim fermân.

9 Teşrin-i evvel 339

Galatâda Mumhâne Caddesi'nde İbrâhim Rif'at Bey Hânı'nda 17 numarolu yazıhânede Da'vâ Vekîli Hasan Fasîh kulları

نومرو	تاریخ
۳۳۳	سابع الاول عاشور
قریه حضرت خلافتناهی مدینه عمیده جانب اول	
عقد کرده بر کتاب حادثه ۵۸ عددی دقیقه فایزنده مکتب فایز تو هاشم صاحب قریه حضرت در خدمت اربابین دقیقه بدنه مطابق اولایه فتنه سزایه دره ماهد بر اول امینینه و بویارین و ضعیفین و هارین انقاره و عذاره فتنه کجه بلج نورله تیرم دعوی ریکه حدیض انصافه قه سینه تقیم حلقه عقد کرده عقد در حق امینه دعوت رفعت و استیاء تکرار تقاضایه ایم انصار ادونه جهته انصار جهت ارواره عقد نه لزومند	

Lef 4

Zât-ı hazret-i hilâfet-penâhî başkitâbet dâiresi

Hazîne-i hâssa-i hazret-i hilâfet-penâhî müdîriyet-i umûmiyesi cânib-i vâlâsına

333

Galatâda Mumhâne Caddesi'nde 58 numarolu dakık fabrikasında müvekkili fabrikatör Hâşim Bey'in hazîne-i hâssaya fûruht etmiş olduğu dakikin bedelinden matlûbu olan bindoksanseviz lirayı dört mâhdan beri alamadığından ve mûmâileyhin vaziyet-i mâliyesi daha ziyâde intizâra müsâid olmadığından bahisle meblağ-ı mezbûrun tesviyesi da'vâ vekili Hasan Fasîh imzâsıyla atabe-i seniyyeye takdîm olunan arızada arz ve istirhâm edilmiş ve sûret-i mürâcaat ve istid'âya nazaran tedkikât-ı ser'â ifâsı emr u fermân buyrulmuş olmağla ol bâbda emr ü irâde hazret-i men lehu'l-emrindir. 20 Rebiülevvel 342, 13 Teşrin-i evvel 339

حضرت ہاشم بن علی رضی اللہ عنہما نے فرمایا ہے کہ میں نے اپنے اہل بیت کو جو کچھ چاہا ہے وہ تمہاری طرف سے ہے۔
ہاشم بن علی رضی اللہ عنہما نے فرمایا ہے کہ میں نے اپنے اہل بیت کو جو کچھ چاہا ہے وہ تمہاری طرف سے ہے۔
ہاشم بن علی رضی اللہ عنہما نے فرمایا ہے کہ میں نے اپنے اہل بیت کو جو کچھ چاہا ہے وہ تمہاری طرف سے ہے۔
ہاشم بن علی رضی اللہ عنہما نے فرمایا ہے کہ میں نے اپنے اہل بیت کو جو کچھ چاہا ہے وہ تمہاری طرف سے ہے۔
ہاشم بن علی رضی اللہ عنہما نے فرمایا ہے کہ میں نے اپنے اہل بیت کو جو کچھ چاہا ہے وہ تمہاری طرف سے ہے۔
ہاشم بن علی رضی اللہ عنہما نے فرمایا ہے کہ میں نے اپنے اہل بیت کو جو کچھ چاہا ہے وہ تمہاری طرف سے ہے۔
ہاشم بن علی رضی اللہ عنہما نے فرمایا ہے کہ میں نے اپنے اہل بیت کو جو کچھ چاہا ہے وہ تمہاری طرف سے ہے۔
ہاشم بن علی رضی اللہ عنہما نے فرمایا ہے کہ میں نے اپنے اہل بیت کو جو کچھ چاہا ہے وہ تمہاری طرف سے ہے۔
ہاشم بن علی رضی اللہ عنہما نے فرمایا ہے کہ میں نے اپنے اہل بیت کو جو کچھ چاہا ہے وہ تمہاری طرف سے ہے۔
ہاشم بن علی رضی اللہ عنہما نے فرمایا ہے کہ میں نے اپنے اہل بیت کو جو کچھ چاہا ہے وہ تمہاری طرف سے ہے۔

Lef 5
Hazîne-i hâssa-i hazret-i hilâfet-penâhî
Müdüriyet-i umûmiyesi
199

Hazîne-i hâssaya fûruht etmiş olduğu dakik bedelinden matlûbu olan bindoksanseviz liranın tesviyesi Galatada fabrikatör Hâşim Bey vekili tarafından atabe-i ulyaya takdîm olunan arîza ile istirhâm edildiğini ve sûret-i mürâcaat ve istid'aya nazaran tedkikât-ı ser'â ifâsı emr u fermân buyrulduğunu hâvi şeref-vârîd olan 13 Teşrîn-i Evvel 339 târîhli ve üçyüzotuzüç numarolu tezkire-i devletleri üzerine icrâ kılınan tedkikât netîcesinde mûmâileyh Hâşim Bey'in ol mikdâr matlûbu tahakkuk eylemekde ise de hâl-i mâlî-i hazînedan dolayı meblağ-ı mezbûrun te'diye edilemediği ve ma'a hazâ tahsîsât-ı seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîye mahsûben tahsîlât vukû bulduğu ve bûdcede murakkam muhassasâtın hudûdu ve duyûn karşılığı muhâfaza edilebildiği takdîrde diğer ashâb-ı matlûb miyânında mûmâileyhe de te'diyât icrâsı tabiî bulunduğunun arz-ı hâk-pây-ı âlî kılınması menût-ı re'y-i sâmilere bulunmuş olduğu ma'rûzdur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehu'l-emrindir.
6 Rebîulevvel 1342 ve 17 Teşrîn-i Evvel 1339
Hazîne-i hâssa-i hazret-i hilâfet-penâhî müdür-i umûmîsi Mehmed İhsân

صورت

بیتنا با ایلین
باشکتابتی

بک اولین ایلیغی حقونه محکمه ریاست علی سینه

ساادتلو اقدام حقاری

مؤکلم امر اتق قدوسی زاده احمد حواد و دارمارزاده برادر شرکت مدیری ابراهیم بیگ
طوط باغچی ساری خلعتقا لهدیه بقیم خلیفه عبدالحید افق قهریزنده شرکت نامه ارزا اولم
غیر از ایضا بقیم طلوع اولاره ایله ایچیز آتیه سکر لیر ایله بر عیاشی تا اولم
خلیفه حقاریک محکم علیه لیرنه جلیلیه با لحاظه بطبع مدعا برین محکمیه مراجعت تا نچنده اعتبار
مع نائنه و مطاف لحاظه تمهیلنک و دعوی واقعه مواد عادیه و بیسطه ده بولندن قهر
تلیفاته تحریریه ده شتا طومرنک دفعی قتمه حکم آنسن طلب دانستعا ایلیم اولیایه
امور اراده افق قهریزنده [] مامور اولم

غلطه ده نشانه جیایه خانج دعوی و لیکه
فهی

MB. 1150/20

Lef 1

Zât-ı hazret-i hilâfet-penâhi

Başkitâbeti

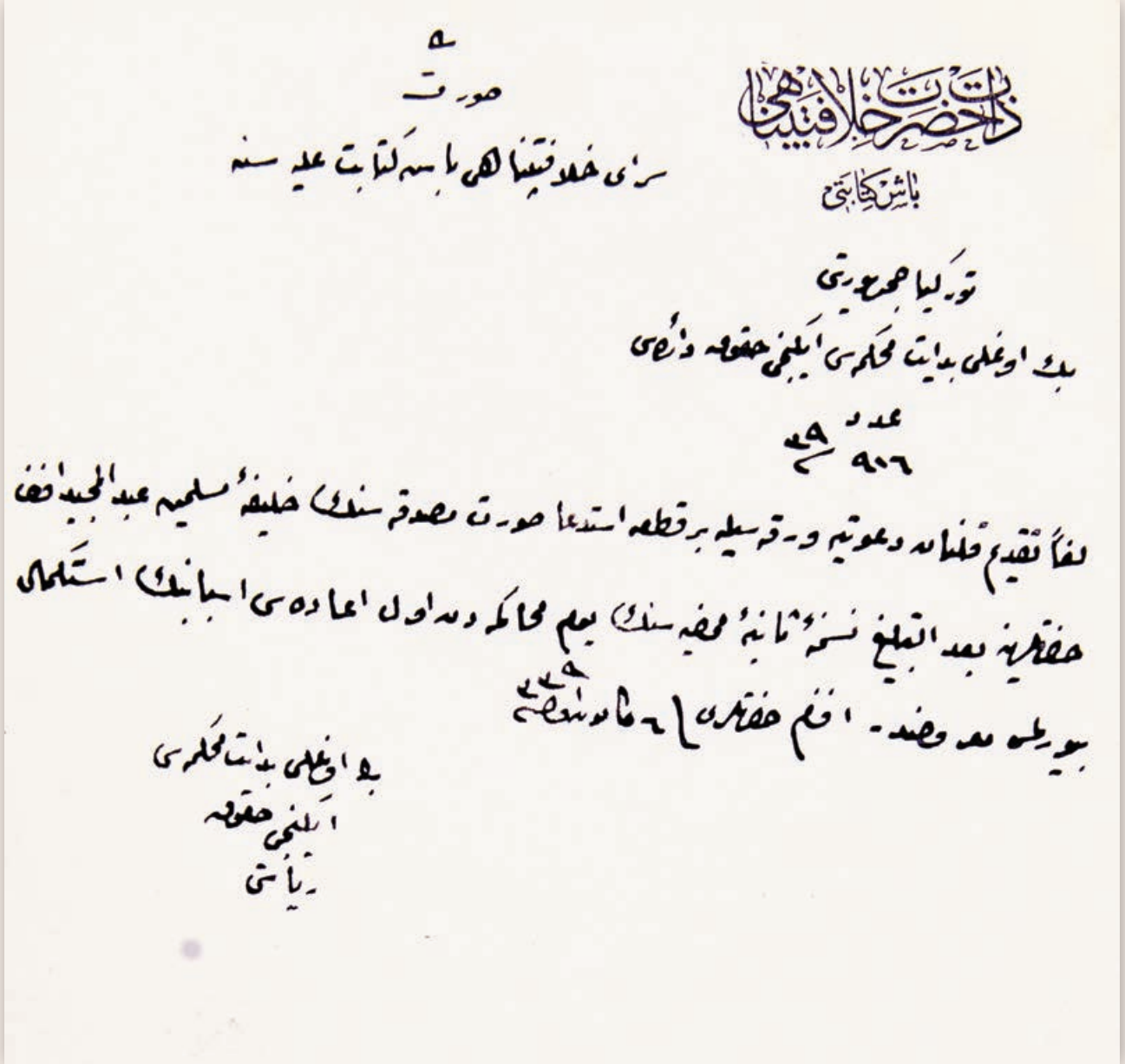
Sûret

Beyoğlu ikinci hukuk mahkemesi ri'yâset-i aliyyesine

Saâdetlû efendim hazretleri

Müvekkilim Asmaaltı'nda Kudûrîzâde Ahmed Cevâd ve Darmarzâde Birâderler Şirketi müdiri İbrâhim Bey'in Dolmabahçe Sarây-ı hilâfet-penâhîde mukîm Halife Abdülmecîd Efendi Hazretleri'nden şirket nâmına erzak bedelinden gayr-ı ez istîfâ bakiye-i matlûbu olan ikibinüçyüzaltmışsekiz lira yirmibir kuruşu te' diye edilmediğinden halife hazretlerinin mahkeme-i aliyyelerine celbiyle b'l-muhâkeme meblağ-ı müdde'âbihin mahkemeye mürâcaat târihinden itibâren ma'a fâiz ve masârif-i mahkeme tahsilinin ve da'vâ-yı vâkı'a mevâdd-ı âdiye ve basıtan bulunduğu cihetle tebligât-ı tahrîriyeden müstesnâ tutulmasının dahi taht-ı hükme alınmasını talep ve istid'â eylerim ol bâbda emr ü irâde efendim hazretlerindedir. 4 Kânûn-ı Evvel 339

Galatâda Nişastacıyan Hanı'nda Da'vâ Vekîli Fehmi

Lef 2

Zât-ı hazret-i hilâfet-penâhî

Başkitâbeti

Sûret

Türkiye Cumhûriyeti

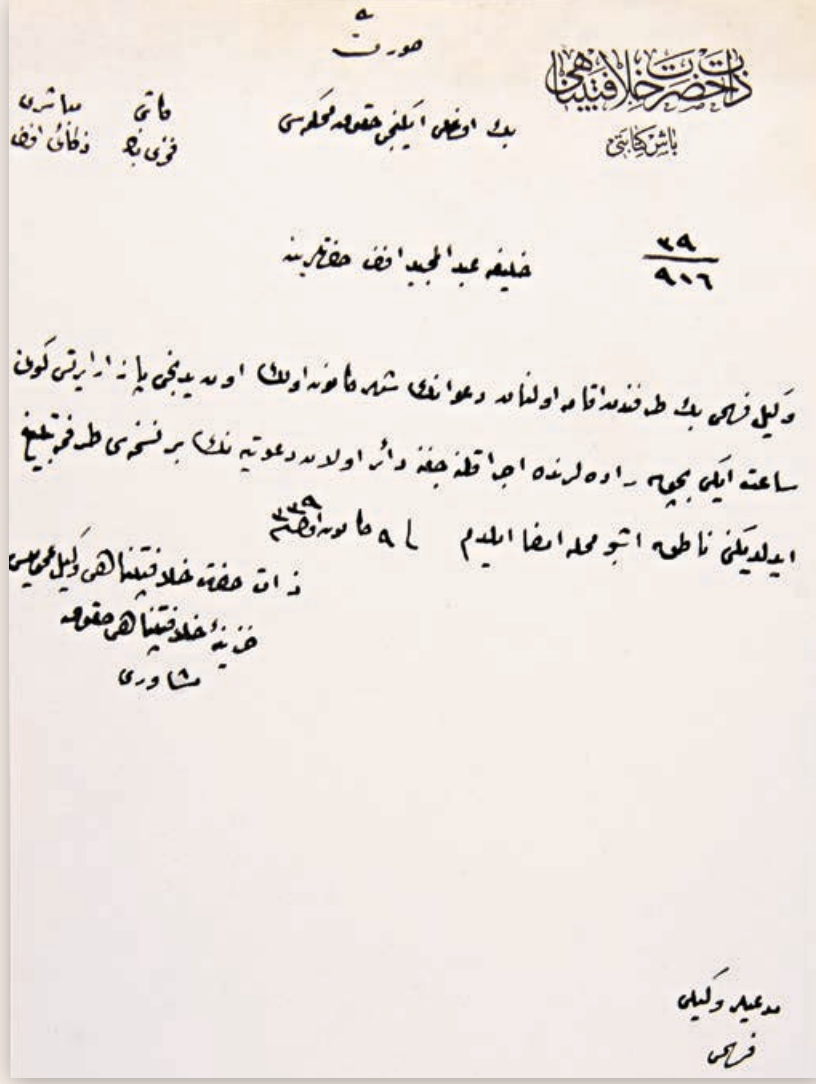
Beyoğlu Bidâyet Mahkemesi İkinci Hukûk Dâiresi

Aded 39/916

Sarây-ı hilâfet-penâhî başkitâbet-i aliyesine

Leffen takdîm kılınan da'vîyeti varakasıyla bir kıt'a istid'â sûret-i musaddakasının Halife-i Müslimîn Abdülmecîd Efendi Hazretleri'ne ba'det-tebliğ nüsha-i sâniye-i mümziyesinin yevm-i muhâkemedan evvel îadesi esbâbının istikmâl buyrulması ma'rûzdur efendim hazretleri. 6 Kânûn-ı Evvel 339

Beyoğlu Bidâyet Mahkemesi İkinci Hukuk Riyâseti

Lef 3

Zât-ı hazret-i hilâfet-penâhî
Başkitâbeti

Sûret

Beyoğlu İkinci hukuk Mahkemesi
39/916

Halife Abdülmecid Efendi Hazretleri'ne

Vekil Fehmi Bey tarafından ikâme olunan da'vânın şehr-i Kânûn-ı Evvelin onyedinci pazartesi günü saat iki buçuk raddelerinde icrâ kılınacağına dâir olan da'vetiyenin bir nüshası tarafıma tebliğ edildiğini nâtik işbu mahalle imzâ eyledim. 9 Kânûn-ı Evvel 339

Zât-ı hazret-i hilâfet-penâhî vekil-i umûmîsi
Hazîne-i hilâfet-penâhî hukuk müşâviri

Kâtibi Fahri Bey
Mübâşiri Zekâi Efendi
Müdâ'iler vekili Fehmi

حدیثی برایت درینک دینچه در صفت و حدیث کبیرا انفا و خاندانه خلقت اعصابه نسبت
 ادره بری و طوع و مکروه استعانت اولاد بر وجود کمال بکاره قطع و مایه و کینه خلوه
 معرکه نه ده بجمع تیرت و توقعات اجرا ابدت که بجهت بزار و اجاره بولنداره تا در
 عبدالعزیز خانیج و ابجیه قدر اده که زانه مدیر مدور صعب ایمن قرین خلوت بودم سده
 اعتراف ایکنه اولاد مسه و دریاچه بریده جوار و بطلایم یا دور بقتله بقه بوزر عبد
 یکی و م غریبه و وقت سعادت و اندر نه حدیثه و ده بطلایم بر حتم اندازنه در حقیقت
 بیست و قطع بقتله که اطراف سارینه بینه تواریخ بوقیعتن جلا جلد برده ایمن مایه
 و تقدیر بر قیاس بقدر و اصناف و کجاریه برین طوری ترانیمه جملین که بینه تحفیات
 سینه و در لغت بر یکجا بینه الا بجزیرا اورزنده حاب و هفتده ارفقده اورز
 ناریات اجرا ایسه سیه معارف و مصارفه در امور بقتله بینه بینه تحفیات برده بره
 نصفه درجه تیرت اولکنه ~~در بینه بقتله خلاصه حایده حرور بینه اورز~~ بینه
 بانقده و قرین خلوت در سنده برود صعب و ایمن مصارفه تحفیه ابدلیا کوف دولینه رسا
 بدیریه سینه و قرین خلوت و سارن که املاک قرین جدید بیدار دوره تاریکته مقدم عا
 ایجا بولانه اعتبار با بانقده برود بقرینه بوقه تحفیات بینه حرور اجرای محسوس قرین
 کیدکنه ساره حرور طویله قرین خلوت بجمع الا بجزیرا براده سده برده التی بقرینه
 خلاصه مصافق من درجه و امره و مصافق هیات کید بینه بیدار ۱۵ بقرینه تاریخ ۱۲۹
 اندرین مورد و کجرات جملیه قرین خلوت بقتله بوقه و بقیه خایده بقیه مصارفه کج
 قرین بیدم سعادت کنه بولیم بینه بیدار کنه حکوم بر خصوات و مصلوات برده
 تقابل بینه و مصافق در امور بینه بقتله برورده بر و بقرینه بقتله بیدم او خوار
 عینه باره ایمن صعب

۷
 سفالده کجاریه صعب
 برده بقتله بینه و بقتله
 تاریخ کجرات ایمن و بقتله
 بقتله بینه اورز

ber-minvâl-i muharrer bilâ-sebeb hakk-ı hilâfet-penâhîde îrâs-ı şübehât edecek şekilde neşriyât-ı hürmet-şikenâne vukûu husûsiyle ara sıra Dersââdet'e vürûd etmekte olan erkân-ı muhtereme-i hükûmet veyâ resmî hey'âtın dâimâ kendilerinden mütebâid ve müctenib bir vaziyette bulunmaları teessürlerini mûcib olmakda olduğundan bu bâbdaki hissiyât ve temenniyât-ı hilâfet-penâhîlerini iblâğ eylemek üzere ser-karînleri beyefendinin Ankara'ya i'zâmı veyâ kendileri bizzât beyânât-ı şifâhiyede bulunmak üzere hükûmetimiz tarafından tensîb buyrulacak şâyân-ı i'timâd herhangi bir zâtın nezd-i hilâfet-penâhîlerine gönderilmesini talep eylemeği teemmül buyurmuşlar ise de bu yüzden de sû-i tefsîrât ve telakkiyâta meydan verilmemiş olmak için bu husûs hükûmetimizin ârâ-yı sâibesine terk ve tevdî ile şimdilik bundan sarf-ı nazar buyurmuş olduklarını ve tahsîsât-ı seniyyeye gelince mukaddemâ hey'et-i vekile riyâset-i celîlesine 9 Nisan 339 ve 15 Temmuz minhu târihleri ve 66 ve 207 numarolu muharrerât ile mütekaddim cedâvil ve evrâk-ı hesâbiyede tafsîlen arz olunduğu üzere zât-ı hilâfet-penâhîlerinin makâm-ı hilâfeti işgâllerini müteâkib tahsîsât-ı mezkûrenin mine'l-kadîm muhassas olan mikdârdan nısf derecesine tenezzülü ve hazîne-i hilâfet uhdesindeki emlâkin hazîne-i celîle-i mâliyyeye ahzı emr-i idârede fevka'l-âde müşkilât ve müzâyakayı intâc eylemesiyle mükerreren icrâ kılınan tensikât netîcesinde memûrîn ve müstahdemînden dört beşyüz şahsın hizmetlerine nihâyet verilmek ve bazı vazâif ve hidemât külliyyen ilgâ ve hânedân-ı hilâfet a'zâsıyla mensûbîninden öteden beri matbûh yemek i'tâsı müteâmil olan birçok mahallerin yemekleri kat' ve memûrîn ve müstahdemîn-i hâzırânın maâşâtından da başkaca tenzîlât ve tevkîfât icrâ edilmek gibi bazı tedâbir ve icrââtda bulunmuş ise de tâ devr-i Abdülazîz Hânîye varıncaya kadar arada geçen zamân-ı medîdeden müdevver olub el-yevm hazîne-i hilâfet bûdcesinden iâşe edilmekde olan müsîn ve dermânde birçok cevâri ve ben-degân ile yine devr-i sâbıkdan bakiye yüzlerce alil ve bî-kes harem ağalarının ve hırka-i saâdet ve enderûn hademesinin ve daha buna mümâsil birtakım emekdârân ve muhtâcînin büsbütün kat'-ı maîşetlerindeki imkânsızlığa binâen yine te'mîn-i tevâzuna muvaffakiyet hâsıl olamayarak el-yevm memûrîn ve müstahdemînin birkaç aylıkları ve esnâf ve tüccârânın bir hayli matlûbları terâküm etmiş olduğu gibi sâlifü'l-arz muharrerâtdan sûreti matviyyen takdîm kılınan 15 Temmuz 339 târihli tahrîrât ile merbûtâtında tafsîl edildiği üzere bidâyeten tahsîsât-ı seniyyenin defterdârlıkça bir iki ay için elliikibin lira üzerinden hesâb ve haftada o mikdâr üzerinden te'diyât icrâ edilmesi sebebiyle maâşât ve masârifât dahi o sûretle tahakkuk etdirilmiş iken tahsîsâtın birdenbire nısf derecesine tenzîl olunmasından yine bidâyeten bankada ve hazîne-i hilâfet veznesinde mevcûd olub merâsim masârifine tahsîs edildiği taraf-ı vilâyetden resmen bildirilen meblağın ve hazîne-i hilâfet uhdesindeki emlâkin hazîne-i celîle-i mâliyyeye devri târihinden mukaddeme âid icâr bedelâtından İtibâr-ı Millî Bankası'nda mevcûd akçenin bilâhire tahsîsât-ı seniyyeden icrâ-yı mahsûbu cihetine gidilmesinden ve sâireden dolayı hazîne-i hilâfet başkaca elliikibin lira raddesinde bir deyn altında kalarak hâlen müzâyaka son dereceye varmış ve mukaddemâ hey'et-i vekile riyâset-i celîlesinden 15 Nisan 339 târih ve 6/1139 numerosuyla mevrûd tahrîrât-ı cevâbiyede hazîne-i hilâfetin istitâati fevkinde ve mükellefiyeti hâricinde bulunan masârif için hazîne-i mâliyyece muâvenet-i mümkinde bulunulacağı bildirilmiş olmasına göre hükûmetimizce husûsât ve müşkilât-ı ma'rûzanın nazar-ı tedkîk ve mütâlaadan dûr tutulmayacağı kanâatini perverde buyurduklarını şeref-telakki eylediğim emr-i hilâfet-penâhîye binâen arza mübâderet eyleyim ol bâbda. 5 Cemâziyelâhire 342, 12 Kânûn-ı Sâni 340

KIRIM SAVAŞI VE FRANSIZ SAĞLIK KURULUŞLARI

Osman Nihat Bişgin*

Osmanlı - Fransa ilişkilerinin en meŐhurları Osmanlı İmparatorluğu'nda Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) ve Fransa'da Kral I. François (1515-1547) dönemlerinde başlamıştır. Başlayan ilişkiler ve hemen onu izleyen kapitülasyonlar, ticareti geliŐtirirken diğer kültürel etmenler daha çok 18-19. yüzyıllarda ön plana çıkmaya başlamıştır. Fransa, Osmanlı toprakları üzerinde önemli eğitim, ticaret ve tıp kurumları gibi bir çok kurumu bilhassa İstanbul'da açmıştır.

Yıllar süren ilişkiler, Fransa'nın Avrupa devletleri arasında her alanda ilerlemesi, Osmanlı'nın Fransa'yı hiçbir zaman ihmal etmemesine sebep olmuştur. Durum Fransa'da da farklılık arz etmemiŐtir. Bilinen ilişkilerin başlamasından daha 100 sene geçmemiŐtir ki, Fransa'da ileri görüşlü bir kimse Şu sözleri sarf etmiş ve tarih de onu haklı çıkarmıŐtır. "Fransa krallarının, her ne pahasına olursa olsun, vazgeçemeyecekleri iki ittifak ve iki yakınlıkları vardır, biri İsviçreliiler ötekisi ise Büyük Türk'tür"(Osmanlı Padişahı).¹

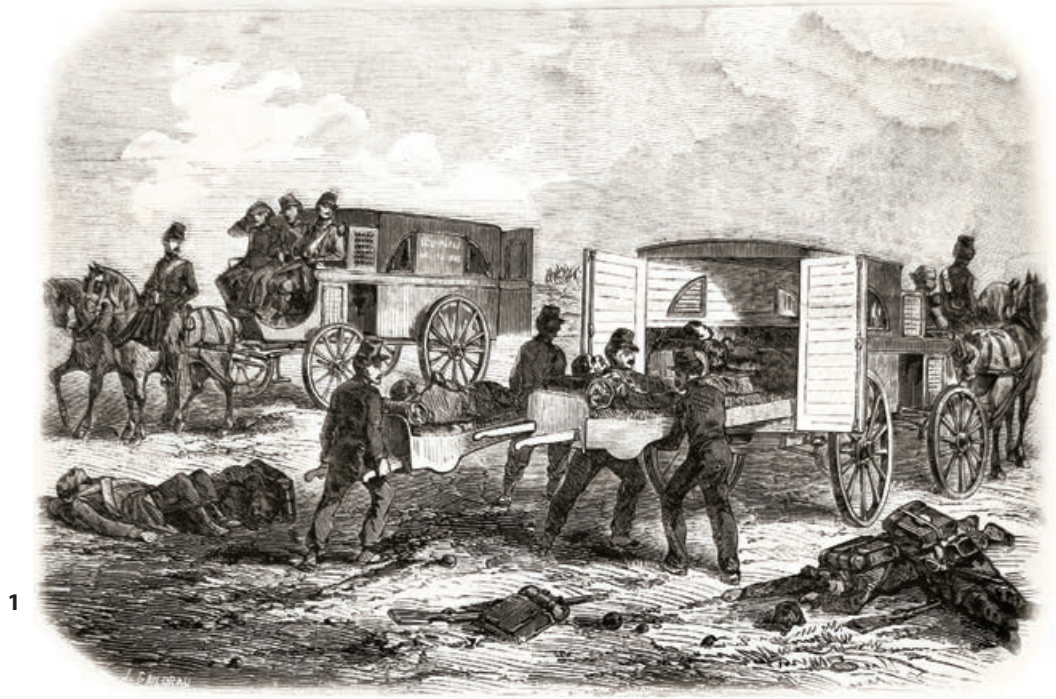
Yıllar sonra yine bir ittifak - Kırım Harbi, iliŐkilere farklı boyutlar kazandırmıŐtır. Bilindiği üzere, Kırım Savaşı (1853-1856) bütün Avrupa'nın gündeminden, devam ettiği üç yıl boyunca hiç düşmemiŐ, İngiltere ve Fransa'nın 1854'te savaşa katılması ile uluslararası bir boyut kazanmıŐtır. Savaş tıp, kara ordusu ve donanma anlayıŐlarında büyük deĐiŐikliklere yol açmıştır. Osmanlı açısından ise yine İngiltere'den alınan ilk borca vesile olmuştur. Evet, ilk dış borcun 1854 tarihinde alınması bir rastlantı değildir.

Fransa'nın tıbbi oluŐumları İstanbul'da günümüzde Fransa Cumhuriyeti Başkonsolosluğu binasının bulunduğu yerde 18. yüzyılda çok mütevazı bir Şekilde başlar. Yine bu noktada ticaret unsurları görünür. Nitekim bu tek odadan oluşan ilk hastane Marsilya Ticaret Odası'nın yasal yaptırımlarını tüm Levant alanına genişletmesiyle hasta denizciler için bir hastane bu mekâna kurulur. 1719'da Hôpital des Français

1 Pierre de Boudeilles Brantome papazı ve senyörü (1538-1614), Sözü'nün aslı OrtaçaĐ Fransızcasıyla Şöyle nakledilmektedir. "Les Roys de France avoient deux alliances de affinitez desquelles ne s'en devoient jamais distraire et despartir pour chose du monde: l'une celle des Suysses, et l'autre celle du Grand Turc". Jean-Michel CASA, *Le Palais de France a İstanbul- İstanbul'da bir Fransız Sarayı*, Éditions Internationales du Patrimoine Paris 2012.

1 Kırım Harbi için özel imal edilen Ambulans L'illustration.

2 Kırım Harbi'ndeki İttifak Donanmasını temsil eden ve Müttefik üç ülkenin bayrağını taşıyan gemiler, L'illustration.

de Péra (Pera Fransız Hastanesi), 1724'te Hôpital de Saint Louis (Aziz Louis Hastanesi) veya l'Hôpital du Peste à Péra (Pera Fransız Veba Hastanesi) adını alır. 150 yıl boyunca değişikleri hem yapısında hem de adı noktasında yaşayan bu kurum, 1846'da Saint Vincent de Paul rahibelerinin kontrolüne girer. 1894'te Sultan II. Abdülhamid araziyi Fransa'ya bağışlar. Bunun üzerine 1896'da günümüze ulaşan kâgir yapı inşa edilir. 12 Aralık 1896'da faaliyetlerine başlayan hastane, hayırseverlerinden biri olan Henri Giffard'ın adı ile anılır. L'Hôpital de Péra ya da Giffard Hastanesi böyle doğar. Ticaret hastanede imtiyazını korumaya devam eder; nitekim hastane Deniz Taşımacılık Şirketine ayrılmış bir koğuş bulundurur. Hastane 100 yataklıdır. Havalandırma sistemi ise oldukça ilginçtir, odanın içindeki kirli hava, tavanda bulunan

4 Şubat 1856'da Fransa Büyükelçiliğinde (Palais de France) gerçekleşen balo, L'illustration.

emici ağızlıklarla emilir ve dışarı atılır. Temiz hava ise çatıda bulunan bir bacadan alınıp zemin seviyesindeki deliklere verilerek odaların içine dağılır. Hastane kompleksi içinde bir de şapel yer alır.

Diğer bir yandan 1836'dan beri faaliyet gösteren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Milli Hastanesi ve Avusturya Gemiciler Hastanesi isimleri ile anılan hastane, 1909'da Elmadağ'da bir arazi almış ve 1912'de buradaki yeni binalarına taşınmıştı. İtilaf Devletleri I. Dünya Savaşı'ndan sonra dağılan Avusturya-Macaristan'ın mülklerine el koydu ve yer sıkıntısı çeken Fransız Hastanesi buraya taşındı. Yukarıda ilk bahsedilen binaya ise Fransa Başkonsolosluğu yerleştirildi. 1925 Savaş Tazminatı olarak Avusturya Hastanesi'nin binasına sahip olan Fransa, Pasteur Hastanesi ismi ile bu binayı kullanmıştır. 1963'a kadar Fransız kadroya sahip hastanenin ilk Türk başhekimini 1968'de, daha önce hastaneye mesul müdür olarak atanan Dr. Hasan Darmar olmuştur. Yakın tarihe kadar işlevini sürdüren hastane, içindeki tarihi kilisesi ile beraber bir holdinge satılmış, günümüzde Taksim Residence adıyla varlığını sürdürmektedir.

Hiç şüphesiz bu savaşla bir araya gelen İngiltere, Fransa ve Osmanlı arasında ilişkiler kuvvetlenmiş, Osmanlı Devleti, müttefikleri bu ülkeleri bir süre daha Düveli Mutehabbe (Sevilen Devletler) olarak adlandırmıştır. Sultan Abdülmecid bir ilk olarak, müttefikleri Fransa'dan Légion d'Honneur'ü kabul etmiş², yaklaşık bir ay sonra bu nişanı hâmil olarak Fransa Büyükelçiliği Sarayındaki bir baloya katılmıştır.³ Tüm

2 Légion d'Honneur (Onur Nişanı) Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi M. de Thouvenel aracılığıyla 29 Aralık 1855 günü Sultan Abdülmecid'e Nişanın Beratı ile takdim edilmiştir.

3 1 Mart 1856 tarihli *L'illustration-Journal Universel* dergisi 679. Sayısı, Balo tarihi 4 Şubat 1856 olarak aktarılmıştır.

20. yüzyılın başında Beyoğlu ve Maksem'in yanındaki sokak, Fransız Hastanesinden Panorama, Constantinople 1900, Journal photographique de T. Wild, Jean-François PÉROUSE Collection Pierre de Gigord, Edition Kallimages Paris 2010.

bu irtibatların sebebi olan Kırım Harbi, birçok insanın hayatı üzerinde derin etkiler bırakmış, yaralanan Fransız subaylarına İstanbul, ateş hattından sonra güvenli bir sığınak ve yaraların sarıldığı bir şifahane olmuştur. Aynı dönemde Selimiye Kışlası'nda da İngiliz askerleri tedavi edilmiş, o dönemde ölen askerlerin mezarlığı günümüze ulaşmıştır.

Bu çalışmada Başbakanlık Devlet Arşivinde bulunan bir yaralı listesi ekseninde 19. yüzyıl Türk-Fransa ilişkilerinde genel bir durumu hatırlamaktayız. Tespit edilen 2 sayfa Fransızca evrak Taksim Fransız Hastanesi başhekimi imzasını taşımakta ve 30 subayın rütbe ve savaşta aldığı yaraları içermektedir. Sarayın tercüme odası bu iki sayfalık evrakı tercüme ederek padişaha arz edilmek üzere hazırlamıştır. Aşağıdaki evrak Fransızca aslından çevrilmiş ve liste buna uygun olarak yazılmıştır.

Kaynakça

- AYDIN, Mahir, "Barışı Olmayan Savaş: Kırım", *Savaştan Barışa 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856) 22-23 Mayıs 2006 Bildiriler*, İ.Ü. Ed. Fak. Tar. Araş. Mer.
- CASA, Jean-Michel, *Le Palais de France à İstanbul - İstanbul'da bir Fransız Sarayı*, Éditions Internationales du Patrimoine, Paris 2012.
- FONTMAGNE, La Baronne Durand de, *Kırım Harbinden Sonra İstanbul*, (Çev.: Gülçiçek Söytürk) 1001 Temel Eser Tercüman Gaz. Yayınları, İstanbul 1977.
- FOUQUIER, A., C.L LESUR, *Annuaire Historique Universel ou Histoire Politique pour 1855*, Lebrun et Cie Librairies.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK.
- KARAYAMAN, Mehmet, *Kırım Harbinde Sağlık Hizmetleri (1853-1855)*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2008.
- KELEŞ, Erdoğan, *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Yakınçağ Tarihi A.B.D Doktora Tezi, Ankara 2009.
- PÉROUSE, Jean-François, *Journal photographique de T. Wild, Collection Pierre de Gigord*, Edition Kallimages, Paris 2010.
- ÖZTAŞ, Mahir, *Taksim Bir Şenliği Yaşamak*, Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul 2010.
- Tarihi Hastaneler*, Novartis İlaç Sanayi Kültür Yayınları 2010.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih*, İmge Kitabevi, İstanbul 2003.
- TAŞKIN, Figen, *Kırım Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na Ekonomik Etkileri ve İaşe Sorunu*, İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler A.B.D Y. Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- TERZİOĞLU, Arslan, *Kırım Harbi Esnasında Osmanlı Hastaneleri ve Dünya Hastaneciliğine Etkileri*, Tarih ve Toplum, C. XV, S. 85, Ocak 1991.
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul 2006.

بودند فریم جانمزه و تو جلاوه مهاره فرانسه عساکری ضابطه ندره مجروح اولوب بلک اولغی خسته خازنده نژادی اولغنده اولغی
ضابطایان اسینی سینه ترجم اولغان دفتر سدر

فرانسه ایگان جوب لواس
طوما زور قنه
بیاده برنجی اولی قانقاهی
مارمه لوی
اولی مذکور بیکاسی
تویا ارموز
ارکان حرب اولغی
بلاده لوی
اوچی بیاده برنجی بوری بوزباشی
زوقا قومه مار قار

کولعلی برنجی اولی ملازمی
بیزر طاس
بیاده برنجی اولی ملازم
تیاسی لومون فرانسوه

بیاده برنجی اولی بوزباشی
لیمه لوی
بیاده برنجی اولی ملازم
تیاسی لومون فرانسوه

بیاده برنجی اولی بوزباشی
لیمه لوی
بیاده برنجی اولی ملازم
تیاسی لومون فرانسوه

بیاده برنجی اولی بوزباشی
لیمه لوی
بیاده برنجی اولی ملازم
تیاسی لومون فرانسوه

بیاده برنجی اولی بوزباشی
لیمه لوی
بیاده برنجی اولی ملازم
تیاسی لومون فرانسوه

بیاده برنجی اولی بوزباشی
لیمه لوی
بیاده برنجی اولی ملازم
تیاسی لومون فرانسوه

بیاده برنجی اولی بوزباشی
لیمه لوی
بیاده برنجی اولی ملازم
تیاسی لومون فرانسوه

بیاده برنجی اولی بوزباشی
لیمه لوی
بیاده برنجی اولی ملازم
تیاسی لومون فرانسوه

بیاده برنجی اولی بوزباشی
لیمه لوی
بیاده برنجی اولی ملازم
تیاسی لومون فرانسوه

MB
49/5

Stat des officiers français blessés
en Crimée et traités au grand hôpital
de Séra.

Noms et Prénoms	Corps	Grades	Blessures
Thomas, Joseph	Etat-major général	Général de brigade	Coup de feu au bas-ventre
Mermet, Louis	20 ^{me} Régiment de ligne	Lieutenant- colonel	Coup de feu à la jambe gauche
Coué, Armand	20 ^{me} Régiment de ligne	chef de bataillon	Coup de feu - amputation du bras droit
Leblanc, Louis	Sous-intendant	adjoint de 1 ^{ere} classe	Coup de boulet, amputation de la cuisse gauche
Jucafol, Marc	1 ^{er} bataillon de chasseurs à pied	Capitaine	blessé au pied droit par une balle
Viez, Bertrand	1 ^{er} Régiment de la légion étrangère	Lieutenant	Coup de feu à la cuisse gauche
de Monroty, Edme	1 ^{er} Régiment de zouaves	Lieutenant	Coup de feu à la jambe droite
Guillot, Jean-Louis	3 ^{me} Régiment d'infanterie de marine	Capitaine	Coup de feu à la jambe gauche.
Gadet, Louis	1 ^{er} bataillon de chasseurs à pied	Lieutenant	Coup de bislayen, fracture de la cuisse droite.
Bucher, Louis	20 ^{me} Régiment de ligne	Capitaine	Coup de feu à la cuisse droite
Lamotte, François	20 ^{me} Régiment de ligne	Sous-lieutenant	Coup de feu à la jambe droite
Le Mayre, Louis	20 ^{me} Régiment de ligne	Capitaine	Coup de feu au pied droit
Paris, Charles	3 ^{me} Régiment de ligne	Lieutenant	Coup de feu au bras gauche
Mocquery, Vast	22 ^{me} Régiment léger	Capitaine	Coup de feu au bras droit
Cludel, Etienne	39 ^{me} Régiment de ligne	Capitaine	Coup de feu à l'avant-bras droit
Vanheulle, Auguste	27 ^{me} Régiment de ligne	Capitaine	Coup de feu au bras droit

MB
49/5

Nom et Prénom	Corps	grades	Bl. Blessures.
Favreux, Charles	1 ^{er} Régiment de ligne	Sous-Lieutenant porte-Drapeau	Coup de feu au bras gauche
Armand, Edmond	1 ^{er} Régiment de zouaves	Sous-Lieutenant	Coup de feu au pied gauche
Schobert, Oscar	1 ^{er} Régiment de zouaves	Lieutenant	Coup de feu à la cuisse gauche.
Martin des Ballières Charles	3 ^{me} Régiment d'infanterie de marine	Sous-Lieutenant	Coup de feu au pied gauche
Masquelez, Alfred	3 ^{me} Régiment de zouaves	Lieutenant	Coup de feu au pied gauche.
Blanchard, Gustave	20 ^{me} Régiment de ligne	Sous-Lieutenant	Coup de feu à la cuisse gauche
Vigoureux, Paulin	1 ^{er} Régiment de ligne	Sous-Lieutenant	Coup de feu à la jambe droite
Vermondans, Césaire	2 ^{me} Régiment de zouaves	Sous-Lieutenant	Coup de feu à la cuisse gauche
Domenech, Jean	3 ^{me} Régiment d'infanterie de marine	Capitaine	Coup de feu à l'épaule gauche
Bignon, Adolphe	19 ^{me} Bataillon de chasseurs à pied	Lieutenant	Coup de boulet à la fesse droite
de Ferrière, Louis	1 ^{er} Régiment de zouaves	Capitaine	Coup de feu à la tête.
de Bretter, Martial	1 ^{er} Bataillon de chasseurs à pied	Capitaine	Coup de feu au genou gauche
Favreau, Augustin	50 ^{me} Régiment de ligne	Lieutenant	Coup de feu au pied gauche
Goffard, François	20 ^{me} Régiment de ligne	Capitaine	Coup de feu à l'épaule et au genou.

Certifié exact par
Le médecin principal de 1re classe, chef
du grand hôpital de Séra

Constantinople le 27 septembre 1854.

Montetier

Kırım'da Yaralanan Ve Büyük Pera Hastanesi'nde Tedavi Olan Askerlerin Durumu

SOYAD, AD	MÜFREZE	RÜTBESİ	YARALANMA
Thomas, Joseph	Genel Kurmay	Tugay komutanı	Alt karından kurşun yarası
Mermet, Louis	20. Alay	Yarbay	Sol bacadan kurşun yarası
Coué, Armand	20. Alay	Tabur Komutanı	Silahla yaralanma, sağ kolun kesilmesi
Leblanc, Louis	Yardımcı Memur	1.Bölük Asistanı	Topla yaralanma, sol uyluğun kesilmesi
Zucafol, Marc	1.Yaya Avcı Eri Bölüğü	Yüzbaşı	Mermi ile sağ ayaktan yaralanma
Viez, Bertrand	1. Yabancılar Alayı	Teğmen	Sol uyluktan kurşun yarası
de Monroty, Lume	1. Hafif Piyade Eri Alayı	Teğmen	Sağ bacadan kurşun yarası
Guillot, Jean-louis	3. Bahriye Piyade Taburu	Yüzbaşı	Sol bacadan silahla yaralanma
Gadet, Louis	9. Yaya Avcı Taburu	Teğmen	Biscayen ¹ yarası, sağ uyluk kırığı
Bucher, Louis	20. Alay	Yüzbaşı	Sağ uyluktan kurşun yarası
Lamotte, François	20. Alay	Asteğmen	Sağ bacadan kurşun yarası
Le Mayre, Louis	20. Alay	Yüzbaşı	Sağ ayakta kurşun Yarası
Paris, Charles	39. Alay	Teğmen	Sol kolda kurşun yarası
Mocquery, Vast	22. Hafif Birlik	Yüzbaşı	Sağ kolda kurşun yarası
Clusel, Etienne	39. Alay	Yüzbaşı	Sağ önkol kurşun yarası
Vanheulle, Auguste	27. Alay	Yüzbaşı	Sağ kolda kurşun yarası
Favreaux, Charles	7. Alay	Asteğmen, Alay Flamacı	Sağ kolda kurşun yarası
Aubert-armand, Edmond	1. Hafif Piyade Alayı	Asteğmen	Sol ayakta kurşun yarası
Schobert, Oscar	1. Hafif Piyade Alayı	Teğmen	Sol uylukta kurşun yarası
Martin des Pallières, Charles	3. Deniz Piyade Alayı	Asteğmen	Sağ ayakta kurşun yarası
Masquelez, Alfred	3. Hafif Piyade Alayı	Teğmen	Sol ayaktan kurşun yarası
Blanchard, Gustave	20. Alay	Asteğmen	Sol uylukta kurşun yarası
Vigouroux, Paulin	7. Alay	Asteğmen	Sağ bacadan kurşun yarası
Vermondans, Césaire	2. Hafif Piyade Alayı	Asteğmen	Sol uylukta kurşun yarası
Domenech, Jean	3. Deniz Piyade Alayı	Yüzbaşı	Sol omuzda kurşun yarası
Bigner, Adolphe	19. Avcı Piyade Taburu	Teğmen	Sağ uyluktan top mermisi ile yaralanma
De Férapac, Louis	1.Hafif Piyade Alayı	Yüzbaşı	Kafada kurşun yarası
De Bretter Martial	1. Avcı Piyade Taburu	Yüzbaşı	Sol diz kapağında kurşun yarası
Favreau, Augustin	50. Alay	Teğmen	Sağ ayakta kurşun yarası
Gaffard, François	20. Alay	Yüzbaşı	Omuz ve diz kapağında kurşun yarası

27 Eylül 1854

Büyük Pera Hastanesi Başhekimisi ve 1.Dereceden Tabib

İmza

1 18. yüzyılda aktif kullanılmış bir top. Biscaien şeklinde de yazılır.

2.

War Journal

of the

second russian fortress artillery regiment

OF ERZÉROUM

from its formation

until the recapture of Erzeroum by the Ottoman army

March 12th. 1918

Translated

from the original Russian manuscript

1919

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA ERZURUM CEPHESİNDE GÖREVLİ BİR RUS SUBAYIN GÖZÜNDEN ERMENİLERİN TÜRKLERE YAPTIĞI MEZALİM

Memet Ekinci*

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Saraylar Arşivi'nde bulunan ve I. Dünya Savaşı yıllarında, Osmanlı Devleti'nin doğu cephesinde Müslümanlarla Ermeniler arasında meydana gelen karşılıklı katliamlarla ilgili bir belge, özellikle bugünlerde dünya kamuoyunun Türkiye'nin önüne sıkça getirdiği bu soruna ışık tutabilecek bir niteliğe sahiptir. Çünkü tarihi değere sahip olan bu belge bir Osmanlı mensubu tarafından değil, aksine Osmanlı'nın savaş halinde olduğu Rus Ordusunun bir mensubu olan Yarbay Twerdo Khlebof tarafından Savaş Raporu olarak kaydedilmiştir. Bu belge özellikle İtilaf Devletleri'nin savaş döneminde propaganda dairelerine hazırlattıkları tek taraflı kitaplardan da hayli farklılık arz eder. Zira hazırlanan bu kitaplar Ermenilerin soykırımı uğradığını iddia ederken karşı tarafın yani Türk-Müslüman kesimin uğradığı katliamlardan bahsetme gereği duymaz. İşte bu anlamda bu belgenin tarihî değeri hiç kuşkusuz sadece bizim için değil bu olaya dahil olan bütün kesimler için de önemlidir. O dönem, Ermenileri kendi amaçları uğruna asırlardır beraber yaşadıkları Müslüman Osmanlı halklarına karşı kullanmaktan çekinmeyen Batılı devletler, her nedense Ermenilerin Rus kontrolüne girmelerinden sonra ve de özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki Soğuk Savaş yıllarında Batı'nın ileri bir karakolu durumundaki Türkiye'ye bu konuda hiç sorun çıkarmazken, Sovyetlerin dağılmasıyla beraber bu konumunu kaybeden Türkiye'ye her fırsatta bu anlamda yaptırım uygulamaktan kaçınmıyor. Özellikle de günümüzde Türkiye'nin yarım asra yakındır kendisine hedef seçtiği Avrupa Birliği sürecine bu sorun bir

2.
Savaş Günlüğü
Kuruluşundan
Osmanlı Ordusu
Tarafından Erzurum'un
Yeniden Ele Geçirilişine
Kadar
12 Mart 1918
Özgün Rus elyazmasından
çevrilmiştir
1919.

* M.A., Tarihçi, Beylerbeyi Sarayı Müdürü, Milli Saraylar.

engel teşkil etmeğe başlamıştır. Tarihî süreç içinde bu soruna bakmak, günün koşullarını ve o koşulları meydana getiren amilleri iyi bir şekilde değerlendirmek temelde 19. yüzyılın son çeyreğinden beri süre gelen iki ülke arasındaki sorunları bir çözüme kavuşturabilir ve asırlarca dostça yaşayan bu iki millet arasındaki ilişkiler yeniden tesis edilebilir. Çünkü bugün gelinen nokta yalnızca Türkiye'ye değil Ermenistan'a ve diğer ülkelerde yaşayan ve önemli bir ekonomik ve siyasi nüfuza sahip olan diaspora Ermenilerine de her açıdan olumsuz yansımaktadır. Elimizde İngilizce haliyle bulunan bu belge bugün bizlere farklı açılardan bu soruna bakma imkânı sağlar. Belgenin çevirisine geçmeden önce bu önemli sorunun çözümüne yönelik küçükte olsa bir katkı yapmak amacıyla belgenin bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Rus Yarbay Twerdo Khlebof'un savaş raporu bize bu olaya farklı açılardan yaklaşma fırsatı tanıyor. İlk olarak bu meselenin temelinde aslında yine Çarlık Rusyası'nın var olduğu ortaya çıkıyor. Çünkü Osmanlı'ya doğu komşusu olan bu devlet Balkan Yarımadası'ndaki Panslavist politikasının devamını doğuda Ermeniler üzerinden farklı bir açıdan hayata geçirmeye çalışmıştır. Olayın özüne indiğimiz vakit özellikle 19. asırda Batılı devletler gayrimüslim halklar üzerinden Osmanlı'ya yaptırımlar uygulamış ve onlar için reformlar yaptırılmıştır. Sayın Enver Ziya Karal bu konuya şöyle bir izahat getirir: "Osmanlı-Rus Harbi'nden önce Osmanlı İmparatorluğu'nda bir Ermeni meselesi yoktu. Fakat bu harple böyle bir mesele meydana geldi ve çeşitli şekillere girmek suretiyle gelişerek imparatorluğun yıkılmasına kadar sürdü. Mesele, Rusya'nın söz konusu harpte, Anadolu'nun doğu kuzeyinde bazı Türk şehirlerini işgal ederek bu şehirlerde yaşayan Ermenileri istiklal amacı ile Babıâli'ye karşı tahrik etmesiyle başladı. Ayastefanos ve Berlin muahedelerinde Ermenilerin oturduğu yerlerde ıslahat yapılmasına dair hükümler konulması ve bu hükümlere dayanılmak suretiyle büyük devletlerce Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahaleler yapılması suretiyle devam etti. Bu esnada Ermeniler de tahrik edildiği için kanlı olaylar çıktı. Bu suretle Ermeni meselesi, en çok Rusya'nın ve İngiltere'nin çalışmaları ile devletlerarası bir karakter kazanarak Osmanlı Devleti'ni uğraştırdı."¹ Bizim buna ekleyeceğimiz tek nokta bu konunun sadece Osmanlı'yı değil günümüzde aynı şekilde Türkiye Cumhuriyeti'ni de meşgul ettiğidir. Talat Paşa ise hatıratında Osmanlı'ya dayatılan ıslahatlarla ilgili şu değerlendirmeyi yapar: "Bir taraftan Türkiye ıslahat yapmaya zorlanırken diğer taraftan da müdahale ve himayeyle siyasi ve kapitülasyonlar vasıtasıyla da iktisadi istiklalini büsbütün ortadan kaldırmak için Türkiye'ye tabi olan milletler ayaklanmaya teşvik ediliyordu. Bir Türk şairine göre bu gibi ıslahat tavsiyeleri, elleri kolları bağlandığı halde koşması istenen bir insana benziyordu."² Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'da ABD'nin II. Dünya Savaşı sırasında cephe gerisinde bir tehlike bırakmamak için Japon vatandaşlarına karşı tehciye başvurduğuna değinir ve şöyle devam eder: "Osmanlı Devleti'nin Ermenilere uyguladığı zorunlu göçün bu açıdan değerlendirilmesi halinde, Ermenilerin 1878'den itibaren ıslahat istekleri görüntüsü altında Batılı devletlerle ve Rusya'yla Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerde bulunmaları ve arka planda bir devlet kurmak düşüncesiyle

1 Enver Ziya Karal, "Osmanlı Tarihi", C. VIII, s., 126.

2 Talat Paşa, *Ermeni Vahşeti ve Ermeni Komitelerin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi*, 1916, s. 91.

Birinci Dünya Savaşı'nın 25-30 sene öncesinden başlayarak yirmiden fazla örgüt kurup silahlı mücadeleye girmeleri, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde isyan ederek sivil halkı katletmeleri, suikastlar tertip edip ordu ikmal yollarına baskın düzenlemeleri göz önüne alınacak olursa, ABD'nin Japon vatandaşlarına duyduğu güvensizlikten çok daha ileri bir durumun varlığını kabul etmek gerekir.”³ Ayrıca İttihat ve Terakki mensupları savaş öncesinde Ermenilere ıslahatları beraber yapalım teklifi yapmışlar, fakat olumlu bir sonuç yerine ret cevabı almışlardı.⁴ Çünkü “Osmanlı Devleti'nin 1914 Kasım'ında Almanya'nın yanında savaşa katılması, Ermenileri destekleyen Batılı devletlerle Rusya'yı, yeni bir politikayı uygulamaya itmiştir. Bu politika çerçevesinde Ermenilerle gizli görüşmeler yapılmış ve kendi çıkarları için kullanmak üzere silahlandırılmışlardır. Nitekim Tiflis'teki Ermeni Bürosu da Ruslarla Osmanlı Devleti'ne karşı bu ittifakı teyit etmektedir. 30 Kasım 1914 tarihinde yayınladıkları bildiriye, “Dünyanın dört yanından Ermenilerin Rus ordusu saflarına katıldığı, Rus bayrağının Çanakkale ve İstanbul boğazlarında dalgalanacağı, Hristiyan inancından dolayı acı çekmiş olan Türkiye Ermeni halkının Rus koruması altında yeni ve özgür bir hayata kavuşacağı” vurgulanmıştır.”⁵ Bu durum, 26 Şubat 1918'de Paris'te yapılan müttefiklerarası müzakerelerde, Ermenistan Cumhuriyeti Delegasyonu Başkanı A. Aharonian tarafından da “1914, 1915, 1916 ve 1917 yıllarında dünyanın her yerinden Ermeni gönüllüler, Rus ordusunda düzenli asker olan kendi soydaşlarıyla birlikte omuz omuza savaşa katılmışlardır; milletlerin özgürlüğü için savaşa katılan bu Ermenilerin sayısı 180.000'den fazladır” şeklinde ifade edilmiştir.⁶ Gerçekten de daha sonra Rus, İngiliz ve Fransız ordularında, Ermeni askerleri yer almıştır.⁷ Elimizdeki belgede adı geçen Rus Yarbay Twerdo Khlebof I. Dünya Savaşı sırasında Erzurum ve civarında Ermeniler ve Türk-Müslüman kesim arasında meydana gelen katliamları aktarırken Rus ordusuna mensup olan Ermenilerin katliamlarını da belgeler. Bu belgeyle Türk-Ermeni ilişkisiyle beraber savaş dönemi Rus-Ermeni ilişkisini de analiz etme fırsatı bulacağız. Twerdo Khlebof sıkça Ermenilere güvenmediğinden ve Rus askerlerin bile hayatlarının güvende olmadığından bahseder. Ermenilerin Rus çıkarlarına değil kurmayı düşündükleri Bağımsız Ermenistan'a hizmet ettiklerini vurgular ve ayrıca bu uğurda her şeyi yapabileceklerini belirtir. Hatta askerî görüşmeler sırasında o esnada orada bulunan İngiliz askerlerin de toplantılara katılmalarını ısrarla kendilerinin istediğini, çünkü İngilizlerin de Ruslar ve Ermeniler arasındaki ilişkinin hangi boyutlara vardığını görmelerini istediğini belirtir. Osmanlı arşivlerindeki belgelerden özellikle tehcir sırasında Ermenileri katledenlerin mahkemeler tarafından cezalandırıldığını öğrenebiliriz. Örneğin yetkililere merkez tarafından gönderilen talimatnamenin 3. maddesinde bu konuya şu açıklama getirilir: “İşkân bölgelerine

3 Yusuf Halaçoğlu, *Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları*, s. 40.

4 Talat Paşa, *age.*, s. 139.

5 UK ARCHIVES FO 371 / 2484 / 46942, No. 22083; 30 Kasım 1914 tarihli Horizon'dan aktarılmıştır. Geniş bilgi için bkz., *Sürgün ve Göç*, s. 59.

6 UK ARCHIVES, FO 608 / 154; Müttefiklerarası Müzakereler, 26.021919, Paris, s. 9. Geniş bilgi için bkz., *Sürgün ve Göç*, s. 66.

7 “*Sürgün ve Göç*”, s. 194.

sevk edilen Ermenilerin, yolculukları sırasında, can ve mallarının korunması, yiyeceklerinin ve rahatlarının sağlanması, yolları üzerinde bulunan vilayet görevlilerine aittir. Bu konudaki herhangi bir gecikme ve ihmalden her kademedeki devlet görevlileri sorumludur.”⁸ Fakat Yarbay Twerdo Khlebof Erzurum ve civarındaki Müslümanları katleden Ermenilerin hiçbirinin cezalandırılmadığını ve hatta kendisinin şahit olup yakaladığı suçluların daha sonra serbest bırakıldığını söyler. Osmanlıya karşı Rus ordusuna katılan Ermeniler, söylemlerinde Rus bayrağı altında yaşamak istediklerini ifade ederlerken savaşın sonlarına doğru artık kendi gerçeklerini ortaya koymaya başladılar. Aslında bu Rus Yarbay Twerdo Khlebof’un karşılaştığı durumun açıklamasıydı. Hâlbuki “Trabzon’daki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Konsolosu Moricz de, 30 Ocak 1914 tarihli bir raporunda, Rusların, Ermeniler üzerindeki etkisiyle ilgili olarak şöyle demektedir: “Ruslar, Ermenileri harekete geçireceklerdir. Bu maksatla çok para harcıyorlar, gizlice asilerin hizmetine silah sevk ediyorlar ve bir Ermeni ayaklanmasının patlak vermesine aracılık ediyorlar.”⁹ Ruslar bu denilenleri savaş sırasında hayata geçireceklerdi, ama sonuç ne Rusların ne Ermenilerin ve ne de Osmanlı Devleti’ni temsil eden İttihat ve Terakki Partisi’nin beklediği gibi olacaktı. Çünkü savaş sonunda daha farklı olaylar meydana gelecek ve Atatürk’ün Nutuk’ta bahsettiği Milli Hükümet’in yaptığı ilk antlaşmayla ki Ermenilerin de imzaladıkları Gümrü Antlaşması, “Düşmanlarımızın hayallerinde ta Harşit Vadisine kadar uzanan Türk ülkelerini kendisine bağışlamış oldukları Ermenistan, Osmanlı Devleti’nin 1877 seferiyle kaybetmiş olduğu yerleri, bize, Milli Hükümet’e terk ederek aradan çıkarılmıştır. Doğudaki durumlarda önemli değişiklikler olması yüzünden, bu antlaşma yerine daha sonra yapılan 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Kasım 1921 tarihli Kars Antlaşmaları geçerli olmuştur.”¹⁰

8 Yusuf Halaçoğlu, *age.*, s. 81.

9 Österreichischer Haus-Hof-und Staatsarchiv, Politisches Archiv, XII, 463’den naklen N. Göyünç, “Türk-Ermeni İlişkileri ve Ermeni Soykırım İddiaları”, *Ermeni Sorunu ve Bursa Ermenileri*, Bursa 2000, s. 10, Yusuf Halaçoğlu, *age.*, s. 41.

10 Mustafa Kemal ATATÜRK, “*Nutuk*”, s. 295- 296.

2.

War Journal
of the
second russian fortress artillery regiment
OF ERZÉROUM
from its formation
until the recapture of Erzeroum by the Ottoman army
March 12th. 1918

Translated
from the original Russian manuscript

1919

2.

War Journal
of the
second russian fortress artillery regiment
OF ERZÉROUM
from its formation
until the recapture of Erzeroum by the Ottoman army
March 12th. 1918

Translated
from the original Russian manuscript

1919

Certain passages of this journal show up the atrocities committed by the Armenians towards the Mussulmans. Those who wish to have further details on the oppression and iniquities so cruelly inflicted on the Turks, may advantageously consult the memoirs of Lieutenant-Colonel Twerdo Khlebof, commander of the 2nd Russian Fortress Artillery Regiment at Erzeroum, recently published.

Towards the middle of December 1917, the Russian Army of the Caucasus had retired from the front on its own initiative and without authorization of its officers or superior command. The fortress artillery regiment stationed at Erzeroum left with the rest of the army, and there only remained about forty officers belonging either to this regiment or to the fort of Deve-Boynou. These officers had remained from a sense of duty in charge of the batteries which their men had abandoned. More than four hundred cannons were in the forts, and, as it was impossible to move them, they were obliged to be left behind. As for the officers, they wished to preserve their military honour, and waited for fresh troops or for the order to quit their posts. Those who remained after the departure of the 1st regiment, formed the second fortress artillery regiment of Erzeroum. The Armenians of this town, taking advantage of the retreat of the Russian army, had rebelled and had formed the Armenian Military Union. The command of the army attached four hundred of them to this second regiment. They were all novices quite new to the service. Some deserted and the remainder only served as sentinels or to keep guard round the batteries.

Some time before the retreat of the Russian Army, internal warfare has commenced in the north of the Caucasus. Communica-

tions between Russia and Transcaucasia were at that time interrupted and the provisory government constituted at Tiflis had taken the name of Commissariat of Transcaucasia, declaring Transcaucasia an integral part of Russia and that they represented the government provisorily and until the return of a normal situation. The commissariat of Transcaucasia, while not claiming to be an independent government, decreed, in December 1917, the formation of a new army to take the place of one which had withdrawn. This new force, on the basis of nationalities, was to be formed of Russian, Georgian, Mussulman, and Armenian army corps, and to have contingents recruited among the Circassian tribes and so on.

Until the intervention of a decision on the subject of the nationality the artillerymen, the guard of the fortress of Deve-Boynou-Erzeroum, was composed of Armenian soldiers and Russian officers. The command was entirely Russian. In the same way as the command, the lists of artillery formations were also Russian, and no one could imagine that the troops were Armenians. Nobody, moreover, had given any orders in this sense and these formations have always borne the name of Russians. We have always served in the Russian Artillery, received our pay from the Russian Treasury, and been under the orders of Russian commanders. There was in the regiment a Russian church administered by a Russian pope and no Armenian church.

Almost two months had passed since the retreat of the Russian army and no military appoint had come to Erzeroum. Discipline

could not be restored to the regiment. The soldiers deserted and began to pillage. They soon began to threaten the officers and to disobey them openly.

Colonel Torkom who was, I learnt, an Armenian Bulgarian, was appointed commander of the fort of Erzeroum. Towards mid-January, 1918, one of the notabilities of the town, whose name I forget, was assassinated and his house pillaged by Armenian infantry soldiers. The commander-in-chief Odichelidze sent for all the chiefs of the troops and exacted the discovery of the assassins in a delay of three days. He declared to the Armenians that their honour was at stake in this crime and that an end must be put to the insubordination and atrocities of their soldiers, otherwise he would be obliged to distribute arms to the Mussulman population for personal defence. Colonel Torkom answered angrily that the crimes and thefts committed by some brigands could not affect the reputation of a whole nation, and that all Armenians were not brigands. The officers then insisted on a court-martial and the application of the penal code and the death-penalty on the criminals. Their request was granted, but I do not know if the murderers were discovered.

On February 25th, as far as I can remember, Colonel Torkom organised a review of all the troops in this town of Erzeroum. A salvo of 21 cannon was fired on this occasion. During the ceremony Torkom addressed a speech in Armenian to Odichelidze. Not one of us knew Armenian, so, naturally we understood nothing. Afterwards we heard that the question of the constitution of Armenia had

been touched upon, and that Torkom had declared he had taken up the administration personally. As soon as the commander-in-chief heard of it, he turned Torkom out of Erzeroum. From that we deduced that the government did not wish in any way an independent Armenia.

I had often heard it said, that more than once the Head-quarter Staff had declared to the Armenians that all arms, material, and other effects coming either from the front or from the dépôts in Erzeroum and its neighbourhood, had been given to the Armenians only for the time being, and that, in case of need, they had to be restored immediately.

It was on this that the massacre of poor unarmed inoffensive Turks took place in Erzindjan by the Armenians who, on the approach of the Ottoman troops, left the town and fled towards Erzeroum.

According to information received by the commander-in-chief and the declarations of Russian officers present in Erzindjan at the time of the massacre, 800 Turks were assassinated by the Armenians who on their side had only one casualty caused in legitimate defence. It was proved that the unhappy Turkish peasants of the village of Ildja, near to Erzeroum, were also massacred.

On February 7th in the afternoon, the soldiers and militia of Erzeroum began to collect in the streets a number of men and to send them off in an unknown direction. This drew my attention, and I asked the reason for it. I was answered that they had been recruited as workmen to clear away the snow from the railway. Towards 3 o'clock, one of the officers of my regiment,

sub-lieutenant Lipisky, telephoned me that several Armenian soldiers had brought five Turks to the barracks, and that they were beating them and were likely to kill them. Having tried to free them, he was himself threatened and an Armenian officer, present at the time in the barracks, refused to set the Turks free. Accompanied by three neighbouring Russian officers, I went to the help of the poor wretches. The officer who had telephoned and the mayor of Erzeroum, Stavrosky, came to meet me and told me they were looking for a Turkish friend who had been arrested in the street by the Armenians. They added that the Armenians had opposed armed resistance to entry into the barracks courtyard. When we approached, we saw a dozen Mussulmans flying in terror. We managed to stop one, but could not speak to him without an interpreter. I entered the barracks without any difficulty and asked for the men arrested in the streets to be indicated to me. I was told that not a civilian was amongst them, but, on perquisitioning, I found about 70 Turks shut up in the bath of the building. Terror was imprinted on their faces. I made immediately an inquiry and set the poor fellows free, at the same time imprisoning the six soldiers whom I understood to have been the promoters of the arrestations. During the inquiry, I learn that a poor fellow who was standing on the roof of a neighbouring house, had been killed by a shot fired by an Armenian whose name was not heard. The documents concerning this inquiry and the list of Turks saved, unfortunately disappeared with all my official archives at the recapture

of Erzeroum by the Turks, on February 27th. But one can retrace the phases of events by interrogating the Turks I saved who show their gratitude by their affectionate greetings to me every time they meet me. The interpreter Ali Bey Pepenof, in the service of the mayor Stavrosky who had drawn up the report of the inquiry, could easily recognize the persons of whom he had drawn up the list.

At the end of the inquiry, it was proved that the Armenian infantry sub-officer Karagoudaieff, attached to the artillery regiment, had organised these acts and while arresting the Turks at their homes he had carried off a great part of their furniture and belongings with the help of Armenian soldiers already experienced in these matters. He was imprisoned at the same time as his men and the commander-in-chief was advised the same evening by the commissary Zlanof and his assistant Stavroski. That same day, the Armenians had perpetrated several assassinations in different parts of the town, and set fire to the Turkish bazaar.

Murders were daily occurrences at this time in Erzeroum and its neighbourhood. One day I myself caught an Armenian who had assassinated a Turk near Tafta Fort, and gave him up to the commander of the fort. It was said that most of the Turks enrolled as workmen had disappeared. The municipality drew the attention of the commander-in-chief to this fact.

The superior artillery officers, including myself, had presented a collective demand to the commander-in-chief, asking for the permission to leave the fort as their presence

was of no service, and they did not wish to stain their honour by being passive on-lookers of the Armenian atrocities, against which they were powerless. The commander answered that the Ottoman army had occupied Erzindjan, and was continuing its forward march in order to enter into contact with the Russian forces, this being the only means of putting an end to the atrocities committed by the Armenians against the surrounding population.

Following this advance, the commissariat of Transcaucasia made peace proposals to the Ottoman Government. The reply received by wireless, was an acceptance of this proposal by the Ottoman Army and its commander, and that it had been communicated to the Turkish Government.

General Odichelidze telegraphed to the president of the Transcaucasian commissariat, Keketchkouri, and to the commander-in-chief, General Lebedinski, on the subject of our demand. He was answered that an ultimatum had been given to the Armenian National Assembly formally demanding the end of the Armenian scandal, and that, in order to put a stop to the misdeeds at Erzeroum, the said assembly had delegated Dr Zavrieff and Antranik, and that the officers had to remain at Erzeroum until it was seen how the Ottoman Government would receive the peace proposal. At the same time the commissariat thanked the officers for having until then done their duty and expressed the hope that, considering the danger in which Russia still was, they would not abandon their posts till the last moment, adding that they would in no way be molested or dishonoured. It was

therefore on the orders received from Russian commander and in the interests of Russia that we stayed at Ezeroum. We heard meanwhile that the Ottoman Government has accepted the peace proposition made by the Transcaucasian commissariat and that the peace discussions would begin at Trebizonde on February 17th.

The commander of the army declared verbally to all the officers that, as they had no intention of fighting against the Ottomans, they would remain in Erzeroum until peace was signed and that, according to the treaty of peace, all arms and war-material would be either transferred to Russia or entirely made over to the Ottoman Government. If before the signing of peace the Ottoman troops attempted to recapture Erzeroum, the Russian soldiers and officers would retire to Russia, after having destroyed their artillery. In any case they would receive seven days notice.

Until it was decided whether the officers would remain in Erzeroum or not, it was necessary to take certain measures against any eventual attacks of the Kurds. The Government had officially declared at the time of the armistice discussions, that the Kurds did as they liked, and would listen to no one.

The result was, that, at the end of January, the commander of the army decided to post a sufficient number of guns along the line from Erzeroum to Erzindjan to prevent the pillaging of the food-dépôts stationed along this line. To secure this effect, an officer and one or two cannons were placed at each halting-place. When the Armenian troops

retired from Erzindjan to Erzeroum, the guns were also taken to the latter town. Towards February 10th, the guard-house of Buyuk-Keremitli and Sourp-Nichan, above the Door of Trebizonde, received to this end two cannon each as well as all parts of the town capable of being defended. The same was to be done between the gates of Kars and Kharpout, to prevent any attack of the Kurds on the side of Palan-Deuvene. But these guns, though they might do against the Kurds, were no good against a regular army furnished with artillery. So, towards the middle of February the guards placed at a distance were dismounted and put into the central depôt. The same measures were taken for the cannon near at hand, except for those at Palan-Deuvene. No immediate attack by the Ottoman forces was expected, as it was supposed that the latter were quite demoralized and incapable of taking action before the summer.

On February 12th, Armenian brigands armed to the teeth shot a dozen Turks near the railway station. Two Russian officers who were present, tried to save these poor wretches, but were themselves threatened and the poor Turks killed.

On February 13th, the commander of the army proclaimed the state of siege, and formed a martial court with the order to apply capital punishment, in conformity with the ancient law. Colonel Morel was appointed commandant of the fort of Erzeroum and an Armenian was made president of the martial court.

The commander-in-chief and General Guerassimof, governor of the fortress, left Er-

zeroum on the same day. They went to choose the place where the artillery was to concentrate in case of retreat. I remained in the town as commander of the fort artillery. The headquarters of Colonel Morel was composed mostly of Russian officers. The head of the regimental staff was Staff-captain Schneur.

Colonel Morel took quite a different attitude after the departure of the commander-in-chief. He declared that Erzeroum would be defended to the last and that no man capable of carrying arms would be allowed to leave the town. When I gave the list of officers who wished to leave, to the martial-court, one of the members of the court, Sohoumian cried out that he would himself kill anybody who wished to leave and that those who did so secretly would be caught by Armenian troops who had been posted for that purpose between Kepru-Keuy and Hassan Kalé, and court-martialled. I realised that we were caught in a trap from which we could hardly escape, and it became manifest that the state of siege and the martial court had been instituted against the Russian officers and not against the Armenian bandits. In town, tyranny continued as in the past. The Turkish population who, was as usual deprived of all arms and means of defence and exposed to all kinds of attacks, were protected as much as possible by the Russian officers, many of whom under my orders, forcibly saved Turks who were being robbed and arrested in the streets.

Caraiéff, who held the office of technical agent, killed an Armenian who was running

off after having publicly robbed a Turk. The promises made to punish those who murdered peaceful non-armed people were never carried out.

The martial court, fearing the Armenians, did not condemn one. It was the Armenians specially who had insisted on the institution of this court, though the Turks were sure that one Armenian would never punish another. We thus proved the truth of the Russian proverb which says that a crow never picks out the eyes of its fellow crow. The Armenians fit to bear arms went off on the pretext of accompanying their families who were leaving the town. The non-commissioned officer Karagoudaieff whom I had arrested, was set free without my permission or knowledge. When I asked Colonel Morel the reason, he answered that a new inquiry had been made, which had proved the innocence of the prisoner. Now, I and one or two of my officers had been the principal witnesses of the misdeeds of Karagoudaieff and no one had questioned us. I then made an inquiry through the regiment itself and sent on the papers to Colonel Alexandrof.

The assassin I had myself caught at Tafta did not receive the slightest punishment. Colonel Morel began to fear a rising of the Turkish population of Erzeroum. On February 17th Antranik arrived in that town. Dr. Zavriéff, assistant commissary of the invaded territories, accompanied him. Never having been interested in the Armenian question we did not know that Antranik was considered by the Ottoman Government, as a criminal and condemned to death. I

only learned this after my interview with the commander of the Ottoman army, on March 7th. Antranik had arrived in the uniform of a Russian brigadier-general, and wearing the 4th class decoration of Saint Vladimir, the cross of Saint George of the second class for officers and the special medal for simple soldiers. His chief staff-major, the Russian Staff-Colonel Sinkievich, formed his retinue. One day before the arrival of Antranik at Erzeroum, Colonel Morel made known the telegram he had received from him saying that machine guns had been posted at Keupru-Keuy to destroy all cowards who had fled from the town. On his arrival, Antranik took the command into his own hands and Colonel Morel was thus under him. As for us, we were still under the orders of Morel.

On the day of Antranik's arrival, I heard from my officer at Tépé-Keuy that the whole population of that locality, within the zone under my command, had been massacred by the Armenians. I told Antranik of it at my first interview. He sent off in my presence twenty horsemen with orders to arrest the assassins.

Colonel Torkom then reappeared, and a few days after the arrival of Antranik the Armenian artillery Colonel Doulouhanof arrived. He told me from the first that he would be my chief as he was an artillery inspector. I answered that, having the functions of a divisional commander, I had no need of a chief, otherwise I would retire. Thereupon Doulouhanof said he had been put in charge of the artillery of the fortress of

Erzeroum and he made known to me his decisions not in his name, but in Antranik's.

Captain Djambeladian, an Armenian commander of the artillery battery under my order, had also had the desire to interfere in my affairs. When I gave out that the dynamos and projectors of all the guns would be removed, he declared that as in any case the Armenians would remain in Erzeroum, they would need all this apparatus and that he would not sanction the removal of a single one. It soon became evident that the Armenians wanted to get the command into their hands and only to leave to the Russians the work of executing orders. They worked for the independence of Armenia using the Russians to further their plans, but doing their best not to let the Russians understand they were being made a cat's paw, for fear the Russian officers would abandon them. The declarations made further on by Captain Pliat, commander ad-interim of the 7th Caucasian mountain artillery battalion, prove how much the Armenians feared the departure of the Artillery officers.

On hearing that the mountain artillery battalion was to leave on February 7 for Sari Kamiche, the Armenians arrested on the 6th the Commander of the artillery who, released by order of the commander of the army, was again arrested. They threatened to put Erzeroum to the sword if the artillerymen left the town. The commander gave up the idea of letting them go and those who had been imprisoned were set at liberty through the care of the officers of the Russian general staff.

It became necessary to come to some

agreement with the commander of the 7th artillery battalion and we decided secretly to help each other if the Armenians used violence towards the Russian officers, and exacted openly that we should help in the interest of the Armenians. As material force, we had cannons, machine-guns and the Russian officers. The officers of the mountain artillery regiments began to live as near as possible to each other and the artillery officers of the fortress gathered round the Mussulman quarter where was in the beginning our headquarter.

After the arrival of Antranik the fear of a rising of the population of Erzeroum was redoubled in the camp of Colonel Morel. The latter ordered the Russian officers at Fort Médjidié to open fire if a revolution broke out, should the promoters of the insurrection be arrested, and he moreover told us to leave the Mussulman quarter and to take up our lodgings in the Armenian quarter. Having lived for two years side by side with the Mussulmans we laughed at this imaginary fear of the Armenians and the artillery officers answered unanimously and categorically that, having remained in the service to fight against a loyal and correct adversary, they would never consent to fire on women and children, for there was no longer any doubt that that was what the Armenians were going to exact while pretending, without any reason, that the Mussulmans had risen.

Our removal to the Armenian quarter was impossible for many reasons: first, we could not possibly change our domicile within the time prescribed. Then to leave

the Mussulman quarter would immediately authorize the Armenians to indulge freely in massacres. And lastly the Russian officers would be thrown into an Armenian circle which they did not trust. The officers of the mountain artillery battalion who did not form part of the lists of the fortress, refused a proposal of the same kind, in the same way. The Armenians were thus obliged to settle their affairs themselves and began to arrest those people whom they considered having provoked the rebellion. The intention of Colonel Morel of firing on the town having come to my ears, I thought it necessary to consult urgently the officers under my orders.

We held two meetings with a day's interval between them. At the first were present, besides all the artillery officers present in Erzeroum, two English officers who were there since a few days; Colonels Morel, Sinkievich, Doulouhanof, and Torkom; Antranik and Dr. Zavrief.

Our object in inviting the English officers to this meeting was simply to let them see the relations existing between the Russian officers and the Armenian commander, so that they might understand how far our officers were able to prevent the Armenian cruelties, and might bear witness on their return. Not having under my direct control either telegraph or telephone, and knowing that the telegrams I sent were never transmitted, I openly declared all I had heard about the cruelties and horrors, and related the events which had been told me by the commander-in-chief Odichelidze. In conclusion, I declared that the Russian officers had

remained in Erzeroum by order of their superiors to serve Russia and not to cover by their uniform and reputation the Armenian atrocities, and that we demanded that an end be put to this barbarity, or that we should be allowed to leave our posts and retire. The officers who spoke after me, all upheld my views. Antranik answered that the Armenians were extremely grateful to Great Russia of which they formed an inseparable fraction, that their only object in the present war was to help Russia, that the so-called massacres were but the result of the unfriendliness existing between Turk and Armenian, that he had come in person to Erzeroum to assure order and that unless he could make the Armenians obey and stop the massacres, he would be the first to leave the city. The deliberations had taken place through an interpreter. To the question as to whether those officers who wished might leave the town, Antranik replied that those who had not enough courage would do better to leave and that he would favour their departure as much as possible. Colonel Sinkievich declared that he was convinced that at Erzeroum only Russia was served and that it was full of this conviction that he himself was there. In the end the officers decided to wait ten days in order to see how far Antranik's words would be realized and to act in consequence.

This meeting had taken place on February 21st or 20th. Shortly after, Colonel Dolouhanof confessed to us with much surprise that he had never imagined that the Russian officers could have had such an aversion for the Armenians.

The next day Antranik had posters stuck up in Turkish saying that all authors of crimes committed either against an Armenian or against a Turk would be discovered at any price and would share the same fate; that the Mussulmans could without fear reopen their shops and do their business, and that if any one of those who had been enrolled and sent off as workmen disappeared, all those in charge of the expedition and enrolling would be held responsible and would answer for his life by their own.

On riding through the street the next day, with Captain Djamboladian, commander of the battalions under my orders, we saw some men reading the notices. Djamboladian explained to them in Turkish, that, if the Mussulmans did not rise, the Armenians would not harm them. They answered that for the past two years the Mussulmans had done nothing wrong and that they had no intention of doing anything wrong in the future, but as they were unarmed and defenceless, they begged to be left alone and not assassinated without cause. I answered through Djamboladian that I was the commander of the Russian artillery and neither my comrades, the Russian officers, nor I, wished the Mussulman population to be molested, and that in the future, as in the past, we would protect them as much as we could. Many of those present, and particularly one or two persons who remembered having been saved by me at the time of the events of February 7th, confirmed my words. Djamboladian was a member of the Armenian committee.

The second meeting was composed ex-

clusively of Russian officers and Dr. Zavrieff. It was then shown that the 2nd artillery fortress regiment of Erzeroum did not belong at all to the Armenians, as the latter imagined, but remained as always a Russian regiment, that not one of its officers had taken service voluntarily or otherwise with the Armenians, that not one of us was in their service and consequently the Government should settle in a formal manner if this regiment was Russian or Armenian, and, in the first case, send us Russian soldiers; in the second, allow the officers who did not wish to serve except in the Russian army, to leave the regiment and to send to other fronts those who did not wish to serve in the Caucasus; and lastly, if what was rumoured was true, that Transcaucasia would separate from Russia, the Russian officers should be absolutely called back in order to prevent their remaining here as foreign officers. On the basis of old decrees, it was decided that each officer could have recours officially to his superiors to ask to be put at the disposal of the War Office or to be transferred to one of the Russian army corps. I declare that I would uphold the demands addressed to me in this sense, and would send them on to the competent department.

During these discussions, Captain Yermoloff, of the 7th mountain artillery battalion of the Caucasus, refusing to be enrolled in a newly-formed Armenian battalion, asked for his recall. They tried to dissuade him from this, but he insisted. Colonel Morel then wrote below the demand that, this officer not being qualified for service, was put

at the disposal of the Staff at the front, and urged Yermoloff to leave Erzeroum within 24 hours. We thus lost a devoted officer whose only fault was not to have wished to serve in the Armenian ranks, and to commit the inadvertence of declaring openly that Colonel Morel served the Armenians. Dr. Zavrieff repeated at this meeting the proposals of Antranik and pointed out that it was in the interest of Russia that we should remain at Erzeroum until the conclusion of peace and that, as officers of a civilized nation, we could not say to the Armenians: « Settle your affairs with the Turks yourselves; murder each other and may the devil take you! We Russians will not interfere in your private affairs! » He added that it was a duty to humanity for us to remain in Erzeroum and prevent the massacre of Mussulmans. This speech had not the desired effect, and, after the meeting, the doctor himself acknowledged that there was no longer any hope of seeing the situation improve and that all the officers would probably leave.

Ten days after the recapture of Erzeroum by the Ottoman army I had the opportunity of reading certain documents, in which Dr. Zavrieff spoke openly of granting an autonomy to the Armenians, but he was of the opinion, that for donig so, it was necessary to take advantage of the services rendered by Russian officers. Dr. Zavrieff, who had written these papers before his arrival in Erzeroum, had well understood the feelings of the Russian officers. We were but soldiers and had no wish to interest ourselves in politics. This was the cause of our indifference to Armenian party-quarrels.

The promises of Antranik remained always in the state of promise. The public in no way believed in them. The bazaars remained shut. Every body was afraid and no one was seen in the streets of the Mussulman quarters. One or two stalls near the Municipality were the only ones opened during the day and where a few Mussulmans met. No Armenian was punished, no Armenian criminal was discovered. And how could one punish innocent Armenians? At this last remark of the Armenians, the Russian officers stated that they had arrested many guilty Armenians but that not one had been punished. Silence answered them. The murders could not be stopped, but the assassins did their best to act in secret. Crimes began to be committed in the villages at a distance from the town and beyond the sight of the Russian officers. The Turks of the neighbouring villages disappeared and no one could find out what became of them.

The villages at a distance had recourse to arms to defend themselves. The arrestations in town were multiplied from fear of rebellion. I asked Colonel Morel what had become of the prisoners; if they did not run the risk of being slaughtered as in Erzindjan, and if their lives were in safety. He answered that they were under the guardianship of patrols that could be trusted, and some had been sent to Tiflis and the rest kept as hostages in Erzeroum.

The service of revictualling began to show irregularities. When one asked for oil for the artillery regiment, the clerk of the commissariat, an Armenian, would not give any; whereas the corporal of the Armenian com-

panies called « electricity » obtained anything he chose to ask for in consideration of his old acquaintanceship with Antranik. The latter withheld all the sugar from the town under the pretext of making a fair distribution and we could never get any. The Russian officers who travelled along the line of halting-places complained of the privations they suffered from on the way. The Armenian officers, on the contrary, found shelter and warm food every where. Toward the middle of February, two waggonettes were put at the disposal of the artillery officers for the transport of their belongings and families. The staff had agreed to give them three more, but, as soon as he had left Erzeroum, the question was put off. Colonel Sinkievich was approached on the subject. The Armenian functionary to whom the demand was referred, declared he could not do anything before two days, when, it can be proved by all the officers present that, all means of locomotion were put at the disposal of fugitive Armenians.

On the road, these armed fugitives assassinated every person they met either out of fear, or to rob them. It thus became extremely dangerous to send off families or goods without an escort, but no fresh troops arrived and the few soldiers at one's disposal no longer obeyed orders. Before the arrival of Antranik the infantry companies refused to go to the front. They were sent afterwards but deserted in so scandalous a manner that it was only with blows or sabrestrokes that Antranik could get them back to their posts. As to the units in which the

Russian officers were obliged to stay, they were transformed into small bands.

Antranik had perhaps military administrative talent, but the orders he gave through Colonel Dolouhanof surprised me by their absurdity.

The Armenians, headed by Antranik, had put all their hope in the Russian artillery. But they did not realise that to get any advantage from the cannons of the fort they needed sufficient number of trained and disciplined soldiers. Their main object, as events have proved it, was to be able to escape under the protection of our guns.

The peace conference at Trebizonde was continually put off. Fixed first of all for February 17th, then to the 20th and finally to the 25th. We heard this news from the staff of the troops at Erzeroum. The two head-quarters in this town were at a certain distance from each other. The telephone of the one at the fortress being out of order and almost useless, I was obliged to go to the second twice a day. From information from Colonel Morel and his staff I learned that there were no regular Ottoman troops in the neighbourhood of Erzeroum and that they were only fighting against Kurdish bands and armed villagers among whom were some trained soldiers of the Ottoman army who had staked behind when the latter had retired from Erzeroum in 1916. It has supposed that both these bands, or groups of peasants and soldiers, had been organized by Ottoman officers who had come into these districts specially for the protection of the Mussulmans. The aggressors possessed in all only two mountain-cannons left by the

Armenians at Erzindjan. They could attack in the direction of Erzindjan-Olti as well as on the side of Kars and Palan-Deuvene. But, for some unknown reason, Colonel Morel did not think they would attack from the Olti side. The scout service was very badly done by the Armenians. The horsemen attached to this service spent their time in murdering and robbing the peasants. Their reports were entirely untrue and invented. Enemy forces having attacked the reconnoitring patrol, made out to be of two thousand men, were in reality less than two hundred. The scouts who pretended to have been surrounded by two or three hundred men of the enemy, declared having only had one killed and one wounded. One day an Armenian officer announced by telephone that a detachment of four hundred men had begun to attack his position. In reality it was only two unarmed peasants who had come out of a neighbouring village, and where they had soon returned. During the whole time that elapsed between the desertion of Erzindjan by the Armenians and the recapture by the Turks of Erzeroum, the patrols of Armenian scouts only brought in one prisoner, an unfortunate cavalry soldier who probably had frozen feet and could not walk without assistance.

After the second meeting of officers, some amongst them had asked for their transfer to other divisions. When I presented their demands to Colonel Morel, he got angry and said that, by decision of the martial court, he would forcibly oppose to their departure. I explained to him that as the cannons were still in charge of the Russian Officers,

they might reply to force by artillery fire and that he should agree to their demand, considering that they were not abandoning their posts, but legally asking for a transfer. Morel then told me that he would give each officer who left, the same kind of certificate as he had given to Captain Yermolof, and that those who wished to sully their reputation were free to do so. Colonel Dolouhanof whom I reminded of what he had said at Tiflis and at Batoum that one could expect nothing from officers kept at their posts against their will, told me that, at his request, they had promised to send sixty English officers to Erzeroum.

At this time I heard that a Russian or Polish soldier occupying the post of station-master at Erzeroum, had been imprisoned because he did not wish to continue his work, and had been kept by force at his post. Under the pretext of a prompt execution of orders given, but in reality to be ready for any eventuality, I advised the officers to live near one another, so as to be able to give help mutually in case of need.

Captain Yermolof had left on February 25th. I told him to stop at Sari-Camiche to put before general Vichinsky, chief of the Staff, and general Gerassimof, artillery commandant, our bad situation in the midst of the Armenian, and to beg them to save us.

On February 24th, an Ottoman aeroplane did some reconnoitring in the neighbourhood of Erzeroum. From this I deduced that the Turkish forces were already at Erzindjan and perhaps even at Mama-Hatoun. Colonel Morel then told me he had received from the Turks a written proposal to evacuate

Erzeroum. After the occupation of the town by the Ottoman forces, I learned from the commandant of the Turkish army corps, Kiazim bey, that this proposal had a definite character and had been made by letter bearing his own signature. Colonel Morel gave no importance to it and tried to deceive me by making out that the letter was an anonymous propaganda document.

On February 24th, and 25th, the staff of the fortress announced that the front ran no risk. In the neighbourhood of Téké-Kéressi, only, the Kurds were concentrating. Some troops were sent off to prevent their advance. It was said, on the other hand that a second detachment sent from Erzeroum had repulsed the enemy and driven them back some verstes beyond Ildja. But on February 27th the Armenian detachment was surrounded; that of Ildja was beaten, and all who could escape of these two detachments fled towards Erzeroum.

I had received from Colonel Morel the verbal order to fire on the attacking party, but there were none to be seen, outside the Armenian soldiers flying in panic towards Erzeroum along the Harpout road. On the road to Trebizonde, the Armenian troops were retiring to Erzeroum in serried masses, advancing as on a drilling-field. In the afternoon it was heard that the enemy was round the village of Youz. I estimated there were about one thousand five hundred men. They seemed a well-ordered regiment and not irregular Kurdish bands. But the few horsemen who framed them gave them the appearance of Turkish detachments. The sight of the retiring Armenians were piteous and

their condition desperate. Sometimes they spread in skirmishes over a small space, at others they advanced in small groups, with wild looks and fear painted on their faces. To put a little order into this muddle, Antranik went to the line of sharpshooters, and managed to get them to advance a little. But the cowardly Armenians, once down, could not get up again. On our side, the artillery fire continued until nightfall.

As soon as the attacks of the Kurdish bandits began and we were busy in repulsing them, all the Russian officers gave up the idea of leaving and tried to do their duty zealously so as not to be accused of cowardice.

I understood from that day what ideas the Armenians serving in the artillery entertained. Those who were entrusted with the guarding of the battery of Buyuk Keremelli, could not be sent forward. They even abandoned their cannon and withdrew toward the Kharpout gate. The Armenians flying from the village of Tekke-Deressi, carried off the cattle belonging to the surrounding district and assassinated the unarmed people they came across.

The approach of the Turks towards Erzeroum had taken place at an unexpected time by the Russian staff. No fighting orders had been given us to this effect, or at least, if they had been done, they never reached me. When from outside the clarions sounded the call to arms and the signal of attack, I learnt that each section of artillery had been assigned the place it had to occupy. But neither had this order reached me.

My duty was very simple: to take the

enemy under the fire of my cannons in order to prevent them from going beyond the line of the forts. In the advanced intrenchments, together with the infantry, there were mountain-batteries that were not under my orders.

On that day, and until night, the Armenian militia arrested without stopping all the Muslims of the town, including the old and sick. They made out they were enrolling them as workmen to clear the snow from the railway lines. I heard in the evening that an Armenian University Student had presented himself at my house with a patrol in order to make a so-called search. The door of my lodging bore my name. On the opposition of my family, the patrol did not dare to enter the house, nor to carry off an old Turk who was the proprietor, nor our few Kurdish servants, but the patrol spat forth a heap of insults. The student declared that all this was done by order of Antranik. I had a door made between my lodgings and the house of my Turkish proprietor so that the latter could take refuge at my place if ever they came to take him.

Latterly, every time I went to speak to Antranik or his staff, I always took with me Captain Jultkevitch, director of the mobilisation section, so that he should be witness of my dealings with the above-named. One night, we went with him to the officers' meeting. We noticed that the meeting had already begun before our arrival. Antranik, Dr. Zavarief, Colonels Sinkievitch, Morel, and Dolouhanof and a few others took part in it. As soon as they saw us, colonel Sin-

kevitch read the following telegram from the Commander Odichelidze :-

« The commander of the Ottoman army, Vehib Pacha, having informed by wireless that his forces have received the order to occupy Erzeroum the cannons of the fortress should be destroyed and the troops withdrawn.

Signed : ODICHELIDZE.»

This order having come a little late, we could not carry out the work of destruction which would have taken two or three days.

Antranik in a rage, cursed and swore in Armenian. Dr. Zavarief tried to calm him and translated his words to us. « We have sent off ten to fifteen thousand men, said he, and, instead of preserving Erzeroum, they stayed in the rear and have destroyed the Armenian nation and Armenia. Of the few thousand Armenians we have at our disposal not one will go to the front. Cursed be their leaders! » cried he.

Antranik informed us of his final decision which was to hold out two days longer at Erzeroum and not to evacuate without having destroyed everything possible. He then undressed himself as if there were no one else in the room, and went to bed.

The fires that broke out in different parts of the town were not put out and the militia carried off during the night even the old and sick Turks to be sent to unknown destinations. I spoke of it Dr. Zavarief who told me that orders had been given to put out the fires and not to arrest the Mussulmans. In my former interviews with the doctor, he repeated to me that in his capacity as a member of the government he ardently desired

that no irregularities should be committed and that he would make all efforts to attain this object. I heard the same words from other intellectual Armenians. I do not know what private sentiments these Armenians cherished, but it is undeniable that there were some among them who openly condemned all ideas of murder and pillage and Dr. Zavarief should know better than I did the Armenian ideal.

After some deliberation on the way of carrying out Antranik's decision, each of us returned home. The advanced intrenchments and the number of defenders at our disposal were able of defending the town not two but forty-two days and not only against the Kurds but even against regular forces. The Turkish Government having officially declared at the time of the armistice deliberations that the Kurds could not be made to hear reason, we were obliged to take all measures to ward off an attack by the Kurds.

In the evening, on reaching my lodging, I noticed that the fires had been put out and disorder had stopped. I gave the necessary orders for the destruction of the cannons. This could be done in two days but I learned from the reports of my officers, that, under cover of the night, the infantry soldiers had abandoned the trenches. After many difficulties, I managed to get into telephonic communication with Colonel Morel and transmitted my information to him. He answered that all necessary arrangements having been made and reinforcements sent off, there was no danger to fear.

Between two and three in the morning,

some shots were fired in the town, and, as on the preceding days, one could distinguish the Armenian voices in the road, axe-blows, the sound of doors being burst in and people being carried off. Two thoughts troubled me : 1° that of seeing Russian officers compromised with the Armenians because people not having seen with their own eyes the cruelties of the Armenian bandits, champions of liberty, might imagine that they were authorized by our officers ; 2° that some regular Ottoman troops might be found among those attacking the town.

The decision, the order, and the wish of the commander-in-chief being to evacuate Erzeroum and not to fight against the regulars, misunderstanding might have cropped up. Before these two eventualities, I decided to go early to Colonel Morel and propose : 1° In case he did not feel strong enough to stop the brigandage of the Armenians, to train part of the cannon on the latter to master them by brute force ; 2° to send parliamentaries to the Ottoman forces to notify that all military operations would be suspended and the town evacuated and delivered within two days without effusion of blood ; and lastly, to prevent the Armenians from all massacres during the evacuation, to form, under the command of Russian officers, detachments into which no Armenians were to enter. At dawn I went to the Colonel accompanied by captain Jultkievitch. On the way we met before the artillery-munition dépôt sub-lieutenant Baradonian. He told me that the retreat having been ordered, he wanted to set fire to the munitions but to be able to do so an order from me was neces-

sary. This surprized me as the ammunition dépôt depended on Colonel Dolouhanoff. Nevertheless, as an explosion would harm the population as much as the Russian officers and that the artillerymen had received no order in this sense, I succeeded in dissuading the sub-lieutenant and in saving the ammunitions.

On approaching Colonel Morel's headquarters, I saw everybody flying. Opposite, the American Consul's house was in flames. Colonels Morel and Torkom were on horseback. They had put their goods on an automobile and some carriages were ready to start. It was seven o'clock in the morning. I asked what was happening. I was answered that the order to retire had been given at five o'clock and it was uncomprehensible that I had not yet received it. What I feared happened. While the officers were aiming their guns and trying to stop the assailants, the Armenians in the rear massacred and then ran away. Unless I had arrived not one Russian officer would have had knowledge of the order of retreat. The least possible details were given me on the events while, on the other hand a number of circulars and orders in connexion with questions that did not concern me in the least were communicated to me.

My first idea under the circumstances was to go to Fort Medjidie to send by means of shrapnel a greeting and thanks to the brave Armenians, who wrapped up in thick jackets, were flying towards the Kars road to escape the shots. But I gave up this idea for fear of harming any innocent people that might be among the fugitives, many people

having stayed with their families at Erzeroum.

It was in this way that, duped by the Armenian conquerors the Russian officers could not destroy their cannon. We returned to headquarters. On the way we met a number of Armenian fugitives who had lost their heads through fright. The streets were impassible, being stopped with their furniture and goods. We took less frequented streets. There we heard noise and shots without being able to see what was happening further on. The marks of blood which were to be seen on the snow made one suppose that a fight was taking place in the vicinity. We turned back and came to a square where we got out of the carriage and walked. The Armenian commanding the militia came riding out of a side-street and the sight of him confirmed my suspicions.

Arrived at headquarters, I ordered my batteries to retire at the same time as the infantry, and the carts to be put at the disposal of the artillery officers. I heard that the carters in the service of transports had all gone off in the evening. Armenian deserters, armed from head to foot, had unharnessed the carriages, and getting two by two on horseback, had gone off towards Kars. They had tried also to carry off my horses but, on my coachman's resistance, they fired and wounded one of the horses without being able to carry off the other. Out of the fifty carriages that composed our transport service we would only use two or three, which some officers took advantage of to leave in haste with their goods. One might have been able to use the other means of transport but

the Armenian fugitives in their fear fired right and left, and, in order to protect ourselves from their shots we were obliged to take refuge in the houses. The Turks assured us they would protect us as well as our families from the attacks of the Kurds. In any case if we had tried to advance in spite of the shots the Armenians stupidly poured down, we would not have been able to pass the gate of Kars which was held by the Turks. Captain Mitrophan, who was quite close to it, had not been able to pass and had returned.

Shortly after the entry of Ottoman forces into the town we heard that the assailants were composed of regulars and not only of Kurds. The brave Armenian infantry, taking advantage of the dark, had fled during the night towards the Erzeroum-Kars road with the swiftness of the storm. A real storm could not, in so short a time, clean Erzeroum of the Armenian slain.

Neither in the town, nor in the trenches, were found Armenians killed or wounded, which shows the tenacity of their defence! The fact that the prisoners made by the Turks at Erzeroum were principally Russian officers shows also how great were the sacrifices made by the Armenians.

As soon as I heard of the occupation of Erzeroum by the Ottoman troops, I presented myself to them with my a.-d.-c. to advise them of our presence. It was only at this moment that I learnt of the conclusion of peace between Russia and Turkey. *The Turks I met on the way shook my hand, thanking me for having saved them. They showed the same gratitude to the other Russian officers,*

for, without them the Ottoman troops would not have found a single Turk on their entry into Erzeroum.

Petronius the Roman wrote : « The Armenians are men, but they walk on four paws at home. » And the Russian poet Lermontof said : « Thou art a slave, thou art a coward, thou art an Armenian ! »

Provisionary Commander ad-interim
of the position of Deve-Boynou
(Erzeroum Fortress) and Commander
of the second fortress artillery regiment of Erzeroum
Colonel Lieutenant
TWERDO KHLEBOF.

Erzurum
İkinci
Rus Kalesi Topçu Alayı

2.
Savaş Günlüğü
Kuruluşundan
Osmanlı Ordusu Tarafından Erzurum'un
Yeniden Ele Geçirilişine Kadar
12 Mart 1918

Özgün Rus elyazmasından çevrilmiştir

1919

Bu günlüğün belli sayfaları Ermenilerin Müslümanlara uyguladığı gaddarlıkları anlatmaktadır. Türklere kıyasıyla uygulanan zulüm ve kötülüklerin daha ayrıntılı detaylarına ulaşmak isteyenler, Erzurum'daki 2. Rus Kalesi Topçu Alayı Komutanı olan Yarbay Twerdo Khlebof'un yeni yayınlanan anılarına başvurabilirler.

1917 Aralık ayının ortalarına doğru, Rus Kafkas Ordusu, kendi inisiyatifi ile ve subaylarının ya da üst rütbeli kumandanının yetkisi olmaksızın cepheden geri çekildi. Erzurum'da bulunan kale topçu alayı ordunun geri kalanı ile birlikte ayrıldı ve geride sadece ya bu alaya ait ya da Deveboynu Cephesi'ne ait kırk subay kaldı. Birinci Alayın gidişinin ardından geride kalanlar, Erzurum'un ikinci kale topçu alayını oluşturdular. Bu köydeki Ermeniler, Rus ordusunun geri çekilmesinden yararlanarak isyan ettiler ve Ermeni Askeri Birliği'ni kurdular. Ordu komutanı, bunların dört yüzünü, ikinci alaya yerleştirdi. Bu acemiler, görev için oldukça yeniydiler. Bunların bazıları kaçtı ve geri kalanlar ise sadece nöbetçi olarak ya da cephaneyi koruma görevinde bulundular.

Rus ordusunun geri çekilmesinden bir süre önce, Kafkasların kuzeyinde iç savaş başlamıştı. Rusya ile Yukarı Kafkasya arasındaki haberleşme o sırada kesilmişti ve Tiflis'te oluşturulan koşullu hükümet, Yukarı Kafkasya'nın Rusya'nın önemli bir bölümü olduğunu ve normal konuma geri dönene kadar koşullu olarak hükümeti temsil edeceğini ilan ederek Yukarı Kafkasya Komiserliği unvanını aldı. Yukarı Kafkasya Komiserliği bağımsız bir hükümet olmayı iddia etmezken, 1917 Aralık ayında geri çekilen ordunun yerine geçmek üzere yeni bir ordunun kurulması emrini verdi. Bu yeni birlik, Rus, Gürcü, Müslüman ve Ermeni kolordularından, Çerkez kabilelerden ve diğerlerinden askere alınan birliklerden oluşmak zorundaydı.

Milliyet konusunda bir karar alınincaya kadar, topçular ve Erzurum-Deveboynu Kalesi'nin muhafızları, Ermeni askerlerden ve Rus subaylardan oluşuyordu. Komutanlar tamamen Rus'tu. Komutanlar gibi topçu birlikleri de Rus'tu ve hiç kimse askerlerin Ermeni olduklarını düşünemezdi. Ayrıca, hiç kimse, bu anlamda bir emir vermemişti ve bu birlikler her zaman Rusların adını taşımışlardı. Biz, her zaman Rus Topçu Birliği'nde görev yaptık, Rus Hazinesinden maaşımızı aldık ve Rus Komutanların emri altındaydık. Alayda bir Rus papaz tarafından idare edilen bir Rus kilisesi vardı ve Ermeni kilisesi yoktu.

Rus ordusunun geri çekilmesinin üzerinden yaklaşık iki ay geçmişti ve atanmış hiçbir asker Erzurum'a gelmemişti. Alayda yeniden disiplin sağlanamamıştı. Askerler kaçmış ve yağmacılığa başlamışlardı. Kısa bir süre içinde, subayları tehdit etmeye ve onlara açıkça itaat etmemeye başlamışlardı.

Öğrendiğim kadarıyla Bulgaristanlı bir Ermeni olan Albay Torkom, Erzurum Kalesi Komutanı olarak atandı. 1918 Ocak ayının ortalarına doğru ismini unuttuğum, şehrin ileri gelenlerinden birine suikast düzenlendi ve evi Ermeni piyade askerleri tarafından yağmalandı. Başkomutan Odichelidze, bütün askeri birliklerin amirlerini gönderdi ve üç gün içinde suikastçıların bulunması emrini verdi. Ermenilere, şereflerinin bu suçla tehlikede olduğunu ve askerlerinin itaatsizliğine ve zulümlerine bir son verilmesi gerektiğini, aksi takdirde kendilerini korumaları için Müslüman nüfusa silah dağıtmak zorunda kalacağını açıkladı. Albay Torkom, öfkeli bir şekilde bazı haydutlar tarafından işlenen bu tür suçların ve hırsızlıkların bütün bir milletin namını etkileyemeyeceğini ve bütün Ermenilerin haydut olmadığı cevabını verdi. Bunun üzerine, subaylar, savaş mahkemesinin kurulması, ceza kuralının uygulanması ve suçluların ölüm cezası alması için talepte bulundular. İstekleri kabul edildi, fakat katillerin bulunup bulunmadığını bilmiyorum.

Hatırlayabildiğim kadarıyla, 25 Şubat'ta, Albay Torkom, Erzurum'un bu köyündeki tüm askeri birlikler için teftiş düzenledi. Bu olay için 21 top atışı yapıldı. Tören sırasında, Torkom, Odichelidze'ye hitaben Ermenice bir konuşma yaptı. Hiçbirimiz Ermenice bilmiyorduk ve doğal olarak hiçbir şey anlamadık. Daha sonra, Ermenistan'ın oluşum meselesine değinildiğini ve Torkom'un tek başına yönetimi ele alacağını duyduk. Başkomutan bunu duyar duymaz Torkom'u Erzurum dışına gönderdi. Bundan, hükümetin hiçbir şekilde bağımsız bir Ermenistan istemediği sonucuna vardık.

Karargâh Kurmayı'nın bir defadan fazla, Ermenilere bütün silahların, malzemelerin, cepheden ya da Erzurum ve çevresindeki depolardan gelen diğer malların sadece o an için Ermenilere verildiğini ve ihtiyaç durumunda hemen geri iade etmek zorunda olduklarını açıkladığını sık sık duymuştum.

Zararsız, silahsız, yoksul Türklerin Erzincan'daki katliamı, Osmanlı birliklerinin oraya yaklaşması üzerine köyü terk eden ve Erzurum'a akın eden Ermeniler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Başkomutan tarafından alınan bilgiye ve katliam zamanı Erzincan'da bulunan Rus subaylarının açıklamalarına göre 800 Türk, kendi taraflarında meşru müdafaada sadece bir kayıpları olan Ermeniler tarafından öldürülmüştü. Bununla beraber Erzurum yakınındaki Ilıca Köyü'nün zavallı Türk köylülerinin de katledildiği kanıtlandı.

7 Şubat öğleden sonra, askerler ve Erzurum milisleri sokaklarda adamları toplamaya ve onları bilinmeyen yönlere göndermeye başladılar. Bu dikkatimi çekti ve nedenini sordum. Demiryolundan karları temizleyecek işçi olarak toplatıldıkları cevabını aldım. Saat 3'e doğru, alayımındaki subaylardan biri, Asteğmen Lipisky, birkaç Ermeni askerinin kışlaya halen hayatta olan Türkler getirdiklerini ve onları dövdüklerini ve neredeyse onları öldüreceklerini telefonla bildirdi. Onları serbest bırakmayı denediği için tehdit edilmiş ve o sırada kışlada bulunan bir Ermeni subay Türkleri serbest bırakmayı reddetmişti. Üç Rus subay eşliğinde zavallılara yardım etmeye gittim. Bana telefon eden subay ve Erzurum Belediye Reisi Stavrosky, benimle buluşmaya geldiler ve bana Ermeniler tarafından sokakta tutuklanan bir Türk arkadaşlarını aradıklarını söylediler. Ermenilerin, kışla avlusuna girilmesine silahla mani olduklarını eklediler. Yaklaştığımızda, korkuyla kaçışan bir düzine Müslüman gördük. Bir tanesini durdurmayı başardık, ancak bir tercüman olmadan onunla konuşamadık. Hiç zorluk çekmeden kışlaya girdim ve sokakta tutuklanan adamların bana gösterilmesini istedim. Bana aralarında hiçbir sivil olmadığı söylendi, fakat binanın banyosuna kapatılmış 70 kadar Türk buldum. Korku yüzlerinden okunuyordu. Hemen bir soruşturma yaptım ve zavallı insanları serbest bıraktım, aynı zamanda tutuklamaların destekleyicisi olduklarını anladığım altı askeri hapsedtim. Soruşturma sırasında, komşusunun evinin çatısında duran zavallı bir adamın adı bilinmeyen bir Ermeni tarafından vurulduğunu öğrendim. Bu soruşturma ile ilgili belgeler ve kurtarılan Türklerin listesi ne yazık ki 27 Şubat'ta Erzurum'un Türkler tarafından yeniden ele geçirilişi esnasında bütün resmi arşivim ile birlikte yok olmuştu. Fakat insan, kurtardığım ve benimle her karşılaştıklarında iyi dilekleriyle bana olan minnettarlıklarını gösteren Türkleri sorgulayarak olay aşamalarını yeniden yaşayabilir. Soruşturma raporunu hazırlayan Erzurum Belediye Reisi Stavrosky'nin hizmetinde bulunan tercüman Ali Bey Pepenof, listesini hazırladığı kişileri kolaylıkla tanyabildi.

Soruşturmanın sonunda, topçu alayına yerleştirilen Ermeni piyade astsubayı Kara-goudaieff'in bu eylemleri düzenlediği ve Türkleri evlerinde tutuklarken, bu konularda çoktan deneyim sahibi olan Ermeni askerlerinin yardımı ile mobilyalarının ve kişisel eşyalarının büyük bir bölümünü götürdükleri kanıtlanmıştır.

Adamları gibi o da aynı gece hapsedildi ve Başkomutan aynı gece komiser Zlanof ve yardımcısı Stravroski tarafından haberdar edildi. Aynı gün, Ermeniler, kasabanın farklı yerlerinde birkaç suikast daha yaptılar ve Türk çarşısını ateşe verdiler.

Cinayetler, bu zamanda Erzurum ve çevresinin günlük olaylarıydı. Bir gün, Tafta Kalesi yakınında bir Türkü öldüren bir Ermeni'yi yakaladım ve kale komutanına teslim ettim. İşçi olarak toplatılan Türklerin büyük bir kısmının ortadan kaybolduğu söylendi. Belediye, Başkomutanın dikkatini bu olaya çekti.

Yüksek rütbeli topçu subayları, varlıklarının bir yardımı olmadığı için ve güçsüz kaldıkları Ermeni zulümlerinin pasif izleyicileri olarak şereflerini lekelemek istemedikleri için kaleden ayrılma iznini isteyerek Başkomutandan toplu bir talepte bulundular. Komutan, Osmanlı ordusunun Erzincan'ı işgal ettiğini ve Rus güçleriyle irtibata geçmek için ilerlemeye devam ettiğini ve bunun çevredeki nüfusa karşı Ermeniler tarafından işlenen zulümlere son vermenin tek yolu olduğu cevabını verdi.

Bu ilerlemenin ardından, Yukarı Kafkasya Komiserliği, Osmanlı hükümetine barış teklifinde bulundu. Telsizle alınan cevap, bu teklifin Osmanlı ordusu ve komutanı tarafından kabulü ve Türk Hükümeti'ne iletilmiş olduğuydu.

General Odichelidze, Yukarı Kafkasya Komiserliği Başkanı Keketchkouri'ye ve Başkomutan General Lebedinski'ye, isteğimiz konusunda telgraf çekti. Ermeni Milli Topluluğuna resmi olarak Ermeni skandalının sona ermesini isteyen bir ultimatoma verildiği, ve Erzurum'daki kötülöklere son vermek için, sözü edilen topluluğun Dr. Zavrieff ve Antranik'i temsilci olarak görevlendirdiği ve subayların, Osmanlı Ordusunun barış teklifini nasıl karşılayacağı görölene kadar Erzurum'da kalmak zorunda oldukları cevabını aldı. Aynı zamanda, komiserlik subaylara o zamana kadar görevlerini yerine getirdikleri için teşekkür etti ve hiçbir şekilde rahatsız edilmeyeceklerini ve namuslarına leke sürölmeyeceğini ekleyerek, Rusya'nın hala içinde bulunduğu tehlikeyi düşünerek, son ana kadar görevlerini bırakmamalarını umut ettiğini açıkladı. Böylece, Rus komutanından alınan emirler ve Rusya'nın menfaatleri için Erzurum'da kaldık. Bu arada, Osmanlı Hükümetinin, Yukarı Kafkasya Komiserliğinin barış teklifini kabul ettiğini ve barış görüşmelerinin 17 Şubat'ta Trabzon'da başlayacağını öğrendik.

Ordu komutanı, bütün subaylara sözlü olarak, Osmanlılara karşı savaşmak niyetinde olmadıkları için, barış sağlanana kadar Erzurum'da kalacaklarını ve barış antlaşmasına göre bütün silahların ve savaş malzemelerinin ya Rusya'ya gönderileceğini ya da tamamen Osmanlı Hükümeti'ne devredileceğini açıkladı. Şayet barış yapılmadan önce Osmanlı birlikleri Erzurum'u yeniden ele geçirme girişiminde bulunursa, Rus askerleri ve subayları topçu birliklerini ortadan kaldırdıktan sonra Rusya'ya gideceklerdi. Herhangi bir durumda yedi günlük uyarı alacaklardı.

Subayların Erzurum'da kalıp kalmayacakları kararı verilinceye kadar, Kürtlerin saldırılarına karşı belirli önlemler almak gerekiyordu. Hükümet, ateşkes görüşmeleri sırasında, Kürtlerin her istediklerini yaptıklarını ve hiç kimseyi dinlemediklerini resmi olarak açıkladı.

Çözüm, Ocak ayının sonunda ordu komutanının, Erzurum'dan Erzincan'a kadar uzanan sınıra, bu sınırda bulunan yiyecek depolarını yağmalanmasını engellemek için, yeterli sayıda silah yerleştirmesiydi. Bu çözümü emniyete almak için, bir subay ve bir ya da iki top her bir duruş noktasına yerleştirildi. Ermeni birlikleri Erzincan'dan Erzurum'a gidince, silahlar da bir sonraki kente götüröldü. 10 Şubat'a doğru, Trabzon Kapısı, Sourp-Nichan (Surp Nişan) yolu üzerinde bulunan Büyük Kiremitli nöbetçi evine de, kentin her yanında olduğu gibi iki top yerleştirmiş ve savunulabilir hale getirmişti. Bunun aynısı, Palandöken tarafından gelecek olan Kürt saldırılarını engellemek için Kars ve Harput kapıları arasına da yapılacaktı. Ancak, bu silahlar Kürtlere karşı kullanılmalarına rağmen, toplarla donatılmış düzenli bir orduya karşı işe yaramazlardı. Böylece, Şubat ayının ortalarına doğru, belirli bir mesafede yerleştirilen cephanelik çıkarıldı ve merkez depoya kondu. Aynı tedbirler, Palandöken'dekiler dışında yakındaki toplar içinde alındı. Maneviyatları kırıldığı ve yazdan önce harekete geçebilecek durumda olmadıkları için Osmanlı kuvvetlerinden ani bir saldırı beklenmiyordu.

12 Şubat, tepeden tırnağa silahla kuşanmış olan Ermeni haydutları tren istasyonu yakınında on iki Türkü vurdular. Orada bulunan iki Rus subayı, bu zavallı kimseleri kurtarmaya çalıştı, fakat tehdit edildiler ve zavallı Türkler öldüröldü.

13 Şubat, ordu komutanı sıkıyönetim ilan etti ve ölüm cezası uygulama emriyle eski yasaya uygun olarak askeri mahkeme kurdu. Albay Morel, Erzurum Kalesi komutanı olarak atandı ve bir Ermeni, askeri mahkemenin başkanı yapıldı.

Başkomutan ve istihkâm amiri General Guerassimof, aynı gün Erzurum'dan ayrıldılar. Geri çekilme durumunda topçu birliklerinin toplanacağı yeri belirlemeye gittiler. Ben, topçu kalesi komutanı olarak kentte kaldım. Albay Morel'in karargâhı daha çok Rus subaylardan oluşturulmuştu. Alay personelinin başı Kurmay Yüzbaşı Schneur'du.

Albay Morel, başkomutanın gidişinin ardından oldukça farklı bir tutum sergiledi. Erzurum'un son ana kadar savunulacağını ve eli silah tutan hiç kimsenin kentten ayrılmasına izin verilmeyeceğini beyan etti. Gitmek isteyen subayların listesini askeri mahkemeye verdiğimde, mahkeme üyelerinden biri olan Sohounian, gitmek isteyenleri kendisinin öldüreceğini ve gizlice gidenlerin, bu amaç için Köprüköy ve Hasan Kalesi arasına yerleştirilen Ermeni birlikleri tarafından yakalanacağını ve askeri mahkemeye verileceğini haykırdı. Kurtulamayacağımız bir tuzağa düşürüldüğümüzü anladım ve böylece sıkıyönetim ile askeri mahkemenin Ermeni eşkıyalarına karşı değil, Rus subaylarına karşı kurulduğu açığa çıktı. Kentte, zulümler geçmişte olduğu gibi devam etti. Her zaman olduğu gibi bütün silahlardan ve her türlü savunmadan yoksun olan ve her çeşit saldırıya maruz kalan Türk nüfusu, birçoğu emrim altında olan Rus subaylar tarafından mümkün olduğu kadar korundu. Ayrıca bu subaylar sokaklarda soyulan ve tutuklanan Türkleri zorlukla da olsa kurtarmıştır.

Teknik temsilci görevinde bulunan Caraieff, göz göre göre bir Türkü soyduktan sonra kaçmakta olan bir Ermeni'yi öldürdü. Barışçıl silahsız insanları öldürenleri cezalandırma sözleri yerine getirilmedi.

Ermenilerden korkan askeri mahkeme kimseyi suçlu bulmadı. Türklerin, bir Ermeninin diğer bir Ermeni'yi cezalandırmayacağından emin olmalarına rağmen, bu mahkemenin kurulması konusunda özellikle ısrar edenler Ermenilerdi. Böylece, "Karga karganın gözünü asla çıkartmaz" Rus atasözünün doğruluğunu kanıtladık. Silahlı Ermeniler köyden ayrılan ailelerine eşlik etmek bahanesiyle gittiler. Tutukladığım Astsubay Karagoudaief, iznim ve bilgim olmaksızın serbest bırakıldı. Albay Morel'e nedenini sorduğumda, mahkûmun suçsuz olduğunu kanıtlayan yeni bir soruşturma yapıldığını söyledi. Artık, ben ve bir ya da iki subayım Karagoudaief'in kötülüklerinin en önemli tanıkları olmuştuk ve kimse bizi sorgulamamıştı. Sonra, alayın kendi içinde bir soruşturma yaptım ve belgeleri Albay Alexandrof'a gönderdim.

Tafta'da yakaladığım suikastçı en ufak bir ceza almamıştı. Albay Morel, Erzurum'daki Türk nüfusunun ayaklanmasından korkmaya başlamıştı. 17 Şubat'ta, Antranik kente geldi. İstila edilen toprakların komiser yardımcısı Dr. Zavrieff ona eşlik etti. Ermeni meselesi ile hiçbir zaman ilgilenmediğimizden, Antranik'in Osmanlı Hükümeti tarafından bir suçlu olarak kabul edildiğini ve ölümle cezalandırıldığını bilmiyorduk. Bunu ancak 7 Mart'ta Osmanlı ordusu komutanı ile yaptığım görüşmede öğrendim. Antranik, bir Rus tuğgeneralin üniforması içinde Aziz Vladimir'in 4. sınıf nişanını, subaylar için ikinci sınıf Aziz George hacını ve sıradan askerler için özel madalyayı takarak gelmişti. Kurmay Binbaşı, Rus Kurmay Albayı Sinkievich onun heyetini oluşturdu. Antranik'in Erzurum'a gelişinden bir gün önce, köyden kaçan korkakları ortadan kaldırmak için bütün makineli silahların Köprüköy'e gönderildiğini belirten telgraf Albay Morel'a iletildi. Gelişiyile birlikte, Antranik yönetimi kendi eline aldı ve böylece Albay Morel onun emri altındaydı. Biz ise, hala Morel'in emirleri altındaydık.

Antranik'in geldiği gün, Tepeköy'deki subayımdan, yönetimim altında bulunan bölge içindeki yöre nüfusunun Ermeniler tarafından katledildiğini öğrendim. Antranik'e ilk görüşmemde bundan söz ettim. Suikastçıları tutuklama emriyle benimle birlikte 20 atlı gönderdi.

Albay Torkom yeniden ortaya çıktı ve Antranik'in gelişinden birkaç gün sonra Ermeni topçu birliği Albayı Doulouhanof'da geldi. Bana en baştan, topçu birliği müfettişi olduğu için benim amirim olacağını söyledi. Bölgesel komutan yetkilerine sahip olarak, bir amire ihtiyacım olmadığını, aksi takdirde geri çekeceğim cevabını verdim. Bunun üzerine, Doulouhanof, Erzurum Kalesi'nin topçu birliği görevine getirildiğini ve kararlarını bana kendi adıyla değil, Antranik'in adıyla bildireceğini söyledi.

Emrim altındaki topçu bataryasının Ermeni komutanı olan Yüzbaşı Djamboladian da işlerime karışmak niyetindeydi. Bütün silahların şarj dinamolarının ve projektörlerinin götürüleceği haberini verdiğimde, herhangi bir durumda Ermeniler Erzurum'da kalacağı için, bütün o cihazlara ihtiyaç duyacaklarını ve bir tanesinin bile götürülmesini kabul etmeyeceğini beyan etti. Kısa zamanda, Ermenilerin yönetimi kendi ellerine almak ve Ruslara sadece emirlerin icra görevini bırakmak istedikleri kanıtlandı. Planlarını devam ettirmek için Rusları kullanarak Ermenistan'ın bağımsızlığı için çalıştılar ve Rusların anlamaması için ellerinden gelenin en iyisini yaparak, Rus subaylarının onları terk edeceği korkusuyla onları işlerine alet ettiler. Daha sonra Kafkasya 7. dağ topçu taburunun geçici komutanı olan Yüzbaşı Pliat tarafından yapılan duyurular, Ermenilerin topçu subaylarının gitmesinden ne kadar çok korktuklarını kanıtlar.

Dağ topçu taburunun 7 Şubat'ta Sarıkamış'a gitmek üzere ayrılmak zorunda olduğunun duyulması üzerine, Ermeniler, ayın altısında ordu komutanının emriyle serbest bırakılan topçu birliği komutanını tekrar tutukladılar. Şayet topçular kentten giderse, Erzurum'u kılıçtan geçirmekle tehdit ettiler. Komutan gitmelerine izin verme fikrinden vazgeçti ve hapsedilenler, Rus genelkurmay subaylarının gözetimi altında serbest bırakıldılar.

7. topçu taburu komutanı ile anlaşma sağlamak zorunlu hale geldi ve şayet Ermeniler Rus subaylarına şiddet uygularsa ve bizi açıkça Ermenilerin çıkarları için yardım etmeye mecbur bırakırlarsa birbirimize gizlice yardım etmeye karar verdik. Maddi güç olarak, toplarımız, makineli silahlarımız ve Rus subaylarımız vardı. Dağ topçu alay subayları mümkün olduğu kadar birbirlerine yakın yaşamaya başladılar ve kalenin topçu subayları, karargâhımızın başlangıcının bulunduğu Müslüman kesimin çevresinde toplandılar.

Antranik'in gelişinin ardından, Erzurum nüfusunun ayaklanma korkusu Albay Morel'in kampında iki katına çıktı. Albay Morel, Mecidiye Kalesi'ndeki subaylara isyan çıktığı takdirde ateş açmalarını, ayaklanmayı destekleyenlerin tutuklanması gerektiği emrini verdi ve ayrıca, Müslüman mahallesinden ayrılmamızı ve kaldığımız yerleri Ermeni mahallesine taşımamızı söyledi. İki yıl Müslümanlarla yan yana yaşadktan sonra, bu hayali Ermeni korkusuna güldük ve topçu subayları, oybirliğiyle ve kati olarak, sadık ve dürüst bir düşmana karşı savaşma görevinde kalarak, kadınlara ve çocuklara asla ateş açmayacağımız cevabını verdik. Çünkü artık Ermenilerin, hiçbir neden olmadan Müslümanlar isyan etmiş gibi davranırken bunu zorunlu kılacaklarına şüphe yoktu.

Ermeni mahallesine gidişimiz, birçok nedenden imkânsızdı: İlk olarak, öngörülen süre içinde kaldığımız yeri değiştiremezdik. Sonra, Müslüman mahallesinden ayrılmak, Ermenilere özgürce katliamlara göz yumma yetkisi verecekti. Ve son olarak, Rus subaylar, güvenmedikleri bir Ermeni çemberine sokulacaklardı. Kale mevki bölümünü oluşturmayan dağ topçu taburu subayları da bu teklifi aynı şekilde reddettiler. Ermeniler, böylece meselelerini kendileri halletmek zorunda kaldılar ve isyanı teşvik ettiğini düşündükleri kişileri tutuklamaya başladılar. Albay Morel'in kente ateş açma niyetini öğrenince, acilen emrim altındaki subaylara danışmanın gerekli olduğunu düşündüm.

Bir günlük arayla iki görüşme yaptık. Birincisinde, Erzurum'da bulunan topçu subaylarının yanı sıra birkaç günden beri orada bulunan iki İngiliz subay, Albay Morel, Sinkivich, Dolouhanof ve Torkom; Antranik ve Dr. Zavrief bulunuyordu.

İngiliz subayları bu toplantıya davet etmekteki amacımız basitçe Rus subayları ve Ermeni komutanı arasında var olan ilişkileri görmelerine izin vermektir. Böylece, subaylarımızın Ermeni zulümlerini engellemekten ne kadar uzak olduklarını anlayabilecekler ve bunu raporlarında kanıt olarak gösterebileceklerdi. Kontrolüm altında ne telgraf ne de telefon olmadığından ve gönderdiğim hiçbir telgrafın iletilmediğini bildiğimden, zulümler ve vahşet hakkında duymuş olduğum her şeyi ve başkomutan Odichelidze'nin bana anlattığı olaylarla ilgili her şeyi açıkça beyan ettim. Sonuç olarak, Rus subaylarının, üstlerinin emri ile Rusya'ya hizmet etmek ve üniformaları ve unvanlarıyla Ermeni zulümlerini örtbas etmemek için Erzurum'da kaldıklarını ve bu barbarlığa bir son verilmesi ya da bize görevlerimizden ayrılma ve geri çekilme izninin verilmesi gerektiği talebinde bulunduk. Benden sonra konuşan subayların hepsi görüşlerimi destekledi. Antranik, Ermenilerin bölünemez bir bölümünü oluşturdukları Büyük Rusya'ya minnettar oldukları, mevcut savaşta tek amaçlarının Rusya'ya yardım etmek olduğu, sözde katliamların Türkler ve Ermeniler

arasında var olan düşmanlık sonucu meydana geldiğini, kendisinin bizzat emirleri kesinleştirmek için Erzurum'a geldiğini ve Ermenilerin emirlere uymasını sağlayamaz ve katliamları durduramazsa, şehirden ayrılacak ilk kişi olacağı cevabını verdi. Tartışmalar, bir tercüman aracılığıyla gerçekleşti. Antranik, kentten ayrılmak isteyen subayların ayrılıp ayrılamayacağı sorusuna, yeterli cesareti olmayanların kentten ayrılmakla en iyisini yapacaklarını ve gidişlerini mümkün olduğu kadar destekleyeceği cevabını verdi. Albay Sinkievich, Erzurum'da sadece Rusya'ya hizmet edildiğine inandığını ve kendisi de orada bulunarak bu inançla dolu olduğunu beyan etti. Sonunda, subaylar, Antranik'in sözlerinin gerçekleşmekten ne kadar uzak olduğunu görmek için on gün beklemeye ve sonuca göre harekete geçmeye karar verdiler.

Bu görüşme 20 ya da 21 Şubat'ta gerçekleşti. Kısa bir süre sonra, Albay Dolouhanof, şaşırtıcı bir şekilde, Rus subaylarının Ermenilerden bu denli nefret edebileceklerini asla hayal etmediğini itiraf etti.

Bir sonraki gün, Antranik'in elinde Türkçe, bir Ermeniye ya da bir Türke karşı suç işleyenlerin ne pahasına olursa olsun bulunacağını ve aynı kaderi paylaşacağını ve Müslümanların dükkânlarını açabileceklerini ve işlerini yapabileceklerini ve kaydedilip işçi olarak gönderilenlerin bir tanesi bile ortadan kaybolursa sefer ve kayıt görevindekilerin tümünün sorumlu tutulacağını ve onun hayatını kendi hayatlarıyla ödeyeceklerini söyleyen afişler vardı.

Bir sonraki gün, emrim altındaki tabur komutanı Yüzbaşı Djamboladian ile birlikte sokakta gezinirken, bildirileri okuyan birkaç adam gördük. Djamboladian, onlara Türkçe olarak, şayet Müslümanlar ayaklanmazsa, Ermenilerin onlara zarar vermeyeceğini açıkladı. Son iki yılda Müslümanların yanlış hiçbir şey yapmadıkları ve gelecekte de yanlış hiçbir şey yapma niyetinde olmadıkları, fakat silahsız ve savunmasız oldukları için, yalnız bırakılmak istediklerini ve nedensiz yere suikast yapmadıkları cevabını verdiler. Djamboladian aracılığıyla, Rus topçu birliğinin komutanı olduğumu ve ne arkadaşlarımla, Rus subaylarının, ne de benim Müslümanların rahatsız edilmesini istediğimizi ve gelecekte de, geçmişte olduğu gibi, elimizden geldiği kadar onları korumamız gerektiğini söyledim. Oradakilerin çoğu ve özellikle 7 Şubat'taki olaylar sırasında onları kurtardığımı hatırlayan bir ya da iki kişi, sözlerimi onayladı. Djamboladian Ermeni Komitesi'nin bir üyesiydi.

İkinci görüşmede sadece Rus subaylar ve Dr. Zavrieff bulunuyordu. Erzurum 2. topçu kalesi alayının onların düşündüğü gibi tamamen Ermenilere ait olmadığı, her zaman bir Rus alayı olarak kaldığı ve subaylarından hiçbirinin gönüllü olarak ya da aksi takdirde Ermenilerle hizmet etmediği, içimizden hiçbirinin onların hizmetinde olmadığı ve sonuç olarak Hükümetin resmi olarak, bu alayın Rus ya da Ermeni olduğunu kararlaştırması gerektiği ve ilk durumda bize Rus askerler göndereceği; ikinci durumda ise, Rus ordusu dışında hizmet etmek istemeyen subayların gitmelerine ve Kafkasya'da hizmet etmek istemeyenlerin de diğer cephelere gönderilmesine; ve son olarak, şayet Yukarı Kafkasya'nın Rusya'dan ayrılacağı söylentisi doğruysa, Rus subaylarının kesinlikle, yabancı subaylar olarak burada kalanları korumak için geri çağrılmaları gerektiği o zaman belirtildi. Eski hükümlerin temelinde, her subayın üstlerinden Harp Dairesinin emrine verilmek ya da Rus ordu birliklerinden birine transfer edilmek için başvuruda bulunabileceği kararı alınmıştı. Bu anlamda bana yönlendirilen istekleri onaylayacağımı ve onları yetkili bölgeye göndereceğimi beyan ettim.

Bu tartışmalar esnasında, Kafkasya'nın 7. dağ topçu taburu komutanı Yüzbaşı Yermoloff, yeni kurulan Ermeni taburuna kayıt olmayı reddederek, geri çağrılmasını istedi. Onu bu kararından vazgeçirmeye çalıştılar, fakat ısrar etti. Albay Morel, bu talebin altına bu subayın görev için kalifiye olmadığından, cephedeki kurmay subayın hizmetine verildiğini kaydetti ve Yermoloff'u 24 saat içinde Erzurum'dan ayrılmaya zorladı. Böylece, tek hatası Ermeni birliklerinde hizmet etmek istememesi ve Albay Morel'in Ermenilere hizmet ettiğini açıkça belirtmesi olan sadık bir subayımızı kaybettik. Dr. Zavrieff, bu görüşmede Antranik'in önerilerini tekrarladı ve barış sağlanana kadar Erzurum'da kalışımızın Rusların çıkarına olduğunu ve uygar bir milletin subayları olarak, Ermenilere; "Türklerle olan ilişkilerinizi kendiniz halledin: Birbirinizi öldürün ve belki şeytan sizi alır! Biz Ruslar sizin özel işlerinize karışmayacağız!" diyemeyeceğimizi belirtti. Erzurum'da kalışımızın ve Müslüman katliamını engellememizin bir insanlık görevi olduğunu ekledi. Bu konuşma istenen etkiyi göstermedi ve görüşmeden sonra, doktor kendisi, durumun iyileşme umudunun kalmadığını ve subayların muhtemelen gideceklerini söyledi.

Erzurum'un Osmanlı ordusu tarafından geri alınmasından on gün sonra, Dr. Zavrief'in açıkça Ermenilere özerklik vereceğini söylediği, fakat bunu yaparak, Rus subaylar tarafından verilen hizmetten yararlanmak gerektiği düşüncesinde olduğunu söylediği bazı belgeleri okuma fırsatı buldum. Erzurum'a gelmeden önce bu belgeleri yazan Dr. Zavrief, Rus subaylarının hissettiklerini çok iyi anlamıştı. Bizler sadece askerdik ve politikayla ilgilenme isteğinde değildik. Ermeni parti tartışmalarına olan ilgisizliğimizin nedeni buydu.

Antranik'in vaatleri sadece sözde kaldı. Halk hiçbir şekilde onlara inanmadı. Çarşılar kapalı kaldı. Herkes korkmuş, Müslüman mahallesinin sokaklarında hiç kimse kalmamıştı. Belediye yakınındaki bir ya da birkaç küçük dükkân gün boyunca açık olan ve birkaç Müslüman'ın bulunduğu tek dükkânlardı. Hiçbir Ermeni cezalandırılmadı, hiçbir Ermeni suçlu bulunamadı. "Ve insan suçsuz Ermenileri nasıl cezalandırabilirdi?" Ermenilerin bu son düşüncelerine karşı, Rus subaylarda pek çok suçlu Ermeni tutukladıklarını, fakat hiçbirinin cezalandırılmadığını belirttiler. Cinayetler durdurulamadı, fakat suikastçılar gizlice eylemde bulunmak için ellerinden geleni yaptılar. Şehirde uzakdaki köylerde ve Rus subaylarının görüş alanlarının dışında suçlar işlenmeye başladı. Çevre köylerdeki Türkler ortadan kayboldu ve hiç kimse onlara ne olduğunu öğrenemedi.

Uzaktaki köyler kendilerini korumak için silaha başvurmuşlardı. Şehirdeki tutuklamalar, isyan korkusu yüzünden artırıldı. Albay Morel'a, Erzincan'daki gibi boğazlanma riski taşıyorlarsa ve eğer yaşamları güvendeseyse, mahkûmlara ne olduğunu sordum. Güvenilir karakolların himayesi altında olduklarını ve bazılarının Tiflişe gönderildiğini, geri kalanının ise rehine olarak Erzurum'da tutulduğunu cevabını verdi.

Yeniden erzak ikmal yapma görevi düzensizlik göstermeye başladı. Elektrik isteyen Ermeni şirketlerinin onbaşısı, Antranik ile olan eski tanışıklığı itibariyle istediği her şeyi alırken, biri, topçu alayı için yağ istediğinde, Ermeni olan levâzım sınıfı yetkilisi vermiyordu. Adil bir bölüştürme yapacağı bahanesiyle tüm şekeri elinde tutuyordu ve hiç şeker alamıyorduk. Konaklama hattı boyunca seyahat eden Rus subaylar, yolda çektikleri mahrumiyetten şikâyet ettiler. Ermeni subaylar ise aksine, her yerde barınak ve sıcak yemek buluyordu. Şubat ayının ortalarına doğru, iki kamyonet, eşyalarının ve ailelerinin nakli için topçu subaylarının hizmetine verildi. Kurmay subay, üç tane daha vermeye karar verdi, fakat kısa zaman içinde, Erzurum'dan ayrıldığı için bu konu ertelendi. Albay Sinkievich, bu meseleye değindi. Talebin sunulduğu Ermeni memur, mevcut tüm subaylar tarafından, bütün hareket araçlarının kaçak Ermenilerin hizmetine verildiğinin ispatlanabileceğinden sadece iki gün önce hiçbir şey yapamayacağını beyan etmişti.

Bu silahlı kaçaklar, yolda, korkudan ya da hırsızlık için karşılaştıkları herkesi katlettiler. Böylece, koruma olmadan aileleri ve malları göndermek çok tehlikeli hale geldi, fakat yeni birlikler gelmedi ve bir kişinin hizmetinde bulunan birkaç asker emirlere daha fazla uymadılar. Antranik'in gelişinden önce, piyade birlikleri cepheye gitmeyi reddettiler. Sonrasında gönderildiler, fakat rezil bir biçimde kaçtılar; öyle ki Antranik onları sadece vuruş ve kılıç darbeleriyle mevkilerine geri gönderebildi. Rus subaylar kalmak zorunda oldukları birimlerden küçük gruplara dönüştürüldüler.

Belki Antranik, askeri yönetim yeteneğine sahipti, fakat Albay Dolouhanof aracılığıyla verdiği anlamsız emirler beni şaşırtmıştı.

Antranik'in başlarında bulunduğu Ermenilerin bütün umutları Rus topçularıydı. Ancak, cephedeki toplardan yararlanmak için yeterli sayıda eğitilmiş ve disiplinli askere ihtiyaçları olduğunu anlamadılar. Olayların da doğruladığı gibi, asıl amaçları silahlarımızın korunması altında kaçabilmektir.

Trabzon'daki barış konferansı sürekli olarak ertelendi. İlk olarak Şubat'ın 17'sine ayarlanmıştı, sonra 20'sine ve son olarak 25'ine. Bu haberleri, Erzurum'daki birliklerin kurmay subayından öğrendik. Bu şehirdeki iki karargâh birbirlerinden belirli bir mesafedeydiler. Kaledesinde bulunan telefon arızalandığı ve kullanılamaz hale geldiği için günde iki kez diğerine gitmek zorunda kaldım. Albay Morel ve onun kurmay subayından aldığım bilgiden Erzurum çevresinde düzenli Osmanlı birliklerinin olmadığını ve sadece Kürt birliklere ve aralarında 1916'da Erzurum'dan ayrılan Osmanlı ordusunun geride kalan eğitilmiş askerlerinin bulunduğu silahlı köylülere karşı savaştıklarını öğrendim. Bu birliklerin ya da köylü ve asker gruplarının, özellikle Müslümanları korumak için bu bölgelere gelen Osmanlı subayları tarafından

oluşturulduğu düşünülüyordu. Saldırganların sadece Ermeniler tarafından Erzincan'da bırakılan iki dağ-topları vardı. Kars ve Palandöken tarafında olduğu gibi Erzincan-Oltu yönünde saldırabilirlerdi. Ancak, bilinmeyen bir nedenle, Albay Morel, Oltu yönünden saldıracaklarını düşünmemişti. Ermeniler gözcülük görevini çok kötü bir şekilde gerçekleştirdiler. Atlılar, zamanlarını köylüleri soymak ve öldürmekle geçen bu askerleri tutukladılar. Raporları tamamen sahte ve düzmeceydi. Gezinen muhafızlara saldıran ve iki bin kişiden oluşturulan düşman kuvvetler, aslında iki yüz kişiden daha azdı. İki ya da üç yüz düşman askeri tarafından sarılmış gibi davranan gözcüler, sadece bir ölü ve bir yaralıları olduğunu beyan ettiler. Bir gün, bir Ermeni subay, dört yüz kişilik bir müfrezenin kendi bölgesine saldırmaya başladığını telefonla bildirdi. Aslında, bunlar sadece kısa zamanda geri döndükleri bir civar köyden gelen iki silahsız köylüydü. Erzincan'ın Ermeniler tarafından boşaltılması ve Erzurum'un Türkler tarafından yeniden ele geçirilmesi arasında geçen tüm zaman boyunca, Ermeni gözcülerin muhafızları sadece muhtemelen soğuktan ayakları donmuş olan ve yardımsız yürüyemeyen talihsiz bir süvari askeri olan bir tutuklu getirdiler.

Subayların ikinci görüşmesinden sonra, aralarından bazıları, diğer tümenlere transferlerini istediler. İsteklerini Albay Morel'a sunduğumda, kızdı ve askerî mahkemenin kararıyla, ayrılmalarına şiddetle karşı çıkacağını söyledi. Topların hala Rus subaylarının kontrolünde olduğunu, şiddete top ateşi ile karşılık verebileceklerini ve görevlerini terk etmeyeceklerini fakat yasal olarak transfer olmak isteyebileceklerini göz önünde bulundurarak isteklerini kabul etmesi gerektiğini açıkladım. Morel, giden her subaya, Yüzbaşı Yermolof'a verdiği sertifikanın aynısını vereceğini ve unvanlarını lekelemek isteyenlerin serbest bırakacağını söyledi. Tiflis'te ve Batum'da istekleri dışında görevde tutulan subaylardan hiçbir şey beklenemeyeceğini söylediğini hatırlattığım Albay Dolouhanof, kendi isteği üzerine Erzurum'a altmış İngiliz subayı gönderileceğini söyledi.

O sırada, Erzurum'da istasyon şefi olarak görev yapan bir Rus ya da Polonyalı bir askerin, işine devam etmek istemediği için hapse atıldığını ve zorla görevde tutulduğunu öğrendim. Verilen emirleri acilen yerine getirme bahanesiyle, fakat aslında her türlü olasılığa hazır olmak için, subaylara, ihtiyaç anında karşılıklı olarak birbirlerine yardım edebilmeleri için yan yana kalmalarını tavsiye ettim.

Yüzbaşı Yermolof 20 Şubat'ta gitti. Genelkurmay Başkanı Vichinsky ve topçu birliği komutanı olan General Gerassimof'dan Ermenilerin ortasında bulunduğumuz kötü durumdan bahsetmesi ve bizi kurtarmalarını istemesi için Sarıkamış'ta durmasını söyledim.

24 Şubat'ta, bir Osmanlı uçağı, Erzurum çevresinde bir gezinti yaptı. Bundan, Türk kuvvetlerinin çoktan Erzincan'da ve hatta belki de Nene Hatun'da olduklarını anladım. Albay Morel o zaman bana, Erzurum'u boşaltmak için Türklerden yazılı bir teklif aldığını söyledi. Şehrin, Osmanlı kuvvetleri tarafından işgalinden sonra, Türk ordu birliği komutanı Kazım Bey'den bu teklifin belirli bir niteliğe sahip olduğunu ve kendi imzasını taşıyan bir mektupla yapıldığını öğrendim. Albay Morel, öneriye önem vermedi ve mektubun isimsiz bir propaganda belgesi olduğunu söyleyerek beni kandırmaya çalıştı.

24 ve 25 Şubat'ta, kale kurmay subayı, cephenin hiçbir risk altında olmadığını söyledi. Teke Deresi yöresinde sadece Kürtler yoğunlukta idi. Bazı birlikler ilerlemelerini engellemek için gönderilmişlerdi. Diğer yandan, Erzurum'dan gönderilen ikinci bir müfrezenin düşmanı bozguna uğrattığı ve Ilıca ötesine püskürttüğü söylendi. Ancak, 27 Şubat'ta, Ermeni müfrezesi kuşatıldı; Ilıca'daki müfreze bozguna uğratıldı ve bu iki müfrezeden kaçanların hepsi Erzurum'a akın etti.

Albay Morel'dan saldırganların üzerine ateş açmak için sözlü emir aldım, fakat Harput yolu boyunca panik içinde Erzurum'a doğru kaçışan Ermeni askerleri dışında görünürde hiçbir şey yoktu. Trabzon yolunda, Ermeni birlikleri, sıra sıra kitleler halinde talim alanı üzerinden ilerleyerek Erzurum'a geri çekildiler. Öğleden sonra, düşmanın Yavuz Köyü civarında olduğu öğrenildi. Yaklaşık bin beş yüz kişiliklerini hesapladım. İyi ayarlanmış bir alay oldukları, düzensiz Kürt birlikleri olmadıkları görülüyordu. Ancak, onları çevreleyen atlılar onlara Türk müfrezeleri görünümü veriyordu. Geri çekilen Ermenilerin nişangâhı hazin, durumları umutsuzdu. Bazı zamanlar, çatışma içinde küçük bir alan üzerine yayılıyorlardı, diğerlerinde küçük gruplar halinde vahşi bakışlar ve yüzlerinde korku ifadesiyle ilerliyorlardı. Bu karışıklığa bir düzen getirmek için, Antranik keskin nişancıların yanına gitti ve onları biraz ilerletmeyi başardı. Ancak,

korkak Ermeniler, bir kez düştüklerinde, bir daha kalkamadılar. Bizim tarafımızda, top ateşleri akşam karanlığına kadar devam etti.

Kürt eşkıyalarının saldırıları ve biz onları bozguna uğratmakla uğraşmaya başlar başlamaz bütün Rus subayları, ayrılma kararından vazgeçtiler ve korkaklıkla suçlanmamak için görevlerini gayretle yerine getirmeye çalıştılar.

O gün, topçu birliğinde görevde bulunan Ermenilerin hangi fikirlere hizmet ettiklerini anladım; o da hoşça vakit geçirmektir. Büyük Kiremitli cephanesini koruma görevi verilenler daha ileriye gönderilemediler. Toplarını bırakarak Harput Kapısı'na doğru geri çekildiler. Teke Deresi köyünden kaçan Ermeniler çevredeki bölgeye ait olan sığırları götürdüler ve karşılaştıkları silahsız insanları katlettiler.

Türklerin Erzurum'a yaklaşması, Rus kurmay subayı tarafından beklenmeyen bir zamanda gerçekleşti. Bu sonuç üzerine bize hiçbir savaş emri verilmemişti, ya da en azından vermiş olsalar da bana ulaşamadılar. Dışarıda savaş boruları, silahlara çağrı ve savaş sinyali verildiğinde, topçu birliğinin her bölümünün, işgal etmek zorunda oldukları yeri almış olduklarını öğrendim.

Görevim çok basitti: Cephe sınırının dışına çıkmasını engellemek için düşmanı top ateşim altına almaktı. İleri siperlerde, piyadelerle birlikte emrim altında olmayan dağ cephaneleri bulunuyordu.

O gün, geceye kadar, Ermeni milis kuvvetleri hiç durmadan, yaşlı ve hastalar da dâhil olmak üzere tüm Müslümanları yakaladılar. Onları, demiryolu raylarından karları temizleme görevi için işçi olarak kaydettiklerini iddia ettiler. Akşam, bir Ermeni üniversite öğrencisi sözde bir araştırma yapmak için bir muhafızla birlikte evimde huzuruma çıktı. Evimin kapısı benim adıma taşıyordu. Ailemin itirazları üzerine, muhafız eve girmeye cesaret edemedi, ne evin sahibi olan yaşlı bir Türkü götürebildi ne de birkaç Kürt hizmetkârımızı, fakat muhafız bir sürü hakarete bulundu. Öğrenci, bütün bunların Antranik'in emriyle yapıldığını beyan etti. Benim evimle ev sahibinin evi arasında yapılan bir kapı vardı, böylece onu almaya gelirlerse, benim evime sığınabiliyordu.

Daha sonra, Antranik ya da kurmay subaylarıyla her konuştuğumda, yukarıda adı geçen kişiler iş ilişkilerime tanık olması için seferberlik bölümü müdürü olan Yüzbaşı Jultkevitch'i de beraberimde götürüyordum. Bir gece, onunla birlikte subayların toplantısına gittik. Toplantının bizim gidişimizden çok önce başlamış olduğunu anladık. Antranik, Dr. Zavarief, Albay Sinkievitch, Morel ve Dolouhanof ve birkaçı daha katılmıştı. Bizi görür görmez, Albay Sinkevitch Komutan Odichelidzeden gelen aşağıdaki telgrafi okudu:

“Osmanlı ordusu komutanı, Vehib Paşa, telsizle kuvvetlerinin Erzurum'u işgal etme emri aldığını, kale topraklarının ortadan kaldırılmasını ve birliklerin geri çekilmesi gerektiğini bildirdi.

İmza: ODICHELIDZE.”

Emir biraz geç geldiği için, iki ya da üç gün sürecek olan yıkım görevini gerçekleştiremedik.

Antranik, öfkeyle Ermenilere lanet ve küfür etti. Dr. Zavarief onu sakinleştirmeye çalıştı ve sözlerini bize tercüme etti. “On beş bin kişiye on gönderdik, dedi ve Erzurum'u korumak yerine, geride kaldılar ve Ermeni milletini ve Ermenistan'ı yok ettiler. Düzenimiz altında birkaç bin Ermeni'den bir teki bile cepheye gitmedi. Liderlerine lanet olsun!” diye haykırdı.

Antranik, Erzurum'da iki gün daha kalma ve mümkün olan her şeyi yok etmeden tahliye etmeme kararını bize bildirdi. Ve sonra, odada başka kimse yokmuş gibi soyundu ve yatmaya gitti.

Şehrin farklı bölümlerinde çıkan yangınlar söndürülmedi ve milis gece boyunca yaşlı ve hasta Türkleri bilinmeyen bölgelere gönderilmek üzere götürdü. Bana yangınları söndürmek ve Müslümanları yakalamak için verilen emirleri söyleyen Dr. Zavarief'e bundan bahsettim. Doktorla olan önceki görüşmelerimde, hükümet üyesi olarak iktidarında işlenen hiçbir yolsuzluğun olmadığını ve bu amacı gerçekleştirmek için tüm çabalarını kullandığını tekrarladı. Aynı sözleri diğer entelektüel Ermenilerden de duydum. Bu Ermenilerin hangi özel fikirleri güttüklerini bilmiyorum, fakat aralarında açıkça cinayet ve yağmalama düşüncelerini kınayanların olduğu inkâr edilemezdi ve Dr. Zavarief Ermeni idealini benden daha iyi bilmeliydi.

Antranik'in kararını uygulama yolundaki birkaç müzakereden sonra, her birimiz eve döndük. İleri siperler ve düzenimizdeki savunucular, sadece Kürtlere değil, düzenli kuvvetlere karşı şehri iki değil kırk

iki günde savunabildiler. Ateşkes görüşmeleri sırasında Türk Hükümeti resmî olarak Kürtlerin gerekçelerini öğrenemediğini ve Kürtler tarafından gelecek bir saldırıyı engellemek için bütün önlemleri almak zorunda olduğumuzu beyan etti.

Akşam, evime gittikten sonra, yangınların söndürüldüğünü ve karmaşanın durduğunu fark ettim. Topların yıkımı için gerekli emirleri verdim. Bu iki gün içinde yapılabilirdi, fakat subaylarımın raporlarından gecenin karanlığında piyade askerlerinin siperleri terk ettiğini öğrendim. Birçok zorluğun ardından, Albay Morel'la telefon bağlantısı kurabildim ve bilgilerimi ona ilettim. Bütün gerekli düzenlemelerin yapıldığını ve desteğin gönderildiğini, korkmak için herhangi bir tehlikenin olmadığı cevabını verdi.

Sabah saat iki ve üç arasında, şehirde bazı silahlar ateşlendi, ilerleyen günlerde, insan sokaktaki Ermeni sesini, balta vuruşlarını, patlatılan kapıların ve götürülen insanların seslerini ayırdedebiliyordu. İki düşünce beni rahatsız etti: 1- İnsanların kendi gözleriyle Ermeni eşkıyalarının ve özgürlük savunucularının zulümlerini görmedikleri için Ermenilerle uzlaşan Rus subaylarının, bizim subaylarımız tarafından yetki verildiklerini düşünebileceklerini görmek; 2- Bazı düzenli Osmanlı birliklerinin şehre saldıranların arasında bulunabileceği.

Başkomutanın Erzurum'u boşaltma ve düzenli birliklere karşı savaşmama kararı, emri ve isteğinde yanlış anlama baş gösterebilirdi. Bu iki olasılıktan önce, erkenden Albay Morel'a gitmeye ve şunları teklif etmeye karar verdim: 1- Kendini, Ermeni eşkıyalığını durdurabilecek kadar güçlü hissetmeme durumunda, kaba kuvvetle yönetmek için Ermeniler üzerindeki topları idare etmek; 2- Parlamentoyu, bütün askeri operasyonların askıya alınacağı ve şehrin iki gün içinde kan dökülmeden tahliye ve devredileceğini bildirmek için Osmanlı kuvvetlerine göndermek ve son olarak da tahliye sırasında Ermenilerin bütün katliamlarını önlemek için Rus subaylarının emri altında, müfrezeleri Ermenilerin giremeyeceği şekle sokmak. Şafakta, Yüzbaşı Jultkievitch eşliğinde Albay'a gittim. Yolda, top-donanım deposu önünde üsteğmen Baradonian ile karşılaştık. Geri çekilmenin emredildiğini, donanımlara ateş açmak istediğini, fakat bunu yapabilmek için, benim emrimin gerekli olduğunu söyledi. Cephane deposu Albay Dolouhanof'a bağlı olduğu için bu beni şaşırttı. Bununla beraber, bir patlamanın Rus subaylarınınki kadar nüfusa zarar vereceği ve topçuların bu anlamda bir emir almadıkları için, üsteğmeni vazgeçirmeyi ve cephaneyi kurtarmayı başardım.

Albay Morel'in karargâhına yaklaşırken, herkesin kaçtığını gördüm. Karşıda, Amerikan Konsolosluğu'nun evi alevler içindeydi. Albay Morel ve Torkom at sırtındaydı. Mallarını bir arabaya koymuşlardı ve arabalar gitmeye hazırdı. Sabah saat yediydi. Ne olduğunu sordum. Geri çekilme emrinin saat beşte verildiğini ve bu emri henüz almamış olmamın garip olduğu cevabını aldım. Korktuğum şey olmuştu. Subaylar silahlarına sarılarak, suikastçıları durdurmaya çalışırken, gerideki Ermeniler katlettiler ve kaçtılar. Ben gelmeden, hiçbir Rus subayı geri çekilme emrinden haberdar olamazdı. Olaylarla ilgili olarak mümkün olan en az ayrıntılar verilmişti bana, diğer yandan en azından beni ilgilendirmeyen sorularla bağlantılı olan bir dizi genelleme bildirilmişti.

Bu şartlar altındaki ilk düşüncem, şarapnel aracılığıyla, kalın ceketlere bürünmüş olan, ateşlerden kaçmak için Kars yoluna doğru kaçan cesur Ermenilere selamlarımı ve teşekkürlerimi iletmek için Mecidiye Kalesi'ne gitmekti. Kaçaklar arasında olabilecek suçsuz insanlara ve aileleriyle birlikte Erzurum'da kalan birçok insana zarar verme korkusuyla bu fikrimden vazgeçtim.

Bu şekilde, Ermeni işgalciler tarafından oyuna getirilen Rus subaylar toplarını yok edemediler. Karargâhlara geri döndük. Yolda, korkudan akıllarını kaçıran bir dizi Ermeni kaçağı ile karşılaştık. Eşyaları ve malları ile dolu olan sokaklar geçilmez durumdaydı. Daha tenha olan sokaklardan gittik. İleride ne olduğunu göremeden gürültü ve ateş sesleri duyduk. Karlar üzerinde görünen kan lekeleri, yakınlarda bir kavganın olduğunu düşündürüyordu. Geri döndük ve arabadan inip yürüdüğümüz bir noktaya geldik. Milis kuvvetlerine komuta eden Ermeni yan sokaktan çıkarak geldi ve görünüşü şüphelerimi doğruladı.

Karargâha varınca, birliklerime piyadelerle birlikte aynı zamanda geri çekilmelerini ve atlı arabaların topçu subaylarının hizmetine verilmesini emrettim. Taşıma görevindeki tüm arabaların o akşam gittiğini öğrendim. Baştan ayağa silahlı olan Ermeni kaçakların koşumsuz arabaları vardı ve at sırtında ikişer ikişer giderek Kars'a doğru gitmişlerdi. Benim atlarımı da götürmeyi denemişlerdi fakat arabacımın direnişi

üzerine ateş ettiler ve diğerini götüremeyerek atlarından birini yaraladılar. Taşıma görevini üstlenen elli arabadan sadece bazı subayların mallarıyla birlikte aceleyle ayrılmak için yararlandıkları iki ya da üçünü kullandık. Başka bir ulaşım aracı da kullanılabilirdi fakat Ermeni kaçaklar korkuyla sağa sola ateş ettiler ve ateşlerinden kendimizi korumak için evlere sığınmak zorunda kaldık. Türkler, ailelerimizi Kürt saldırılarından korudukları gibi bizi de koruyacaklarına ikna ettiler. Herhangi bir durumda, şayet Ermenilerin dikkatsizce savurdıkları silah ateşlerinin ortasına doğru ilerlemeye kalkışırsak Türkler tarafından tutulan Kars kapısından geçemeyecektik. Daha yakın olan Yüzbaşı Mitrophan geçemedi ve geri döndü.

Osmanlı kuvvetlerinin şehre girmelerinden kısa bir süre sonra, suikastçıların sadece Kürtlerden değil, aynı zamanda düzenli birliklerden oluştuğunu öğrendik. Cesur Ermeni piyadesi, karanlıktan yararlanarak, fırtınanın hızıyla gece boyunca Erzurum-Kars'a doğru kaçtı. Gerçek bir fırtına, kısa zaman içinde, Erzurum'u Ermeni lekesinden temizleyemedi.

Ne şehirde ne de siperlerde, savunmalarının sebatını gösteren ölü ya da yaralı Ermeni bulunmadı. Erzurum'da Türkler tarafından mahkûm edilenlerin Rus subay oldukları gerçeği, Ermenilerin fedakârlıklarının ne kadar büyük olduğunu gösterir.

Erzurum'un Osmanlı birlikleri tarafından işgalini duyar duymaz, varlığımızı bildirmek için onlara a.d.c.'mi sundum. Ancak o zaman Türkiye ve Rusya arasındaki barış sonuçlarını öğrendim. *Yolda karşılaştığım Türkler onları kurtardığımız için teşekkür ederek elimi sıktılar. Minnettarlıklarını, onlar olmadan Osmanlı birliklerinin Erzurum'a girişleriyle tek bir Türk bile bulamayacakları için diğer Rus subaylara da gösterdiler.*

Romalı Petronius şöyle yazdı: "Ermeniler insandı, ancak eve dört ayak üzerinde gittiler." Ve Rus şair Lermontof şöyle dedi: "Sen bir kölesin, sen bir korkaksın, sen bir Ermenisin!"

Deveboynu (Erzurum Kalesi)
Bölgesel Komutan Vekili
Erzurum Kalesi 2. Topçu Alayı
Komutanı Yarbay:
TWERDO KHLEBOF